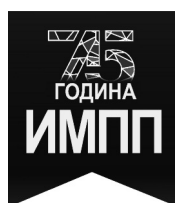

КИНЕСКИ РАЗВОЈНИ ИЗАЗОВИ

Промене и пројекције

Катарина Закић
Ненад Стекић (ур.)

Кинески развојни изазови: промене и пројекције

др Катарина Закић,
др Ненад Стекић (ур.)

Београд 2022.

КИНЕСКИ РАЗВОЈНИ ИЗАЗОВИ: ПРОМЕНЕ И ПРОЈЕКЦИЈЕ

https://doi.org/10.18485/iipe_dokri.2022

Издавач

Институт за међународну политику и привреду,
Македонска 25,
Београд

За издавача

Проф. др Бранислав Ђорђевић,
директор

Рецензенти

Благоје Бабић, редовни професор,
Европски центар за мир и развој Уједињених нација,
Српска академија економских наука

Бранислав Ђорђевић, редовни професор,
Институт за међународну политику и привреду, Београд
Мирослав Младеновић, редовни професор,
Факултет безбедности Универзитета у Београду

Припрема за штампу

Сања Баловић

Дизајн и илустрација корице

Ненад Стекић

Штампа

Донат Граф доо, Вучка Милићевића 29, Београд

ISBN 978-86-7067-303-8

Монографија је сачињена у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2022. године“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2022. године.

Садржај

Предговор	7
-----------	---

Политички део:
НОВА ПАРАДИГМА МУЛТИПОЛАРНОСТИ
- КИНА У ИЗМЕЊЕНОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ СИСТЕМА
МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА

ИЗВОРИ И ПЕРСПЕКТИВА КИНЕСКЕ ПОЛИТИКЕ ПРЕМА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ Драган Павлићевић	13
СИСТЕМСКО РИВАЛСТВО ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ И НР КИНЕ И ПОЛОЖАЈ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА Милан Игрутиновић	45
CHINA'S CHANGING FOREIGN RELATIONS WITH SMALL AND MIDDLE POWERS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CASES OF AUSTRALIA, THE SOLOMON ISLANDS, AND CENTRAL AND EAST EUROPEAN COUNTRIES (CEEC) Nina Markovic Khaze	69
КИНА И БЛИСКИ ИСТОК НАКОН АМЕРИЧКОГ ПОВЛАЧЕЊА ИЗ АВГАНИСТАНА Александар Митић	95
ТРАДИЦИОНАЛНА КИНЕСКА КУЛТУРА У ФУНКЦИЈИ КИНЕСКЕ ЈАВНЕ ДИПЛОМАТИЈЕ Љиљана Стевић	119

Економски део:

**ДУАЛНА ЦИРКУЛАЦИЈА КАО СТРАТЕШКИ ВОДИЧ
ГЛОБАЛНОГ КИНЕСКОГ ЕКОНОМСКОГ РАСТА**

ДУАЛНА ЦИРКУЛАЦИЈА – ЗАОКРЕТ У КИНЕСКОЈ ЕКОНОМСКОЈ РАЗВОЈНОЈ ПОЛИТИЦИ	
Катарина Закић	145
ДУАЛНА ЦИРКУЛАЦИЈА И СИСТЕМСКЕ ПРОМЕНЕ СПОЉНЕ И УНУТРАШЊЕ ТРГОВИНЕ НР КИНЕ	
Елена Јовичић	173
ДУАЛНА ЦИРКУЛАЦИЈА И НОВИ ПРАВЦИ АГРАРНЕ ПОЛИТИКЕ У КИНИ	
Наташа Станојевић	201
ТРАНСФОРМАЦИЈА ПОЛИТИКЕ РАЗВОЈА И ИНОВАЦИЈА КИНЕ У СВЕТЛУ ЊЕНОГ ГЛОБАЛНОГ ЛИДЕРСТВА	
Ненад Стекић	229
CHALLENGES IN ECONOMIC RELATIONS BETWEEN CHINA AND THE CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES – A POLISH PERSPECTIVE	
Katarzyna Anna Nawrot	251

Предговор уредника

Усложњавање политичких и економских процеса који се одвијају на глобалном нивоу током последњих неколико година, довело је до почетка реконфигурације међународног поретка у ком се свет налази. Почев од пандемије изазване корона вирусом па до оружаних сукоба који су се одвијали на простору Евроазије током 2021. и 2022. године – између Израела и Палестине, између Јерменије и Азербејџана, те између Руске Федерације и Украјине, положај актера у међународној политици је у значајној мери измењен. Политички процеси праћени су и трансформацијама у економској сфери појединих држава, као и настојањима за повећањем економске асертивности изван сопствених граница. Научно утемељена дискусија о Кини као актеру светске политике углавном је усмерена на анализу њеног спољнополитичког и спољноекономског позиционирања, при чему се занемарују процеси који се дешавају на унутрашњем плану.

Због тога је Центар за студије „Појаса и пута“ Института за међународну политику и привреду иницирао формат *Дијалози о Кини* са циљем да се у домаћој академској јавности отвори систематична дискусија о овим питањима која би, у годинама које долазе, стекла међународни карактер. Замисао Формата је да на темељан начин анализира често занемарене економске и политичке процесе који се дешавају унутар НР Кине, а који у великој мери обликују њен раст и сарадњу са другим државама.

Зборник радова „Изазови кинеског развоја: трендови и пројекције“ представља један од првих видљивих резултата овог новоуспостављеног формата. У питању је тематски зборник радова са међународним учешћем који се састоји од 10 чланака (осам на српском и два на енглеском језику) који третирају изазове кинеског развоја нарочито испољене у сфери политике и економије. Овај зборник представља тематски сублимат два округла стола са

међународним учешћем који су организовани у октобру 2021. и потом у априлу 2022. године.

Публикација се састоји из два тематска дела – политичког и економског. У оквиру првог сегмента, Зборник почиње чланком Драгана Павлићевића који пише о перспективама кинеске политике према Западном Балкану. Чланак нуди резиме главних аргумената и полазећи од анализе главних изазова са којима се односи Кине и земаља на Западном Балкану суочавају, процену њихове будуће путање. Приступајући Европској унији, Кини и релевантним земљама као рационалним чиниоцима, Милан Игрутиновић смешта Западни Балкан у контекст системског ривалства између две стране, користећи теоријски развијени модел спољнополитичке анализе. Он указује на преплитање динамике евроинтеграција, те иницијатива Појас и пут и механизма сарадње Кине са земљама Централне и Источне Европе. Сужавањем тематског оквира Зборника започиње анализом Нине Марковић Казе која је усмерена на приказ односа Кине према малим земљама, те њиховом позиционирању у креирању спољнополитичке агенде Кине. Марковић Казе указује на битно измењене трендове кинеске безбедносне политике током последње деценије на подручју Индопацифика и Централне и Источне Европе. Приказ значаја Блиског Истока и америчког повлачења из Авганистана којим је настао безбедносни вакуум у овом делу света, те одговор кинеске спољне политике на новонастали проблем, учињен је у чланку Александра Митића. Он указује на многобројне рањивости Појаса и пута у контексту све снажнијег глобалног ривалитета Кине са САД, али и на могућу шансу коју спољнополитичка агенда НР Кине има у оваквом окружењу. Продубљен поглед на савремену кинеску јавну дипломатију као и значај традиционалне кинеске културе у њеној промоцији, пружа Љиљана Стевић. Она анализира кинеско разумевање културе и њене улоге у изградњи националног идентитета у суочавању са „западном културном хегемонијом“ и објашњава специфичну улогу конфуцијанизма као носеће компоненте културне дипломатије у кинеској јавној дипломатији у изградњи међународног имиџа Кине.

Економски сегмент Зборника састоји се од пет чланака који су махом усмерени на анализу унутрашњих економских чинилаца кинеског раста. Овај део Зборника почиње анализом Дуане

циркулације као заокрета у кинеском развојном моделу, зацртаног у 14. петогодишнем плану развоја Кине, ког анализира Катарина Закић. Она приказује досадашњи економски развој Кине, као и новине у погледу новог плана развоја, те идентификује основне проблеме у остваривању нових циљева зацртаних кроз *Визију 2035*. Примењујући нови концепт *Дуалне циркулације* у економском развоју Кине, Елена Јовичић испитује модалитете његовог утицаја на спољну и унутрашњу трговину. Она у свом раду испитује ефикасност имплементације стратегије *Дуалне циркулације* и закључује да ће она у наредном периоду у великој мери зависити од трајања пандемије КОВИД-19, као и од брзине опоравка производних и извозних капацитета конкурентских земаља. Наташа Станојевић истражује на који начин *Дуална циркулација* утиче на аграрни потенцијал Кине. Резултати њеног истраживања показују да је новији технолошки развој Кине обезбедио добре основе за успешну примену принципа паметне пољопривреде, што ће значајно повећати продуктивност и делимичну реализацију еколошких циљева зацртаних у стратешким актима ове земље. Настављајући се на анализу различитих домена кинеског раста, Ненад Стекић приказује промене које су настале у кинеској политици иновација и технолошког развоја као пратећег дела њеног потенцијалног глобалног лидерства. Налази његовог рада су потврдили претпоставку о технолошкој самодовољности Кине, као и тезу о све већим напетостима које проистичу од зависности остатка света од извоза кинеске технологије. Последњи чланак у овом Зборнику приказује могуће последице развоја Кине у претходно анализираним доменима, које се могу испољити у односима са државама Централне и Источне Европе. Катаржина Ана Наврот указује на неколико могућих сценарија и изазова који стоје пред Кином када је реч о економској сарадњи у будућности која је праћена израженом скепсом у погледу политичке сарадње ових земаља са Кином.

Налази овог Зборника потврдили су премису да се савремена Кина суочава са разноврсним изазовима који се најдиректније читавају у домену економске и политичке сфере. Све израженије системско ривалство између Кине и САД за остваривање лидерства у међународном систему, али и економски реформски процеси који се одвијају унутар Кине, засигурно ће представљати основу за додатна истраживања и пружање адекватних научних

објашњења феномена кинеског раста. Уз наду да овај Зборник представља значајан додатак таквом напору, уредници верују да ће он послужити и домаћој академској и стручној јавности, али и доносиоцима одлука, да се ближе упознају са најактуелнијим трендовима који стоје пред НР Кином и који ће обликовати њено спољнополитичко и економско понашање у блиској будућности.

У Београду,
Јул 2022.

Др Катарина Закић
Др Ненад Стекић

Политички део:

**Нова парадигма мултиполарности
- Кина у измењеној организацији
система међународних односа**

ИЗВОРИ И ПЕРСПЕКТИВА КИНЕСКЕ ПОЛИТИКЕ ПРЕМА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ

Др Драган Павлићевић¹

Апстракт: У овом чланку анализирани су контекст, еволуција и импликације односа Кине и Западног Балкана у последњој деценији. Чланак пружа корективни угао посматрања у односу на доминантни правац анализа у академској и аналитичкој литератури, за разлику од којег идентификује изазове и приоритете везане за привредни развој и транзицију у Кини као примарне покретаче кинеског приступа Западном Балкану у последњој деценији и елаборира њихов утицај на формирање и конкретне аспекте тог приступа. Даље, разматра како схватање кинеско-западнобалканских односа у геополитичком кључу, које обликује приступ Европске уније и западних актера, у значајној мери смањује простор и ограничава могућности за њихово развијање, а затим и нуди процену њихове будуће путање.

Кључне речи: Западни Балкан, Кина, иницијатива „Појас и пут“, политичка економија, геополитика.

Контекст и тумачења односа Западног Балкана и Кине

Западни Балкан (ЗБ) је релативно новији концепт који дефинише не само географски већ и политички статус Албаније, Босне и Херцеговине, Северне Македоније, Црне Горе, Косова² и Србије. За разлику од других држава на Балкану које су се већ придружиле Европској унији (ЕУ), приступање држава Западног Балкана је у застоју,

¹ Ванредни професор, Сиан Ђиаотонг – Универзитет Ливерпул (*Xi'an Jiaotong – Liverpool University*), НР Кина, e-mail: dragan.pavlicevic@xjtlu.edu.cn

² Статус Косова је споран. Званични Београд, као и неке чланице ЕУ, не признају га и сматрају га делом Србије. Кина такође не признаје независност Косова и Пекинг нема званичне односе са Приштином, тако да Косово није предмет анализе овог рада.

без циљне линије на виду. Међутим, ЕУ сматра Западни Балкан својим „двориштем“ (Vangeli, 2020:220), као и да се земље региона неизбежно налазе на путу приступа Европској унији. То се огледа у политици Европске уније према Западном Балкану, која је смештена под окриље Комесаријата за политику суседства и проширења, а која је последњих година у значајној мери вођена кроз Берлински процес. Та политика је у потпуности ЕУ-центрична и циља да обезбеди усклађеност и синхронизацију политика земаља Западног Балкана са нормативним и регулативним оквирима ЕУ и њеним политикама (Pavličević, 2019). Такође, ЕУ је 2018. године усвојила стратешки документ „Кредибилна перспектива проширења и појачано ангажовање ЕУ са Западним Балканом“, чиме је оквирно дефинисан пут земаља Западног Балкана ка чланству у ЕУ (European External Action Service, 2018). Иако је у време писања овог чланка 2025. година као оквирни рок за приступање ЕУ у пракси суштински напуштена и методологија приступа промењена (European Western Balkans, 2020), овај документ артикулише условну, али дугорочну стратешку оријентацију ЕУ према проширењу на Западни Балкан.

Како су се односи Кине и Западног Балкана од раних година друге деценије овог века па надаље брзо развијали у оквиру Механизма за сарадњу Кине и Централне и Источне Европе (16+1) и иницијативе „Појас и пут“ (BRI³), тако су привлачили све већу пажњу како домаћег, тако и међународног аудиторijума, укључујући и питања о томе како се уклапају у описани контекст односа Западног Балкана и ЕУ. Приметно је да се у стручној и аналитичкој литератури објављеној у Западној Европи, као и у Америци, кинеска спољна политика доминантно перципира у геополитичком кључу, као израз жеље да се промене глобални односи моћи у кинеску корист и да је отуда Кина неупитно и неизбежно у сукобу са „Западом“, чије преимућство доводи у питање (Layne, 2018; Doshi, 2021; Beckley, 2022). Овакво схватање условило је и перцепцију кинеских односа са Западним Балканом.

У том контексту Западни Балкан често је виђен као полигон за јачање и ширење кинеске моћи и утицаја на рачун Европске уније и целокупног међународног система заснованог на политичкој, војној, економској и нормативној доминацији „Запада“. Кинески приступ Западном Балкану схваћен је као превасходно заснован на циљаном

³ У чланку се користи међународно прихваћена скраћеница по енглеском имену ове иницијативе – *Belt and Road Initiative*, BRI.

ангажовању економских ресурса и капацитета, као што су приступачни међудржавни зајмови, раст инвестиција и повећање обима трговинске размене како би се изградио политички утицај. Земље Западног Балкана сматрају се подложним таквој кинеској стратегији – често дефинисаној као „размена новца за утицај” (*cash for influence*) – која има за циљ да умањи тренутно централну улогу ЕУ на Западном Балкану, њен статус политичког, економског и нормативног центра за регион, као и урушење регионалног поретка изграђеног на томе (Makocki, 2017; Makocki and Nechev, 2017; Doehler, 2019⁴).

Поред економских односа, све друге димензије односа Кине са Западним Балканом схваћене су кроз исте оквире. Тако је и обезбеђивање медицинске експертизе, опреме и вакцина након избијања пандемије ковид 19 интерпретирано као део стратегије којом Кина даље гради моћ и повећава утицај на Западном Балкану и шире, и у процесу слаби ЕУ, као и њену позицију у региону (Juncos, 2021). У емблематично погрешном, али веома утицајном примеру такве перспективе перципира се да Кина стратешки гради патронско-клијенталистичке односе зависности, у оквиру којих други постају њене клијенталистичке државе (*client state*) (Conley *et al.*, 2020).

Средином друге деценије овог века овакво виђење постаје доминантно у медијима и експертско-аналитичким круговима, а затим се прелива и у званичне кругове у ЕУ. Приступ Кине према Западном Балкану се, како у Бриселу, тако и у престоницама кључних чланица ЕУ, већински разуме као суштински заснован на експанзивним геополитичким намерама. У складу са тим, како је рекао Јоханес Хан, тада високопозиционирани европски званичник задужен за политику суседства и проширења Европске уније и отуда кључна особа за односе ЕУ са земљама Западног Балкана, Кина је „један од великих изазова Европе” због своје „комбинације капитализма и политичке диктатуре” и циљаног „стратешког концепта” да искористи своју финансијску моћ да би изградила политички утицај у неким земљама јужноисточне Европе (Heath and Gray, 2018).

⁴ Такође, и домаћа (балканска) (npr. Filijovic, Kilibarda, 2013; Dimitrijević, Jokanović, 2016; Stević, Popović, 2018; Šekarić, 2020) и друга англофона литература (Jian 2018; Pavličević 2019; Markovic Khaze 2018; Markovic Khaze and Wang, 2021; Vangeli 2020) истраживале су геополитички контекст и импликације кинеско-балканских односа, неизбежно се усредсређујући (и) на перспективу европско-балканских односа.

Узевши у обзир такву позадину односа Кине и Западног Балкана, овај чланак има за циљ да понуди корективну интерпретацију њихове природе кроз аргумент да је кинеска политика према Западном Балкану фундаментално погрешно перцепирана од ЕУ. Уместо у геополитичким настојањима, корени кинеске политике према Западном Балкану налазе се у домену политичке економије и релевантних унутрашњих фактора и приоритета који су мотивисали еволуцију кинеске спољне политике на прелазу из двехиљадитих у двехиљадесете године, а у оквиру које су се, управо у том периоду, развиле и везе са Западним Балканом. Надаље, анализа која је овде понуђена бави се и последицама овако различитих схватања природе односа Кине и Западног Балкана, а затим, у свом закључном делу, идентификује неке од кључних изазова са којима се они суочавају и разматра могући правац њиховог развоја у наредном периоду.

Унутрашње детерминанте кинеске спољне политике

Политика Кине према Западном Балкану не може се посматрати изоловано, већ у ширем контексту њених спољних односа и спољнополитичких циљева и политике. Насупрот утицајним тумачењима да се у корену кинеске спољне политике у последњим годинама налази намера да се увећа међународни утицај Кине и реформише или ревидира светски поредак, који доминантно обликује и схватање кинеског приступа Западном Балкану, овде се настоји да се покаже да је она пре свега одређена унутрашњим изазовима са којима се Кина суочава у последњих деценију и по. Ови изазови тичу се обезбеђивања континуираног економског напретка и са њим повезане друштвене и политичке стабилности, а спољна политика Кине превасходно представља покушај да се допринесе њиховом решавању и превазилажењу.

Почетна тачка ове анализе је опсервација да легитимитет Кинеске комунистичке партије (ККП) и целокупног политичког система који омогућава владајућу улогу партији зависи од тога да ли она обезбеђује економски напредак и побољшава услове живота у Кини. Кина је једна од свега неколико земаља које су организоване као једнопартијски систем и легитимитет за ККП не долази безупитно и олако, упркос ванредним достигнућима у модернизацији земље, економском развоју и побољшању услова живота који су остварени у последњим деценијама. Легитимитет ККП заснива се пре свега на капацитету да

обезбеди економски и друштвени напредак и решава са тим повезане проблеме. Односно, легитимитет друштвеног поретка и политичког модела, па тако и доминантне улоге ККП у њему, заснива се на „легитимитету резултата“ (*performance legitimacy*), односно „на постизању конкретних циљева као што су економски раст, друштвена стабилност, јачање националне моћи и „добре владавине“ (*good governance*) (Zhu, 2011)⁵.

Како бисмо одредили детерминанте кинеске спољне политике, потребно је кренути од фрагилности кинеске економије, поготово у периоду који почиње последњих година прве деценије овог века и који је у значајној мери обележен светском финансијском кризом и њеним последицама. Та фрагилност, као и страх од негативног утицаја који би она могла да има по друштвену и политичку стабилност и отуда на опште стање и позицију Кине, условили су промене и у спољној политици Пекинга, као што ће у више детаља бити размотрено касније у чланку.

Упркос томе што је Кина остварила и одржала стреловит економски раст и постала друга највећа економија на свету у 2011. години, крајем двехиљадитих и почетком двехиљадесетих препознати су значајни изазови у вези са кинеским моделом раста и перспективом кинеске економије. Пре свега, оцењено је да економски модел заснован на капиталним инвестицијама и претежно извозно оријентисаним, радно интензивним привредним гранама са ниском додатом вредношћу, а који је у великој мери сматран заслужним за модернизацију и економски раст у претходном периоду, нема погонског горива да обезбеди даљи и дугорочно одржив економски развој Кине (нпр. Huang 2016).

Било је неколико главних разлога за то. Један од кључних односио се на акумулирани јавни дуг на такозваном локалном нивоу,⁶ којим се у значајној мери финансирала и омогућавала модернизација Кине

⁵ Овим се не пориче да се у континуитету одвијају и напори да се легитимитет обезбеди и кроз организациону и идеолошку димензију система (видети, нпр. Shambaugh, 2008; Zhao, 2016).

⁶ Локални ниво у кинеском контексту подразумева свих осам административних нивоа власти који се налазе испод државног, у распону од нивоа који би оквирно одговарали концептима регионалног, преко окружног, па све до нивоа месних заједница, „од којих би се неки тешко квалификовали као локални било где у свету.“ (Goodman 2009)

кроз капиталне инвестиције, пре свега кроз изградњу инфраструктуре. Оцењено је да акумулирани дуг достиже ниво који представља системски ризик за кинеску економију. Овај проблем постао је додатно акутан у годинама после светске финансијске кризе, пошто су се мере кинеске државе за сузбијање кризе значајним делом заснивале управо на финансирању дуга на локалном нивоу, којим се заузврат финансирала изградња инфраструктурних пројеката, и на тај начин обезбеђивали економска активност и раст (Wong, 2011:16-18). Током периода 2008–2012. инвестиције су „у просеку учествовале са 59 процената у расту кинеског БДП-а“ (Lai, 2021:6, засновано на подацима Националног завода за статистику Кине). Препознавање нагомиланог јавног дуга као системског ризика за кинеску економију спречило је касније даља улагања на нивоу из претходног периода. Такође, ефикасност таквих улагања, односно њихов допринос економском расту почео је да опада, сигнализирајући да државна улагања у капиталне инвестиције не могу надаље да служе као мотор кинеске економије и њеног раста (Huang, 2016).

Такође, озбиљан проблем представљао је вишак капацитета у стратешки важним индустријама, које не само да су међу стубовима носиоцима кинеске економије, већ су и значајан извор радних места и социјалне стабилности. Индустрије челика, алуминијума, цемента и повезаних привредних грана, као што су грађевинарство и железничка индустрија, имале су важне улоге у моделу раста који се заснива на капиталним инвестицијама и изградњи инфраструктуре. Крајем две хиљадитих и почетком две хиљаде десетих ове индустрије суочавају се са озбиљним изазовима везаним за стање у којем постојећи производни капацитети далеко надмашују тренутну потражњу на кинеском тржишту. То је у одређеној мери било условљено и политиком коју је кинеска држава водила као одговор на светску финансијску кризу. Да би обезбедила економски раст током кризе (што се такође може разумети у контексту „легитимитета резултата“), Кина је крајем 2008. године увела стимулативни пакет који је износио четири милијарде јуана (глобално највећи пакет мера, тада у вредности од близу 600 милиона америчких долара). Овај петогодишњи пакет омогућио је Кини да буде прва велика економија у свету која је изашла из кризе. Државни стимулус је у великој мери – 37,5% од укупног пакета (Wong, 2011:6) – био усмерен на финансирање инфраструктурних пројеката попут изградње железничке и путне мреже. Овакви пројекти су управо велики корисници наведених индустрија, а довели су и до

брзог даљег ширења њихових капацитета како би се одговорило на повећану потражњу креирану овим стимулативним пакетом.

Међутим, овако стимулисана потрошња прекинута је изласком из кризе, а затим и политиком промовисања економског раста кроз повећање потрошње уместо инвестиција, која је, између осталог, подстакнута потребом да се контролише дуг на локалном нивоу. Такође, потребе за новом инфраструктуром биле су смањене јер су већ у доброј мери биле задовољене вишедеценијским улагањима, као и интензивним развојем инфраструктуре у годинама стимулуса. Отуда су се ове индустрије нашле суочене са великим изазовом одржавања профитабилности у условима значајно мањег тржишта код куће, а кинеска држава са императивом да нађе начина да их „запосли” и у будућим годинама⁷.

Железнички сектор добро илуструје карактер стимулативног пакета и његове последице. У годинама између 2008. и 2012. Кина је изградила близу 10.000 километара нових железничких линија брзих пруга (Chen and Wei, 2013), док су ослобођени капацитети мреже конвенционалне пруге стављени у службу теретног саобраћаја. Отуда је грађење ове мреже подразумевало не само изградњу два колосека и основне потпорне инфраструктуре, као и потребне мостове, вијадукте, тунеле, станице, железничке депое и осталу пратећу инфраструктуру, већ и производњу локомотива и возних кола који би сервисирали путнички саобраћај на новој мрежи брзе пруге, као и теретни саобраћај на ослобођеним пругама конвенционалне технологије. Очигледно, грађење инфраструктуре и потребне опреме и производа захтевало је значајну количину цемента, гвожђа, челика и осталих сировина, али и грађевинске опреме и шинских возила. Активност тог нивоа подразумевала је и потребу за значајним људским ресурсима, у широком распону од инжењера, пројектних менаџера, радника у производним погонима, до радника ангажованих на терену на грађевинским пословима.

Оног тренутка када је стимулативном пакету истекао рок трајања, а значајан део Кине је био покривен мрежом брзих пруга па није постојала непосредна потреба за даљом изградњом и њеним ширењем на претходном нивоу, железничка индустрија се нашла у незавидној

⁷ Међу привредним гранама где је проблем вишка капацитета био најистакнутији налазе се производња челика и ливеног гвожђа, цемента, стакла, кокса, угља, као и бродоградња (Lai 2021:8).

ситуацији јер се домаће тржиште нагло и значајно смањило. На пример, унутрашња потражња за теретним шинским возилима пала је за 87,5% – са 40.000 на 5.000 јединица између 2012. и 2015. године. За обичне путничке вагоне потражња је пала за приближно 68% – са 2.700 на 1.143 јединице у истом периоду (Caixin, 2015). Комбиновани производни капацитет државног предузећа CRRC (скраћеница имена компаније на енглеском језику, China Railway Rollingstock Company) – највећег светског произвођача шинских возила – износио је 2017. године преко половине више од потражње (Caixin, 2017). На то треба додати да само CRRC, не укључујући фирме које се налазе у производном ланцу ослоњеном на CRRC или су на друге начине зависне од њега, запошљава више од 160.000 људи (Forbes, 2021), те да је као такав и важан чинилац друштвене стабилности.

Поред проблема са вишком капацитета, глобална финансијска криза оголила је ризичну зависност од тржишта развијених земаља за извозно оријентисане индустрије, које су такође дале важан допринос кинеском економском напретку, а као значајан извор радних места, буџетских прихода и политичкој и друштвеној стабилности. Смањена потрошња у развијеним земљама је у значајној мери погодила профитабилност извозно оријентисаних сектора кинеске привреде. У исто време растући трошкови производње прогресивно су смањивали конкурентност производа произведених у Кини. Они су укључивали и повећане цене рада, умањујући једну од кључних конкурентских предности Кине као производне базе. На пример, плате такозваних мигрантских радника, који су били главни извор радне снаге за ове привредне гране, у другој половини двехиљадитих и првој половиних двехиљадесетих расле су око 15 процената годишње (Huang, 2016:320). С обзиром на то да је конкурентност извозно оријентисаних индустрија добрим делом била изграђена на компаративно ниским трошковима радне снаге, када су они драматично порасли, извршили су значајан притисак на ове индустрије.

Овај проблем такође је указивао да се Кина нашла на прагу замке средњег дохотка (*middle income trap*), односно да је убрзано губила своју конкурентску предност у извозу индустријских добара, јер је економски развој довео до повећања плата и производних трошкова које заузврат поскупљују производњу и негативно утичу на њихову конкурентност на светском тржишту. Без промене економске структуре оваква ситуација претила је да доведе до економске стагнације. У вези са тим, упркос дугогодишњим покушајима кроз

вођење активне индустријске политике, Кина је доживела релативан неуспех у напорима да однегује фирме које би биле генератори напредних знања и технологија, или које би постале глобално конкурентне па отуда могле да служе као канали за њихов трансфер у Кину. То је такође отежавало структурне промене потребне да би се превазишла замка средњег дохотка и даље продубљивало овај проблем (Cai, 2012; Huang, 2016).

На све то треба додати и социјалне и политичке ризике који су такође произишавали из неких аспеката тадашње структуре кинеске економије и економске политике. Пре свега цена дотадашњег развојног модела у погледу стања животне средине доводи до интензивног и широко распрострањеног незадовољства међу самим кинеским становништвом, које се огледа и у великом броју јавних протеста мотивисаних загађењем и уопште лошим стањем животне средине и негативног утицаја на квалитет живота и одрживост економског раста (Steinhardt and Wu, 2016). На пример, тих година је процењено да је 70% водених ресурса Кине загађено у мери да није безбедно за људску употребу, као и да према анализи Светске банке лоше стање животне средине кошта Кину осам или више процената бруто домаћег производа (Garland, 2013).

Спољна политика у функцији подршке кинеској привредној политици

Из кинеске перспективе описани изазови препознати су као опасан коктел фактора који би дугорочно могао негативно да утиче не само на економске прилике у Кини већ и на друштвену и политичку стабилност, а самим тим и да доведе у питање легитимитет кинеског политичког система и водеће улоге ККП. У том контексту, Кина је предузела низ корака на домаћем и на спољном плану.

Због ограниченог простора, овде је могуће дати само кратак опис мера које су предузете на унутрашњем плану, како би се стекао основни увид у повезаност унутрашње и спољашње политике.

Према кључном кровном документу који је дефинисао политику према вишку капацитета у 2013. години, „континуирани вишак капацитета довео би до све већих финансијских губитака, незапослености у фирмама, гомилања лоше имовине банака, деградације животне средине, као и директног угрожавања здравог развоја па и побољшања живота људи и друштвене стабилности у

целини". Политика решавања овог проблема разрађена је у наредном периоду кроз значајан број других важних одлука и документа, који су увели велики број специфичних мера (Lai, 2021:7-8).

У циљу превазилажења кризе јавног дуга, држава је увела низ мера усмерених на контролу ризика кроз реструктурирање дуга и акценат је дугорочно премештен са капиталних инвестиција на унутрашњу потрошњу као мотор даљег економског раста. Такође, да би се превазишла „замка средњег дохотка“ кинеска економска политика фокусира се на оснаживање привредних сектора који производе софистицираније производе и услуге, односно на индустрије са вишом додатом вредношћу које могу апсорбовати веће плате и повећати продуктивност и тако служити као нови мотори економског раста и развоја. Заузврат, смањење удела других индустрија подстакнуто је строжом регулативом, поготово оном која се тиче заштите животне околине, као и подстицајном политиком за њихово премештање ван граница Кине (Pan and Yue, 2010; McNally *et al.*, 2013).

Отуда, у намери да обезбеди континуиран економски раст, Кина се окренула политици индустријске надоградње и технолошких иновација, укључујући и индустријски стратешки план „Произведено у Кини 2025“ (*Made in China 2025*). Циљ тог плана је да преусмери кинеску привреду од зависности од индустрија са нижом додатом вредношћу ка моделу у којем доминантну улогу имају индустрије са вишом додатом вредношћу. Изражена је и тежња за водећом улогом у новим технологијама и високотехнолошким секторима, који се сматрају катализаторима трансформације кинеске привреде у складу са наведеним постулатима, као и кључним чиниоцима економије будућности, од којих ће зависити економски успех у долазећем периоду.

Од унутрашњих изазова до спољне политике

У складу са тим, Кина је прилагодила своју спољну политику и ставила је у функцију решавања поменутих проблема, ублажавању негативних притисака који су они имали на делове кинеске привреде, компензовању неповољних последица и подржавању политике економског реструктурирања. Тако прилагођена спољна политика имала је за циљ да креира нови простор и нове могућности за економску стабилност и раст.

Важна компонента ових напора тицала се диверзификације кинеских спољних односа и остваривања интензивнијих односа са оним деловима света са којима претходно Кина није била дубоко повезана. Пре свега, управо у том периоду Кина почиње да спроводи активнији приступ међународним односима, који укључује и подизање нивоа односа између Кине и земаља на Балкану. Претходно фокус кинеске спољне политике био је на непосредном суседству, као и на развијеним земљама које су сматране виталним за економске циљеве Кине, пре свега ради подстицања трговине, привлачења инвестиција и обезбеђивања других важних ресурса, као што су развојна помоћ и технологија. Овакво усмерење имало је двоструки циљ да обезбеди мирно спољашње окружење, као и економске ресурсе за модернизацију и развој Кине.

Ипак, од раних двехиљадитих година Кина такође оснива мултилатералне и минилатералне институције и механизме који су усмерени ка другим регионима и земљама. Форум за сарадњу Кине и Африке, основан 2001. године, први је од њих. Овај тренд интензивирао се у наредним годинама, када је Кина успоставила регионалне механизме који покривају читав свет, укључујући и „16+1“, али и интензивирала билатералне односе са земљама у развоју и земљама које су биле ван овог почетног фокуса.

Ова еволуција кинеске спољне политике подразумевала је продубљивање постојећих, али и нове облике међународне економске сарадње, укључујући и „нове“ партнере попут балканских земаља. Током овог периода иницијатива „Појас и пут“ добија своје основне обресе, у којој и Западни Балкан има важну улогу. Заправо, под окриљем BRI и „16+1“ јасно се могу препознати компоненте које су повезане са заокретом у унутрашњој привредној политици и њеним приоритетима, а које потврђују повезаност кинеске унутрашње и спољне политике.

Тако, с обзиром на то да је вишак индустријских капацитета и производа идентификован као велика претња и за непосредну и за средњорочну перспективу кинеске економије, решавање овог проблема успостављено је као један од приоритета и унутрашње и спољне политике током двехиљадесетих година. Потенцијални лек за овај проблем идентификован је у инфраструктурном дефициту у великом делу света, у такозваним земљама у развоју. Отуда приоритетна позиција инфраструктурних пројеката у контексту и „16+1“ и BRI, који имају за циљ да отворе нова тржишта за релевантне

индустрије, а која ће надоместити смањење потражње унутар Кине. Потражња се стимулише по потреби и уз помоћ кинеских државних кредита, којима се инфраструктурни пројекти у иностранству чине доступнијима и повећавају изгледи за њихову имплементацију. Кључно је да ови инфраструктурни пројекти, укључујући оне који се односе на поморске логистичке коридоре и железнице, нуде могућност да се део овог индустријског вишка капацитета апсорбује, те да се одржи и прошири профит повезаних индустрија стварањем потражње за њиховим производима, опремом и услугама. Такође, на тај начин компензује се „губитак“ домаћег тржишта и подржава политика контроле унутрашњег јавног дуга и консолидације јавних финансија.

Спољна политика има улогу и да одговори и на процењену неодрживост економског модела (и у смислу економских параметара и по питању животне средине) заснованог на индустријама са ниском додатом вредношћу, као и на изазов „замке средњег дохотка“. Како се политика реструктурирања заснива на смањењу удела ниско-технолошких индустрија у кинеској привреди, тако се под BRI и „16+1“ индустрије са ниском додатном вредношћу, које су често и велики загађивачи, селе ван граница Кине. Такође, како би одржали конкурентност, радно интензивне индустрије имају потребу да се преселе на места са нижим трошковима. Отуда је Кина агилно и промовисала „Међународну сарадњу у производним капацитетима“ (*international production capacity cooperation*), чија је једна компонента подразумевала „извоз“ постојећег вишка капацитета, укључујући и секторе о којима је већ било речи, али и индустријске капацитете који су постали „вишак“ захваљајући губитку компаративних предности у Кини или променом домаће регулативе (Qiu, 2015; Kenderdine and Ling, 2018). Измештањем ових производних капацитета у друге земље које имају повољне структурне услове, попут јефтине радне снаге и нижих трошкова пословања или близине крајњим тржиштима, остварују се циљеви кинеске привредне политике. Отуда су на располагању различити облици државне подршке за инвестиције и измештање производних капацитета у иностранство у виду субвенција, доступности зајмова, дипломатске подршке, али и кроз успостављање оквира међународне сарадње кроз квази-институционалне аранжмане попут „16+1“ и BRI, као и промовисање специфичних политика и пројеката који погодују остваривању економске сарадње.

Такође, отуда и фокус на оснивању индустријских паркова и специјалних економских зона, у форми производних, извозно-прерађивачких, логистичких, бесцаринских и високотехнолошких центара и чворишта. До почетка пандемије ковид 19, према више кинеских званичних и академских извора, у свету је регистровано више од 80 кинеских индустријских зона. Ове зоне треба да обезбеде адекватно окружење за измештање нискотехнолошких индустрија из Кине, као и „интернационализацију” већег броја кинеских предузећа кроз омогућавање веће приступачности страним тржиштима, али, у случају високотехнолошких зона, и да обезбеде допринос развоју релевантних привредних сектора у Кини.

Кина је за овакву политику пронашла инспирацију и модел у искуству других азијских економија, које су се – слично Кини касније – шездесетих и седамдесетих година 20. века веома брзо развиле, као и у свом личном искуству повезаном са тим (Huang 2016). Током осамдесетих привреде Јужне Кореје, Сингапура, Тајвана и Хонг Конга, такозвани Азијски тигрови, како су због брзог економског раста често називани, суочиле су се са истим изазовом „замке средњег дохотка”, где су трошкови производње порасли и угрозили профитабилност њихових извозно оријентисаних економија, што је процес који је нешто раније прошао и Јапан. Све ове земље су у наредним годинама и деценијама успешно одговориле овом изазову тако што су већину повезаних капацитета изместили управо у Кину, као и у друге делове Азије, а у исто време реструктурирали домаћу привреду кроз индустријску надоградњу. Многе фирме у секторима са нижом додатном вредношћу изместили су своје погоне у индустријске паркове и специјалне економске зоне у Кини и другим земљама, чија је изградња, као и пропратна инфраструктура, често била изграђена, финансирана, или на друге начине потпомогнута управо од стране њихових привредних гиганата, држава, или међународних институција у којима су имале важну улогу (пре свега Азијска развојна банка, у којој Јапан има водећу улогу).

Ипак, треба приметити да како су се кинеска економија и економска политика развијале, тако су се као конкурентне профилисале и неке нове привредне гране, и индустријске и у услужном сектору, и промовисани нови аспекти сарадње у спољним односима са циљем да да подрже ове гране. На пример, кинеска индустрија електронике за домаћинство убрзано напредује, а Кина такође има велики број компанија које су глобално конкурентне, па

чак и међународно водеће и у секторима телекомуникација, великих машина, 3D штампача, беспилотних летелица, дигиталних технологија и услуга, вештачке интелигенције и процесуирања података (*big data*) (Huang 2016; Zhang, Zhang and Xiao, 2022). Тако је, на пример, „Дигитални Пут свиле“, у оквиру којег се подстиче сарадња у домену дигиталних технологија, постао део концептуалног миљеа кинеске спољне политике, као и е-трговина која је постала једна од фокусних тачки кинеске трговинске политике последњих година (Vladisavljev, 2021).

Из свега тога произилази да су циљеви кинеске спољне политике, кроз иницијативу „Појас и пут“ као њеним носећим стубом, првенствено економске природе. Да би се одговорило на унутрашње изазове везане за перспективу кинеске економије, подржала политика реструктурирања привреде и спречиле потенцијално нежељене друштвене и политичке последице које би могле произаћи из економске стагнације и неререформисаног привредног модела, било је потребно увећати број кооперативних спољних односа и искористити њихов потенцијал. Они би заузврат обезбедили продубљивање економских веза са светом, укључујући и са оним земљама које се раније нису налазиле у фокусу кинеске спољне политике, укључујући и Западни Балкан.

Треба нагласити да су ово примарни циљеви кинеске спољне политике у овом периоду, али не и једини. У домену унутрашњих политичко-економских детерминанти кинеске спољне политике могуће је идентификовати додатне значајне факторе. Важну улогу сигурно има и намера да се дâ замајац локалном економском развоју мање развијеног, западног дела Кине, који нема излаз на море погодан за трговину са светом, нити величину и снагу тржишта попут приобалних регија Кине, кроз повезивање са Централном Азијом, Блиским истоком и Европом инфраструктурним умрежавањем и тим подстакнутом економском сарадњом. Тај циљ има и политичку компоненту, јер су у деловима западне Кине насељене и етничке мањине, где у неким случајевима долази до напетости на релацији њих и већинске Хан популације, као и неких аспеката државне политике. Отуда Пекинг настоји да промовише економски развој као кључ за хармоничне међуетничке односе, као и друштвену и политичку стабилност (Yu 2018, Lai 2021).

Такође, треба препознати и да се економски интереси често балансирају са политичким. Да би се постигли дугорочни циљеви

везани за продубљивање економске сарадње и друге стратешке интересе, кинеска држава, као и државне компаније, могу да истрпе калкулисане губитке ако они доводе до боље перцепције Кине, кинеске спољне политике, учвршћују дипломатске и економске односе и доприносе креирању позитивне климе и окружења за дугорочну сарадњу (видети, на пример: Lee, 2018).

Додатно, може се спекулисати и о другим циљевима кинеске спољне политике у контексту иницијативе „Појас и пут”. У њеним коренима поједини посматрачи препознали су противмеру америчкој политици Заокрета ка Азији (*Asia Pivot*), покренутој под председником Обамом (Zhang 2021), диверзификацију и осигуравање коридора за увоз енергије (Lai 2021), као и на почетку текста описану намеру да се кроз јачање економских и консеквентно политичких односа са другима промене односи моћи и прошири међународни утицај Кине. Чак и ако се ова потоња тумачења не усвоје, геополитички оквири кроз које пре свега Сједињене Америчке Државе, али у значајној мери и неке од других водећих међународних чинилаца попут ЕУ, Индије, Јапана и других, као и делови светског јавног и експертског мњења, разумеју Кину, неминовно одређују и контекст кинеских међународних односа. Тако су последњих година кинеска спољна политика и кинески међународни односи неминовно постали поприште геополитичких тензија и сукоба и не могу се разумети искључиво у параметрима које је поставила Кина, чак и ако они доминантно призилазе из унутрашњоекономског контекста, као што се овде тврди.

Отуда, разложно је прихватити оцене да је BRI „омнибус програм” (Summers, 2016) који служи као „контејнер” различитих интереса (Yu, 2018) и представља „амбициозно холистички приступ” (He, 2019) који под окриљем спољне политике обједињује разне економске, безбедоносне и дипломатске циљеве. Међутим, лоцирање примарне мотивације и циљева кинеске спољне политике у домену унутрашње политичке економије и контексту структурних економских изазова значајно је за контекстуализацију модалитета кинеске спољне политике, укључујући и њене аспекте који се тичу Балкана, као и за разматрање њених импликација, прилика и изазова које ствара за друге.

Западни Балкан у спољној политици Кине

Односи Западног Балкана и Кине превасходно су добили замајац у склопу развијања односа Кине и земаља Централне и Источне

Европе кроз оквир „16+1“, као и у контексту иницијативе „Појас и пут“, који су дефинисани 2012, односно 2013. године. Са изузетком односа Кине и Србије, који су већ имали припремљено тле кроз десетине међудржавних споразума уговорених у периоду после 1999. године и НАТО интервенције, која је неупитно приближила ове две земље (Pavlićević 2011), односи Кине са земљама Западног Балкана таворили су пре тога на ивици непостојећих. Свакако, и у случају српско-кинеских односа сарадња се значајно проширила и материјализовала посебно у периоду после 2008. године, као и у прошлој деценији, а у највећој мери се и данас наставља у оквиру основних параметара који су тада успостављени.

Земље Западног Балкана имају одговарајући профил да допринесу циљевима спољне политике представљеним у претходном делу текста. Оне имају потенцијал да послуже као дестинације за кинеске инвестиције и извоз. Захваљујући потребама за развијањем разних видова транспортне и енергетске инфраструктуре, Западни Балкан представља потенцијално тржиште за индустрије са вишком капацитета. Такође, земље Западног Балкана су земље са компаративно ниским приходима, па отуда измештање производних капацитета на Западни Балкан може да поврати конкурентску предност оним индустријама у Кини које су је изгубиле конкурентност због повећаних цена рада и производње у Кини. Када се ради о извозно оријентисаним привредним гранама чија су крајња тржишта у Европи, Западни Балкан има додатну предност повољне географске позиције и повољних трговинских уговора са ЕУ. Са овим компаративним предностима и побољшаном инфраструктуром Западни Балкан даље има потенцијал да привуче шири спектар кинеских инвестиција.

Уз све то, окренутост Западног Балкана ка страним инвестицијама и спољашњим стимулансима као главним чиниоцима економске стабилности и носиоцима економског развоја такође је створила повољне услове за развијање односа између западнобалканских држава и Кине. Пошто је у оквирима „16+1“ и BRI Кина предложила правце и модалитете сарадње и иницирала интензивније односе, одговор западнобалканских земаља је био ентузијастичан, и као такав је допринео брзом развоју односа.

У складу са тим, развој инфраструктуре заузима важно место у кинеском приступу Западног Балкану и подразумева широк дијапазон пројеката који укључују друмску, железничку и енергетску инфраструктуру, као и инфраструктурне пројекте везане за ваздушни

саобраћај и индустријске зоне (Bastian, 2017; Zakić and Šekarić, 2021). Само у контексту српско-кинеских односа ова димензија односа достиже вредност од око девет милијарди евра (Tanjug, 2018).

Такође, утицај унутрашњег економског контекста и политике реструктурирања кинеске привреде на кинеску спољну политику према Западном Балкану види се и у примерима улагања у индустрије са ниском додатом вредношћу, индустрије које су велики загађивачи (па отуда су оптерећене релевантном регулативом у Кини), као и оне индустрије које су суочене са вишком капацитета и смањеним тржиштем код куће. Нека од до сада најзначајних остварених улагања на Западном Балкану налазе се у индустрији челика, гума, ауто-делова и осталих индустрија које одговарају једној или више поменутих категорија (Stojkovski et al., 2021). Ова улагања су илустрација намере да се повезани производни капацитети преместе из Кине и постојећи производни вишак усмери на нова тржишта. То је одраз напора да се спроведе „међународна сарадња у производним капацитетима” и компонента шире политике да се одговори на привредне изазове у Кини и њихове еколошке, друштвене и политичке последице.

Ово се огледа и у неколико покушаја да се у Србији успоставе специјалне економске и индустријске зоне са кинеским државним предузећима као њиховим стожерима. Репрезентативан је пројекат индустријског парка Борча, који је планиран да постане и трговачки и производни центар за кинеске (али и не само кинеске) производе управо у радно интензивним индустријама са ниском додатом вредношћу. У случају овог индустријског парка додатни фокус на високотехнолошкој сарадњи – на коме је инсистирала Србија, а који је прихваћен од кинеске стране – говори и о намери да се кроз научнотехнолошку сарадњу допринесе политици реструктурирања и повећања улоге сектора са већом додатном вредношћу у кинеској привреди.

Побољшане транспортне везе које промовише иницијатива „Појас и пут” такође имају за циљ да одрже кинески увоз конкурентним на европском тржишту, јер нуде скраћено време испоруке и повољне трошкове транспорта (Stakić i Zakić, 2016). У том контексту треба разумети и пругу Београд–Будимпешта, која би у крајњој линији требало да постане део железничке везе између луке Пиреј (у већинском власништву кинеске државне фирме и једне од најзначајнијих улазних тачака за производе који се увозе из Кине у Европу) и Будимпеште. Ова пруга је део такозваног кинеско-европског

копнено-морског експрес коридора (*China Europe Land Sea Express Route*), чији је циљ да служи као ефикасан логистички коридор за прекоморску трговину између Кине и Европе.

Овај пројекат заправо представља спољну политику у функцији подршке привредном реструктурирању у Кини у малом. Поред већ објашњеног доприноса трговини, овим пројектом су индустрије са напредним технологијама и већом додатом вредношћу, као што су напредне железничке технологије, гурнуте у први план. Такође, пројекти као овај који се тичу транспортне инфраструктуре запошљавају индустрије са вишком капацитета и производа, а смањеним тржиштем у Кини, као што су индустрије челика, алуминијума, цемента, шинских возила и друге. Надаље, ефикасна железничка и транспортна мрежа подржава измештање одређених индустрија из Кине тако што ствара повољно окружење за прилив кинеских инвестиција и услове да се одржи њихова конкурентност кроз лак приступ крајњим тржиштима, у овом случају преваходно европским. Такође, железничка инфраструктура и технолошки пројекти финансирани кинеским извозним кредитима омогућавају кинеским државним предузећима да стекну упориште на прекоморским тржиштима и тестирају своју технологију и знање у мање развијеним европским земљама, на путу ка уносним тржиштима у западним земљама Европе.

У кинеском приступу балканским земљама изражена је улога међудржавних зајмова који олакшавају финансирање ових пројеката, што не представља покушај да се изазове економска зависност других од Кине и „постигне” дужничко ропство, како се данас често тумачи, већ заправо представља политику субвенција којом се отварају инострана тржишта за кинеска предузећа, каналише вишак капацитета у прекоморске пројекте и побољшавају услови за повећање обима трговине и инвестиција, те тако подржава привредна реформа и решавају економски проблеми (Holslag, 2017).

Еволуција привредног контекста у Кини огледа се у новим пољима економске активности, у конкурентским предностима, па с тим у вези и новим трговинским приликама за Кину, које се сада укалупљују у спољну политику и одражавају у кинеској политици према Балкану. Тако кинеска економска дипломатија према Западном Балкану добија нове слојеве, па, на пример, е-трговина прогресивно заузима све значајније место у напорима Кине да продуби економску сарадњу са балканским земљама, што важи и за дигиталне технологије,

укључујући и оне у домену јавне безбедности (Volcovici et al., 2021). Такође, како се од 2021. године Кина обавезује да више неће улагати и градити термоелектране на угаљ у иностранству, неколико таквих пројеката обустављено је и на Западном Балкану (Prtoric, 2022).

Ова анализа упућује на кључну повезаност кинеске домаће економије и привредне политике са њеном спољном политиком и приступом Западном Балкану. Ипак, она нема намеру да буде свеобухватна и такође је потребно препознати границе применљивости њених аргумената и закључака.

Примарност економске логике у кинеској спољној политици према Западном Балкану и уопште не искључује приврженост стожерним принципима и основним параметрима кинеске спољне политике и не пориче њихов примат у хијерархији приоритета кинеске спољне политике. Ту пре свега треба навести принципе суверенитета и територијалног интегритета, што се јасно показује и у кинеско-балканском контексту на примеру српско-кинеских односа. Такође политика „Једне Кине“, односно принцип да је Тајван део Кине а не независна држава, има значајно место, што илуструје пример прекидања званичних односа са Македонијом, као последицом успостављања званичних односа између Скопља и Тајпеја (Vangeli, 2020).

Повезано са тим, неоспорно је да значајне разлике у броју инвестиционих и других пројеката као и дубини економских односа међу земљама Балкана упућују на значај који ниво развијености билатералних односа и проактивност самих западнобалканских држава у приступу Кини имају за реализацију и унапређење економске сарадње. Такође, показало се да је Кина осетљива и на промене у ширем политичком окружењу и да је спремна да томе прилагоди свој приступ Балкану (Pavličević, 2019), што указује на то да се економски интереси на Западном Балкану, иако примарни, одмеравају у широм контексту кинеских спољних односа и по потреби балансирају и усклађују са потребама које одатле произилазе.

Јаз у перцепцији и геополитички заокрет

Ипак, када се препозна утемељеност кинеске спољне политике у политичкој економији Кине, може се закључити да кинеске економске инвестиције у иностранству нису мотивисане геополитиком и циљевима везаним за повећање међународног утицаја, већ

првенствено жељом да се одговори на унутрашње проблеме и изазове и подржи економска реформа. Кинески приступ Балкану у суштини одговара уско дефинисаном концепту економске дипломатије, односно форми спољне политике која ставља дипломатске и спољнополитичке ресурсе у службу економске користи и добитака, а не, како се доминантно перцепира, користи економске ресурсе зарад остваривања (гео)политичких циљева. Напротив, политички циљеви кинеске спољне политике према Балкану на билатералном нивоу, као и у оквиру иницијативе „Појас и пут” и формата „16+1”, јесу развијање и продубљивање односа који омогућавају позитивне трендове у обиму и квалитету економске размене, а који одговарају потребама привредне политике.

Кина стреми да креира и искористи повољне политичке односе за постизање кинеских економских циљева, а не, како се често претпоставља, економске односе за постизање политичких циљева, као што је промена равнотеже снага у Европи и глобално. Спровођење ове политике засновано је на јакој улози државе и остварује се како преко политичких, административних и дипломатских, тако и привредних и других субјеката, што рефлектује политичко-економски контекст Кине, а не подразумева, како се такође често претпоставља, потпуну субординацију економских актера и циљева политичким.

Заправо, политика и геополитика, односно политизација кинеске спољне политике, за Кину су препрека, а не циљ. Штавише, геополитичко надметање у оквиру којег би се стремилло ка јачању и ширењу кинеске моћи и утицаја, као што се подразумева утицајним парадигмама „размене новца за утицај” и, са њом повезане, „завади па владај”, било би контрапродуктивно за Кину и њене циљеве. Перцепције кинеске спољне политике као суштински геополитичке, закомпликовале би њене напоре да постигне циљеве Пекинга, јер би дестабилизовале политичко окружење и довеле до оспоравања кинеске политике, као и противмера, и на тај начин онемогућиле ефикасно продубљивање економских односа.

Претходне године управо су то и емпиријски потврдиле. Последњих година сведочимо напорима Европске уније и Сједињених Америчких Држава (САД) да одговоре на кинеску спољну политику, укључујући и према Балкану, коју перципирају као покушај грађења моћи и проширења утицаја. Тако ЕУ кроз оживљавање процеса проширења, напорима да убрза интеграције земаља Западног Балкана у своје регулативне оквире и усклађивање њихових политика са

политиком ЕУ, као и активнијом финансијском и развојном политиком према Западном Балкану, намерава да ограничи аутономију западнобалканских држава да граде своје односе са Кином, а у циљу консолидовања своје регионалне и глобалне позиције (Pavličević, 2019; Geddes et al., 2021).

Са своје стране, САД су повећале свој ангажман са регионом након периода током којег су показивале мање интересовања за (и мање директног уплива у) регионалне прилике и трендове. Између осталог, отвориле су регионалну канцеларију Међународне развојне финансијске корпорације (МРФК) у Београду. Успостављање МРФК-а под председником Трампом представља покушај да се консолидује међународна развојна димензија америчке спољне политике како би се такмичила са BRI и активном кинеском политиком давања развојне помоћи на глобалном нивоу, која се сматра једном од главних оруђа Пекинга за ширење утицаја (Congressional Research Service, 2022). Отуда и најаве предстојећег значајног финансијског улагања у развој Балкана преко МРФК-а, која рефлектује такву политику и указује на конкретне напоре да се супротстави кинеском приступу региону и умањи привлачности и значај односа са Кином (Krstić, 2021).

Стога се контекст односа Кине и Западног Балкана у значајној мери обликује великим јазом у перцепцијама о природи и циљевима ових односа Кине, Западног Балкана, ЕУ и САД. С обзиром на то да Брисел и Вашингтон сада дефинишу свој однос са Кином кроз логику конкуренције и ривалства (Pavličević, 2022), односи Кине и Западног Балкана подстакли су забринутост која је довела до противмера које сужавају простор за Кину и западнобалканске државе да наставе да даље развијају и продубљују своје односе.

Перспектива односа Кине и Западног Балкана

Дакле, без обзира на полазну тачку и контекст развоја односа између Кине и Западног Балкана – који се превасходно на обе стране тичу веома важних, али релативно ограничених циљева у развојно-економском домену – овај однос је у ширем међународном контексту секуритизован и редефинисан у геополитичком кључу.

Шира геополитичка кретања значајно су утицала на перспективу односа Кине и западнобалканских држава. Узевши у обзир специфичности односа ЕУ и Западног Балкана, треба нагласити да Брисел сада дефинише свој однос са Кином као одређен

конкуренцијом и ривалством, а то је случај и са Вашингтоном. Отуда што се односи Кине и Западног Балкана буду даље развијали, то ће више изазвати забринутост у ЕУ и САД и подстицати контраполитику која ће ограничавати простор за Пекинг и Западни Балкан да развијају билатерални однос у складу са својим циљевима и намерама.

У таквој ситуацији Кина и западнобалканске државе приморане су да разматрају и калибрирају своје билатералне односе и сарадњу у односу на то какву улогу имају у њиховим појединачним односима са ЕУ и САД, што отвара могућност да кинеско-западнобалкански односи постану талац односа моћи који фаворизују потоње. Значај који ЕУ има за Кину као економски партнер, важан фактор међународних односа, али и значајан чинилац у склопу америчко-кинеских односа, има потенцијал да превагне у кинеским разматрањима политике према Балкану. У принципу, Кини је у интересу да дугорочно стабилизује односе са Европом и предупреди сврставање европске уз америчку политику према Кини, те креирање по том питању заједничког трансатлантског блока. Отуда, Пекинг може доћи до закључка да је пожељно избећи компликације које односима Кине и ЕУ тренутно стварају кинеско-западнобалкански односи, онако како их ЕУ тумачи. Уколико је немогуће променити перцепцију тих односа, може се шпекулисати да је могуће њихово даље моделирање, које би у већој мери узело у обзир примедбе и страховања ЕУ.

С друге стране, „двосмерна“ стратегија Западног Балкана да продуби економску размену са Кином, а истовремено унапреди своје односе са ЕУ, чини се све мање одрживом у међународном контексту дефинисаном као геополитичко такмичење и ривалство. Докле год Западни Балкан остане стратешки оријентисан ка чланству у ЕУ, а ЕУ настави да доживљава Кину као претњу и ривала у региону, па и шире, и да води политику у тим оквирима, притисак на западнобалканске државе да своју политику према Кини усагласе са политиком Брисела и водећих чланица (када међу њима постоји консензус) ће расти.

Другу отежавајућу околност за даљи напредак кинеско-балканских односа може представљати даља еволуција привредне политике у Кини, која са једне стране остаје окренута реструктурирању у оквирима који су овде презентовани, а са друге се прилагођава спољашњим притисцима у контексту по Кину неповољних геополитичких кретања и њихових последица по кинеску економију. Између осталог, „дуална циркулација – од почетка 2020. нова концептуална подлога за кинеску привредну политику – промовише

већу окренутост домаћем тржишту и унутрашњим ресурсима и полугама за вођење привредне политике, између осталог да би се одговорило на санкције, протекционизам, и интервенције у структуре производних ланаца које угрожавају кинеску економију, као и на остале мере усмерене против Кине и њене привреде последњих година” (Lin and Wang 2021).

Такође, у одговору на значајно успоравање економског раста почетком 2022. године, проузрокованог и рестриктивним противпандемијским мерама у Кини које су се негативно одразиле на неке сегменте кинеске привреде, кинеска држава је дефинисала улагања у изградњу инфраструктуре као једну од најбитнијих противмера (Sheng, Long and Wang 2022). Ово ће могуће у значајној мери преусмерити активности развојних банака и предузећа у повезаним индустријама од страних ка домаћем тржишту и тако утицати на опсег сарадње између Кине и балканских земаља у непосредној будућности. Даље, привредна политика такође одражава и еволуцију друштвено-политичких прилика у Кини и промене приоритета у државној политици. Тако, на пример, са приоритизацијом политике искорењавања сиромаштва последњих година, као и релативним успехом у решавању кризе јавног дуга на локалном нивоу у претходном периоду, државно финансирање изградње инфраструктуре последњих година је већ повећано, поготово у мање развијеним пределима Кине, и овај тренд ће се вероватно наставити и у надолazeћим годинама. Кумулативно, ове нове тенденције у кинеској привреди имају потенцијал да већ и донекле преусмеравају пажњу од ширења и јачања спољних економских веза ка већем ослањању на државну развојну политику у контексту развоја домаће привреде и подстичу алокацију ресурса од спољне ка унутрашњој употреби.

Што се тиче западнобалканских земаља, додатну проблематику представља појава локалних критичних позиција према сарадњи са Кином. Оне се углавном тичу перципираних проблема око деградације животне средине, као и непоштовања законских оквира и стандарда које се тичу рада и радничких права повезаних са кинеским предузећима, затим корупцији уграђеној у нетранспарентни модел сарадње и међудржавне уговоре, неодрживости задуживања кроз кинеске кредите (односно опасности од „дужничког ропства”) и других мањкавости тренутног модалитета сарадње са Кином (Stojkovski et al., 2021). Ови наративи јесу делом последица њихове

доминантности у европским и западним дискусијама о Кини, одакле су се прелиле и у домаћи јавни простор, а често су и емпиријски неутемељене. Какогод, они представљају и одраз једног свежег стања у коме је Кина све више увучена у унутрашњу политику западнобалканских земаља. Кина је постала једно од питања преко којих се профилишу домаће поделе, односно која служи као полигон за њихово исказивање у контексту политичког ривалитета различитих снага. С обзиром на такву новонасталу важност Кине, уз постојећу поларизацију у западнобалканским друштвима, ове критичке перцепције ће остати присутне, а можда и јачати у будућности, са потенцијално негативним последицама по политику које ће западнобалканске земље водити према Кини.

Такође, овде представљена анализа упућује да се економска размена између Кине и западнобалканских земаља заснива на екстернализацији оног дела модела економског развоја који се односи на кредитно финансирање капиталних пројеката и важну улогу за радно интензивне извозно оријентисане индустрије са нижом додатом вредношћу. Такав приступ резултирао је брзим растом кинеске економије, али је и креирао озбиљне и вишедимензионалне дугорочне изазове и последице, као што су претећи ниво јавног дуга или деградирање животне околине, као што је већ разматрано у овом чланку. То доводи до питања да ли проблеми које је он изазвао у развојном искуству Кине могу да се понове у западнобалканском контексту. Тако су питања око одрживости дуга Црне Горе према Кини у вези са финансирањем пута Бар-Бољаре или еколошких аспеката кинеских инвестиција и пројеката широм западног Балкана добила на видљивости и постала заступљена и у стручној и у широј домаћој јавности, као и предмет још интензивнијих критика страних медија и званичних европских кругова (нпр., *Nova Ekonomija*, 2019; N1, 2022).

Отуда, што се тиче земаља Западног Балкана, да би се постигао континуирани развој односа са Кином постоји потреба да се дефинише јасна развојна стратегија како би се овакви проблеми предупредили и на основу које би били дефинисани стратешки оквир и модалитети сарадње у домену економске размене, али и у другим димензијама односа. Такође, у ширем међународном контексту неопходно је да се превазиђе постојећи јаз у перцепцијама и успостави заједничко разумевање односа Западног Балкана и Кине у оквирима у којима би се ефикасније препознали, уравнотежили и задовољили различити интереси. То би предупредило дестабилизирајуће

тенденције које тренутно стање има не само на „билатералну“ димензију односа Кине и Западног Балкана већ и на њихове односе са ЕУ, регионалну, па и глобалну политику и безбедност.

Библиографија

- Bastian, Jens. 2017. The Potential for Growth Through Chinese Infrastructure Investments in Central and South-Eastern Europe Along the “Balkan Silk Road”. European Bank for Reconstruction and Development. <http://www.ebrd.com/news/2017/what-chinas-belt-and-road-initiative-means-for-the-western-balkans.html>. Accessed February 13, 2022
- Beckley, Michael. 2022. “Enemies of My Enemy. How Fear of China Is Forging a New World Order”. *Foreign Affairs*, February/March. <https://www.foreignaffairs.com/articles/2021-02-14/china-new-world-order-enemies-my-enemy> Accessed February 20, 2022
- Cai, Fang. 2012. “Is there a ‘Middle-income Trap’? theories, experiences and relevance to China”. *China & World Economy* 20 (1): 49-61.
- Caixin. 2015. Zhongguo zhongche jihua 5 nian nei shixian haiwai dingdan fanfan [China Railway Rolling Stock Corp planira da udvostruči inostrane porudžbine u narednih 5 godina]. September 2. <http://companies.caixin.com/2015-09-02/100846075.html> Accessed February 25, 2022
- Caixin. 2017. China’s Rail Firms Shake Up Personnel. September 22. <https://www.caixinglobal.com/2017-09-22/101149131.html> Accessed August 10, 2022
- Chen, Chia-Lin, and Biao Wei. 2013. “High-speed rail and urban transformation in China: The case of Hangzhou East Rail Station.” *Built Environment* 39(3): 385-398.
- Sheng, Songcheng, Yuwei Long and Dan Wang. 2022. “Infrastructure investment has a vital role in stabilizing growth”. *The China Daily*, 28 February, 2022 <https://www.chinadaily.com.cn/a/202202/28/WS621c322ba310cdd39bc893cf.html> Accessed July 18, 2022
- Congressional Research Center. 2022. U.S. International Development Finance Corporation (DFC), Version 6, updated on 3 February, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11436> Accessed February 20, 2022

- Conley, Heather *et al.* 2020. "Becoming a Chinese Client State: The Case of Serbia". Center for Strategic and International Studies. <https://www.csis.org/analysis/becoming-chinese-client-state-case-serbia> Accessed February 12, 2022
- Dimitrijević, Duško i Nikola Jokanović. 2016. "China's new silk road: The opportunity for peaceful world development", *The Review of International Affairs*, 67(1161): 21-44.
- Doehler, Austin. 2019. "How China Challenges the EU in the Western Balkans. Will the EU ultimately cede the Western Balkans to Beijing's influence?" *The Diplomat*, September 25. <https://thediplomat.com/2019/09/how-china-challenges-the-eu-in-the-western-balkans/> Accessed February 12, 2022
- Doshi, Rush. 2021. *The long game: China's grand strategy to displace American order*. New York: Oxford University Press, 2021.
- European External Action Service. 2018. A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions https://eeas.europa.eu/regions/western-balkans/39711/credible-enlargement-perspective-and-enhanced-euengagement-western-balkans_en. Accessed February 15, 2022
- European Western Balkans. 2020. "New enlargement methodology officially endorsed by the Member States", 27 March, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/03/27/new-enlargement-methodology-officially-endorsed-by-the-member-states/>. Accessed February 20, 2022
- Filijović, Marko i Zoran Kilibarda. 2013. „Kineski 'pohod' na Balkan", *Vojno delo* 65(4): 47-61.
- Forbes. 2021. Company Profile (as of May 13, 2021) <https://www.forbes.com/companies/crrc/?sh=72347d1b7261>. Accessed February 13, 2022
- Garland, Matthew. 2013. "China's deadly water problem". *South China Morning Post*, 26 March <https://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/1199574/chinas-deadly-water-problem> Accessed February 20, 2022
- Geddes, Thomas des Garets *et al.* 2021. EU-Western Balkans summit held amid concerns over growing Chinese influence. *MERICS Europe China 360°*, MERICS. <https://merics.org/en/merics-briefs/western-balkans-sino-german-relations-czech-china-policy>. Accessed February 13, 2022

- Goodman, David S.G. 2009. "Sixty years of the People's Republic: local perspectives on the evolution of the state in China". *The Pacific Review* 22 (4): 429-450.
- He, Baogang. 2019. "The domestic politics of the Belt and Road Initiative and its implications". *Journal of Contemporary China* 28(116): 180-195.
- Heath, Ryan and Andrew Gray. 2018. "Beware Chinese Trojan horses in the Balkans, EU warns". *Politico*, July 27. <https://www.politico.eu/article/johannes-hahn-beware-chinese-trojan-horses-in-the-balkans-eu-warns-enlargement-politicopodcast/> Accessed February 12, 2022
- Holslag, Jonathan. 2017. "How China's New Silk Road Threatens European Trade", *The International Spectator* 52 (1): 46-60
- Huang, Yiping. 2016. "Understanding China's Belt & Road Initiative". *China Economic Review* 40: 314-321.
- Jian, Junbo. 2018. "China in Central Asia and the Balkans: challenges from a geopolitical perspective". In: *China's relations with Central and Eastern Europe: from 'old comrades' to new partners*, edited by Weiqing Song, 241-261, London: Routledge.
- Juncos, Anna E. 2021. "Vaccine Geopolitics and the EU's Ailing Credibility in the Western Balkans", *Carnegie Europe*, July 08 <https://carnegieeurope.eu/2021/07/08/vaccine-geopolitics-and-eu-s-ailing-credibility-in-western-balkans-pub-84900>. Accessed February 20, 2022
- Kenderdine, Tristan, and Han Ling. 2018. "International capacity cooperation-financing China's export of industrial overcapacity". *Global Policy* 9(1): 41-52.
- Krstić, Milan. 2021. "Continuity and changes in the US foreign policy towards the Western Balkans during the first year of Biden's presidency: third Obama's or second Trump's term?", *The Policy of National Security*, Vol. 21(2):175-200.
- Lai, Hongyi. 2021. "The Rationale and Effects of China's Belt and Road Initiative: Reducing Vulnerabilities in Domestic Political Economy". *Journal of Contemporary China* 30 (128): 330-347.
- Lee, Ching Kwan. 2018. *The Specter of global China*. University of Chicago Press.
- Lin, Yifu Justin, and Xiaobing Wang. 2021. "Dual Circulation: a New Structural Economics view of development". *Journal of Chinese Economic and Business Studies* (online first): 1-20.

- Markovic Khaze, Nina. 2018. "European Union's enlargement fatigue: Russia's and China's rise in Southeast Europe?" *Australian and New Zealand Journal of European Studies* 10(1): 49-63.
- Markovic Khaze, Nina and Xiwen Wang. 2021. "Is China's rising influence in the Western Balkans a threat to European integration?" *Journal of Contemporary European Studies* 29(2): 234-250.
- Makocki, Michal. 2017. "China in the Balkans: The Battle of Principles", European Council on Foreign Relations, July 21. Available at: http://www.ecfr.eu/article/commentary_china_in_the_balkans_the_battle_of_principles_7210 Accessed February 12, 2022
- Makocki, Michal, and Zoran Nechev. 2017. Balkan Corruption: The China Connection. *Issue Alert 22/2017*, European Union Institute for Security Studies. <https://www.iss.europa.eu/content/balkan-corruption-china-connection> Accessed February 12, 2022
- McNally, Christopher A., et al. 2013. "Rebalancing China's emergent capitalism: state power, economic liberalization and social upgrading". *Journal of Current Chinese Affairs* 42.(4): 3-16.
- N1. 2022. "Saracin: Kinezi ne dolaze u Srbiju jer su spasioci, već zbog svoje hegemonije", July 16. Available at: <https://rs.n1info.com/vesti/saracin-kinezi-ne-dolaze-u-srbiju-jer-su-spasioci-vec-zbog-svoje-hegemonije/> Accessed August 10, 2022
- Nova Ekonomija. 2019. "Dužnička diplomatija Kine može otežati integraciju Balkana u EU", October 11. Available at: <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/du%C5%BEni%C4%8Dka-diplomatija-kine-mo%C5%BEE-ote%C5%BEat-integraciju-balkana-u-eu> Accessed August 10, 2022
- Pavličević, Dragan. 2011. "The Sino-Serbian strategic partnership in a Sino-EU relationship context". *Briefing Series* 68, China Policy Institute, University of Nottingham. <https://www.nottingham.ac.uk/iaps/documents/cpi/briefings/briefing-68-sino-serbian-partnership.pdf>. Accessed February 9, 2022
- Pavličević, Dragan. 2019. "Structural power and the China-EU-Western Balkans triangular relations". *Asia Europe Journal* 17: 453-468.
- Pavličević, Dragan. 2022. "Contesting China in Europe: Contextual Shift in China-EU relations and the role of "China Threat"". In *The China Question: Contestations and Adaptations*, edited by Dragan Pavličević, and Nicole Talmacs. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Prtoric, Jelena. 2022. "China's pledge to end overseas coal support yields mixed results in Serbia and Bosnia", *China Dialogue*, February 4th

- <https://chinadialogue.net/en/energy/chinas-overseas-coal-pledge-yields-mixed-results-in-serbia-and-bosnia/> Accessed February 20, 2022
- Qiu, Zhibo. 2015. "The 'triple win': Beijing's blueprint for international industrial capacity cooperation". *China Brief* 15(18): 12-15.
- Shambaugh, David. 2008. *China's communist party: atrophy and adaptation*. University of California Press.
- Shin, Watanabe, 2020. "China charges full speed ahead on bullet train expansion", *Nikkei Asia Review*, August 14, <https://asia.nikkei.com/Business/Transportation/China-charges-full-speed-ahead-on-bullet-train-expansion>. Accessed 20 Feb 2022
- Stakić, Nikola i Katarina Zakić. 2016. "Challenges of business and financial transformation of China in New Normal Economy". *The Review of International Affairs* 67: 80-100.
- Steinhardt, H. Christoph and Fengshi Wu. 2016. "In the name of the public: Environmental protest and the changing landscape of popular contention in China". *The China Journal* 75(1): 61-82.
- Stević, Ljiljana i Slobodan Popović. 2018. "Pozicija Republike Srbije na bezbedonosno-političkoj međi Evropske unije i Republike Narodne Kine". *Politike Nacionalne Bezbednosti* 15(2): 97-119.
- Stojkovski, Bojan et al. 2021. "China in the Balkans: Controversy and Cost", *BIRN*, December 15. <https://balkaninsight.com/2021/12/15/china-in-the-balkans-controversy-and-cost/> Accessed February 23, 2022
- Summers, Tim. 2016. "China's 'New Silk Roads': sub-national regions and networks of global political economy". *Third World Quarterly* 37(9): 1628-1643.
- Šekarić, Nevena. 2020. "China's 21st century geopolitics and geo-economics: An evidence from the Western Balkans". *Međunarodni problemi* 72: 356-376.
- Tanjug. 2018. "Mihajlović: Sa Kinom investicije skoro devet milijardi evra, ove godine završena deonica Koridora 11, Blic", 16 October <https://www.blic.rs/biznis/vesti/mihajlovic-sa-kinom-investicije-skoro-devet-milijardi-evra-ove-godine-završena/yt8yh6c> Accessed February 20, 2022
- Vangeli, Anastas. 2019. "China: a new geoeconomic approach to the Balkans". In: *The Western Balkans in the world: linkages and relations with non-Western countries*, edited by Bieber, Florian and Nikolaos Tzifakis, 205-224. London: Routledge.

- Vladislavljiev, Stefan. 2021. Surveying China's Digital Silk Road in the Western Balkans, *War on the Rocks*, 3 August <https://warontherocks.com/2021/08/surveying-chinas-digital-silk-road-in-the-western-balkans/> Accessed 20 February 2022
- Volcovici, Valerie et al. 2021. "In climate pledge, Xi says China will not build new coal-fired power projects abroad", *Reuters*, September 23 <https://www.reuters.com/world/china/xi-says-china-aims-provide-2-bln-vaccine-doses-by-year-end-2021-09-21/> Accessed February 20, 2022
- Wong, Christine. 2011. "The fiscal stimulus programme and public governance issues in China". *OECD Journal on Budgeting* 11(3): 1-22.
- Ye, Min. 2020. *The Belt Road and Beyond: State Mobilized Globalization in China: 1998-2018*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yu, Jie. 2018. "The belt and road initiative: domestic interests, bureaucratic politics and the EU-China relations". *Asia Europe Journal* 16(3): 223-236.
- Yue, Pan, and Simon J. Evenett. 2010. "Moving up the value Chain: Upgrading China's manufacturing sector", International Institute for Sustainable Development https://www.iisd.org/system/files/publications/sts_3_moving_up_the_value_chain.pdf Accessed February 25, 2022
- Zakić, Katarina and Nevena Šekarić. 2021. "China's Energy Cooperation within the 17+ 1". *Medjunarodni problemi* 73(1): 7-38.
- Zhang, Baohui. 2021. "From Defensive toward Offensive Realism: Strategic Competition and Continuities in the United States' China Policy". *Journal of Contemporary China* (online first): 1-17.
- Zhang, Chuchu, Minwei Zhang, and Chaowei Xiao. 2022. "From traditional infrastructure to new infrastructure: a new focus of China's Belt and Road Initiative diplomacy?" *Eurasian Geography and Economics* (online first), 1-20.
- Zhao, Suisheng. 2016. "The ideological campaign in Xi's China: Rebuilding regime legitimacy". *Asian Survey* 56(6): 1168-1193.
- Zhu, Yuchao. 2011. "'Performance legitimacy' and China's political adaptation strategy". *Journal of Chinese Political Science* 16(2): 123-140.

SOURCES AND PROSPECTS OF CHINA'S POLICY TOWARDS THE WESTERN BALKANS

Abstract: This article analyzes the context, evolution and implications of China-Western Balkans relations over the last decade. It provides a corrective lens to the dominant viewpoints and narratives in the academic and analytical literature as it identifies the challenges and priorities in the context of China's economic development and transition as the primary drivers of China's approach to the Western Balkans in the last decade, and elaborates their impact. The article further examines how the understanding of Sino-Western Balkan relations in geopolitical terms which shapes the approach of the European Union and western actors limits the space and possibilities for China and the Western Balkans to further develop their relations and then offers an assessment of their prospects.

Keywords: Western Balkans, China, Belt and Road Initiative, Political Economy, Geopolitics.

СИСТЕМСКО РИВАЛСТВО ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ И НР КИНЕ И ПОЛОЖАЈ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Др Милан Игрутиновић¹

Апстракт: Однос Европске уније и држава чланица према НР Кини је вишеслојан и вишезначан, а још увек је центриран око међусобних економских односа. Последњих година до већег изражаја дошли су различити и супротстављени политички ставови, упркос начелном и обостраном пориву да се заједнички јача глобални мултилатерализам. Стратешки документи Уније и реторика њених политичких представника говоре о НР Кини не само као о партнеру него и као о економском конкуренту и системском ривалу. У првом делу текста анализираће се тај приступ Уније и појаснити позадина и аспекти таквог означавања, имајући у виду и шире глобалне процесе, уз посебан нагласак на текући негативни тренд односа у контексту напада Русије на Украјину. У другом делу ће се тумачити ефекти нарастајућих тензија у односима на простор Западног Балкана. На том подручју преплићу се динамика евроинтеграција те иницијатива „Појас и пут” и механизам Кина–ЦИЕЗ и све јаче економско присуство НР Кине током претходне деценије. Аутор указује на то да позиција Западног Балкана као подручја проширења Уније, али и као њеног првог суседства и објекта спољне политике и геополитичких амбиција, утиче на креирање слике о системском ривалству са НР Кином и ствара нови садржај у односима између Уније и држава са овог подручја.

Кључне речи: Европска унија, НР Кина, Западни Балкан, системско ривалство, економија, спољна политика.

Увод

Узајамни однос Европске уније и њених држава чланица и НР Кине је вишеслојан и вишезначан. Замах глобализације последњих деценија

¹ Научни сарадник, Институт за европске студије, Београд,
е-mail: milan.igrutinovic@ies.rs.

драматично је подигао друштвени производ Кине, тако да су данас она и ЕУ две од три највеће светске економије (пored САД), чврсто везане трговинским везама. Но њихови дугорочни економски трендови не иду у истом смеру: кинеска економија наставља снажном узлазном путањом и вероватно ће током ове деценије претећи америчку и по номиналном бруто друштвеном производу (по паритету куповне моћи ју је већ престигла). Релативно спори раст економије ЕУ говори у прилог компаративном опадању њене улоге на глобалном нивоу.

Ова економска дивергенција једна је од подлога све видљивијег и јаснијег политичког раскорака у којем се ЕУ и Кина налазе. Он долази након вишедеценијског позитивног тренда у укупним односима, који је, додуше, увек био видљивији у економској него у политичкој сфери. Две стране постале су свеобухватни стратешки партнери споразумом из 2003. године, када су им односи били „у сазревању” и када су добијали „више стратешку” ноту (Zhou 2017, 5), надограђујући раније уже трговинске односе новим облицима сарадње у науци, технолошком развоју и начелно сличним погледима на пожељност глобалног мира, стабилности и одрживог развоја. Мада су наредне године носиле развој односа у позитивном тону, остајале су бројне тачке међусобног спорења. У економској сфери Кина се углавном жалила на задржавање забране извоза оружја из ЕУ (која је уведена након гушења протеста у Кини 1989. године), непризнавањем статуса кинеске економије као тржишне, док је ЕУ критиковала кинеско непоштовање правила заштите интелектуалне својине и ограничавање приступа компанија из ЕУ унутрашњем кинеском тржишту. У политичкој сфери Брисел је често критиковао разне аспекте стања људских права у Кини и однос Пекинга према Тибету. Осећај неостварености свеобухватног партнерства, раст међусобне конкуренције насупрот сарадње, раст значаја спорних тачака у међусобним односима, почели су да доминирају сентиментима код релевантних политичких чинилаца (Zhou 2017, 10-11). Удар економске кризе у Европи након 2008. године, а поготово криза еврозоне приликом које је уплив кинеског капитала од 2010. деловао стабилизујуће, додатно су нагласили компаративни значај Кине за Европску унију.

Нова ера у односима фактички је отворена са почетком кинеске иницијативе „Појас и пут” и њене глобалне промоције крајем 2013. године. Са значајним инвестиционим капиталом и вишком домаћих производних капацитета, Пекинг је осмислио замашни план улагања,

кредитирања и изградње углавном инфраструктурних пројеката, географски лоцираних од њених западних граница ка Европи, Африци и Блиском истоку (географски – Западној Азији), са сентименталном реминисценцијом на разне историјске верзије „Пута свиле“. Тиме је Кина показала завидну способност да јавну реторику до извесне мере преточи у реалност (Miskimmon and O’Loughlin 2020, 20). Фокусирана на одређене позитивне традиције односа са многим земљама Источне Европе још из хладног рата, те на пословне могућности, Кина је практично паралелно са тим развила механизам сарадње Кине и централно и источноевропских земаља (Кина–ЦИЕЗ), модел сарадње са низом земаља из тог подручја. Са уласком Грчке у тај клуб 2019. године број земаља се попео на 17, међутим са изласком Литваније половином 2021. клуб фактички поново окупља 16 европских земаља. Око 15,4 милијарди долара директних страних инвестиција дошло је из Кине у ове земље у периоду 2013–2019. године, већином у инфраструктурне и енергетске пројекте (Benvenuti et al. 2022, 159-160). Модел међудржавне сарадње, са кровним споразумима о стратешком партнерству између Кине и држава чланица ЕУ и оних које то нису, као доминантна форма сарадње, донекле се косо са преферираним моделима инвестиција и развоја у либералном моделу Уније. Поред тога, кинески фокус у тако структурисаној сарадњи на само један део Уније будио је подозрење да је Кина некако дели и разједињује и да жели да своју економску снагу користи заобилазећи Брисел.

Истовремено, 2013. године почели су преговори о свеобухватном инвестиционом споразуму између ЕУ и Кине. Централна тежња Брисела је била да колико је могуће изједначи тржишне услове по којима су пословале компаније из ЕУ у Кини са онима по којима су пословале кинеске компаније у ЕУ, уз потврду везаности обе стране у домену трговине за нормативне принципе Светске трговинске организације (СТО) (Egger 2021, 188-189). Поред тога, Брисел је желео да примора Кину да усвоји развијене стандарде радничких права (како би смањио шансу да дампиншким ценама од јефтиног рада одржава конкурентност своје привреде) и еколошке стандарде. Иако је потписан децембра 2020. године, споразум је остао нератификован услед политичких проблема као јасног сигнала погоршаних односа.

У позадини ових догађаја одигравали су се други релевантни процеси. Последице економске кризе у Европи након 2008. уздрмале су етаблиране политичке елите и ставиле под знак питања до тада уврежене економске политике. Велика Британија је пошла путем

изласка из ЕУ јуна 2016. године, а након неколико месеци на место председника САД ступио је Доналд Трамп (*Donald Trump*), политички аутсајдер који је под паролом „Америка на првом месту” начео логику дотадашње америчке спољне и унутрашње политике, дерогирао значај традиционалних савезништава са европским земљама и појединим мерама санкција практично започео трговински рат против Кине. Истовремено, пандемија ковид 19, која је отпочела у кинеском граду Вухану децембра 2019, брзо се проширила на читав свет. Она је отворила питања отпорности друштва на шокове, стања здравственог система, међународне сарадње и солидарности, па и основа радних односа у савременом капитализму. Идеолошко заостривање односа између САД под Бајденовом (*Joseph Biden*) администрацијом која инсистира на окупљању демократских земаља наспрам оних ауторитарних, међу које сврстава и Кину под председником Си Ђинпингом (*Xi Jinping*), има за сада делимичну, не и потпуну, подршку међу државама ЕУ (Zhao 2022, 171-173). Напад Русије на Украјину фебруара 2022. године, који је изазвао нове рунде санкција ЕУ и САД против Москве те глобалну политичку кампању за моралну, економску и војну подршку Украјини, додатно је утицао на захлађење односа између Пекинга и Брисела.

Даље у тексту настојаћемо да укажемо на кључне тачке на којима се гради текућа политика Европске уније према Кини, која има негативни тренд. Показаћемо да је он условљен нагомиланим незадовољством економским односима и појачан идеолошким садржајем у равни демократија–аутократија, те истаћи значај перцепције кинеског присуства на Западном Балкану за такав тренд. Посебну пажњу ћемо обратити на значај термина „системско ривалство”, који се од 2019. налази у званичним документима Европске уније и представља већ раширени појам који описује динамику односа ЕУ и Кине. На крају ћемо покушати да трасирамо даљи пут развоја односа, имајући у виду текући рат у Украјини.

Промене спољнополитичког дискурса и ставова Европске уније према Кини

На 16. самиту ЕУ–Кина новембра 2013. две стране обележиле су десетогодишњицу Споразума о свеобухватном стратешком партнерству и донеле Стратешку агенду за сарадњу до 2020. године. Агенда је била базирана на три тематске целине: мир и безбедност,

просперитет, одрживи развој и међудруштвена размена. Обе стране су се сагласиле да желе консолидацију стратешког партнерства заснованог на принципима једнакости, поштовања и поверења, уз разумевање да се глобални трендови ка мултиполаризму и економској глобализацији појачавају, да расте значај културних различитости и информационог друштва и да морају заједно радити ка томе да међународни поредак буде праведнији и равноправнији (EEAS 2013). За Унију је утврђивање ових политичких перспектива подразумевало и очекивање да ће Кина појачати рад на отварању свог тржишта за европске компаније те да ће бити продуктиван партнер у успостављању ширих, глобалних норми, чији би Унија била *spiritus movens*. У том смислу комесар за унутрашње тржиште ЕУ Мишел Барније (*Michel Barnier*) одржао је у јануару 2014. у Пекингу говор о економским односима две стране, у којем је подвукао значај поштовања међународних норми – имплицитно, обавеза и очекивања од Кине у смислу смањивања протекционизма, пружања реципрочно уједначеног приступа тржиштима, јачања радних права и еколошких стандарда (Barnier 2014). Подсетимо се да је дефинисање великих глобалних економских токова било тада у пуном јеку: преговори са САД о Трансатлантском трговинском и инвестиционом партнерству формално су започети у јулу 2013, преговори о Транспацифичком партнерству (чији ЕУ није била део, али је помно пратила регулативу и практичне последице споразума) полако су привођени крају, уз низ мањих билатералних преговора у току (Јапан, Канада итд.). Коначно, преговори Брисела и Пекинга о споразуму о инвестицијама такође су већ започели.

Нова Европска комисија под вођством Жан-Клода Јункера (*Jean-Claude Juncker*) од 2014. године дала је приоритет унутрашњој економској консолидацији Уније након главног таласа економске кризе (мада ће криза репрограма грчког дуга 2015. довести до озбиљних политичких и идеолошких последица). У том смислу она се начелно позитивно поставила према пројекту „Појаса и пута”. Кина је била прва земља ван ЕУ која се придружила Инвестиционом плану за Европу, замисли Јункерове комисије из лета 2015. године о улагању 315 милијарди евра кроз технолошки иновативне пројекте. Централни део кинеског учешћа обезбеђен је кроз Платформу повезаности ЕУ и Кине те кроз пројекте из домена развоја 5G технологија мобилних комуникација (European Commission 2015). Паралелно са тим, додуше, ЕУ је издала више декларација против неких политичких акција Пекинга, пре свега због судских процеса и затворских казни за

појединце, што је ЕУ доживљавала као политичке процесе, те је позивала на поштовање Универзалне декларације о људским правима (Benvenuti et al 2022, 130).

У Глобалној стратегији Европске уније из јуна 2016 (EEAS 2016), тексту који Европски савет никада није усвојио као формални документ, али је у суштини понудио коректну анализу међународних односа из угла ЕУ и назначио њене аспирације, Кини је дато запажено место. То је, с једне стране, значило попуњавање извесне празнине у стратешком наративу ЕУ, а с друге и превазилажење честих тежњи већих држава чланица Уније (Немачке и Француске пре свих, Велика Британија би се ту могла рачунати до одлуке о изласку из ЕУ јуна 2016) да за себе задрже одрешене руке у односима са Пекингом како би повећавали неке економске користи путем билатералних односа (Farnell and Crookes 2016, 225-226). У центру односа ЕУ према Кини нашла се владавина права: „ЕУ ће ангажовати Кину на основу поштовања владавине права, како у земљи тако и у иностранству”, наведено је у Глобалној стратегији (EEAS 2016, 37). Продубљивање трговинске размене било је пожељено, али уз „једнаке услове, одговарајућу заштиту права интелектуалне својине, већу сарадњу у врхунској технологији, и дијалог о економској реформи, људским правима и активностима у погледу климе” (EEAS 2016, 38). Истовремено, пратећи документ Европске комисије којим су дати елементи за нову стратегију односа према Кини (European Commission 2016) разрађивао је логику „принципијелног прагматизма” као кованнице из Глобалне стратегије ЕУ, која је требало да дочара понашање ЕУ у међународним односима. У том документу односи ЕУ према Кини постављени су као реакција на нове трендове у кинеском позиционирању на светској сцени. У то можемо рачунати кинеску економску политику глобалне експанзије извоза, повезаност њеног растућег економског значаја са политичким, могуће унутрашње економске проблеме који би се могли и шире одразити, непостојање напретка у побољшавању улоге тржишних принципа. Реторички одговор ЕУ дат је у истом документу. У односима са Кином требало је користити нове могућности за јачање односа, ангажовати се с њом у процесу њених унутрашњих реформи (дакле Кина је била та која је требало да се мења и прилагођава), промовисати реципроцитет и иста правила за све тржишне учеснике, привести крају процес преговора о инвестиционом споразуму, у развоју дигиталних технологија инсистирати на отвореним апликацијама итд. (European Commission 2016, 2-3).

Ови ставови делом су били израз растућег незадовољства у Бриселу јер је очекивана трансформација Кине у класичну тржишну (и за ЕУ отворену) економију изостао, кинеска економска моћ се видљиво операционализовала на тлу Уније и мимо Брисела, а тачке политичких спорова су се умножавале (стање људских права у Кини, укључујући и питање ујгурског становништва у провинцији Синђанг, управа у Хонг Конгу, однос Кине према поморском праву у вези са спорним острвским поседима на ободу Јужног кинеског мора, те растући спорови САД и Кине који су утицали на перцепцију Кине у делу ЕУ). Унија је 2016. године поново одбила да призна Кини пуни статус тржишне економије при СТО-у, а потом је почела координисани рад на анализи и надзору над страним инвестицијама, како би се у коначници могла спречити продаја предузећа која су сматрана важним у безбедносном смислу (Zuokui 2021, 16-17).

Ову еволуцију ставова ЕУ треба посматрати и кроз призму „Брегзита“, будући да је одлука британских грађана на референдуму јуна 2016. године показала да је процес евроинтеграција реверзибилан и да стара крилатица „све ближе Унија“ (“*ever closer union*”) заправо нема упориште у реалности. Такође, неочекивани избор Доналда Трампа за председника САД новембра 2016. ставио је под знак питања уходане односе ЕУ и САД, а убрзо након тога Вашингтон је кренуо путем трговинског рата против Пекинга по неколико питања (извоз високих технологија, увоз кинеских пољопривредних производа итд.). Поврх тога, Трампова администрација је, слично Кини само са различитим предзнаком и аспирацијама, наговестила фрагментарни приступ Европи и Унији, јачајући своје безбедносне и економске везе на истоку и југоистоку Европе у циљу контрирања Русији, Кини, преиспитујући однос са Турском и тражећи нове форме утицаја на подручју источног Медитерана и северне Африке (Игрутиновић 2019). Поред тога, избегличка криза која је током 2015. и почетком 2016. године снажно уздрмала како систем граничне контроле, тако и друштвене темеље Европе, отварајући питање дугорочних односа према избеглицама и њихове евентуалне интеграције те питање бројних и разнородних кризних подручја на широком луку од атлантских обала Африке, преко Блиског истока до Средње Азије. Стога ову подлогу односа Уније са Кином треба разумети као негативни притисак на ЕУ, као мултиплекс кризе које круне њену економску и политичку моћ и доводе у питање до тада уврежене ставове, што је повратно утицало и на растуће незадовољство према

Кини која је имала снажан економски раст и умешно га повезивала са својим спољнополитичким амбицијама.

Сентименти унутар политичког врха ЕУ били су добро исказани у резолуцији Европског парламента из септембра 2018. о односу са Кином (European Parliament 2018). Подужи документ (преко 90 тачака) обраћа се како Кини, тако и извршним институцијама Уније, а упркос почетним позитивним општим местима заправо представља каталог жалби на стање односа и предлоге за реакцију Уније. Парламент је оценио да је економски и политички раст Кине током те деценије ставио на пробу постојеће међусобне обавезе две стране и позвао је Европски савет, Комисију и Европску службу за спољне послове да осигурају да се сарадња ЕУ и Кине темељи на владавини права, универзалности људских права, реципрочних економских односа и фер-плеја у економском надметању. Резолуција експлицитно наводи да би приступ ЕУ према Кини требало да буде део шире азијско-пацифичке слике, имајући у виду блиске односе Брисела са САД, Јапаном, Јужном Корејом, Аустралијом, Новим Зеландом и земљама ASEAN-а. Позване су земље чланице механизма Кина-ЦИЕЗ да раде тако да глас ЕУ остане јединствен те да више поведу рачуна о дугорочној логици инфраструктурних пројеката уговорених са Кином како се не би трговало дугорочним заједничким интересима ЕУ и држава чланица за краткорочни финансијски интерес само држава чланица.

Ова резолуција Европског парламента дала је подлогу за још јаснију промена тона и понашања ЕУ према Кини од 2019. године. У марту су Европска комисија и Високи представник за спољну и безбедносну политику објавили документ под називом „ЕУ – Кина – стратешки изгледи“, којим су дати анализа стања билатералних односа и очекивани тренд њиховог развоја (European Commission 2019). Документ је у уводном делу сумирао односе две стране на следећи начин: „Кина је, истовремено, у различитим политичким подручјима, партнер за сарадњу с којим ЕУ има блиско повезане циљеве, преговарачки партнер с ким ЕУ мора да нађе баланс интереса, економски конкурент који је у потрази за технолошким вођством, и системски ривал који промовише алтернативне моделе управљања“ (European Commission 2019, 1). Свакако је ознака „системски ривал“ била најзвучнија, будући да је то била најоштрија документарна јавна критичка оцена укупних односа до тада, и која је заправо постала лајтмотив укупних односа од тада. Као три циља деловања ЕУ у односу

са Кином наведени су: продубљивање ангажмана са Кином ради промоције заједничких интереса на глобалном нивоу, тражење уравнотеженијих и реципрочних основа економских односа, те адаптирање на променљиву економску стварност и јачања сопствених економских политика и индустријске базе. Ово последње повезано је са француско-немачким иницијативама за самосталнију индустријску политику ЕУ и омогућавање стварања „шампиона“, глобално јаким и препознатљивим фирми из ЕУ које би могли бити пандани доминантним америчким и све више и кинеским компанијама (Politico EU 2019).

Посветимо мало више пажње ознаци „системски ривал“. Систем је, очигледно, широк појам, но контекстуално можемо тврдити да он подразумева либерално-демократски политички поредак и тржишно засновану привреду, како унутар једне земље, тако и као доминантну идеолошку основу мултилатералних веза. У литератури постоји већ низ различитих анализа у којим секторима се развија ривалство Кине и Европске уније. У смислу квалитета политичког и економског управљања у односу на пандемију ковид 19, неки аутори виде наставак тренда разградње либералног поретка и даље кораке ка глобалном ресету и новом поретку суверених националних држава које теже мирољубивој коегзистенцији својих различитости (Dunford and Qi 2020). Још експлицитније, кинески развој из претходне деценије сугерише значај социјалистичког садржаја у кинеској политичкој економији и стога је очекивано што није дошло до пуног „уклапања“ Кине у постојеће (западне, либералне) економске оквире, будући да је такав унутрашњи развој условљавао и спољнополитичко понашање земље (McDonagh 2022). Други су, посебно у развоју дигиталних технологија и перципираном заостатку ЕУ на том пољу, у смислу одсуства глобално јаким компанија из ЕУ у сектору вештачке интелигенције, „big data“ и интернета ствари, видели главни аларм за ЕУ да дође на становиште да је Кина претиче на конкурентан начин (Gould 2021). Ако имамо у виду наставак иза ознаке „системски ривал“ у документу Комисије, да Кина промовише „алтернативне моделе управљања“, јасно је да се ривалство схвата врло широко. Но будући да је оваква динамика у суштини у врло раној фази, сада се не могу потпуно јасно дефинисати области и начини у којима ће ривалство постати доминантна карактеристика односа и где ће се тачно у пракси оцртавати „линије фронта“.

Кроз овај документ изражен је фокус Брисела на очувању међународног поретка заснованог на договореним правилима (уз критичку толеранцију према овој популарној самоодредници међународних чинилаца) и очувању мира и безбедности путем мултилатералних и регионалних форми сарадње, те да је на овом политичком пољу најочљивији процес дивергенције две стране. Из дефиниција међусобних односа (партнер за сарадњу, преговарачки партнер, економски конкурент, системски ривал) јасно је да нема једноставне црте која се провлачи кроз сва подручја контакта, нити се укупни односи могу у реалности једнозначно оцењивати.

Поред раније поменутих ширих оквира ових промена у ставу, можемо истаћи још три конкретнија потицаја за заоштравање реторике и односа од стране ЕУ. Прво и најважније, кинеска спољна политика је под председништвом Си Ђинпинга постала активнија и продорнија. Како смо истакли раније, спољна политика Кине је умешно користила брз економски развој и извозне (производне и финансијске) потенцијале земље, што јој је помогло и да тврђе заступа своје непосредне безбедносне интересе, попут милитаризације острвља у Јужном кинеском мору. Раст економске моћи Кине такође подразумева и то да њена унутрашња економска динамика постаје глобално релевантно питање и да други региони могу трпети економске последице интерних кинеских економских процеса, што се показало током пандемије ковид 19 када су проблеми у транспорту кинеских производа доводили до nestaшица или великог поскупљења цена појединих производа на глобалном нивоу. Поврх тога, развој у домену информационих технологија, који је обележила и иновативност и развој сопствених брендова – *Хуавеи* (Huawei), *Шаоми* (Xiaomi), *Тенсент* (Tencent) итд. – али и учестале оптужбе за сајбер криминал и шпијунажу, те нове индустријске политике у тој области (попут Made in China 2025), утицали су на то да се овај сектор кинеске привреде на Западу посматра са посебним подозрењем (Chen and Gao 2021, 201-202; Станковић 2022, 44; Zhao 2022; Stanojević 2021).

Попут других области спољне политике Европске уније, које нису правно утемељене ни обавезујуће већ су плод политичких договора држава чланица које за себе задржавају значајан маневарски простор, ни ставови према Кини нису у пракси никад били заиста јединствени. Немачка је дуго водила политику подршке извозно оријентисаној индустрији, укључујући и постепени извоз технологије и знања у Кину, ширећи притом свој приступ брзо растућем кинеском тржишту.

Но кинеске индустријске политике које су средином прошле деценије ставиле нагласак на домицилни развој потпомогнут аквизицијама западних компанија из домена високих технологија (у Немачкој је продаја угледне компаније КУКА (KUKA) из области роботике и индустријске аутоматике кинеској *Мидеи* (Midea) 2016. године изазвала посебну пажњу) у Берлину су схваћене као порука да се немачка индустријска предност убрзано смањује. За разлику од Немачке, Француска није имала толико важан ослонац на кинеско тржиште и њени односи са Кином били су више везани за спољнополитичку сферу. Како се француска очекивања о померању Кине у либерално-демократском правцу нису испунила, Париз је последњих година почео гласније да заступа утврђивање јединствене политике ЕУ према Кини са јаким нагласком на нормативни и идеолошки садржај (Jones 2021, 917). Од већих земаља ЕУ можда је случај Италије најинтересантнији. Током посете Си Ђинпинга Риму марта 2019. године потписан је меморандум о приступању Италије пројекту „Појас и пут“, чиме је Италија постала прва земља Г7 која је то урадила. Но коалициона влада Покрета 5 звездица и Лиге је на септембарским изборима 2019. проширена кад је у њу ушла Демократска партија и италијански курс се осетно променио у фебруару 2021. са избором Марија Драгија (*Mario Draghi*) за премијера. Он је убрзо блокирао неколико покушаја кинеских компанија да купе италијанске компаније – миланског произвођача електронике ЛПЕ (Lpe) те произвођача камиона *Ивеко* (Iveco), уз дозволу само врло ограничене употребе *Хуавеијеве* 5G опреме у италијанској филијали *Водафона* (Vodafone). Ефективно, Драги је умањио значај италијанског меморандума о приступању „Појасу и путу“ и скренуо Италију са путање ширег билатералног развоја односа са Кином (Hong 2021). Динамика унутрашњих партијских односа била је видљива и код одлуке Литваније марта 2021. године да напусти механизам Кина-ЦИЕЗ (у који је 2019. године ушла Грчка). Литванска влада је потом подигла односе са Тајваном на виши политички ниво и дозволила отварање његовог представништва под тим именом у Виљнусу. Кина је одговорила обарањем нивоа дипломатских односа (на ранг отправника послова) и увођењем економских рестрикција на литвански извоз хране у Кину, као и на теретни железнички саобраћај (The Guardian 2021). Овај спор у значајној мери оптерећује укупне односе ЕУ и Кине и једна је од тема на којој Унија инсистира у дијалогу са Кином, укључујући и последњи самит на врху (2022).

Ако је постизање Свеобухватног инвестиционог споразума крајем 2020. године требало да понуди позитивни потисак односима ЕУ и Кине у тренутку када је долазило до транзиције власти у САД и док ЕУ није желела да јој се нова америчка администрација директно меша у закључење споразума (Игрутиновић 2021, 32), убрзо се десило потпуно супротно. Брисел је крајем марта 2022. одлучио да уведе санкције према неколицини кинеских званичника, формално због кршења људских права Ујгура у провинцији Синђанг, а све као део ширег пакета санкција према званичницима из низа земаља. Пекинг је убрзо одговорио контрасанкцијама према појединим посланицима Европског парламента (углавном заговорницима антикинеских ставова), те групи научника и активиста који су јавно нападали кинеску политику. Све се то дешавало док је инвестициони споразум чекао ратификацију у Европском парламенту, до које до данас није дошло. То је довело и до отказивања редовног, 23. билатералног самита на врху, који је померен за 2022. годину, али, видећемо, није донео помаке у смеру решавања отворених питања.

Присуство Кине на Западном Балкану – прављење „тројанског коња“?

Значајан раст кинеског политичког и економског присуства на Западном Балкану треба везати за појаву иницијативе „Појас и пут“, мада је на билатералном плану било одређених резултата и пре тога (нпр. стратешко партнерство са Србијом датира из 2009, а први релевантан инфраструктурни пројекат, типичан за потоњи „Појас и пут“, Пупинов мост, започет је 2011. године). Кинеске инвестиције у регион Западног Балкана пре 2014. биле су ретке, свега око 2,6% инвестиција у односу на збирне инвестиције у 16 земаља Европе које су чиниле механизам Кина–ЦИЕЗ (Филиповић и Игњатовић 2021, 80). До 2020. године Кина је одобрила око 14 милијарди долара кредита земљама региона, од чега је Србија повукла око 60% (Markovic Khaze and Wang 2021, 238) и неспорно је најважнији кинески економски и политички партнер у региону. Од 2017. године може се пратити узлет војних односа Србије и Кине, што је новина у кинеском приступу европском континенту. Комбинацијом значајних донација Министарству одбране, повољним политичким околностима, интереса Војске Србије за наоружањем и опремом и комерцијалних интереса војне индустрије, Кина се позиционирала као значајан снабдевач овом робом (Траиловић 2020, 132–136). Ту посебно треба

истаћи технолошке искораке који су направљени опремањем Војске Србије беспилотним летелицама ЦХ-92А и системом ПВО средњег и дугог домета ФК-3.

У периоду спорог опоравка од економске кризе након 2008. године кинески приступ директног договарања и релативно повољни услови финансирања пројеката доживљени су као повољни и потребни стимуланс за привреде оптерећене високим стопима незапослености и структурним консолидацијама јавних финансија. Извесно је да су кинеске државне компаније доминантни фактори економског продора Кине, док су приватне компаније – попут *Меи-те* (Mei-Ta) и *Шангдонг Линглонг* (Shangdong Linglong) – далеко иза у бројности и новчаној снази (Zakić 2020, 65–66). Фабрика ауто-делова *Минт* (Minth) у 2022. години отвара и другу фабрику у Србији (Danas 2022), а њена улога у индустрији електричних аутомобила нуди и шире развојне шансе. Шангајска нафтна компанија *Гео-Џејд* (Geo-Jade Petroleum) је куповином канадске нафтне компаније *Банкерс* (Bankers Petroleum) 2016. године стекла и права на развој и управљање нафтним пољем Патос-Маринца, кардинално важним за прераду нафте у Албанији (ECFR 2022). Подсетимо и да је кинески *Зиџин* (Zijin Mining Group Co. Ltd.) куповином канадске компаније *Невсун* (Nevsun Resources Ltd) крајем 2018. године постао власник права на експлоатацију бакра у налазишту Чукару Пеки, паралелно са куповином *РТБ-а Бор*. У Босни и Херцеговини посебно се издвајају кредити за развој енергетике. Иако је пројекат изградње блока 7 Термоелектране Тузла путем кинеских кредита (око 1 милијарде долара) и уз учешће америчких и европских фирми застао, изградња ТЕ Станари 2016. године кроз механизам Кина-ЦИЕЗ се може сматрати успешним и ефикасним пројектом. Од 2017. године кинеска компанија АВИЦ-ЕНГ (China National Aero-Technology International Engineering Corporation – AVIC-ENG) је главни партнер за развој хидроелектране Бук Бијела на Дрини, чија је изградња започета 2021, мада је тај пројекат остао споран услед правних и политичких спорова Београда, Сарајева и Подгорице (RTPC 2022). Улагање око 130 милиона евра у ветро-парк Ивовик (ECFR 2022) може се показати као одмак кинеске индустрије и локалних партнера од енергетике на бази фосилних горива и, заправо, као сегмент у еколошкој транзицији и БиХ, и региона.

Међутим, у пракси развијени модел директне погодбе између државних администрације или државних компанија, мимо тендерске процедуре, нетранспарентни уговори, измештање арбитражног

поступка пред кинеске судове (Филиповић и Игњатовић 2021, 83), често су били мета критика јер су у суштини ишли насупрот праксама које су очекиване од кандидата за чланство у ЕУ и уграђене у преговарачке оквире (IISS 2020, 4). Овом логиком водио се и некадашњи комесар за проширење ЕУ Јоханес Хан (*Johannes Hahn*) када је изјавио да би земље Западног Балкана могле бити „тројански коњи” Кине у Унији, јер би након чланства, а због солидних веза са Кином, могле водити политику повољну по интересе Пекинга (РТС 2018). Формални проблем са том изјавом је био у томе што су и први кандидати за чланство, Србија и Црна Гора, повећи број година далеко од чланства у ЕУ. Но устврдићемо да је та изјава била више последица већ видљивих унутрашњих подела у ЕУ по питању конкретних мера против Кине, а далеко мање брига за некакву будућу позицију било које земље Западног Балкана. Грчка је јуна 2017. године блокирала усвајање критичке изјаве ЕУ о стању људских права у Кини (Reuters 2017), а једино рационално објашњење за то је значајан уплив кинеског новца у лучке и транспортне капацитете Грчке, само две године након последње кризе јавног дуга у тој земљи. Касније су Мађарска и Италија у неколико наврата наступале са позиција незамерања Кини у интерним усаглашавањима политике ЕУ према Кини (IISS 2020, 4). У исто време – почетак 2018. године – хрватска влада обелоданила је да ће Пељешки мост у Хрватској градити кинеска фирма CRBC (China Road and Bridge Corporation), након што су већинска средства за градњу (око 360 милиона) обезбеђена од Европске уније (Zuokui 2021, 13). С друге стране, изградњу дела ауто-пута кроз Црну Гору финансирао је кредитом кинеска Ексим банка, а исти CRBC је био главни извођач радова. Висока цена кредита, близу милијарду евра, значајно је оптеретила буџет Црне Горе, поготово у условима смањених прихода током пандемије. Потпредседник црногорске владе је марта 2021. године од посланика спољнополитичког комитета Европског парламента тражио помоћ у отплати кинеског кредита, циљајући на формално опредељење Црне Горе ка ЕУ и чланство у НАТО-у и то да је пројекат започела претходна влада без валидних студија изводљивости (Euractiv 2021).

Мало пре тог наступа група посланика Европског парламента, њих 26, упутила је отворено писмо о кинеским економским активностима у Србији, наводећи лош еколошки резултат инвестиција у смедеревску Железару, где загађења ваздуха далеко превазилазе дозвољене границе. Тражили су од комесара за проширење да подсети српске власти да су дужне да поштују националне прописе у том смилу.

Парламентарци су навели да су такве кинеске инвестиције симбол раста кинеског утицаја у Србији и на другим местима, да су нетранспарентне, неодрживе на дуги рок и да могу имати коруптивни утицај на институције (Emerging Europe 2021). То писмо поклопило се са почетком кампање вакцинације у Србији против ковида 19 донираним кинеским вакцинама.

Током лета 2021. Брисел је осмислио економски пакет за земље Западног Балкана којим би парирао продору Кине. То је део ширег замаху акција које се покушавају договорити на нивоу земаља Г7, којима је јасно да морају понудити опипљиве економске алтернативе кинеском новцу и способности градње (Politico EU 2021). На самиту Европска унија – Западни Балкан октобра 2021. промовисан је Економски и инвестициони план (ЕИП), који би у наредних седам година (паралелно са текућим буџетским циклусом ЕУ) могао да донесе око 30 милијарди евра повољних кредита (око 9 милијарди) и инвестиција (око 20 милијарди) (Danas 2021). Циљ плана је да помогне региону у процесима зелене и дигиталне транзиције, спровођење реформи у склопу процеса преговора о чланству и припрему регионалних економија за приступ јединственом тржишту ЕУ. Тиме се на неки начин признаје да се – ако се однос са Кином схвата конкурентно, ривалски – и на простору Европе мора бити активно ангажован и да раст тог ангажмана у региону Западног Балкана кореспондира са укупном негативнијом перцепцијом односа са Кином.

Напад Русије на Украјину – даљи раскорак Брисела и Пекинга

Осам година након почетка ратног сукоба у Донбасу и руске анексије Крима, Русија је 24. фебруара 2022. покренула војни напад на Украјину, признавши притом независност побуњених Доњецке Народне Републике и Луганске Народне Републике. Уследио је брзи колапс политичких и економских односа САД, Европске уније, већине земаља чланица НАТО-а (све осим Турске), осталих европских земаља осим Белорусије, Србије и Молдавије, потом Јапана, Јужне Кореје, Аустралије и неколико других земаља путем вишестраних санкција Русији. Осим декларативне осуде на нивоу УН и других међународних форума, велика већина земаља остала је суздржана по питању овог конфликта и није се упустила у практичне кораке против Русије. Кина је једна од таквих земаља. У првим званичним реакцијама Пекинг је истакао да „Кина није желела да види рат“ те да је „заузела одговоран

став и убеђује све стране да не ескалирају тензије нити да подстичу рат", додајући да су „они који прате америчко вођство у подстицању конфликта а потом оптуживања за њега неког другог, заиста неодговорни". Такође, као важан елемент кризе и рата истицано је ширење НАТО-а на исток Европе, као форма гурања Русије уза зид, при чему она више није имала другог избора до овога (CNN 2022). Овај последњи фактор се нипошто не сме занемарити пошто је перцепција једностране америчке моћи након краја хладног рата позитивно утицала на зближавање Русије и Кине последње три деценије (Лаћевац 2021, 127–132), до прогресивног раста економских односа и ширења подручја сарадње у сфери политике и безбедности. Одређени ресентиман према САД био је присутан и у заједничкој изјави председника две земље. Они су почетком фебруара, уз отварање Зимских олимпијских игара у Пекингу, потписали заједничку изјаву која је показала до сада највећи степен усаглашености њихових погледа на међународне односе. Заштита суверенитета је основа тих погледа, као и борба против страног утицаја и тзв. обојених револуција (као вида обарања власти уз спољну помоћ), док је нагласак дат и противљењу затвореним војним блоковима у азијско-пацифичком региону и експанзији и политици НАТО-а (Политика 2022).

Овде се треба подсетити да је паралелно са погоршањем односа ЕУ и Кине протеклих година дошло и до (првенствено) реторичког заоштравања односа између Кине и НАТО-а. Имајући у виду готово истоветно чланство, није зачуђујуће да се слична динамика одиграва и на нивоу НАТО-а. Након декларације са НАТО самита у Лондону децембра 2019. године о томе да растући кинески утицај представља истовремено и шансу и изазов, декларација из Брисела јуна 2021. врло експлицитно каже да је Кина „дестабилизујућа снага и системски изазов, чије је деловање претња међународном поретку заснованом на правилима" (Kaim and Stanzel 2022). Иако је јасно да подручје деловања НАТО-а суштински укључује само Европу, НАТО има намеру да шири односе са вољним партнерима на Индо-Пацифику. У новом стратешком документу савеза (NATO 2022, 5) наводе се замерке Кини (малициозне хибридне и сајбер операције, поткопавање међународног поретка итд.), уз оцену да „продубљено стратешко партнерство између Русије и Кине и њихови узајамно подржани кораци ка слабљењу међународног поретка заснованог на правилима иде насупрот наших вредности и интереса". Учестала путовања у Јужно кинеско море војних бродова неколицине већих ратних морнарица европских

земаља, пре свега Британије и Француске, сведоче о томе да неће бити лако искључити ни војну компоненту нарастајућег политичког сукоба.

С почетком рата Брисел је видео Пекинг као могућег кључног посредника и преговарача између Москве и Кијева, али је Пекинг то одбио. Кинеско позиционирање спрема руског напада на Украјину је делом узроковано паралелизмом који Пекинг уочава између проширења НАТО-а на исток Европе и америчке дипломатске активности да успостави систем савезништава на Пацифику против Кине. Ту се првенствено мисли на Квадрилатерални безбедносни дијалог (САД, Јапан, Индија и Аустралија), чији је рад обновљен 2017. године, те AUKUS (савезништво Аустралије, Велике Британије и САД у погледу изградње нуклеарних подморница за аустралијску ратну морнарицу). Притом, квадрилатерални дијалог је тренутно у кризи услед тога што се Индија по питању рата у Украјини држи много сличније Кини (без санкција, одржавање политичких и економски опортуних веза), док је формирање AUKUS-а у јесен 2021. године пратило поништавање француског споразума са Аустралијом о изградњи конвенционалних подморница, што је изазвало вишемесечну кризу у француско-америчким односима. А та криза је фактички дезавуисала истовремено донету стратегију ЕУ за Индо-Пацифик (Игрутиновић 2021, 38–39). Даље, Пекинг сматра да Унија није довољно зависна од САД и да је донекле несвесна спољног доживљаја блоковске везе између Брисела и Вашингтона. Тако процес покушаја спутавања Кине на Индо-Пацифику прати процес смањења реалне аутономије Уније у односу на Вашингтон (Chen 2022).

Хладноћа у односима са ЕУ видела се приликом виртуелног билатералног самита почетком априла 2022. године. „Разговор глувих“, како га је лаконски описао Ђозеп Борел (Josep Borell, потпредседник Европске комисије и високи представник за спољну и безбедносну политику) вођен је тако да кинеска страна углавном није желела да се бави ратом у Украјини, већ да се фокусира на позитивније аспекте односа (Sarkar 2022). Европски званичници одбијају дубљи ангажман са кинеским званичницима на тим основама и упозоравају да би практична помоћ Пекинга Москви у сврхе рата са собом носила значајне економске последице. Пекинг са своје стране тврди да рат у Украјини није толико доминантна тема и да ће наставити нормалне економске односе са Русијом. Једини опипљиви исход самита је договор о наставку билатералног дијалога о људским правима и припрема секторских састанака на нивоу комесара и министара (Stec 2022).

Закључак

Можда је посве тачан коментар да Кина има стратегију за Европску унију, док Европска унија нема стратегију за Кину (Jones 2021, 915). Опет, при тако крупним речима морамо се подсетити да је Кина држава, а ЕУ скуп држава са одређеном надградњом у којој постоје добро познати проблеми формалних надлежности, већинских или консензуалних договора, усклађивања националних интереса, па и демократских тековина попут смена власти и мењања спољнополитичких курсева. Но посматрајући збирну спољну политику Уније са државама чланицама, могли смо релативно прецизно да уочимо кључне тачке и логику погоршања односа према Кини. За Европску унију је у овом периоду кључно да одржава јединствен наступ према Кини и да у контексту тих односа гради ширу мрежу савезништава (EEAS 2022).

Ради се о спором схватању Уније да Кина више није објекат нормативног деловања ЕУ (и САД) и да са развојем економских веза она неће постати слична либерално-демократска држава, већ да је самосвојан глобални стуб моћи са свим атрибутима – економским, спољнополитичким, војним, културним итд. – који јој могу припадати. Истовремено је развијена осетљивост на одређене регионалне успехе економско-политичке спреге кинеске дипломатије и великих и извозно оријентисаних предузећа у Источној и Југоисточној Европи. У том контексту је Западни Балкан релевантан зато што се доживљава као простор недовршене интеграције у ЕУ у коме је Унија (и на свој начин САД) главни актер и центрипетална сила. У таквој поставци ствари остале значајније земље доживљене су као „треће земље” у „дворишту” Европске уније, где је Западни Балкан истовремено објекат интеграција, тј. проширења Уније и подручје класичне спољне политике и надметања великих сила.

Било би превише рећи да се налазимо у преломном тренутку у коме се редedefишу односи две стране, будући да се ради о продуженом и нелинеарном процесу чији је исход за сада тешко наслутити. Чини се да Пекинг оклева да иновира свој приступ Европској унији и да верује да је још могуће извући позитивне резултате на неким од поља од заједничког интереса. Европска унија је, са друге стране, показала спремност да низ спорних тема држи стално отвореним, мада је нејасно какав напредак она очекује нити који је тачно замисливи пут напред за обе стране.

Ако посматрамо билатералне односе ЕУ и Кине изоловано од ширег међународног контекста, лако бисмо дошли до закључка да се може очекивати њихово погоршање. Но непосредне и видљиве економске последице пандемије ковид 19 и руског напада на Украјину – високе стопе инфлације, хронични недостатак уз високе цене доступних енергената – можда пре говоре у прилог нешто обазривијег постављања Уније према Кини у наредном периоду. Рат у Украјини је сасвим јасно безбедносна и економска криза првог ранга на европском континенту, а упитан је капацитет Европске уније да додатно и једнострано, вођена логиком системског ривалства, отвара нова поља непријатељства, упркос јавном захлађењу односа две стране последњих месеци. Кина и ЕУ су у датим околностима још увек потребни једно другом, минимално зарад очувања постојећих нивоа економске повезаности и глобалних ланаца снабдевања.

Библиографија

- Barnier, Michel. 2014. "China and the EU – partners in reform", Speech, Development Research Centre, Beijing, 7 January 2014. Accessed 5 July 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_14_3.
- Benvenuti, Andrea, Chien-Peng Chung, Nicholas Khoo and Andrew T. H. Than. 2022. *China's Foreign Policy: The Emergence of a Great Power*. New York: Routledge.
- Gould, Robert. 2021. "EU and AI: EU Identity and 'Systemic Rivalry'". Carleton Centre for European Studies. Accessed 11 August 2022, <https://carleton.ca/ces/wp-content/uploads/Commentary-EU-and-AI-by-Robert-Gould-Carleton-University-Feb-2021-1.pdf>.
- Danas. 2021. „Usvojena deklaracija na samitu EU-Zapadni Balkan“, 6. oktobar. Pristupljeno 20. jula 2022, <https://www.danas.rs/vesti/politika/usvojena-deklaracija-na-samitu-eu-zapadni-balkan/>.
- Danas. 2022. „Kineski Mint u Šapcu počeo izgradnju drugog pogona“, 10. Mart. Pristupljeno 13. avgusta 2022. <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/kineski-mint-u-sapcu-poceo-izgradnju-drugog-pogona/>.
- Dunford, Michael and Bing Qi. 2020. "Global reset: COVID-19, systemic rivalry and the global order". *Research in Globalization*, 2: 1-12.
- Egger, Peter H. 2021. "Putting the China-EU comprehensive agreement on investment in context". *China Economic Journal* 14(2): 187-199.

- Emerging Europe. 2021. "MEPs concerned over increasing Chinese influence in Serbia", 20 January. Accessed 18 July 2022, <https://emerging-europe.com/news/meps-concerned-over-increasing-chinese-influence-in-serbia/>.
- Euractiv. 2021. "Montenegro asks EU for help against China", 29 March. Accessed 20 July 2022, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/montenegro-asks-eu-for-help-against-china/.
- Euronews. 2021. "EU agrees first sanctions on China in more than 30 years", 22 March. Accessed 21 July 2022, <https://www.euronews.com/my-europe/2021/03/22/eu-foreign-ministers-to-discuss-sanctions-on-china-and-myanmar>.
- European External Action Service [EEAS]. 2016. "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe - A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy", Accessed 10 July 2022. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf.
- European External Action Service [EEAS]. 2022. "A Strategic Compass for Security and Defence", Accessed 10 July 2022. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategiccompass_en3_web.pdf.
- European Parliament. 2018. "Resolution of 12 September 2018 on the state of EU-China relations". Accessed 19 July 2022, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0343_EN.html.
- European Commission. 2015. "Investment Plan for Europe goes global: China announces its contribution to #investEU", 28 September 2015. Accessed 10. July 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_5723.
- European Commission. 2016. "Elements for a new EU strategy on China", Brussels, 22.6.2016
- JOIN(2016) 30 final. Accessed 12 July 2022, https://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/joint_communication_to_the_european_parliament_and_the_council_-_elements_for_a_new_eu_strategy_on_china.pdf.
- European Commissio. 2019. "EU-China - A Strategic Outlook", JOIN(2019) 5, Strasbourg (March 12). Accessed 15. July 2022, <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>.

- European Council on Foreign Relations [ECFR]. 2022. "Mapping China's Rise in the Western Balkans". Accessed 11 August 2022, <https://ecfr.eu/special/china-balkans/>.
- Zakić, Katarina. 2020. "The Results and Risks of China's Belt and Road Investment Projects in Serbia". *The Review of International Affairs* LXXI(1180): 45-71.
- Zuokui, Liu. 2021. „Saradnja Kine i zemalja CIE' u toku velikih promena". *Međunarodna politika*, LXXII(1181): 5-22.
- Zhao, Suisheng. 2022. "The US-China Rivalry in the Emerging Bipolar World: Hostility, Alignment, and Power Balance", *Journal of Contemporary China*, 31(134): 169-185.
- Zhou, Hong. 2017. "An Overview of the China-EU Strategic Partnership (2003-2013)". In: *China-EU Relations: Reassessing the China-EU Comprehensive Strategic Partnership*, edited by Hong Zhou, 3-31. Singapore: Springer.
- Игрутиновић, Милан. 2019. „Регионални приступ Трампове администрација Европи: санитарни кордон ка истоку и југоистоку?". У: *Контроверзе спољне политике САД и међународних односа у Трамповој ери*, уредили Владимир Трапара и Александар Јазић, 89-107. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Игрутиновић, Милан. 2021. "European Union's Quest for Strategic Autonomy and Biden's Foreign Policy". *Политика националне безбедности* 21(2): 29-44.
- International Institute for Strategic Studies [IISS]. 2020. "China's investments in the Western Balkans". *Strategic Comments* 26(10).
- Jones, Catherine. 2021. "Understanding the Belt and Road Initiative in EU-China relations". *Journal of European Integration* 43(7): 915-921.
- Kaim, Markus and Angela Stanzel. 2022. "The Rise of China and NATO's New Strategic Concept". *NDC Policy Brief* 4.
- Лаћевац, Ивона. 2021. *Кина и Русија – quo vadis?* Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Markovic Khaze, Nina and Xiwen Wang. 2021. "Is China's rising influence in the Western Balkans a threat to European integration?", *Journal of Contemporary European Studies* 29(2): 234-250.
- Miskimmon, Alister, and Ben O'Loughlin. 2020. "The EU's Struggle for a Strategic Narrative on China". In: *One Belt, One Road, One Story? Towards*

- an *EU-China Strategic Narrative*, edited by Alister Miskimmon, Ben O'Loughlin and Jinghan Zeng, 19-44. Palgrave Macmillan.
- McDonagh, Naoise. 2022. "China's socialist market economy and systemic rivalry in the multilateral trade order". *Australian Journal of International Affairs* 0: 1-22.
- NATO. 2022. NATO's Strategic Concept, 29 June. Accessed 14 July 2022, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf.
- Политика. 2022. „Заједничка изјава Путина и Сија: Против 'обојених револуција' и ширења НАТО-а", 4. фебруар. Приступљено 19. јула 2022, <https://www.politika.rs/scc/clanak/498758/Zajednicka-izjava-Putina-i-Sija-Protiv-obojenih-revolucija-i-sirenja-NATO-a>.
- Politico EU. 2019. "EU slams China as 'systemic rival' as trade tension rises", 12 March. Accessed 10. July 2022, <https://www.politico.eu/article/eu-slams-china-as-systemic-rival-as-trade-tension-rises/>.
- Politico EU. 2021. "EU starts work on rival to China's Belt and Road Initiative", 6 July. Accessed 12 June 2022. <https://www.politico.eu/article/eu-starts-work-on-rival-to-chinas-belt-and-road-project-network/>.
- Reuters. 2017. "Greece blocks EU statement on China human rights at U.N." 18 June, Accessed 10 July 2022, <https://www.reuters.com/article/us-eu-un-rights-idUSKBN1990FP>.
- РТРС. 2022. „Србија, БиХ и Црна Гора да се договоре о хидроелектрани Бук Бијела", 29. јун. Приступљено 13. августа 2022, <https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=478422>.
- РТС. 2018. „Хан: Кина прави 'тројанске коње' од земаља Западног Балкана", 27 јул, приступљено 11. јула 2022, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3213806/han-kina-pravi-trojanske-konje-od-zemalja-zapadnog-balkana.html>.
- Sarkar, Suddeshna. 2022. "A Tone-Deaf Approach". *China Today*, 10 May. Accessed 10 June. http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/commentaries/202205/t20220510_800292817.html.
- Станковић, Невена. 2022. „Будућност односа европске уније и народне Републике Кине – могући сценарији". *Међународна политика* LXXIII(1184): 33-60.
- Stanojević, Nataša. 2021. "The Rise of European Protectionism". In: *Europe in Changes: The Old Continent at a New Crossroads*, edited by Katarina

- Zakić and Birgül Demirtaş, 407-424. Institute of International Politics and Economics and Faculty of Security Studies at the University of Belgrade, Belgrade.
- Stec, Grzegorz. 2022. "EU-China summits: From cooperation to damage control". MERICS, 11 April. Accessed 3 June 2022. <https://merics.org/en/short-analysis/eu-china-summits-cooperation-damage-control>.
- Траиловић, Драган. 2020. „Војна и безбедносна сарадња Кине и Србије: показатељ нове улоге Кине у Европи”. *Политика националне безбедности* 18(1): 125-145.
- The Guardian. 2021. "China downgrades diplomatic relations with Lithuania over Taiwan row", November 21. Accessed 19 July 2022, <https://www.theguardian.com/world/2021/nov/21/china-downgrades-diplomatic-relations-with-lithuania-over-taiwan-row>.
- Farnell, John and Paul Irwin Crookes. 2016. *The Politics of EU-China Economic Relations: An Uneasy Partnership*. London: Palgrave Macmillan.
- Филиповић, Сања, Јелена Игњатовић. 2021. „Кинеске инвестиције у Централно-источној Европи и Западном Балкану”. *Култура полиса* XVIII(45): стр. 73-86.
- Hong, Xixi. 2021. "Italy Changes Track: From the Belt and Road to (Re)Alignment with Washington". IAI Commentaries 21. Accessed 18 July 2022, <https://www.iai.it/sites/default/files/iaicom2162.pdf>.
- CNN. 2022. "As war breaks out in Europe, China blames the US", February 25. Accessed 29 June 2022, <https://edition.cnn.com/2022/02/25/china/china-reaction-ukraine-russia-intl-hnk-mic/index.html>.
- Chen, Xuechen and Xinchuchu Gao. 2022. "Analysing the EU's collective securitisation moves towards China". *Asia Europe Journal* 20: 195-216.

SYSTEMIC RIVALRY OF THE EUROPEAN UNION AND PR CHINA AND THE POSITION OF THE WESTERN BALKANS

Abstract: The relation of the European Union and its member states towards PR China is multi-layered and ambiguous and is still centred on mutual economic relations. Over the last several years, different and opposite political positions came to the fore despite the fundamental and common impulse to jointly strengthen global multilateralism. Union's strategic documents and the rhetoric of its political representatives speak about PR China not only as a partner but as an economic competitor and a systemic rival. In the first part of the text, we will analyse this approach by the Union and explain the background and the aspects of such labelling, having in mind wider global processes, with particular emphasis on the current negative trend of relationships in the context of Russia's attack on Ukraine. In the second part, we will try to interpret the effects of the rising tensions in relations with the Western Balkans region. In that region, the dynamics of Euro-integration intertwine with the Belt and Road Initiative and China-CEEC Mechanism, and the ever-stronger economic presence of PR China in the last decade. The author shows that the position of the Western Balkans as an area of Union's enlargement but also as its immediate neighbourhood and the object of its foreign policy and geopolitical ambitions, effects the creation of an image of systemic rivalry with PR China and that it creates a new content in relations between Union and states from this region.

Keywords: European Union, PR China, Western Balkans, systemic rivalry, economy, foreign policy.

CHINA'S CHANGING FOREIGN RELATIONS WITH SMALL AND MIDDLE POWERS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CASES OF AUSTRALIA, THE SOLOMON ISLANDS, AND CENTRAL AND EAST EUROPEAN COUNTRIES (CEEC)

Dr Nina Markovic Khaze¹

Abstract: China's global ambition to become a carbon-neutral economy by mid-century with one of the world's most modern militaries has attracted the significant attention of scholars worldwide. However, a modern and advanced economy with Chinese socialist characteristics (announced by President Xi Jinping in 2017) has not been received well in Washington or Brussels, with China being labelled a major systemic threat by both the US and the EU. The overwhelming focus on the so-called "systemic rivalry" between the US and China and, to a lesser extent, increasing bilateral China-Russia ties has diverted attention away from China's changing foreign policy engagement with smaller powers. This paper aims to fill this gap through a comparative analysis of the illustrative case studies of China's changing relationship over the past decade with Australia, as a US-aligned middle power; the Solomon Islands, as a small but strategically significant regional state in the Indo-Pacific region; and a selected number of Central and East European states (CEEC). The main hypothesis advanced here is that China has resorted to pragmatism and diversion in its foreign policy towards those countries in order to overcome challenges posed by US sanctions, increased scepticism regarding its foreign, defence, and security policy outlook, as well as the economic rise of China. Using both primary and secondary sources, this article aims to contribute to the ever-growing scholarship on China's foreign and security policy and soft power by identifying main trends over the past ten years in Chinese

¹ Lecturer and course convenor, Department of Politics and International Relations, Macquarie University, e-mail: nina.markovic@mq.edu.au

engagement with smaller powers in Europe and the Indo-Pacific. It also seeks to illustrate how small and middle powers have responded to the intensifying geostrategic competition between the US and China in recent history, which could lead to a broader military conflict if the current levels of their global rivalry were to continue.

Keywords: China, Central and East European states, Serbia, Chinese foreign and security policy, Australia, Solomon Islands, Indo-Pacific region.

“Australia has had a relationship that has drifted between being fawning and being highly critical of modern-day China. This is too broad a spectrum to manage a long-term relationship – which is exactly how China views its relationships – in the long term.

Joe Hockey, Australia’s former Member of Parliament (1996-2015) and Ambassador to the United States of America (2016-20)

Introduction

The global rise of China and changes in China’s foreign policy outlook and international influence under President Xi Jinping have been a topic of significant interest and debate in the scholarly literature over the past decade (Christensen 2016; Faligot 2019; Rudd 2022). During President Hu Jintao’s era (2002–2012), China’s economy more than quadrupled, living standards and life expectancy rose, and China became an economic miracle in the minds of international audiences, embracing the market economy in “the Chinese way”. The Chinese Communist Party’s elites continued to play a decisive role in the management of the economy through five-year plans, providing important stimuli to state enterprises (Chang 2014). Chinese foreign policy became closely intertwined with the development investment agenda through the establishment of new financial mechanisms (such as the Asian Infrastructure Investment Bank) and China’s global initiatives (such as the Belt and Road). Collectively, these new elements underpinning China’s multilateral engagements have extended China’s influence globally like never before (Markovic Khaze& Wang 2021). This is true for both Central and Eastern European countries (CEEC) and remote but strategically vital areas in the Southwest Pacific (Dimitrijevic 2016).²

² This region was traditionally part of the sphere of influence of a small number of Western countries (Australia, France, New Zealand, and the United States).

This paper posits that China has adopted new policy approaches and adaptive policies in the face of Western *pushback* against China in its relations with selected states. Domestic factors are at play too in driving major foreign policy changes in China, but this paper's focus will be solely on international factors. This paper uses the theoretical framework of *strategic (re)alignment* to describe the main policy choices by smaller powers vis-à-vis China and the US during the era of their strategic competition. The first part of this paper unpacks this concept of pushback and geostrategic competition between the West and China, which also "burdens" policymaking by small and middle powers towards China, especially US strategic partners such as the EU members and liberal parliamentary democracies like Australia. The second part focuses on illustrative case studies from the Asia-Pacific region and CEEC. Concluding remarks will highlight that western pushback measures and China's responses in kind (in the form of counter-pushback measures) have led to an increasingly anti-multilateral, global competition for influence, which represents the greatest obstacle to China's "peaceful rise" in the future and the future of global multilateralism.

The US-led Western *pushback* measures against China

Western experts have long debated about whether and when China has stopped being "an apolitical" economic giant in international affairs to become a country that is increasingly asserting its influence overseas through hard and soft power tools of diplomatic statecraft at the peril of Western interests (Hillman & Sachs 2021; Brattberg 2021). For more than a decade, returning Chinese students who were educated at western universities, including in Australia, have become an important domestic asset for obtaining insights into Western knowledge about critical 21st century skills in the science, engineering, and information technology sectors.³ In the US in particular, there were also rampant accusations of intellectual property theft that made a fortune for Chinese companies, from the video gaming sector in 2012 to healthcare, hi-tech, pharmaceutical, media, energy, automotive and other industry sectors ever since (O'Leary et al. 2019, pp. 8-9). As a result of enormous perceived

³ According to ICEF Monitor, "the number of returning students [from the West to China] as a proportion of outbound students in each year increased from 55% in 2011 to nearly 80% in 2016." (ICEF Monitor, 2018)

losses (estimated at more than a trillion dollars for the US economy), intense domestic lobbying in the US has led to various pushback policies against Chinese economic interests and the increasing soft power influence of China in the world (National Bureau of Asian Research 2017). This pushback trend, which has become particularly pronounced during the second Obama Presidency (with Obama's *Pivot to Asia* policy that some academics saw as a China containment policy), coincided with Xi Jinping's consolidation of power (Davidson 2014).

This paper argues that Western pushback measures against China have intensified since the second Obama Presidency. Key aims of such efforts are: (a) to address in the practical sense key areas of policy concern in which there was no concrete action taken by either the US authorities or the Chinese Government before 2012; (b) to build domestic mechanisms within the US and its allies to counter what was perceived by the Western intelligence community as China's "foreign interference" or influence operations (Faligot 2019, p. 272); and (c) to restrict access to Chinese companies (such as technological giant Huawei) in the critical infrastructure sectors in the West. For its part, the Chinese Government has consistently denied such accusations, including economic espionage and intellectual property theft; interference in foreign universities and/or intimidation of Chinese international students and diaspora in the West; or more generally, soft power projection, which has often been conflated with the term "propaganda" by many Western observers of Chinese development policy (CNA 2019; Charon & Vilmer 2021). However, there were still areas of mutual interest where China constructively cooperated with the US, such as in the arena of combating transnational crime, as acknowledged by President Obama (The White House 2015).

Ever since the US first classified China as a strategic threat in its December 2017 National Security Strategy (NSS), Sino-American cooperation has become strained (Christensen 2020). This has had a flow-on effect on both traditional US allies (such as Australia) and smaller powers whose policymaking domains have increasingly become burdened by the US-China strategic competition (Jakobson & Gill 2017). The question of sovereign decision-making became a rhetorical question since close allies of the US, like Australia, were drawn into the broader competition on Washington's side. On the other hand, China also increased its influence through economic means globally and has gradually responded in kind.

China as a “strategic threat” in the US Defence Security Strategy

While the idea of unified, Western pushback measures against Chinese economic and political interests may not be new (Friedberg 2005), the coordinated measures taken by Western governments towards restricting Chinese companies are unprecedented on a global scale. The premise of such pushback is that international relations are characterised today by competition for influence, strategic assets, and resources waged by non-democratic states, including China, against the interests of Western liberal democracies and the rules-based international order. Western pushback measures against China include sanctioning measures at the legislative and parliamentary level; at the governance level within nation-states; and in the foreign and strategic policy realm, affecting both bilateral and multilateral diplomacy. This paper’s concern is the last realm; however, the other two areas remain equally important and warrant deeper academic investigation in the future.

In the foreign and strategic policy realm, China, along with Russia, was publicly singled out as a *strategic* threat to US interests in key policy documents from the second Obama Presidency onwards. The decline of the US strategic position in the world due to its protracted involvement in the wars in the Middle East at the same time as China’s global power was rising was, for example, noted in the 2018 US Defence Security Strategy (DSS). This document stated that:

“Inter-state strategic competition, not terrorism, is now the primary concern in U.S. national security. China is a strategic competitor using predatory economics...” (US Department of Defence 2018).

Therefore, US strategic policy has determinedly shifted its focus from the post-2001 *War on Terror* era, dominated by the US-led global counter-terrorism efforts and strategic partnerships for the wars in the Middle East, to a new era of *Inter-state Strategic Competition*. The 2018 US DSS noted that four countries that have become the US’s key strategic competitors are China, Russia, North Korea, and Iran – all of which are non-democratic regimes. Such a characterisation had an immediate effect on Washington’s strategic allies, leading many other countries and blocs to view China as a strategic competitor in the spirit of *strategic alignment* with the US, including the European Union (European Commission 2019). For Australia, the pushback measures and China’s responses in kind have led to a major decline in bilateral relations and political tensions between

Canberra and Beijing, which have not been resolved, despite a change of federal government from the Coalition to Labour in May 2022.

The elevation of China to a strategic competitor's level by the US had a major impact on its partners and their relationship with China, as will be investigated in the next section. On the other hand, China wielded greater influence than ever before over its development partners, including in Europe, successfully eroding a common EU position on the issue of human rights in China in 2017 and Hong Kong in 2021 (Euractiv 2021; Reuters 2017). This has led a German politician to question whether the EU's Common Foreign and Security Policy statements should be reformed to reflect qualified majority voting rather than being based on consensus.⁴ In 2021 and 2022, the EU and NATO, respectively, classified China as a strategic competitor. This development may incite China to respond in kind by increasing pressure on its development partners to resist Western pushback measures against China — as the example of the Solomon Islands has shown in recent months (to be discussed later in this paper).

The “burden” of Western pushback against China on smaller powers: making strategic alignment choices

The new geostrategic era of *Inter-state strategic competition* has placed a foreign policy “burden” on smaller powers. These countries are put to a difficult test of partnerships in needing to choose whether to back (in the spirit of *strategic alignment* with the US) the Western pushback measures against China or whether to adopt or promote policies that are seen as being accommodating to China's interests and thus may be undesirable by the Western countries. Neutrality towards strategic competition, as during the Cold War, is difficult to achieve because the balancing space of smaller powers in the era of *Inter-state strategic competition* has been continually shrunk. At this point, it would be useful to explain what is meant by “strategic alignment” in the context of US-China global competition for power and influence.

The debate on alignment in the discipline of International Relations is not new. Academics assessing great power competition in the early 20th century generally discussed alignment policy choices in different schools

⁴ Therefore, differences over China policy within the EU might provide an impetus for further internal reform within the bloc (Venne 2022).

of thought within the Realist school of International Relations (see, for example, Narizny 2003). The strategic alignment in the context of this paper dealing with foreign policy choices by small and middle powers towards China refers to either supporting a US-led pushback against China or accommodating China's interests contrary to the pushback logic. Moreover, while the US and China are quick to point out that they are committed to multilateralism in international affairs, it is argued here that a geostrategic competition between a great power (US) and an emerging great power (China) presents a burden for smaller powers in their bilateral relations with both of those powers and defies the logic of sovereign decision-making since many smaller powers are dependent on external trade with larger powers such as the US, the EU, and China. China's policy adaptation in the face of Western pushback policies is a growing subject of research. So is the response by selected small and medium-sized powers, which will be examined next.

Academic Thomas S. Wilkins has studied the shifting paradigm of international security cooperation in the 21st century, describing alignment as a concept distinct from alliance and a superior one as it reflects the contemporary dynamics in international relations (Wilkins 2012). Academic Alexander Korolev, an international authority on the foreign policy choice of *hedging*, has found that small states do not have the luxury of *hedging* as US-China competition intensifies and plays out more viciously than before in different regional contexts (Korolev 2019). Therefore, the policy option left available to smaller states is either *bandwagoning* with the interests of one preferred power, or the policy choice of *strategic alignment* as argued here. The latter is a more comprehensive term. It presupposes a reorientation of a country's foreign and economic policy and positioning (including in international affairs) towards favouring one position in this competition, whereas countries wishing to preserve neutrality will be "double burdened" by the foreign policy and strategic alignment choice pressures from both sides.

In the EU context, academic Alicia G. Herrero has found that Europe is facing three main policy choices in the era of *Inter-state Strategic Competition*. This includes: (1) the EU to continue to safeguard and promote multilateralism, with the danger that the bloc might remain alone amongst other trade blocs to do so; (2) closer alignment with the US's position towards China and sole reliance on the Transatlantic Alliance, which might become a very "costly option" as the EU might lose its preferential trading access to China; and (3) to move its centre of gravity

towards China in a policy of *rebalancing towards China* (Herrero 2019). Many policymakers in Europe and globally have also discussed similar options for the EU as a single entity. However, the failure to recognise the variable *diversity of strategic choices* by individual EU members, especially in the face of Black Swan unexpected events such as the COVID-19 pandemic, points to the fact that the seemingly binary policy choice of *strategic alignment* is a far more complex and under-studied phenomenon than it has been recognised so far in the academic literature.

China's relationship with CEEC: a sub-regional approach of 16+1

Before 2012, China had been modestly increasing its trade with individual CEE countries, but its approach was predominantly bilateral in nature (Fung et al. 2009). Faced with increasing diplomatic pressure from the US during the Obama Administration, China developed a new policy platform in its relationship with the former communist states of Eastern Europe in the form of a "16+1" sub-regional approach. This initiative was officially launched in April 2012, during the last year in power for Chinese President Hu Jintao and Premier Wen Jiabao. This was a separate policy dialogue platform from the regular bilateral EU-China summits, as the EU was the largest trading partner of China at the time (and also of smaller powers in the neighbourhood, including in the Balkans, which were becoming more open to Chinese investments).⁵

Since the inaugural 16+1 summit in Warsaw in 2012, the China-CEEC platform has held nine annual leaders' summits and virtual meetings during the COVID-19 pandemic.⁶ The sheer number of topics discussed at the summit and associated meetings was expanded over time to cover topics as diverse as education and cultural diplomacy (e.g., the celebration of Chinese Language Day), the green economy, digital transformation, and regional infrastructure projects. For CEE countries that were traditionally not familiar with East Asia, this platform provided an opportunity for greater familiarisation between China and CEEC and for

⁵ Some EU members regard the 16+1 forum as China's attempt to divide the EU's common policy towards China (Standish 2021).

⁶ In-person leaders' summits included Warsaw (2012), Bucharest (2013), Belgrade (2014), Suzhou (2015), Riga (2016), Budapest (2017), Sofia (2018), Dubrovnik (2019) and Beijing (2021).

the closer development of business ties. For China, it provided an opening into the non-traditional European markets, with CEEC being included in the Belt and Road initiative (BRI) announced in 2013 by President Xi Jinping. While some of the founding EU members, such as Italy, also supported the BRI (Kuo 2019), there has been a lot of pressure put on CEE small and middle powers to avoid further entanglements with China on this front once the US classified China as a strategic threat.

In 2021, China blacklisted five MEPs and imposed targeted “counter-sanctions” against a selected number of EU diplomats and politicians. This move, which can be described as a “counter-pushback”, followed a decision by the US and the EU to impose targeted sanctions against Chinese public officials and organisations from the Xinjiang Uyghur Autonomous Region (XUAR) because of human rights violations against the Uyghur minority, which China denied (Banks 2021). While this could be interpreted as another step in the Western pushback measures against China, the EU and the US cooperated on human rights issues well before the announcement of the era of *Inter-state Strategic Competition*. This indicates, again, that strategic alignment is a complex phenomenon that cannot be explained by simply pointing to the coordinated actions by Western countries and blocs on every issue. However, China’s counter-pushback policies, as in the case of human rights counter-sanctions, indicate that Chinese foreign policy is adapting to the new environment with unprecedented policy approaches.

Strategic (Re-) Alignment by the EU Member States weakening the 16+1 platform

The China-CEEC summitry framework was expanded from the original 16 to 17 members, with Greece formally entering the summitry in 2019 as the only state not falling under the narrow CEEC definition of being post-Communist.⁷ In May 2021, when Lithuania left this platform, the China-CEEC dialogue reverted to its original name, 16+1 (Lo 2021). While Lithuania cited unfulfilled expectations as one of the reasons for exiting the grouping, it seems more likely that its government’s *strategic re-alignment* and pivot to Washington was the primary cause for this move. The Lithuanian foreign minister urged all EU members to leave the

⁷ For an overview of Sino-Greek relations, including information about their strategic partnership, see Georgiadis 2022.

16+1 group, stating that negotiations with China on trade and investment should be done under EU auspices rather than on a sub-regional basis (Take 2022). In addition, Lithuanian, Latvian and Estonian representatives visited Taiwan in November 2021 for a working visit to the 2021 Open Parliament Forum, which was also addressed (virtually and/or in person) by parliamentary speakers from the Czech Republic, Belize, the United Kingdom, and the United States. It is interesting to note that Lithuania's closer relations with Taiwan came about in response to Taipei's deeper engagement with Eastern Europe on the democracy promotion front and with respect to foreign aid assistance, as will be explained below.⁸

During the COVID-19 pandemic, Taiwanese-made medical supplies assisted some CEE countries in the face of a major *Black Swan* event, the COVID-19 pandemic, which caught the world's governments off-guard and caused medical protectionism not witnessed in the EU before. Soon after exiting the 17+1 platform, Lithuania sent about 20,000 UK-made *Astrazeneca* vaccines to people in Taiwan in a move that indicated warmer relations between Vilnius and Taipei. Since the population of Taiwan exceeds 23 million, this rather symbolic move was a display of Lithuania's strategic re-alignment and positioning towards China's most contentious foreign policy issue in a way certain to infuriate the Chinese Government.

In April 2022, the EU-China held its 23rd bilateral summit during which the EU leaders sought China's support to assist in stopping the war in Ukraine launched by Russia under the guise of a "special military operation" in February 2022. The EU leaders noted on this occasion their disappointment with China's sanctioning measures against Members of the European Parliament (MEPs) and "coercive measures against the EU Single Market and the Member States" (European Commission 2022). In June 2022, more than three months into the war in nearby Ukraine, there were signs that another EU member, the Czech Republic, was considering leaving the China-CEEC framework. In the view of analyst Tim Gosling, such a move "could be a boost for the government's pledge to reassert Prague's Western orientation" (Gosling 2022). This turn in foreign policy priorities by small powers such as Lithuania and the Czech Republic could indicate their strategic re-alignment in support of the US-led Western pushback measures against China in times of high international tensions. It may also involve placing a higher value on the US treaty

⁸ Taipei's more than half-a-century-long diplomatic recognition battle with Beijing has been thrown into a new spotlight during the era of *Inter-state Strategic Competition*.

commitment to Taiwan in the event of a military conflict in the Straits which other NATO members may choose to support as well on Washington's side.

The Czech Republic's move to distance itself from the 16+1 was followed by a visit of the Czech Senate President Milos Vystrelil to Taiwan in 2020, despite a diplomatic protest from China. In an interview conducted with *The Diplomat*, Vystrelil said that there has been an attempt to form a larger grouping of countries that would leave the 16+1 summitry. His comments also indicated some degree of consultation with the US politicians on this topic, as per:

"We are actually discussing this issue on the Senate level [regarding leaving 16+1], as well as in the course of our meetings with the congressmen and senators here in the United States of America. Personally, I consider the 16+1 format to be non-functional because it was a format that was introduced by China only to increase its influence in this part of the world....If we were to leave it in a larger group, it would be more significant." (Tiezzi 2022).

Furthermore, in August 2022, Estonia and Latvia have officially announced their departure from the 16+1 forum. A notably increased scepticism by the EU member states from CEE towards this summitry framework in recent years, it can be concluded, came about during the multipolar era of *Inter-state Strategic Competition*, amid more active engagement from Taipei in Eastern Europe. The increased salience of global issues such as Russia's war against Ukraine puts additional pressure on smaller powers to re-align their strategic interests with the US against China, which is being seen in Eastern Europe as Russia's appeaser. The decision to become more politically involved in the diplomatic contest between Taipei and Beijing by those countries constitutes a process of strategic alignment with the US-led Western pushback measures against China and a strong commitment to Washington's defence security pillar.⁹

Furthermore, what is generally perceived in the EU as a lack of concrete action from Beijing on the issue of Russia's war against Ukraine, i.e., China's cautious thread on this front, is likely to further alienate some EU members from the 16+1 platform. Its further weakening would result in a

⁹ This is a realm that is new to many CEECs since they were part of the Warsaw Pact during the Cold War and tended to follow the Soviet policies on China.

revision of China's approach to the 16+1 format as Beijing would probably then focus on the areas which appeared to be more receptive to Chinese investments and economic presence over the past decade, such as the national governments in the Balkans, as the next section will discuss.

The Balkan countries within CEEC: a partial success story?

A distinct group of countries within the 16+1 framework which has been more successful in attracting Chinese state-backed investments and loans on favourable terms includes Bosnia-Herzegovina, Croatia, Montenegro, Serbia, as well as Greece and Hungary. Although several of these countries are also members of the North Atlantic Treaty Organization (NATO), their ability to receive favourable loans from China for major infrastructure and reconstruction projects has been well documented in the academic literature.¹⁰ The Balkan countries were hit particularly hard during the European Sovereign Debt crisis (2008-2010), which dramatically reduced Foreign Direct Investment inflows from the West into the region, prompting regional governments to look to faraway countries like China for new partnerships and loans, including for large infrastructure projects which are a precondition for development.

Hungary and Greece (both EU and NATO members), as well as Croatia (an EU and NATO member) and Serbia (an EU candidate and militarily neutral state) from the former Yugoslavia, have been particularly successful in attracting larger infrastructure and construction projects and preferential loans from China. In turn, the EU institutions have been increasingly warning them about their investment links to China even though the EU still has not ratified an investment agreement with China (which is planned for 2023 or beyond; see Lee 2021). While in the current era of *Inter-state Strategic Competition*, at least theoretically, a strategic re-alignment of some of these states against China may be possible, it appears that, for the time being, they are likely to remain the front-runners from the 16+1 platform in this regard. In part, this can be explained by China's Belt and Road initiative and its declared ambition

¹⁰ In fact, there has been a proliferation of academic literature in recent years on China in the Balkans, and the negative consequences this might have on the EU's soft power in the Balkans and the membership prospects of the remaining EU candidates and potential candidate states to join the EU. For a detailed survey of the academic literature on this subject, see Markovic Khaze & Wang 2021.

to build better maritime and road cross-regional connectivity to facilitate the faster transport of goods and services globally.

When it comes to NATO members from the CEEC grouping, it is important to briefly examine NATO's position on the international rise of China. Defence analysts Markus Kaim and Angela Stanzel have observed that China did not feature prominently in NATO's strategic documents until recently, during the era of *Inter-state Strategic Competition*. They specifically remarked that:

"For a long time, the dominant view was that the Alliance and Beijing were pursuing a number of common interests, e.g., in the areas of crisis management, counter-piracy, and the countering of the proliferation of weapons of mass destruction. Only China's rise on the international scene and the resulting rivalry with the US in recent years have led to Beijing's foreign policy appearing on the Alliance's agenda." (Kaim&Stanzel 2022).

The rise of China in terms of a potential threat from its increased military spending was flagged in the West as early as 2009 during the first term in office of Labour Prime Minister Kevin Rudd, who was a China expert prior to entering politics. In the Defence White Paper of 2009, the Rudd Government argued that China's rapidly increasing military spending, "beyond the scope of what would be required for a conflict over Taiwan", was the cause of national concern, requiring Australia to endeavour on a massive defence spending programme to expand its future defence capability (Department of Defence 2009).¹¹ Although this key strategic document was met with much scepticism in Australia at the time, including dissent from Australian intelligence agencies, the Obama Administration sounded the alarm on the same issue in US defence and security assessments not long after.

Therefore, it is argued here that the US-led Western pushback measures against China are not just economic in nature but deeply political and have military-security considerations. Although the military cooperation angle between China and countries like Serbia is not going to be discussed here at length, China's increased security and military

¹¹ The first time the rise of China and its military modernization were publicly affirmed in the Australian Government's defence documents was in the 2007 Defence Update, which was done under the Coalition Government of Prime Minister John Howard.

presence in the Balkans (e.g., through joint police patrols with Serbia in September 2019 and, most importantly, the delivery of the Chinese-made FK-3 air defence surface-to-air missile system to Serbia in April 2022) is now a permanent feature in the discussions between Western governments, EU institutions and the Serbian Government. Although Serbia is a militarily neutral country with close partnership links with NATO, the logic of strategic alignment with the Western pushback measures necessitates that this country too will not remain immune to increased criticism by the West and diplomatic pressure to 'choose sides' because of its close relations with China, including in the military-security domain. It is also likely that the EU will continue to pressure Serbia to abandon some of the joint projects with China, which the Serbian Government is likely to resist for the foreseeable future.

China's troubled relationship with Australia: From close economic partners to strategic competitors in the Southwest Pacific

Unlike countries from the CEEC grouping, the majority of which had no significant independent dealings with China during the Cold War (apart from a few countries like Albania, with political and military ties to Beijing, and socialist Yugoslavia), Australia has had a long history of engagement with China since the early 1970s. As a close US ally and middle power, Australia was among the first countries in the Asia-Pacific region to adopt and extend Western pushback policies against China. A very brief history of diplomatic relations between the two countries is presented below, followed by a discussion about the changing position of the Australian government towards China in the Southwest Pacific region.

Unlike many European countries during the Cold War, Australia was a latecomer in recognising the People's Republic of China. In December 2022, Canberra and Beijing will officially mark the 50th anniversary of diplomatic relations. However, the history of Chinese migration to Australian shores precedes the establishment of the Commonwealth of Australia in 1901 and the Chinese Communist state in 1949. Following the Second World War, Australia steadfastly refused to recognise Beijing, instead supporting Taipei's seat in the United Nations until many decades later, when it switched to the One-China Policy. This was a manifestation of Australia's post-war pivot to the United States of America since the United Kingdom (UK) recognised Beijing in 1950.

On December 22, 1972, during the same year of US President Richard Nixon's monumental rapprochement with China (and a visit to Beijing that February), Australian Prime Minister Gough Whitlam's Labour Government officially "recognised the Government of the People's Republic of China as the sole legal government of China".¹² As early as 1954, however, Whitlam was the first Australian Member of Parliament to seek the recognition of China—probably along the lines of the UK model (Au-Yeung et al. 2012). As the Leader of the Opposition, Whitlam took a historic trip to China in July 1971 (Whitlam Institute 2022). At that time, Australia actively sought ways to expand bilateral relations with Asian countries considering the UK's renewed interest in joining the European Economic Community (EEC); their turn to the EEC was perceived as a major loss for Australian trade interests at the time, with major consequences for its future national identity (Markovic 2009; Markovic Khaze 2017). With the cessation of diplomatic relations with Taiwan, Australia's turn to building links with the Chinese government expanded on three main levels: federal government level; state government level; and the level of local councils and institutions. However, Australian institutions have ever since maintained non-diplomatic economic relations with Taipei, which have intensified over the past decade.¹³

A major crisis in the relationship between Australia and China came with the bloody events at Tiananmen Square in 1989, which led the Australian Labour Prime Minister, Bob Hawke, to issue 27,000 special permanent settlement visas for Chinese students (Fang & Weedon 2020). Thirty years later, in 2020, the Coalition Government under Scott Morrison issued Tiananmen-style visas for Hong Kong residents, with the government considering cancelling an extradition treaty with that territory (Bagshaw 2020). Therefore, Australia is no stranger to standing up on the international scene on the issue of human rights in China. This trend, again, should be seen separately from the US-led Western pushback against China, which is more recent in nature than Australia's differences with China over political dissent and human rights. Australia has in the

¹² For Prime Minister Gough Whitlam's historic speech in the Australian Parliament on the PRC's recognition, see PM Transcripts (2022); for historical background, see Pitty 2005 and Kendall 2008.

¹³ For a historical background on Canberra's relationship with Taipei, see Atkinson 2012.

past maintained a separate track of bilateral dialogue with China on human rights, called the Human Rights Diplomacy approach, which predates the period of current tensions (Fleay 2008).

During the nine years in power of the Australian Coalition successive governments (with Prime Ministers Tony Abbott 2013–15, Malcolm Turnbull 2015–18, and Scott Morrison 2018–2022), Australia's relationship with China deteriorated to the lowest point in the history of their bilateral relations. This period coincided with the *Inter-state Strategic Competition* phase in US-China relations, characterised by the rise of China in international affairs and Jinping's era. Just like the EU members in the CEEC group, Australia was put in a position to choose sides, and it did. This attitude, which is part of Australia's strategic alignment with the Western pushback measures, can be summed up by the comments of former Prime Minister Kevin Rudd, who wrote:

“...Many countries [are presented with] a binary challenge in which they must choose sides between China (often already their largest economic partner) and the United States (often their only hope for security against Chinese coercion).” (Rudd 2022, p. 263).

The election of the Labour government under Prime Minister Anthony Albanese has offered new hope of reviving some aspects of the Australia-China relationship, which was particularly close in the first decade of the 21st century on the economic and investment front.¹⁴ The new government minister for Defence, Richard Marles, met with the Chinese counterpart General Wei Fenghe on the margins of the Shangri-La security dialogue in Singapore in June 2022. This was the first high-level diplomatic contact between the two countries in almost three years. However, the Pacific region remains a hot spot for Australia-China tensions, as Australia recently blocked the efforts by the Chinese Government to engage the Pacific islands in a new regional group, perhaps modelled upon the CEEC summitry that was successfully established a decade ago. By strategically re-aligning itself with Washington's defence pillar towards China, Australia has placed itself on the collision course with China in the Southwest Pacific, which is likely to intensify over the coming years.

¹⁴ Hundreds of thousands of Chinese students came to study in Australia every year before the intensification of the *Inter-state Strategic Competition* during the COVID-19 pandemic, which was officially declared by the World Health Organization in January 2020 (Kupfersmidt 2020).

China as a development partner in the Southwest Pacific region

The Southwest Pacific region, which is located North-East of Australia, is a highly diverse area composed of Micronesian, Melanesian, and Polynesian countries, with a combined population of about 2.5 million people scattered over hundreds of islands (which make up 15% of the world's surface). China has been present in the strategically important Southwest Pacific region for many decades, with tensions with the West over the status of Taiwan, sustainable fisheries, and development policies more generally occasionally coming to the fore of international media reports.¹⁵ Only over the last decade have Western observers from outside the region become more critical about China's increased role and influence over small island states (see, for example, Pryke 2020). During President Hu Jintao's era, China's role and influence in the Southwest Pacific region grew exponentially, with uneven results because of the ongoing Beijing-Taipei tensions (for further reading, see Shie 2007; Zhang 2017; Oosterveld et al. 2018).

In the Southwest Pacific, Taipei's diplomatic struggle for recognition over Beijing has been playing out for many decades. In 2005, for instance, six South Pacific nations afforded diplomatic recognition to Taiwan (Kiribati, the Marshall Islands, Nauru, Palau, the Solomon Islands, and Tuvalu). In 2019, China succeeded in getting the Solomon Islands and Kiribati to reverse their position on Taiwan and adopt a One-China policy. This move is not unusual given China's long diplomatic history in the region, but this development occurred in the times of the US-China trade war and the strategic re-alignment by smaller powers towards supporting US-led pushback measures against China in global affairs. Some countries in the Southwest Pacific, therefore, are choosing to support China alongside Western countries as a key development partner. This is likely to lead to internal divisions within those countries as pro- and anti-China sentiments play out domestically and in regional institutions. In 2021, several Pacific nations threatened to exit the 51-year-old Pacific Islands Forum, with Kiribati announcing this move in July 2022. It is likely that Southwest Pacific countries will continue to be caught up in geopolitical

¹⁵ The Pacific region is familiar with the Taipei-Beijing diplomatic contest as the small island countries were switching their allegiance between the two for many decades, often driven by economic interests.

tensions between the West and China, as this region has become the latest battleground for influence between Washington and its allies and Beijing.¹⁶

Despite Western pushback trends, China has recently signed a new security agreement with the government of the Solomon Islands (in May 2022) and has also attempted to engage with nine other countries in the Southwest Pacific on a sub-regional level. The Solomon Islands Government said the deal with China was necessary for their “internal security” and the fight against climate change, in order to explain the leaked documents (Kekea 2022). The previous Australian Coalition governments were climate change sceptics at heart. However, this issue of climate change is the question of national survival for most Pacific Island states, which are particularly vulnerable to rising sea levels, cyclones, and environmental disasters.¹⁷ With climate change emerging as the main security threat to the Pacific Island Forum members, it is likely that China’s role in the region will continue to increase as China continues to promote renewable energy, infrastructure projects, and better connectivity in this region. Its increased role and influence will inevitably invite countermeasures from Australia, Japan, and the US and some EU members who are historically active in the same region. However, the disappearance of the Pacific Island states will only exacerbate threats to Australia’s border security and may also increase other types of threats from issues such as pandemics, transnational crime and terrorism, and climate change refugees. On the climate change front in the Southwest Pacific region, the new Australian Labour Government and China might become unexpected bedfellows. Yet, the logic of the era of interstate strategic competition will dictate that containment and deterrence of China, rather than accommodation and cooperation with China, are most likely to come out of this trend, including in the Southwest Pacific (just as it was witnessed in the 16+1 forum).

¹⁶ A manifestation of this trend is the Pacific Islands Forum leaders’ retreat on July 14, 2022, which coincided with the request by the Chinese Communist Party’s international office for a meeting with 10 Pacific islands on the same day (Needham 2022).

¹⁷ Interestingly, the domestic unrest in the Solomon Islands in 2009 particularly hurt Chinese citizens and economic interest in that country, but China got more interested in this country a decade later (Smith 2012).

Conclusion

This article has argued that the current phase in international relations is a period of *Inter-state Strategic Competition* which has intensified over the past decade between China and the West in the economic, political, military, and security realms. Smaller powers have resorted to *strategic re-alignment* policy choices in an attempt to balance between the competing interests of the US-led Western pushback measures against China and its increasingly assertive diplomacy in support of its flagship project, the Belt and Road initiative. Selective case studies from CEEC, the Balkans, and the Southwest Pacific have demonstrated that if the current levels of US-China global rivalry were to continue, this would most likely have negative consequences for the future of multilateralism as smaller powers are pressured into choosing sides between China and the West, often at the detriment of their economic needs. It will take more than imaginative and creative pragmatism for smaller powers to reconcile the competing interests of the two large powers, the United States (and its allies) and China, in international politics.

This paper has also argued that researchers should not confuse all reactions that China perceives to be against it from the prism of the Western pushback measures. Criticism relating to human rights, for example, predates the era of interstate strategic competition, with the US, the EU and Australia having had bilateral discussions on this front with China, including when discussing separate issues such as trade. The research in this paper has also shown that China has resorted to new policy approaches in response to the Western pushback measures, such as sub-regional group approaches, including towards CEE and the Southwest Pacific. China's growing influence globally using summitry on a sub-regional level and bilateral investments in economic diplomacy is likely to be countered with further Western pushback measures in the years to come. Such a binary choice might, according to some scholars of IR, bring more predictability to international relations as bipolarity did during the Cold War. On the other hand, it greatly reduces the space for independent policymaking by smaller powers in the current era of *Inter-state Strategic Competition*, harms multilateralism, and brings greater instability to multipolar world affairs.

References

- Atkinson, Joel. 2012. *Australia and Taiwan: Bilateral Relations, China, the United States, and the South Pacific*. Leiden: BRILL.
- Au-Yeung, Wilson, Keys, Alison and Fischer, Paul 2012. "Australia-China: Not just 40 years", *Economic Roundup*, Issue 4, Department of the Treasury, Australian Government. <https://treasury.gov.au/publication/economic-roundup-issue-4-2012/australia-china-not-just-40-years> (accessed on 1 June 2022)
- Bagshow, Eryk. 2020. "Australia poised to offer Tiananmen-style visas to Hongkongers". 8 July. <https://www.smh.com.au/world/asia/australia-poised-to-offer-tiananmen-style-visas-to-hongkongers-20200708-p55a5j.html>(accessed on 1 June 2022)
- Banks, Martin. 2021. "Five MEPs 'blacklisted' by China as Beijing retaliates against fresh EU sanctions", *The Parliament Magazine*. 23 March. <https://www.theparliamentmagazine.eu/news/article/five-meps-blacklisted-by-china-as-beijing-retaliates-against-fresh-eu-sanctions> (accessed on 1 June 2022)
- Brattberg, Erik. 2021. "Merkel's Mixed Legacy on China", Carnegie Endowment for International Peace, 30 September. <https://carnegieendowment.org/2021/09/30/merkel-s-mixed-legacy-on-china-pub-85471> (accessed on 1 June 2022)
- Chang, Gordon G. 2014. "China's third era: the end of reform, growth and stability". *World Affairs*, 177(3): 41–49.
- Christensen, Thomas J. 2016. *The China challenge*. New York: W. W. Norton & Company.
- Christensen, Thomas J. 2020. *No New Cold War Why US-China Strategic Competition will not be like the US-Soviet Cold War*, Asan Institute for Policy Studies.
- Channel News Asia (CNA). 2019. *China denies conducting 'influence operations' in Singapore*, 19 July. <https://www.channelnewsasia.com/singapore/china-denies-influence-operations-singapore-russell-hsiao-872681> (accessed on 1 June 2022)
- Charon, Paul and Vilmer Jean-Baptiste Jeangène. 2021. *Chinese Influence Operations. A Machiavellian moment*. <https://www.irsem.fr/report.html> (accessed on 1 June 2022)
- Davidson, Janine. 2014. "The U.S. "Pivot to Asia"", *American Journal of Chinese Studies*, Vol. 21, Special Issue (June), pp. 77-82.

- Department of Defence. 2009. *Defending Australia in the Asia Pacific Century: Force 2030 (2009 Defence White Paper)*. Commonwealth of Australia.
- Department of Defense. 2018. *Summary of the 2018 National Security Strategy*. United States Government. <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>(accessed on 3 June 2022)
- Dimitrijevic, Dusko (ed.). (2016) *Danube and the New Silk Road*. Institute of International Politics and Economics: Belgrade.
- Euractiv. 2021. "EU can't work like this, German official says after Hungary blocks China statement". 5 June. <https://www.euractiv.com/section/china/news/eu-cant-work-like-this-german-official-says-after-hungary-blocks-china-statement/> (accessed on 3 June 2022)
- European Commission. 2019. "EU-China – A strategic outlook". 12 March. <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>(accessed on 3 June 2022)
- Faligot, Roger. 2019. *Chinese spies from Chairman Mao to Xi Jinping*, Melbourne: Scribe.
- Fang, Jason and Weedon, Alan. 2020. "China's Tiananmen generation reflect on how Bob Hawke gave them a permanent Australian home". *ABC News*. 9 June. <https://www.abc.net.au/news/2020-06-09/china-tiananmen-square-massacre-bob-hawke-australian-asylum/12332084>(accessed on 3 June 2022)
- Fleay, Caroline. 2008. "Engaging in Human Rights Diplomacy: The Australia-China Bilateral Dialogue Approach". *The international journal of human rights*, 12(2): 233-252.
- Friedberg, Aaron L. 2005. "The Future of U.S.-China Relations: Is Conflict Inevitable?", *International Security* 30(2): 7-45.
- Fung, K. C., Korhonen, Iikka, Li Ke and Ng Francis. 2009. "China and Central and Eastern European Countries: Regional Networks, Global Supply Chain or International Competitors?" *Journal of Economic Integration*, 24(3): 476-504.
- Georgiadis, Adonis. 2022. "Greece-China cooperation to become a highway". *China Daily*. 6 June.
- Gosling, Tim. 2022. "Czech Republic eyes exit from China's 16+1 investment club", *Al-Jazeera*. 8 June. <https://www.aljazeera.com/features/2022/6/8/czech-republic-eyes-exit-from-chinas-161-investment-club>(accessed on 8 June 2022)

- Herrero, Alicia G. 2019. *Europe in the midst of China-US strategic economic competition. What are the European Union's options?* Working paper 3 (8 April). https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2019/04/US_China_strategic_competition_EU_080419_updated-04102019.pdf (accessed on 3 June 2022)
- Hillman, Jennifer and Sacks, David. 2021. *China's Belt and Road: Implications for the United States*, Independent Task Force Report No. 79, Council on Foreign Relations.
- Hockey, Joe and Shanahan, Leo. 2022. *Diplomatic. A Washington Memoir*. Sydney: Harper Collins Publishers.
- ICEF Monitor. 2018. *Increasing numbers of Chinese graduates returning home from overseas*. 6 February. <https://monitor.icef.com/2018/02/increasing-numbers-chinese-graduates-returning-home-overseas/> (accessed on 3 June 2022)
- Jakobson, Linda and Gill, Bates. 2017. *China Matters: Getting it right for Australia*. Melbourne: La Trobe University Press.
- Kaim, Marcus and Stanzel, Angela. 2022. "The rise of China and NATO's new Strategic Concept", NATO Defense College (NDC) Policy Brief No. 4. 1 March. <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1659> (accessed on 3 June 2022)
- Kekea, Georgina. 2022. "We needed China deal to protect 'domestic security', says key Solomon Islands official". 14 June. <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/14/we-needed-china-deal-to-protect-domestic-security-says-key-solomon-islands-official> (accessed on 14 June 2022)
- Kendall, Timothy. 2008. *Within China's orbit? China through the eyes of the Australian Parliament*, Canberra: Department of Parliamentary Services.
- Korolev, Alexander. 2019. "Shrinking room for hedging: system-unit dynamics and behavior of smaller powers". *International Relations of the Asia-Pacific*, 19(3) (September 2019): 419–452.
- Kuo, Mercy A. 2019. "EU China Policy: Time to Toughen Up?" 2 April. <https://thediplomat.com/2019/04/eu-china-policy-time-to-toughen-up/> (accessed on 1 June 2022)
- Kupfersmidt, Kai. 2020. "Outbreak of virus from China declared global emergency". 30 January 2020. <https://www.sciencemag.org/content/article/outbreak-virus-china-declared-global-emergency> (accessed on 1 June 2022)

- Lee, Yen Nee. 2021. "EU-China investment deal is still possible — but not before 2023, analyst says". *CNBC*. 15 June. <https://www.cnbc.com/2021/06/15/eu-china-investment-deal-still-possible-but-not-before-2023-analyst.html> (accessed on 1 June 2022)
- Lo, Kinling. 2021. "Lithuania quit 17+1 because access to Chinese market did not improve, its envoy says". *South China Morning Post*. 1 June. <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3135522/lithuania-quit-171-because-access-chinese-market-did-not> (accessed on 1 June 2022)
- Markovic, Nina. 2009. *Courted by Europe? Advancing Australia's relations with the European Union in the new security environment*. Research Paper no. 1 2009–10, Parliamentary Library of Australia. https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp0910/10rp01 (accessed on 1 June 2022)
- Markovic Khaze, Nina. 2017. "Historical Lessons for Australia's Foreign Policy: The Case of British EEC Membership". *Australia & New Zealand Journal of European Studies*, 9(2): 34–43.
- Markovic Khaze, Nina and Wang, Xiwen. 2021. "Is China's rising influence in the Western Balkans a threat to European integration?" *Journal of Contemporary European Studies*, 29(2): 234–250.
- Narizny, Kevin. 2003. "The Political Economy of Alignment: Great Britain's Commitments to Europe, 1905–39", *International Security* (2003) 27 (4): 184–219.
- National Bureau of Asian Research. 2017. "Update to the IP Commission Report. The theft of American Intellectual Property: reassessments of the challenge and United States policy". https://www.nbr.org/wp-content/uploads/pdfs/publications/IP_Commission_Report_Update.pdf (accessed on 3 June 2022)
- Needham, Kirsty. 2022. "U.S.-China tensions, Kiribati's shock with drawal overshadow Pacific leaders meeting" <https://www.msn.com/en-us/news/world/us-china-tensions-kiribatis-shock-with-drawal-overshadow-pacific-leaders-meeting/ar-AAZqIW3>(accessed on 13 July 2022)
- O'Leary, Jacqueline, Perez, Dan and Leong, Raymond. 2019. "Special report: Double Dragon: APT41, a Dual Espionage and Cyber Crime Operation", *Fire Eye Threat Intelligence*. <https://content.fireeye.com/apt-41/rpt-apt41/>(accessed on 3 June 2022)

- Oosterveld, Willem, Wilms, Eric and Kertysova, Katarina. 2018. "The Belt and Road Initiative Looks East: Political Implications of China's Economic Forays in the Caribbean and the South Pacific". Hague Centre for Strategic Studies.
- Pitty, Roderic. 2005. "Way Behind in Following the USA over China: The Lack of any Liberal Tradition in Australian Foreign Policy, 1970-72". *Australian Journal of Politics and History*, 51(3): 440-450.
- Prime Minister and Cabinet. 2022. "Transcript 3121: Establishment of Diplomatic Relations with China", *PM Transcripts*. <https://pmtranscripts.pmc.gov.au/sites/default/files/original/00003121.pdf> (accessed on 1 June 2022)
- Pryke, Jonathan. 2020. *The risks of China's ambitions in the South Pacific*, Brookings Institution. <https://www.brookings.edu/articles/the-risks-of-chinas-ambitions-in-the-south-pacific/> (accessed on 3 June 2022)
- Reuters. 2017. "Greece blocks EU statement on China human rights at U.N." 18 June. <https://www.reuters.com/article/us-eu-un-rights-idUSKBN1990FP> (accessed on 3 June 2022)
- Rudd, Kevin. 2022. *The Avoidable War. The Dangers of a Catastrophic Conflict Between the US and Xi Jinping's China*. Melbourne: Hachette Australia.
- Shie, Tamara R. 2007. "Rising Chinese Influence in the South Pacific: Beijing's "Island Fever"", *Asian Survey*, 47(2): 307-326.
- Smith, Graeme. 2012. "Chinese Reactions to Anti-Asian Riots in the Pacific". *The Journal of Pacific History*, 47(1): 93-109.
- Standish, Reid. 2021. "Chinese Summit Gets Chilly Reception From Central, Eastern European Countries", *Radio Free Europe*, <https://www.rferl.org/a/chinese-summit-gets-chilly-reception-from-central-eastern-european-countries/31094507.html> (accessed on 3 June 2022)
- Take, Sayumi. 2022. "Lithuania minister urges EU countries to leave China's '17+1' bloc". *Nikkei Asia*. 7 June. <https://asia.nikkei.com/Editor-s-Picks/Interview/Lithuania-minister-urges-EU-countries-to-leave-China-s-17-1-bloc> (accessed on 3 June 2022)
- The White House. 2015. "Advancing the Rebalance to Asia and the Pacific", Office of the Press Secretary. 16 November. <https://obama.whitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/11/16/fact-sheet-advancing-rebalance-asia-and-pacific> (accessed on 3 June 2022)

- Tiezzi, Shannon. 2022. "Czech Senate President Milos Vystrcil on China, Taiwan, and the 16+1". *The Diplomat*. 11 June. <https://the-diplomat.com/2022/06/czech-senate-president-milos-vystrcil-on-china-taiwan-and-the-161/> (accessed on 11 June 2022)
- Venne, François. 2022. "China in Hungary: Real Threat or False Alarm?". Center for European Policy Analysis (CEPA). 6 January. <https://cepa.org/china-in-hungary-real-threat-or-false-alarm/> (accessed on 1 June 2022)
- Whitlam Institute. 2022. "1971: Gough Whitlam visits China", <https://www.whitlam.org/publications/1971-visit-to-china> (accessed on 1 June 2022)
- Wilkins, Thomas S. 2012. "'Alignment', not 'alliance' – the shifting paradigm of international security cooperation: toward a conceptual taxonomy of alignment", *Review of International Studies*. 38(1): 53-76.
- Zhang, Denghua. 2017. "China's Diplomacy in the Pacific: Interests, Means and Implications". *Security Challenges*, 13(2): 32-53.

**PROMENE U SPOLJNOPOLITIČKOJ ORIJENTACIJI KINE
PREMA MALIM I SREDNJIM SILAMA:
KOMPARATIVNA ANALIZA SLUČAJA AUSTRALIJE,
SOLOMONSKIH OSTRVA I CENTRALNIH
I ISTOČNOEVROPSKIH ZEMALJA**

Apstrakt: Globalna ambicija Narodne Republike Kine da postane karbonski neutralna ekonomija do polovine ovoga veka sa jednom od najmodernijih vojski privlači pažnju istraživača širom sveta. Međutim, ideja o jednoj modernoj i naprednoj ekonomiji sa kineskim socijalističkim karakteristikama (koju je kineski Predsednik Ši Đinping najavio 2017-te godine) nije bila dobro prihvaćena ni u Vašingtonu ni u Briselu pa su SAD i EU navele da Kina predstavlja „sistemska pretnju“. Preveliki fokus u istraživačkom radu na takozvano „sistemska nadmetanje“ između SAD-a i Kine, i na povećanje bilateralnih spona između Kine i Rusije je odvelo pažnju sa promenjenog angažmana na spoljno-političkom nivou Kine u odnosu na manje sile. Ovaj rad nastoji da popuni tu prazninu kroz komparativnu analizu primera kineskih odnosa sa Australijom, kao silom srednjeg dometa naklonjenoj SAD-u, zatim Solomonskih Ostrva, kao male regionalne sile od strateškog značaja u Indo-Pacifičkom regionu, i određenih centralnih i istočnoevropskih zemalja. Glavna hipoteza ovog rada je da je kineska spoljna politika primenila principe

diverzifikacije i pragmatizma ka tim zemljama da bi ublažila uticaj američkih sankcija, povećanog skepticizma prema njenoj spoljnoj politici, odbrani i bezbednosnoj politici, i ekonomskom jačanju Kine. Koristeći primarne i sekundarne izvore podataka autor želi da doprinese rastućem opusu naučnih radova o kineskoj spoljnoj i bezbednosnoj politici i mekoj moći, time što će analizirati glavne trendove kineskog angažmana i saradnje sa malim i srednjim silama u Evropi i Indo-Pacifiku. Takođe autor nastoji da prikaže kako su određene male i srednje sile odreagovale na povećano geo-strateško rivalstvo između SAD-a i Kine, koje može dovesti do šireg vojnog konflikta ukoliko se sadašnji trend njihovog rivalstva nastavi.

Ključne reči: Kina, Centralne i Istočnoevropske zemlje, kineska spoljna i bezbednosna politika, Australija, Solomonska Ostrva, Indo-pacifički region.

КИНА И БЛИСКИ ИСТОК НАКОН АМЕРИЧКОГ ПОВЛАЧЕЊА ИЗ АВГАНИСТАНА

Др Александар Митић¹

Анстракт: Након хаотичног повлачења из Авганистана САД су фокус пребациле на притисак на стратешког ривала Кину у форми партнерства AUKUS, интензивирања сарадње са Тајваном и покушаја стварања „демократске коалиције вољних“. Пекинг је, међутим, одговорио снажнијом сарадњом са Руском Федерацијом и зеленим светлом за улазак Ирана у Шангајску организацију за сарадњу (ШОС). Ова организација је, истовремено, у својству „дијалошког партнера“ примила Саудијску Арабију, ривала Ирана, али и изузетно важну земљу за Кину, чији увоз нафте у највећој мери зависи од земаља Залива, а нарочито Ријада. Контекст глобалне енергетске кризе додатно је подвукао важност енергетске безбедности. За кинеску спољну политику отвара се важно питање: да ли је могуће истовремено одржати досадашњу политику релативног немешања у блискоисточна политичка питања, балансирања између Техерана и Ријада и неометаног дотока са главног извора енергената? Све то у тренутку авганистанског безбедносног вакуума и покушаја Пекинга да додатно унапреди инфраструктуру и сарадњу на Блиском истоку, као изузетно важном чворишту иницијативе „Појас и пут“. У раду се анализира приступ кинеске спољне политике, уз осврт на еволуцију принципа немешања, ка флексибилнијем тумачењу у складу са географским ширењем интересних зона Кине. Класификују се кључни интереси Кине на Блиском истоку, везани за енергетику, унутрашњу безбедност и геополитику. Сагледавају се нове претње и

¹ Научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, e-mail: aleksandar.mitic@diplomacy.bg.ac.rs

Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2022. године“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2022. године.

могућности за Кину, као и последице по односе Пекинга са кључним актерима у региону. Закључује се да је нова реалност Кине на Блиском истоку политика „двоструког балансирања”: између кључних актера Ирана и Саудијске Арабије, али и између кинеских и америчких интереса и капацитета. Кина има прилику да унапреди своје интересе и односе са кључним партнерима на Блиском истоку, али ће рањивост „Појаса и пута” у региону остати велика, нарочито у контексту све снажнијег глобалног ривалитета са САД.

Кључне речи: Кина, Блиски исток, „Појас и пут”, САД, Иран, Саудијска Арабија

Нове кинеске дилеме на Блиском истоку

Драматичност и хаотичност последње фазе повлачења војске Сједињених Америчких Држава и НАТО чланица из Авганистана у августу 2021. године представљали су за Вашингтон понижавајући завршетак најдужега рата у америчкој историји.

САД су покушале да ублаже перцепцију дебакла у Авганистану и пребаце фокус на два кључна стратешка противника – Руску Федерацију и Народну Републику Кину. Мање од 48 сати након поласка последњег америчког авиона са аеродрома у Кабулу 30. августа, амерички председник Џозеф Бајден примио је 1. септембра 2021. године у посету украјинског председника Владимира Зеленског (Dickinson 2021). Овај састанак представљао је увертиру у потписивање „Повеље о стратешком партнерству САД–Украјина” два месеца касније, којим је извршен додатни притисак Вашингтона на Москву (U.S. Department of State 2021). Истовремено, у прве две недеље септембра финализиран је, а 15. септембра и потписан споразум о формирању партнерства AUKUS (Аустралија, Уједињено Краљевство, САД), јасно усмереног ка обуздавању ширења кинеске моћи на Пацифику. Поред тога Вашингтон је током јесени интензивирао сарадњу са Тајваном и радио на стварању „демократске коалиције вољних”, што је кулминирало сазивањем „Самита за демократију” у децембру 2021. године, на којем је Кина означена као једна од кључних „аутократских држава”.

Међутим, ни Кина није седела скрштених руку, већ је, у договору са Руском Федерацијом, 17. септембра дала зелено светло за улазак Ирана у Шангајску организацију за сарадњу (ШОС), чиме је у важном геополитичком тренутку услишена кандидатура Техерана истакнута

joш 2008. године. Нема сумње да је и потенцијални утицај Ирана на стабилизацију Авганистана утицао на ову одлуку.

Истовремено, ШОС је у својству „дијалошког партнера“ примио Саудијску Арабију, ривала Ирана, али и изузетно важну земљу за Кину. Наиме, кинески увоз нафте у највећој мери зависи од земаља Залива (47 одсто у 2020. години), а нарочито Саудијске Арабије (Aluf, 2021). У склопу енергетске кризе и раста цена на глобалном, али и на унутрашњем нивоу, овај контекст је за Пекинг био посебно важан.

Развој догађаја у безбедносном и енергетском сектору у Централној Азији и на Блиском истоку отворио је важно питање за кинеску спољну политику: да ли је могуће истовремено одржати досадашњу политику немешања у блискоисточна политичка питања, балансирања између Техерана и Ријада и неометаног дотока са главног извора енергената? Све то у тренутку авганистанског безбедносног вакуума и покушаја Пекинга да додатно унапреди инфраструктуру и сарадњу на Блиском истоку, као изузетно важном чворишту иницијативе „Појас и пут“.

У потрази за одговором, у раду се анализира приступ кинеске спољне политике, уз осврт на еволуцију принципа немешања, ка флексибилнијем тумачењу у складу са географским ширењем интересних зона Кине. Класификују се кључни интереси Кине на Блиском истоку, везани за енергетику, унутрашњу безбедност и геополитику. Сагледавају се нове претње и могућности за Кину, као и последице по односе Пекинга са кључним актерима у региону.

Еволуција кинеске спољне политике на Блиском истоку

Еволуција кинеске спољне политике

Кинеска спољна политика традиционално се ослања на „Пет принципа мирољубиве коегзистенције“ из 1954. године: „међусобно поштовање територијалног интегритета и суверенитета“, ненападање, немешање у унутрашње послове, поштовање једнакости и обостране користи, као и поштовање мирољубиве коегзистенције“ (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China 2014). Њихова важност је посебно наглашена уврштавањем у преамбулу Устава Народне Републике Кине из 1982. године, усред двадесетогодишњег периода током којег је Кина направила драматичан узлет од сиромашне државе на почетку ере економске модернизације и отварања према свету крајем седамдесетих година, до важног регионалног актера и светске

трговинске силе на крају 20. века (State Council of the People's Republic of China 2019).

Међутим, врхунац америчког „униполарног момента“ у време НАТО агресије на Савезну Републику Југославију 1999. године упалио је звоно аларма у Пекингу, посебно наглашено трауматичним искуством бомбардовања кинеске амбасаде у Београду. У кинеским стратешким круговима „косовски рат је створио опасан преседан заобилажења Савета безбедности УН у сврху америчког неоинтервенционизма, спуштања прага за употребу силе и гажења државног суверенитета, као основног принципа међународних односа“, те је Косово било „прекретница“ за „промену кинеског размишљања о толеранцији америчких снага у Азији“, а што је довело до убрзаног приближавања између Пекинга и Пјонгјанга (Kim and Lee 2002). Кинеска војска је из НАТО бомбардовања извукла читав низ поука за унапређење система одбране, док су кинески научници утврдили да је „бомбардовање стимулисало владу да појача интерес за науку и технологију“, који је од тада постао једно од доминантних поља кинеског развоја (Tang 1999).

У низу великих геополитичких промена које су се догодиле у свету од тада до почетка треће деценије 21. века, највећа је свакако еволуција Кине у глобалну економску и политичку силу. Овакав раст отворио је питање како ће се Кина понашати у новој улози. Да ли је могуће да задржи своје основне спољнополитичке постулате, постављене још у раним годинама хладног рата у време Мао Цедунга (*Mao Zedong*), када је била превасходно окренута ка себи и свом непосредном окружењу, у ери Кине Си Ђинпинга (*Xi Jinping*), која је економска суперсила, али и све више глобална политичка, па и војна сила?

Дилема је логична с обзиром на то да су интереси Кине постали глобални, те да су њени трговински, политички и безбедносни интереси све више међузависни. Упоредо, спољнополитички интереси Пекинга уско су повезани и са унутрашњим интересима снажног економског раста и стабилног друштвено-политичког система. Кина, дакле, мора да успостави равнотежу између преласка са статуса регионалне ка глобалној сили, с једне, те унутрашње и регионалне динамике која, поред економских, претпоставља и безбедносне изазове за њен територијални интегритет и суверенитет, с друге стране.

У Пекингу је стога отворена дебата о будућности политике немешања. Више је разлога за њено отварање. Најпре, утисак је да је принцип немешања настао у периоду када је Кина била углавном

окренута ка себи, са малим бројем глобалних интереса, свакако неупоредивим са данашњим. Повезано с тим, чињеница је да кинеске компаније, као и кинеска дијаспора, данас раде широм света, што ствара међузависност, али и рањивост. Раст улоге у свету истовремено појачава и одговорност, па и очекивања од Пекинга, како на унутрашњем, тако и на спољашњем плану. Истовремено, у постхладноратовском периоду долази до редефинисања, па и релативизовања појма суверенитета. Додатну мотивацију за преиспитивање политике немешања произвела су и практична искуства Кине из случајева Киргистана, Мјанмара, Судана, Сирије и нарочито Либије, одакле је у марту 2011. године Кинеска народна армија морала да евакуише 36.000 сународника (Ghiselli 2021, 1).

Критичари принципа немешања сматрају да га је неопходно променити због очувања све већих интереса у свету, као и због међународне репутације која мора да прати силу која претендује да буде глобална. Оцењују да таква политика намеће бројна ограничења и потенцијално урушава кинеске интересе у већем броју региона света, те да би Пекинг требало да буде активнији, па чак и наметљивији у одбрани интереса – сопствених и савезничких.

Браниоци концепта, пак, сматрају да би Кина имала веће штете од његовог напуштања. По њима, принцип немешања остаје пре свега брана од западног мешања у кинески суверенитет и територијални интегритет. У том контексту истичу да и сам Запад охрабрује Кину да ублажи принцип немешања. Њихова бојазан је да би такав сценарио довео до угрожавања односа са многим државама, до страха суседа, потенцијалних сукоба са Западом, као и да би умањио снагу кинеског антихегемонистичког наратива.

Током дебате о овим питањима представљено је више решења и дошло се до „лабавог консензуса“ о неопходности да се одржавање принципа немешања споји са „креативним“ и „флексибилним решењима у пракси“ (Chen 2019). Концепт „конструктивног укључења“ предложио је Џао Хуашенг (*Zhao Huasheng*) са универзитета Фудан, и по њему Пекинг не би требало да, упркос придржавању политике немешања, искључи из свог тактичког дипломатског арсенала употребу мешања у појединим случајевима (Zhao 2011). Концепт „креативног учешћа“ Ванг Јиџоуа (*Wang Yizhou*) са универзитета у Пекингу истиче да би Пекинг требало да користи „опрезну, креативну и конструктивну медијацију“ када се бави међународним односима, а „не да прати хегемонистички модел

западних сила који присиљава друге народе да прихвате решења уз помоћ челичне песнице” (Wang 2012). Ванг Јицоу прави стриктну разлику у односу на „западни интервенционизам” и инсистира да „креативно учешће” мора да буде засновано на међународном легитимитету, да се мора поштовати Повеља УН, позив или пристанак локалног становништва или већине политичких актера. Истовремено, требало би да се користи само у случајевима одбране виталних интереса, а приступ мора да буде дипломатско посредовање и економска помоћ уместо војног решења.

Између више праваца мишљења у кинеским спољнополитичким круговима, Чен оцењује да је прагматичан поглед који заступају кинески реалисти постао доминантан у односу на традиционални марксистички поглед са кинеским карактеристикама – оштро супротстављен Западу – те глобалистички – који инсистира на међународној сарадњи и мултилатерализму. Кинески реалисти су песимистични по питању будућности односа са САД, али се деле по питању кинеског одговора. „Дефанзивни реалисти” се питају да ли Кина има довољно капацитета за активнију улогу мешања у жаришта широм света, док „офанзивни реалисти” сматрају да би Кина требало да буде наметљивија у употреби моћи и дипломатског утицаја ради помоћи савезницима и блиским партнерима (Chen 2019, 95).

Јан сматра да су, у циљу балансирања водеће светске силе, другој светској сили – Кини – хитније потребни стратешки савезници него економски профит. Оцењује да је у том контексту за Пекинг, у односу на ранију стратегију „држања ниског профила” (*taoguangyanghui*) Денг Сјаопинга (*Deng Xiaoping*), која се фокусирала на развој саме Кине путем економске сарадње, сада прихватљивија активнија стратегија „тежње ка постигнућу” (*fenfayouwei*) Си Ђинпинга, која има за циљ да се створе нови пријатељи у међународној арили тако што ће им се омогућити да имају корист од раста Кине. Суштинска разлика између два концепта, истиче Јан, јесте то што се раније политика ослањала на сопствени економски добитак Кине, док се нова фокусира на „јачање политичке подршке”, чиме се наглашава моралност која јача политички легитимитет силе у успону (Yan 2014, 153).

Перспективе одржавања курса немешања у унутрашње послове, у склопу политике „Пет принципа мирне коегзистенције”, поједини аутори пореде са судбином америчког принципа „Искрено пријатељство за свима, уплитање у алијансе ни са ким”, који је 1801. изрекао председник САД Томас Џеферсон (*Thomas Jefferson*). Ламптон

истиче да „као што су Џеферсонови принципи устукли пред потребама растуће моћи, ширења интереса и све већих страхова од рањивости услед рабања модерног ратовања, тако се и луксуз стајања по страни показује као неодржив за Пекинг” (Lampton 2014, 42).

Са растом моћи и ширења интереса под руководством Си Ђинпинга, кинеска спољна политика и у пракси прагматично и флексибилно интерпретира принцип немешања. Кина је активнија – од међународног посредништва и учешћа у међународним мисијама, до борбе против транснационалних претњи попут тероризма, климатских промена и пандемије ковида 19. У политичком смислу Кина реагује када су угрожени њени основни интереси по питању територијалног интегритета и суверенитета, нарочито у случајевима давања подршке личностима и покретима које сматра непријатељски и сепаратистички настројеним, попут Далај Ламе, лидера Тајвана, политичких активиста из Синђанга или Хонг Конга. У економском смислу Кина дејствује у случају угрожавања економских интереса својих трговинских, енергетских и инфраструктурних пројеката. У безбедносном смислу Пекинг интервенише у случајевима угрожавања интегритета, али у појединим случајевима и у функцији заштите кинеске дијаспоре. Паралелно, расте и способност Кине да пројектује структуралну моћ путем норми и међународних организација, нарочито оних у којима има кључну улогу, попут Азијске инфраструктурне инвестиционе банке (АИИБ) и Шангајске организације за сарадњу (Lanteigne 2020, 15).

Способност адаптације јесте одлика стратешког промишљања. Лантењ у том контексту истиче да је кинеска спољна политика „не само у процесу експанзије, већ и у процесу реконструкције”, у оквиру које се укључују нови актери и идеје, које су између осталог и плод међународног умрежавања (Lanteigne 2020, 5). Палета дипломатских алатки и платформи којима располаже Пекинг све је разноврснија.

У складу с тим, под руководством Си Ђинпинга повеле су се нове дискусије о пројекцији кинеске моћи и донете су одлуке које иду у прилог подршци војсци да одбрани кинеске интересе далеко од њених граница. Посебан утицај имала је евакуација 36.000 Кинеза из Либије након бомбардовања које је Запад започео марта 2011. године. Непосредно након ових догађаја званични дневник кинеске војске „Дневник Народноослободилачке армије” објавио је текст у којем је оценио да су догађаји у Либији прекретница у кинеској спољној и безбедносној политици. Наиме, то је довело до схватања да кинеске

„интересне границе”, као „географског простора који је дефинисан (и стално редефинисан) еволуцијом кинеских интереса и претњама по њих”, никада нису биле даље од њених географских граница, те да њихова заштита „постаје снажан фактор у једначини кинеске спољне политике” (Ghiselli 2021, 1).

То је, по Душателу, „променило доминантну мисао у кинеској стратешкој заједници”, те фокус „више није на негирању да Кина ради на таквој способности, већ на практичним условима који би довели до спољне операције” (Duchâtel 2019, 11). Тако је кинески министар одбране Веи Фенг (Wei Fenghe) приликом посете Пакистану истакао да је Кина спремна да „пружи снажне безбедносне гаранције за заједничку изградњу Појаса и пута” (Huang 2018).

Кина и Блиски исток: опрезно балансирање

Кинеску позицију према Блиском истоку обележила је политика балансирања. За време хладног рата Кина се није много мешала у дешавања на Блиском истоку, једном од важних полигона супарништва СССР-а и САД. Дипломатско присуство ојачано је након што је заузела своје место у Савету безбедности Уједињених нација почетком седамдесетих година, што је довело до првог већег таласа признања (Иран, Кувајт, Либан 1971, Јордан 1977, Оман 1978. године) (Scobell and Nader 2016, 4). Политика Денг Сјаопинга од краја седамдесетих и отварање Кине према свету, а нарочито њено јачање, условило је неопходност интензивирања економске и енергетске сарадње са Блиским истоком. Уз то, током осамдесетих главни импулс Пекинга било је лобирање за међународно признање легитимитета у односу на Тајлеј, те је у том периоду дошло до успостављања односа са Уједињеним Арапским Емиратима, Катаром и Бахреином, а затим почетком деведесетих година са Саудијском Арабијом (1990) и Израелом (1992). Заокружењем процеса успостављања дипломатских односа са свим државама Блиског истока Кина је себи омогућила да спремно дочека чињеницу да је већ од наредне године (1993) постала зависна од увоза нафте (Erickson and Collins 2010, 90). То јој је омогућило и задовољење своје све веће потребе за нафтом. Енергенти су били главно обележје односа Пекинга за земљама региона, али је Кина истовремено, акцијом своје морнарице у операцији против пиратерије у Аденском заливу 2008. године, јасно ставила до знања да је спремна да заштити своје интересе и у безбедносном смислу (Henry 2016, 5).

Међутим, Кина је наставила са својом политиком немешања у унутрашње послове и одржавања балансираног става према свим актерима у региону. Избегавала је да се политички уплете у регионалне сукобе, као и у дешавања везана за Арапско пролеће, и остала је углавном фокусирана на енергетику.

Ипак, до унапређења важности Блиског истока у очима Пекинга дошло је лансирањем „Појаса и пута”, односно чињеницом да је он дефинисан као кључан за успех ове иницијативе. Блиски исток је, наиме, 2013. године, на 18. седници Централног комитета Комунистичке партије Кине, означен као „суседни” регион, што значи да је сврстан у најважнију, приоритетну геостратешку зону. То је допринело да Кина постане највећи трговински партнер и земаља Залива и Ирана, али и изузетно важан партнер Израела. Створен је утисак да Кина својом пажљивом политиком последњих деценија није направила ниједну озбиљнију грешку на Блиском истоку, за разлику од САД, које су имале интервенције са катастрофалним последицама.

Без икакве дилеме за Кину је највећи изазов одржавање уравнотеженог односа према Ирану и Саудијској Арабији – највећим ривалима у региону. Ипак, чак и амерички аналитичари често истичу да је у одржавању овог баланса између Ријада и Техерана Пекинг остварио импозантан успех. По питању Ирана, Кина је одржавала трговинске и енергетске односе упркос покушајима САД да се Иран изолује. Иран има разноврснију економију у односу на остале земље региона, те остварује значајан профит и у фармацеутској индустрији и биотехнологији (Stanojević 2021). Поред тога, он је за Кину изузетно важан у сфери транспортне инфраструктуре, нарочито у контексту рута и лука „Појаса и пута”. Важан је и у геостратешком смислу отварања ка Централној Азији и даље ка Западу. Ипак, Кина је годинама морала да буде уздржана и да чека повољан тренутак за прихватање Ирана у ШОС како би избегла конфронтацију са САД, а поготову услед компликоване ситуације везане за питање иранског нуклеарног програма. Укидање санкција Ирану, као и излазак САД из споразума, додатно су помогли овом приближавању.

С друге стране, ту је Саудијска Арабија, која предводи листу највећих извозника нафте у Кину. Три деценије након успостављања дипломатских односа Пекинг и Ријад имају снажну, све интензивнију и свеобухватнију сарадњу. Поред енергената, Кина жели и ширење пројекта „Појаса и пута”, док Саудијска Арабија тежи диверсификацији своје економске и стратешке сарадње, која је дуго

била заснивана на привилегованим односима са Вашингтоном. У том контексту Пекинг је са Ријадом потписао и споразум о Свеобухватном стратешком партнерству, што је омогућило додатну сарадњу, укључујући и област зелене енергије, улагања у инфраструктуру и, нарочито, војну индустрију. Управо војна сарадња изазива посебну забринутост у Вашингтону, иако су саме САД смањењем свог безбедносног присуства на Блиском истоку делом погурале саудијско-кинеске војнотехничке односе. Упркос томе што САД остају кључан безбедносни партнер Саудијске Арабије, Ријад би у случају даљег дистанцирања Вашингтона од региона, као и билатералних тензија, морао да „на дуже стазе озбиљно узме у обзир вишеструке политичко-безбедносне аранжмане“ (Al-Tamimi 2022, 148).

Три кључна интереса Кине на Блиском истоку

Интереси Кине на Блиском истоку могу се груписати у три категорије: енергетску безбедност, унутрашњу безбедност и геополитички интерес.

Енергетска безбедност. Највећи интерес Пекинга на Блиском истоку је енергетска безбедност, односно сталан приступ енергетским ресурсима. У 2020. години пет од десет највећих извозника нафте у Кину било је са Блиског истока. Свих пет су део „Појаса и пута“ и чинили су 47 одсто укупног увоза Кине, у вредности од 176 млрд долара. Саудијска Арабија је била прва на листи са 28,1 млрд долара извоза у Кину (15,9% одсто), а на листи су се нашли и Ирак (10,9%), Оман (7,3%), УАЕ (5,5%) и Кувајт (5,1%). Уз то, Кина увози значајне количине нафте и из Ирана (306.000 барела дневно), и то преко земаља посредника ради заобилажења санкција САД (Aluf, 2021).

(2) Унутрашња безбедност. Други велики интерес Кине је да заштити безбедност унутар земље и око ње. У том контексту за њу је посебно проблематичан утицај који на Ујгуре имају терористичке групације, не само у суседном Авганистану већ и у земљама Блиског истока, а нарочито у онима у којима живе сунитски муслимани. Дакле, за Пекинг је апсолутно неопходно да ниједна земља Блиског истока не пружи ни политичку, ни било какву другу подршку сепаратистичким организацијама унутар Кине. Боји се ситуације у којој би Ујгури могли да добију подршку исламског света за борбу сличну оној која се водила против Совјета осамдесетих година у Авганистану. У том контексту је, дакле, поново изузетно важна сарадња са Саудијском Арабијом.

(3) Геополитички интерес. Суочена са притиском и перцепцијом „опкољавања“ од САД и њених савезника у региону Азије – Пацифика, нарочито од 2010. године, Кина је усмерила фокус на руте ка западу, где Вашингтон нема мрежу савезника који би могли да спрече ширење њеног утицаја. Ова идеја је разрађена 2013, када је Си Ђинпинг лансирао идеју о иницијативи „Појас и пут“, а након дебате у Пекингу коју је 2012. године артикулисао Ванг Јиси (*Wang Jisi*) са Пекиншког универзитета, заложивши се за балансирању стратешку политику која би обратила пажњу и на правац Пацифика, и на правац Централне Азије (Scobell and Nader 2016, 11). У том контексту је и Блиски исток добио важну улогу.

Последице повлачења САД из Авганистана

Освит америчког повлачења

Истовремено са јачањем иницијативе „Појас и пут“, Пекинг није желео да антагонизује Вашингтон, нарочито због безбедносне улоге у заштити трговине енергентима на Блиском истоку. Другим речима, због чињенице да није морао превише да се фокусира на безбедност у региону, Пекинг је имао простора и ресурса да усредсреди пажњу на трговину, енергетику и инфраструктуру. Процес ширења „Појаса и пута“ захтевао је, међутим, и безбедносне гаранције, па је сходно томе Пекинг морао да јача и војну компоненту. У том контексту требало би гледати и на изградњу војне базе у Џибутију, потписивање споразума о производњи кинеских дрона са Саудијском Арабијом и сарадњу са Техераном.

Свега месец дана након што су САД и талибани потписали споразум о америчком повлачењу фебруара 2020. године, Кина и Иран предложили су нацрт Споразума о свеобухватном стратешком партнерству вредном 400 милијарди евра, у периоду од 25 година (Lazić and Babić 2021). Овај споразум је и званично потписан у марту 2021. године, уз очекиване негативне последице за америчку политику супротстављања ширења кинеског утицаја, али и политику санкционисања Ирана, те је у Вашингтону дочекан са зебњом (Cohen 2021).

Да би ублажио одговор на овај споразум, кинески министар спољних послова Ванг Ји је обишао све земље у региону, а највише пажње посветио је, логично, Саудијској Арабији. Тако је у Ријаду

изјавио да Кина подржава напоре Саудијске Арабије да се „супротстави спољном мешању и једностраном притискању“, и то у контексту у којем је амерички државни секретар Ентони Блинкен (*Anthony Blinken*) истицао „важност напретка у погледу људских права у Саудијској Арабији“ (Tiezzi 2021). Уз то, Кина је са Саудијском Арабијом 2019. године потписала 30 споразума о економској сарадњи, а раст трговинске размене тада је нарастао за 23 одсто у односу на претходну годину (Chen 2020).

Међутим, постало је јасно да све интензивнија сарадња са Блиским истоком, уз све напетије односе са САД на глобалном нивоу, отежава спровођење политике немешања и балансирања. Стога се може рећи да је политика Кине на Блиском истоку била „рањива“ и пре америчког повлачења из Авганистана.

Кина и повратак талибана

Хаотично повлачење САД из Авганистана кинески медији дочекали су оценама да се ради о „сумраку империје“: „две деценије након што су на врхунцу моћи започеле рат у Авганистану, САД су постале још једна суперсила изгубљена у Гробници империја, попут Совјетског савеза и Велике Британије“ (Xia 2021). Кинески МСП Ванг Ји (*Wang Yi*) оценио да се показало „још једном да је било какво мешање спољне војне силе узалудно“ (Ministry of Foreign Affairs the People's Republic of China 2021). Пораз Американаца је, с једне стране, виђен као шанса за Пекинг, тим пре што су талибани најавили да рачунају пре свега на сарадњу са Кином у циљу опоравка и развоја Авганистана. Повлачење САД праћено је санкционисањем, односно замрзавањем 9 (девет) милијарди долара девизних резерви Авганистана у иностранству. Поред тога, с обзиром на то да је пре америчког повлачења 80 одсто буџета зависило од спољне помоћи, драстично смањење западних извора додатно је погоршало ситуацију. Уколико се додају и фактори попут катастрофалних суша и ефеката сукоба у Украјини на безбедност снабдевања храном, не изненађују подаци да је у априлу 2022. године 24 милиона Авганистанаца било у изузетно тешкој хуманитарној ситуацији, што представља огроман пораст у односу на већ 18,4 милиона у 2021. години (Murtazashvili 2022).

Појавили су се разговори о потенцијалним кинеским инвестицијама у бакар и литијум, укључивање Авганистана у Кинеско-пакистански економски коридор (СРЕС), те проширивање „Појаса и

пута” ка Авганистану, чиме се отвара и ближи пут ка Блиском истоку. С друге стране, јасно је да је потребно доста времена да би дошло до реализације било каквих потенцијалних пројеката, попут рудника бакра Мес Ајнак у провинцији Вардак у централном Авганистану, који се налази на рути старог Пута свиле и где се налазе археолошка налазишта важна за ископавање будистичког наслеђа, а који стагнирају годинама због нестабилности и насиља. Уз то, постоји перцепција да је сарадња Пекинга са талибанима „неужност, а не луксуз”, те да „ангажман не значи и подршку” (Murtazashvili 2022).

Оно што је предуслов Пекинга – и то је јасно предочено талибанима – јесте да морају да сасеку сваку везу са ујгурским терористичким групама. У Авганистану је присутно више стотина бораца такозваног „Исламистичког покрета Источног Туркистана” који се налазе у провинцији Бадаштан, у тешко приступачном планинском региону. Ова терористичка организација повезана је са Ал Каидом, али и другим терористичким организацијама у самом Авганистану, Централној Азији и на Блиском истоку. Пекинг поручује, стога, не само талибанима већ и свим осталим владама у региону и у муслиманском свету, да спрече било какву подршку ујгурским терористима. То претпоставља да талибани фактички демонстрирају контролу над применом силе, да обезбеде граничне зоне према Кини и сарађују са Пекингом у екстрадицији припадника терористичких формација. Као што истиче Џао Хуашен (*Zhao Huasheng*), један од водећих кинеских стручњака за Авганистан, „Кина има више интереса у Авганистану, али домаћа забринутост за безбедност и сигурност Синђанга надјачава све остале” (Huasheng 2012).

Постоје извештаји који говоре да је повратком талибана у Кабул угрожен статус низа екстремистичких група, попут оних из пакистанског Балучистана који су у Авганистану дуго налазили резервне положаје (Siddique 2022). Овакав развој догађаја ипак није умањио опасност по кинеске интересе у региону. У априлу 2022. године припадници такозване „Ослободилачке војске Балучистана”, коју Кина и Пакистан сматрају терористичком, убили су у самоубилачком нападу директора Конфуцијевог центра у Карачију (Krishnan 2022). Тиме су још једном потврдили своју намеру да осујете спровођење Кинеско-пакистанског економског коридора – једног од кључних делова иницијативе „Појас и пут” – укључујући функционисање луке Гвадар у јужном Балучистану. Гвадар омогућава Кини приступ Индијском океану и налази се на стратешки важној

локацији на улазу у Ормушки мореуз, између Омана и Ирана, кроз који се танкерима превози преко 20 одсто светске нафте (Russell, Lu and Singhvi 2019). Напади у Пакистану би, према појединим анализама, могли да „успоре кинески моментум у јужној Азији” и да „повећају трошкове” обезбеђивања Кинеско-пакистанског економског коридора (Rosen 2022).

Двоструко балансирање

Овакав развој догађаја има значајне последице по регион Блиског истока и по политику Кине. Јасно се уочава двострука динамика. Из перспективе земаља Блиског истока америчко повлачење из Авганистана, окончање борбене мисије у Ираку, стварање коалиције AUKUS у Пацифику, као и фокус на супротстављању Руској Федерацији у украјинском сукобу, јесу знакови одређеног смањења пажње САД за регион. С друге стране, нестабилност у Авганистану, немири у Казахстану почетком 2022. године, као и последице сукоба у Украјини, утичу и на тежњу Пекинга да се тензије не пренесу на Блиски исток, те да се одржи стабилност у региону од кључне енергетске важности. Уз то, земљама региона се допада кинеска политика „немешања” у унутрашња питања и одсуство покушаја „извоза вредности”, што је дуго изазивало тензије на релацији са западним државама, а нарочито САД. Укратко, како истиче израелски стручњак Гедалијах Афтерман (*Gedaliah Afterman*), „осећај у региону је да су САД активно на излазном путу, и да је то прилика за Кину” (Hubbard and Qin 2022). Иако енергетска сарадња остаје доминантна, све је већи удео улагања у инфраструктуру, у нове технологије, али и војну сарадњу, с обзиром на промењене геополитичке околности, али и жељу да се диверсификује економија заснована на извозу енергената. Интензивна дипломатска активност почетком 2022. године је управо то и доказала, с обзиром на то да су само у јануару Кину посетили министри спољних послова Турске, Ирана, Саудијске Арабије, Бахреина, Кувајта и Омана, док је Сирија потписала меморандум о приступању иницијативи „Појас и пут”. Израелски истраживач Рој Јелинек (*Roie Yellinek*) оцењује да „чињеница да су у Кину путовали министри спољних послова, а не трговине или економије, сугерише промену фокуса са трговине и економије на геополитици” (Yellinek 2022).

Једно од кључних питања за позиционирање Кине остаје однос са Ираном и Саудијском Арабијом. Уочава се деликатно „двоструко балансирање: с једне стране, балансирање Пекинга у односу према Техерану и Ријаду; с друге стране, балансирање утицаја на регион у целини између Кине и САД”.

У првом случају важно је указати на изјаве Владимира Путина и Си Ђинпинга да ће ШОС учинити „максималан напор” да се стабилизује Авганистан и спречи ширење терористичке претње по регион (Teslova 2021). Овакав приступ јасно указује да је зелено светло за чланство Ирана од велике важности, нарочито јер се верује да Техеран има значајан утицај у Авганистану, а да притом као шиитска земља неће ширити утицај на сунитске Ујгуре. Поред тога, за Кину је јачање Ирана важно и због снажења саме иницијативе „Појас и пут”. Техеран је најавио нове трговинске коридоре између Ирана и Централне Азије: први је Киргистан–Таџикистан–Авганистан–Иран (КТАИ), а друга рута је коридор Иран–Авганистан–Узбекистан. Уз то, Кина у споразуму са Ираном даје подршку изградњи луци Чабахар и новом нафтном терминалу Јаска, јужно од Ормуског мореуза. Ове две луке, заједно са Гвадаром у Пакистану и Кјокпуу у Мјанмару, биће најважније кинеске луке у ланцу у Индијском океану. То би могло да поремети досадашњи баланс снага у Индијском океану, нарочито ако Кина додатно прошири своје економске везе са Ираном. Индија је свакако изузетно незадовољна оваквим развојем ситуације. Иако је била велики донатор у Авганистану и преко њега имала везу са Централном Азијом, Индија је сада изгубила утицај у Кабулу. Исто тако, губи од Кине примат у борби за инвестирање у иранску луку Чабахар (Jain 2021).

С друге стране, јасно је да Кина са својим ојачаним везама са Ираном ризикује да угрози односе са Саудијском Арабијом, али и са Израелом и другим земљама региона. У контексту борбе против тероризма то јој свакако не одговара, а не одговара јој ни због све већег увоза нафте из земаља Залива. Ипак, развој догађаја показује да појачана сарадња са Техераном за сада не угрожава односе са Ријадом. Кина је у периоду од 2016. до 2020. године повећала свој извоз наоружања Саудијској Арабији за 386% (Stanzel 2022). Низ извештаја указује да, поред заједничког рада на производњи балистичких ракета, две земље додатно шире своју војнотехничку сарадњу. Између осталог, Пекинг би био спреман да Ријаду прода свој ПВО систем НQ-17АЕ (Yellinek 2022). Уз то, извоз саудијске нафте у Кину је у априлу 2022.

порастао за 38% у односу на исти период 2021. године (са 1,57 на 2,17 милиона барела дневно) и достигао највећи обим од маја 2020. године (Chen 2022). На опрезност, међутим, позивају поједини аналитичари који сматрају да будућност кинеско-саудијске сарадње може да буде угрожена уколико би се у Белу кућу 2024. године вратио Доналд Трамп (*Donald Trump*), који је са Ријадом имао врло добро односе. Такође постављају питање да ли најаве могуће употребе јуана за трансакције нафтом у ствари више служе Ријаду да ублажи критике Вашингтона (Freidin 2022). Последице украјинског сукоба дају Саудијској Арабији још значајнију улогу. С једне стране, ту је сврставање Ријада уз Пекинг у несанкционисању Москве. С друге стране, у условима енергетске кризе огроман утицај Саудијске Арабије у Организацији земаља извозница нафте, а самим тим и на производњу и цену. Стога нису много изненадиле најаве да актуелни председник САД Џозеф Бајден (*Joseph Biden*), упркос оштрим критикама на рачун Ријада током председничке изборне кампање, планира да ублажи тон. Међутим, водећи конгресмени из Демократске странке упозорили су Бајдена да би истовремено морао да тражи од Ријада да се уздржи од интензивирања сарадње са Пекингом. Посебно проблематичном сматра се помоћ Кине у производњи балистичких ракета које су САД одбијале да испоруче Саудијској Арабији (Barnes and Wong 2022). У писму упућеном Бајдену упозорили су на „ризике веће стратешке сарадње са Кином” и позвали америчког председника да Ријаду „јасно предочи да ће партнерство са Кином на начине који угрожавају националне безбедносне интересе САД имати трајни негативан утицај на америчко-саудијске односе” (Schiff et al 2022).

Што се тиче балансирања утицаја САД у региону, Вашингтон јесте отишао из Авганистана, али остаје присутан на Блиском истоку и има и даље изузетно важну безбедносну улогу. Пивот САД ка Источној Азији – Пацифику значи више простора за Кину, али не и да ће Кина заменити САД. Потенцијали које САД имају за дестабилизацију региона нису мали. Уочљиво је да се на Западу све више креира перцепција да Кина у сопственој земљи угњетава муслимане, а да у оквиру „Појаса и пута” угрожава културне и верске вредности партнерских земаља. Јасно је да ће се питање Ујгура користити за угрожавање односа Пекинга са муслиманским земљама на Блиском истоку, иако је за сада оваква политика дала врло ограничене резултате. Постоји опасност и да САД због Авганистана увуку Кину у још значајнију безбедносну улогу у региону, али пре свега због заштите енергетских рута и „Појаса и пута”. Такав развој догађаја отворио би

дилему за кинеску спољну политику. Могу ли принципи немешања и балансирања да опстану? Колико дуго? У оваквој ситуацији Кини ће бити потребно сво дипломатске умеће, али и пуни економски, а донекле и безбедносни капацитети. Кина има прилику да искористи „Појас и пут” – своје досадашње искуство, добре односе и потписане споразуме – да ипак одржи баланс и стабилност у региону, уз неопходан економски напредак. Међутим, њени домети ће и даље бити ограничени и балансирани ангажманом САД у региону. Рањивост Кине и „Појаса и пута” на Блиском истоку остаће велика, са глобалним ривалитетом САД–Кина још већа. Наиме, Вашингтон све више оспорава кинески ангажман у геостратешки важним просторима, што је видљиво и по питању сарадње Кине и земаља Централне и Источне Европе (Mitić 2022). Посебан фокус у таквом оспоравању је на државе које спроводе мултивекторску политику, а нарочито војну неутралност (Mitić i Matić, 2022).

Нови контекст за кинеске циљеве на Блиском истоку

Какве последице остављају актуелна дешавања на три основна кинеска циља на Блиском истоку? По питању енергетске безбедности, подаци о повећању увоза енергената из Саудијске Арабије говоре у прилог позитивном развоју догађаја за Пекинг. У условима глобалне енергетске нестабилности енергетска диверсификација на којој је Кина дуго радила додатно јој проширује маневарски простор.

По питању унутрашње безбедности очигледно је да се земље Блиског истока не придружују политици Запада по питању Тајвана и Хонг Конга. Не критикују Кину, нити се придружују САД у оценама да се у Синђангу догађа „геноцид”. За разлику од западних компанија, сарађују са кинеским компанијама попут „SenseTime”, чију технологију вештачке интелигенције, према западним изворима, Кина користи за профилисање Ујгура. Док су САД увеле санкције овој компанији, Уједињени Арапски Емирати су у Абу Дабију основале њен регионални центар за истраживање и развој. Сличан одговор америчким притисцима дали су УАЕ, Саудијска Арабија и Кувајт када су постигли споразум са „Хуавејом” око изградње 5G мреже (Ahmed 2022).

На плану геополитичких интереса Кине потврђује се да је Блиски исток кључан за иницијативу „Појас и пут”, те да су земље региона све спремније за учешће и блиску сарадњу са Пекингом ван чисто

енергетске трансакционе сарадње. У случају сукоба у Украјини остале су на линијама Кине, односно нису се сврстале уз Запад у санкционисању Руске Федерације. Како истиче Умер Карим (*Umer Karim*) са лондонског института RUSI (Royal United Services Institute), „геополитички и економски, муслимански блок се брзо удаљава од Запада“, а са друге стране „док су се САД повукле са Блиског истока да би се фокусирали на Кину, са дистракцијом коју доноси руско-украјински сукоб, Кина брзо јача своју стратешку базу и прави нове пријатеље“ (Ahmed 2022). Карим закључује да „многе муслиманске државе мењају свој спољнополитички и и безбедносни поглед да би га ускладили са Кином“. Џонатан Фултон (*Jonathan Fulton*) са Зајед (*Zayed*) универзитета у Абу Дабију сматра да је и пандемија ковид 19 ојачала кинески утицај: „иако је пандемија проузроковала невиђену друштвену, политичку и економску дисрупцију, геополитичке последице су вредне пажње, и вероватно је да ће као резултат бити дубље и шире присуство Кине на Блиском истоку“ (Fulton 2022, 8). Тим Ниблок (*Tim Niblock*) сматра да, иако Кина „нема нити намеру нити капацитет да размести западно присуство на Блиском истоку, регион јесте важан за достизање ширег кинеског циља везаног за ребалансирање глобалног политичког и економског поретка“, те да је „смањење западног економског, политичког и стратешког ангажмана на Блиском истоку, заједно са пратећим интензивирањем блискоисточног ангажмана са кинеским 'алтернативним поретком', у кинеском дугорочном интересу“ (Niblock 2022, 42-43).

Закључак

Америчко повлачење из Авганистана проузроковало је нове безбедносне изазове за Кину, али јој је отворило и нове могућности за остваривање интереса у региону Блиског истока. Ти интереси остају непромењени – енергетска и унутрашња безбедност, као и даља имплементација „Појаса и пута“. Они настављају да се остварују и у новом контексту украјинске кризе. Кина, међутим, остаје опрезна. Свесна је предности политике немешања и балансирања, али у региону који је препун сукоба, подела, побуна и ратова, те геостратешких интереса спољних сила, биће јој изузетно тешко да задржи савршену равнотежу. Мора да пронађе начин да избегне грешке САД и увлачење у кризне ситуације у којима би била приморана да бира страну, али истовремено да легитимише своју улогу све важнијег политичког и безбедносног актера, коју већина

земаља Блиског истока од ње очекује. У том контексту Пекинг ће морати да пружи конкретније одговоре на питања блискоисточних партнера. Она се суштински своди на две основне тежње. Прва је да у Пекингу пронађу стабилног стратешког партнера, који би могао дугорочно да помогне у диверсификацији економије. Овакав приступ, истовремено, не би смео да угрози капацитете извоза енергената у условима глобалне нестабилности и дуалне циркулације као нове кинеске развојне парадигме. Такође, морао би да пружи довољно гаранција да ће развојни пројекти у оквиру „Појаса и пута“ заиста бити у обостраном интересу. Друга тежња тиче се безбедосних гаранција. Иако не може да замени војнобезбедносно присуство САД, Кина мора да покаже да има капацитет да гради безбеднији и стабилнији регион. У региону препуном неуралгичних тачака, одсуство безбедносних аранжмана може да створи перцепцију непоузданости и да делегитимише политичко-економске напоре. Пекинг ће стога морати да води све активнију политику и на овом пољу. Мораће да покаже да је кинески приступ другачији од америчког, али и да нема намеру директно да подрива Вашингтон и изазива конфронтацију. У контексту глобалних реперкусија украјинског сукоба, али и појачаних тензија у Тајванском мореузу, Кина ће морати да увери Блиски исток да ће уложити максималан напор да спречи да се одмеравање снага водећих светских сила одвија преко његових леђа. У томе ће јој од кључне важности бити и равнотежа којој тежи својим „двоструким балансирањем“ у односу на кључне актере у региону и на САД.

Библиографија

- Ahmed, Sal. 2022. "Muslim nations tilt towards China as US influence fades and Uyghurs ignored". *Middle East Eye*. March 31, 2022. <https://www.middleeasteye.net/news/china-muslim-countries-tilt-uyghur-abuses-ignored-us-influence-fades>
- Aizhu, Chen. 2022. "China's April Saudi oil imports soar 38% over previous year, Russian oil up 4%". *Reuters*. May 20, 2022. <https://www.reuters.com/business/energy/chinas-april-saudi-oil-imports-soar-38-yr-russian-oil-up-4-2022-05-20/>
- Al-Tamimi, Naser. 2022. "China and Saudi Arabia: From enmity to strategic hedging". In: *Routledge Handbook of China-Middle East Relations*, edited by Jonathan Fulton, 137-154. London: Routledge.

- Aluf, Dale. 2021. "China's reliance on Middle East oil, gas to rise sharply". *Asia Times*, December 30, 2021. <https://asiatimes.com/2021/12/china-to-rely-more-on-middle-east-for-oil-and-gas/>
- Barnes, Julian E. and Edward Wong. 2022. "Democratic Lawmakers Urge Biden to Ensure Saudi Ties Serve U.S." *New York Times*. June 7, 2022. <https://www.nytimes.com/2022/06/07/us/politics/biden-saudi-arabia-congress.html>
- Chen, Zheng. 2019. "China debates on the non-interference principle". In: *Chinese Scholars and Foreign Policy Debating International Relations*, edited by Huiyun Feng, Kai He and Yan Xuotong, 86-106. New York: Routledge.
- Chen, Yurong. 2020. "Graphics: How is BRI bolstering China-Saudi Arabia ties?" CGTN. November 20, 2020. <https://news.cgtn.com/news/2020-11-20/Graphics-How-is-BRI-bolstering-China-Saudi-Arabia-ties-VzqqKFdXSo/index.html>
- Cohen. Ariel. 2021. "China-Iran \$400 Billion Accord: A Power Shift Threatens Western Energy". *Forbes*. April 5, 2021. <https://www.forbes.com/sites/arielcohen/2021/04/05/china-iran-400-billion-accord-a-power-shift-threatens-western-energy/?sh=32d97cfd9e00>
- Dickinson, Peter. 2021. "Biden and Zelenskyy get US-Ukraine ties back on track". *The Atlantic Council*, September 2, 2021. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/biden-and-zelenskyy-get-us-ukraine-ties-back-on-track/>
- Duchâtel, Mathieu. 2019. "Overseas Military Operations in Belt and Road Countries: The Normative Constraints and Legal Framework". In: *Securing the belt and road initiative China's Evolving Military Engagement Along the Silk Roads*, edited by Nadège Rolland. Washington D.C.: National Bureau of Asian Research, Washington D.C., NBR Special Report 80.
- Erickson, Andrew S. and Gabriel B. Collins. 2010. "China's Oil Security Pipe Dream: The Reality, and Strategic Consequences, of Seaborne Imports". *Naval War College Review*. 63.2 (Spring 2010): 88-111.
- Freidin, Evan. 2022. "Saudi Arabia and China: a blossoming friendship". *The Interpreter*. May 10, 2022. <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/saudi-arabia-and-china-blossoming-friendship>
- Fulton, Jonathan. 2022. "China's emergence as a Middle East power". In: *Routledge Handbook of China-Middle East Relations*, edited by Jonathan Fulton: 3-12. London: Routledge.

- Ghiselli, Andrea. 2021. *Protecting China's Interests Overseas: Securitization and Foreign Policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Henry, Jérôme. 2016. *China's Military Deployments in the Gulf of Aden: Anti-Piracy and Beyond*. Paris: Institut français des relations internationales.
- Huang, Panyue. 2018. "Chinese Defense Minister Meets Pakistani Naval Chief of Staff". *China Military Online*. April 19, 2018, http://eng.mod.gov.cn/news/2018-04/19/content_4809874.htm
- Hubbard, Ben and Amy Qin. 2022. "As the U.S. Pulls Back From the Mideast, China Leans In". *New York Times*. February 1, 2022. <https://www.nytimes.com/2022/02/01/world/middleeast/china-middle-east.html>
- Jain, BM. 2021. "China's geostrategic engagement in a new Afghanistan". *East Asia Forum*. October 8, 2021. <https://www.eastasiaforum.org/2021/10/08/chinas-geostrategic-engagement-in-a-new-afghanistan/>
- Kim, Samuel S. and Tai Hwan Lee. 2002. "Chinese-North Korean Relations: Managing Asymmetrical Interdependence". In: *North Korea and Northeast Asia*, edited by Samuel S. Kim. New York: Rowman and Littlefield Publishers.
- Krishnan, Ananth. 2022. "Karachi University blast: China asks Pakistan to scale up security for its citizens". *The Hindu*. April 27, 2022. <https://www.thehindu.com/news/international/karachi-university-blast-china-asks-pakistan-to-scale-up-security-for-its-citizens/article65359330.ece>
- Lampton, David. 2014. *Following the Leader: Ruling China, From Deng Xiaoping to Xi Jinping*. Berkeley: University of California Press.
- Lanteigne, Marc. 2020. *Chinese Foreign Policy: An Introduction*. New York: Routledge.
- Lazić, Vuk and Danilo Babić. 2021. "Iranian Architecture of the Middle East". In: *Convergence and Confrontation: The Balkans and the Middle East in the 21st Century*, edited by Slobodan Janković, 83-111. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, Belgrade.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. 2014. "The Five Principles of Peaceful Coexistence". July, 30 2014, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zwjg_665342/zwbd_665378/t1179045.shtml
- Ministry of Foreign Affairs the People's Republic of China. 2021. "Wang Yi Meets with Saudi Arabian Foreign Minister Faisal bin Farhan Al Saud".

- July 16, 2021. <https://www.mfa.gov.cn/ce/cgla/eng/topnews/t1892702.htm>
- Mitić, Aleksandar. 2022. "Mapping the Obstructive Narratives on China-CEEC Cooperation". In: *Results and Challenges: 10 Years of China-CEEC Cooperation*, edited by Levente Horvath: 32-58. Budapest: Eurasia Center of the John Von Neumann University.
- Mitić, Aleksandar i Petar Matić. 2022. „Strateški okviri osporavanja vojne neutralnosti Srbije”. *Srpska politička misao*. Posebno izdanje: 245-265.
- Murtazashvili, Jennifer Brick. 2022. *China's Activities and Influence in South and Central Asia*. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Niblock, Tim. 2022. "The Middle East in China's Global Strategies". In: *Routledge Handbook of China-Middle East Relations*, edited by Jonathan Fulton, 29-47. London: Routledge.
- Rosen, Eshel. 2022. China in Afghanistan: "Not a luxury but a necessity". *Eurasianet*. May 13, 2022. <https://eurasianet.org/china-in-afghanistan-not-a-luxury-but-a-necessity>
- Russell, Karl, Denise Lu and Anjali Singhvi. 2019. "Why This Narrow Strait Next to Iran Is So Critical to the World's Oil Supply". *The New York Times*. July 11, 2019. <https://www.nytimes.com/interactive/2019/07/07/business/economy/iran-strait-of-hormuz-tankers.html>
- Schiff, Adam B., Gregory W. Meeks, Adam Smith, Carolyn B. Maloney, Bennie G. Thompson, Stephen F. Lynch. 2022. *Letter to President Biden – Saudi Arabia*. June 7, 2022. https://schiff.house.gov/imo/media/doc/letter_to_president_biden_saudi_arabia.pdf
- Scobell, Andrew and Alireza Nader. 2016. *China in the Middle East: The Wary Dragon*. Santa Monica: Rand.
- Siddique, Abubakar. 2022. "Pakistan's Baluch Separatists Losing Their Afghan Sanctuary". *Gandhara/Radio Free Europe*. February 4, 2022. <https://gandhara.rferl.org/a/pakistan-baluch-separatists-afghan-sanctuary/31687023.html>
- Stanojević, Nataša. 2021. *Karakteristike privreda Bliskog istoka i Severne Afrike i perspektive ekonomske saradnje sa Srbijom*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Stanzel, Angela. 2022. *China's Path to Geopolitics*. Berlin: SWP.
- State Council of the People's Republic of China. 2019. "Constitution of the People's Republic of China", November 20, 2019, <https://english.>

- www.gov.cn/archive/lawsregulations/201911/20/content_WS5ed8856ec6d0b3f0e9499913.html
- Tang, Xuwen. 1999. "Bombing of Embassy Bolsters Science in China", *Nature*, Vol. 401, September 1999, 312.
- Teslova, Elena. 2021. "Russian, Chinese leaders over phone discuss situation in Afghanistan", Anadolu Agency, August 25, 2021. <https://www.aa.com.tr/en/world/russian-chinese-leaders-over-phone-discuss-situation-in-afghanistan/2345762>
- Tiezzi, Shannon. 2021. "China's Foreign Minister Heads to the Middle East". *The Diplomat*. March 21, 2021. <https://thediplomat.com/2021/03/chinas-foreign-minister-heads-to-the-middle-east/>
- U.S. Department of State. 2021. "U.S.-Ukraine Charter on Strategic Partnership". November 10, 2021, <https://www.state.gov/u-s-ukraine-charter-on-strategic-partnership/>
- Wang, Yizhou. 2012. "New Direction for China's Diplomacy", *Beijing Review*, March 5, 2012, www.bjreview.com.cn/world/txt/2012-03/05/content_439626.htm
- Xia, Shao. 2021. "Disillusioned by two decades of dreams, discerning '10 illusions' of the US from the 'Kabul moment'". *Global Times*. September 26, 2021. <https://www.globaltimes.cn/page/202109/1235091.shtml>
- Yan, Xuotong. 2014. "From Keeping a Low Profile to Striving for Achievement". *The Chinese Journal of International Politics*. 7(2), 153-184.
- Yellinek, Roie. 2022. "The strengthening ties between China and the Middle East". *Middle East Institute*. January 26, 2022. <https://www.mei.edu/publications/strengthening-ties-between-china-and-middle-east>
- Zhao, Huasheng. 2011. "Non-interference in internal affairs and constructive involvement - reflection on Chinese policy after the unrest in Kyrgyzstan". *Xinjiang Shifan Daxue Xuebao (Zhaxue Shehui Kexueban)*, 23-29. Vol. 32, no. 1.
- Zhao, Huasheng. 2012. *China and Afghanistan: China's Interests, Stances and Perspectives*. Washington D.C.: Center for Strategic and International Studies.

CHINA AND THE MIDDLE EAST FOLLOWING THE AMERICAN WITHDRAWAL FROM AFGHANISTAN

Abstract: Following their chaotic retreat from Afghanistan, the United States shifted pressure on their strategic rival China by forming the AUKUS partnership, intensifying cooperation with Taiwan and attempting to create a “democratic coalition of the willing”. Beijing, however, responded with strengthened cooperation with the Russian Federation and a green light to Iran’s entry into the Shanghai Cooperation Organization (SCO). At the same time, the SCO accepted as a “dialogue partner” Iran’s rival Saudi Arabia, a country of great importance for China as Beijing’s oil imports to the largest extent depend on Gulf countries, particularly on Riyadh. The context of the global energy crisis particularly underlined the importance of energy security. An important question opens up for China’s foreign policy: is it possible, at the same time, to keep the traditional policy of relative non-interference in Middle Eastern political questions, the balancing between Teheran and Riyadh and the unhindered stream from the main source of energy supply? All of these at the moment of the Afghan security vacuum and attempts by Beijing to further improve infrastructure and cooperation in the Middle East, as a very important hub for the Belt and Road Initiative. The paper analyses the approaches of China’s foreign policy, with an overview of the evolution of the principle of non-interference towards a more flexible interpretation in line with the geographic widening of China’s interest zones. China’s key interests in the Middle East are outlined – in the energy, internal security and geopolitical spheres. A focus is put on new threats and opportunities for China, as well as on the consequences on Beijing’s relations with key actors in the region. The paper concludes that the new reality for China in the Middle East is the policy of “double balancing”: between key actors Iran and Saudi Arabia, as well as between Chinese and U.S. interests and capacities. China has an opportunity to advance its interests and relations with key partners in the Middle East, but the vulnerability of the Belt and Road Initiative in the region will remain high, particularly in the context of the ever-growing global rivalry with the United States.

Keywords: China, Middle East, Belt and Road Initiative, United States of America, Iran, Saudi Arabia.

ТРАДИЦИОНАЛНА КИНЕСКА КУЛТУРА У ФУНКЦИЈИ КИНЕСКЕ ЈАВНЕ ДИПЛОМАТИЈЕ

Др Љиљана Стевић¹

Апстракт: Као један од одговора на растуће неповјерење према њеним намјерама у глобалној политичкој арени, Кина је током прве двије деценије 21. вијека у великој мјери настојала да изгради и побољша властити међународни имиџ. У основи тог настојања налазила се стратегија јавне дипломатије заснована на вриједностима традиционалне кинеске културе, тј. принципу „меке моћи са кинеским карактеристикама” или „културне меке моћи” – 文化软实力. У том контексту ово истраживање ће имати два основна циља. Први циљ истраживања ће бити представљање и анализа кинеског разумијевања културе и њене улоге у изградњи националног идентитета и суочавања са „западном културном хегемонијом”. Други циљ истраживања ће бити усмјерен ка објашњењу специфичне улоге конфуцијанизма (као носеће компоненте културне дипломатије у кинеској јавној дипломатији) у изградњи међународног имиџа Кине. Истраживање ће бити засновано на анализи дискурса о значају традиционалне културе који су карактеристични за кинеску дипломатску и академску заједницу. Резултати истраживања указују да кинеска јавна дипломатија принципе традиционалне кинеске културе промовише у једну од могућих визија „вишеструких модерности”, тј. визију процеса глобализације који омогућава истовремено опстојање, али и међусобно допуњавање, различитих вриједносних/цивилизацијских образаца.

Кључне речи: традиционална кинеска култура, конфуцијанизам, културна дипломатија, јавна дипломатија, теорије вишеструке модерности, вриједности.

¹ Доцент, Филолошки факултет, Универзитет у Бањој Луци,
e-mail: ljiljana.stevic@unibl.org

Увод

Различити политички системи имају и утемељење у културним различитостима и западна и азијске цивилизације другачије перципирају међународни поредак на основу различитих културних концепата. Културни утицаји на међународни поредак су очигледни и разумијевање културних образаца одређених цивилизација и народа олакшава и тумачење понашања у међународним односима. Кина посебно инсистира на културним специфичностима и посебним кинеским приступом у међународним односима, дипломатији и креирању нових теорија заснованих на тим посебностима.

У складу са препорукама водећих теоретичара Ђингхуа школе, кинеска традиционална култура се посматра као најважнији ресурс кинеске јавне дипломатије. Традиционалне вриједности и филозофија нуде и алтернативне вриједности у рјешавању међународних проблема и виђења међународне ситуације. У том смислу повезујемо кинеске теорије међународних односа које Кина нуди као допринос у тумачењу међународних прилика у складу са „моралним реализмом“ „теоријом веза“ и „Ћјенсја“ теоријом, које се заснивају на традиционалним знањима, историји и вриједностима. Ово су неке од теорија које Кина нуди међународним партнерима као меку моћ или додатну вриједност. Посебно се у раду осврћемо на парадигму вишеструких модерности као визију процеса глобализације, који омогућава истовремено опстојање, али и међусобно надопуњавање, различитих вриједносних/цивилизацијских образаца. Парадигма вишеструких модерности је релативно нови приступ проблему модерности, „заснован на претпоставци о постојању различитих форми модерности карактеристичних за поједине цивилизације“ (Савић 2015, 151). Представници ове теорије Ајзенштат, Амасон или Вагнер одбацују универзалистички приступ проблему модерности и одвајају модернизацију од вестернизације.² Савић (2015, 152) наводи да ови аутори остављају отворена питања у вези традиционалног, модерног и постмодерног унутар појединих цивилизација, посматрајући ове категорије као трендове у одређеним структуралним и културним процесима, што их опет повезује са Веберовим приступом упоредног – историјског модела.

² Shmuel Noah Eisenstadt, Joahann Arnason, Peter Wagner.

Суштина неразумијевања развојног процеса Кине је полазна тачка универзализма и универзалности вриједности који се не могу примјенити на хибридни вриједносни модел Кине. Ово се огледа у погрешном очекивању „западног свијета“ да ће капитализам довести до прихватања „универзалних вриједности“ и људских права, демократије, до погрешног тумачења „традиционалног“ као ауторитативног и назадног, те супротног од „модерног“ / „западног“. Кинески повратак огледа се и у употреби традиционалног у наглашавању нових модерности и јачању националног идентитета кроз његово представљање као кинеског доприноса глобализацији и кинеског супротстављања дискриминацији модела универзалности, али и модерности. Кинески интелектуалци су почели да постављају питања валидности вриједносног система који је пратио кинески развој, отварање и реформе. Долазе до закључка да придржавање универзалних људских вриједности како би учествовали у доминантним глобалним токовима није прихватљиво и окрећу се карактеристичним кинеским вриједностима како би свијету понудили другачији облик модерности. Тако настаје својеврсно такмичење и сукоб између „универзалних вриједности“ и „кинеских специфичности“. (Jilin 2011,52) Џанг Судонг сматра да би кинеско прихватање универзалности представљало културну репресију и да би Кина „модерност“ платила губитком кинеског идентитета. (Zhang, 2002) Још један кинески савремени интелектуалац, Ванг Хуи, наводи модерност као привремени концепт, који је дискриминаторан јер искључује остале периоде изван модерности (Wang, 2008).

Са новом позицијом и статусом у глобалној арени, Кина настоји да редефинише и своју дипломатију и да се представи у складу са својим вриједносним тековинама, ослањајући се на специфичности своје културе.

Традиционална култура у јавној дипломатији

Са економским растом и развојем те јачањем позиције Кине у геополитичком смислу, питањима концептуализације културе и вриједносних система не бави се само кинеска академска заједница него и представници власти у циљу дефинисања стратешких термина. Тако настаје концепт дефинисан у Бијелој књизи из 2005. године, који је најприје представљен као „мирољубиви раст“ (hé píng jué qǐ-和平崛起), а касније преформулисан у „мирољубиви развој“ (hé píng fā zhǎn-

和平发展), који звучи мање агресивно, и концепт изградње „хармоничног свијета” (hé xiéshì jiè和谐世界).

Традиционална кинеска вриједност „хармонија” (和谐) може се користити у рјешавању конфликта, културних сукоба или као хармонија између природе и човјека када се говори о рјешавању глобалних проблема заштите животне средине (d’Hooge, 2010). Сам термин у себи има и карактер који означава склад или пријатељство и један је од најважнијих термина који КП Кина предвођена Си Ђинпингом користи у представљању своје и спољне и унутрашње политике. Кина у хармонији са природом и свијетом.

Хармоничан свијет представља Кину као стабилну, поузданог економског партнера и земљу која није пријетња. Фанг Чангпинг објашњава да Кина настоји да меком моћи ублажи теорију „Кина као пријетња”, стекне разумијевање међународне заједнице и подршку за мирољубиви развој. Ченгсин Пан, који се бави истраживањима метода анализе кинеске спољне политике, тврди да само посматрање не објашњава Кину у међународним односима, него води до представљања Кине као „пријетње” или „шансе”. Ослањајући се на позитивистичку традицију, и научници који „посматрају” Кину у међународним односима претпостављају да је „довољно посматрати чињенице, мјерљиве и научно подложне тестирању, без сазнавања потпуне кинеске реалности” (Pan, 2012).

У том погледу узимамо у обзир наведене епистемолошке дебате и кинеске теорије у међународним односима које заговарају дубље знање о кинеској култури, историји и вриједностима као услов за разумијевање јавне дипломатије и меке моћи која се заснива на култури. Денг Јонг (Deng Yong) је објаснио и како је „неприхватљиво да примјењујемо исту теорију на владајућу силу (САД) и на силу у расту (Кина), узимајући у обзир разлике у статусу између ове двије земље, различите ресурсе и циљеве меке моћи” (Yong 2009, 64). Термин *културне меке моћи* у Кини званично први пут наводи тадашњи генерални секретар комунистичке партије Ху Ђинтао (Hu Jintao) у извјештају на 17. конгресу КП Кине 2007. године. Он је навео културну меку моћ као приоритет кинеске спољне политике (Xinhua, 2007) У почетку академски радови на ову тему фокусирали су се на поставке Џозефа Наја³, али се дискусија наставила у уобличавању и

³ Џозеф С. Нај најприје се бавио појмом „моћи”, концепт који је по њему као „љубав”, једноставније га је „искусити него дефинисати или измјерити” (Nye,

прилагођавању разумијевања кинеског концепта меке моћи у међународним односима (Стевић, 2022).

Оснивач „Ћингхуа школе међународних односа“ професор Јан Сјуетунг (*Yan Xuetong*) навео је да се сама глобализација не односи више на борбу за земљу, ресурсе или тржишта, него више на креирање правила, постављање норми или обичаја (Xuetong, 2005, р. 94 према Leonard, 2008). Кина се, дакле, укључила у процес успостављања међународних правила, норми и теорија и представљање новог концепта „меке моћи који се заснива на култури“ и на тај начин настоји да свијету предочи кинеско виђење меке моћи које узима у обзир културу, чији термин *венхуа* (*wén huà* 文化) означава и образовање, спорт, медије. Сам термин култура има значајну улогу у кинеској новијој историји.⁴ Култура се данас посматра као кинеска глобална културна снага, помоћу које Кина настоји да „исприча своју страну приче“ у настојању да разбије „Западну културну хегемонију“ (打破西方文化霸权) и измјени неједнак однос са Западом (Li, 2016).

Концепт меке моћи у свом дискурсу Кина разматра и у домаћем и међународном контексту и то је видљиво из ријечи тадашњег

1990а, р. 49). Моћ је способност „да натјераш друге да раде оно што иначе не би радили“ (Nye, 1990b, р. 154). Нај дефинише моћ и као „способност да се постигну циљеви“ или „способност да нешто урадиш и контролишеш друге“ (Nye, 1990а, рр. 25-26). Нај се ослања на дефиниције које су прије њега дали Роберт А. Дал (*Robert A Dall*), Ханс Моргентау (*Hans Joachim Morgenthau*), Клаус Кнор (*Klaus Knorr*) и Реј Клајн (*Ray Klaine*) и тврди да у складу са бихевиоралном дефиницијом моћи неопходно је знати преференције других ако желиш да мјериш моћ у смислу промијењеног понашања (Nye, 1990а, р. 26). Посебно издвајамо дио у коме Нај описује „промјенљиви извор моћи“ као процес у напуштању традиционалног нагласка на војну моћ и приближавање мјерењу међународне моћи на основу фактора као што су географија, становништво, сировине/ресурси (Nye, 1990а, р. 29). Када уводи идеју о некој моћи у односу на тврду моћ, истиче да „навођење других земаља да се мијењају може се назвати директивом или командном методом примјене моћи“. При томе командна моћ се заснива на потицајима (мркве) или пријетњама (штап) (Nye, 1990а, р. 31).

⁴ Покрет 4. марта двадесетих година прошлог вијека представљао је неку врсту упозорења на „културну инвазију“ која је долазила за западним империјализмом. Затим Културна револуција (1966–1976) коју је покренуо Мао Зедонг, политички и друштвени хаос у настојању остварања Маове доминације у КП, а која је за посљедицу имала трајно уништење културне и традиционалне кинеске културне тековине.

предсједника НР Кине Ху Ђинтаоа (*Hu Jintao*) који је изјавио да је „мека моћ не само компонента националне свеобухватне моћи него и важан извор националне кохезије“ (Стевић, 2022, према: Синхуа, 2007). Медији имају велику улогу у јавној дипломатији и мекој моћи и Кина пажљиво прати свој имиџ или перцепцију у међународним круговима. Кина је свјесна важности међународног имиџа и настоји да га побољша тако што ће утицати на перцепцију кроз пројектовање меке моћи.

Концепт меке моћи често се појављује у владиним документима, академским расправама и популарним медијима и како су аутори Хонгјинг Ванг и Је Чунглиу истраживали, први пут се јавља око 1997. године у кинеским академским радовима (Wang & Lu, 2008, p. 427). Према Вангу и Лу, кинеско виђење меке моћи или *ruǎn shí lì* (软实力) представља „могућност да се други убиједе разумом и са моралним принципима“ (Wang & Lu, 2008, p. 427). Такође, виде га и као меку моћ у смислу потчињавања других без борбе и у складу са кинеском филозофијом и посебно кинеским филозофом Менџијем (*Mengzi* 孟子) („краљевски начин насупрот насилном путу“) (Wang & Lu, 2008, стр. 427). Ово разумијевање одговара кинеском „додатном/свеобухватном знању“, што је опет посебан начин размишљања, условљен одређеним културним, историјским и језичким одликама. Како Ванг (Wang) и Лу (Lu) објашњавају, кинеско виђење меке моћи слично је ономе што Хај види као „духовну моћ“. Мека моћ је по томе много више од „могућности да се утиче на друге земље“ и по моралном реализму кинеских аутора представља привлачност која подразумева и „могућност добијања подршке у друштву путем моралног примјера и убјеђивања“ (Wang & Lu, 2008, стр. 427).

У складу са званичним ставом и нагласком на култури као извору националне моћи, јавна дипломатија постала је примарно оруђе за Кину у развоју меке моћи. Јавна дипломатија по Најевој дефиницији примарно је усмјерена на невладине појединце и организације, а у Кини јавна дипломатија често има облик културне дипломатије, будући да се филмови, радио, телевизија, као и спорт, класификују као култура (Lai, 2012a). „Културна мека моћ“, када се термин буквално преведе (*wenhua ruan shili*, 文化软实力) на српски језик, има значење „култура као мека моћ“. Осим нагласка на културу као меку моћ коју је истакао бивши кинески предсједник Ху Ђинтао, популарно мишљење међу истраживачима у Кини је да је култура кључна за кинеску меку моћ. Предсједник НР Кине Си Ђинпинг (*Xi Jinping*) приликом обраћања радној групи на 12. Сједници Политбироа КПК

30. 12. 2013. године између осталог је истакао „да је потребно испунити четири захтјева у циљу јачања кинеске меке моћи: потреба за изградњом чврсте основе за развој културне меке моћи, потреба за истицањем кинеских вриједности, представљање јединственог шарма кинеске културе и јачање међународног дискурса”. Култура се сматра кинеским оруђем у дипломатији, које Кина користи у пројекцији меке моћи. Кинеска култура је сама по себи специфична и самим тим привлачна за јавности ван Кине, а кроз културну размјену Кина жели да се представи као цивилизована, одговорна нација која заслужује повјерење (Lai, 2012b).

Током посјете Кини високог комесара за људска права Уједињених нација Мишел Бачелет од 23. до 25. маја 2022, предсједник Си Ђинпинг је нагласио четири приоритета кинеске администрације која се односе на људска права и наглашавају потребу прихватања специфичности народа. Први циљ се односи на потребе и интересе народа као темељна сврха и циљ уз обезбјеђење бољег живота, поштовање одговарајућих путева развоја људских права на основу реалности своје земље и потреба појединачних народа. Трећи циљ односи се на увођење категорија људских права и четврти позива да се обезбједи глобално управљање људским правима, придржавање циљева Повеље УН и развијање заједничких вриједности човјечанства које би обухватило већу толерантност и разумијевање различитости (Ђи, 2022).

На основу овог можемо посматрати и концепт кинеске политике у свијету који обухвата све елементе, од инвестиција, помоћи, културне и образовне сарадње и садржи поруке и гледиште из кинеског угла. Тако Кина наглашава своју традиционалну културу, филозофију, медицину, архитектуру, борилачке вјештине и све што носи специфичну поруку о диверзитету и различитој позадини знања и разумијевања. Кинески академици тврде да су кинеска мека моћ, традиција и хармонија укоријењени у конфуцијанизму и другим кинеским мислима и школама, те као такве обезбјеђују „алтернативу самосвјесног вриједносног система Запада” (Lai, 2012b, стр. 85).

Кинеске традиционалне вриједности у спољној политици

Кинески напори у промовисању културе и остваривања политичког утицаја имају коријен у хиљадугодишњој историји кинеске мисли. Почетком 20. вијека кинески лидер Чанг Кај Шек (*Chiang Kai-shek*), или Ђанг Ђеши (*Jiang Jieshi*) по транскрипцији са стандардног

кинеског језика, у спољним пословима заступао је „принчевски пут” *wangdao* у односу на „пут хегемона” *badao*. Након доласка на власт Комунистичке партије Кине однос према хегемонији није се промијенио. Историја стратешког размишљања, која је упориште имала у филозофији и историји, указивала је на предности савеза који се остварују мирним путем у односу на контролу и јачање војске.

Културу дефинишемо као „колективни програм – менталне асоцијације, које разликују чланове једне групе или категорије људи од других” (Хофстед, 1980). Културу можемо гледати из неколико углова, а најчешће се користи „наратив” описан идиосинкретичним терминима (Фишер, 1985). За Кину је тај кључни наратив „конфуцијански” (Лиу, 2009).

Културне вриједности једне земље утичу на њену националну психологију и идентитет. Кинеске вриједности, за разлику од западних, нису универзалне, Кинези не признају универзализам као идеју него хибридниост и заснивају своје вриједности на конфуцијанизму, даоизму, будизму, мисли Маркса и Лењина. Процес формулисања вриједносног система је трајан и не заснива се искључиво на протеклој традицији, него узима у обзир промјене у друштву и свијету и обликује се. Традиционалне културне вриједности које описују Кину су хармонија, саосјећање, праведност, мудрост, оданост. Кључна вриједност је хармонија, која одсликава кинеско друштво и представља основу за дефиницију односа на различитим нивоима. Хармонија представља „избалансирану координацију” и обухвата све од разумјевања стварности до исправности у смислу присторности и уклапања. Баланс између тијела и ума, људи и природе, координација. Вриједност хармоније није универзалност, него хибридниост и различитост.

Кина под културом подразумева све, од филма, сликарства, позоришта, музике, спорта до језика. Хофштад дефинише културу као „начин на који локално радимо одређене ствари”, те као „колективно програмирање ума, који разликује чланове једне групе или категорије од других” (Hofstede & Bond, 1998). Фишер објашњава да се култури може прићи на неколико начина, и сваки се описује својим идиосинкретичким терминима (Fisher, 1985). За Кину је кључни наративни опис културе – „конфуцијанска” и из тог разлога је важно разумјети и основне поставке конфуцијанске мисли.⁵

⁵ Конфуцијанизам се развијао у Кини у Периоду зараћених држава, да би опет био забрањен за вријеме династије Ђин (*Qin*). За вријеме династије Хан постао је

„Аутор књиге ‘Нови кинески конфуцијанизам’ Данијел Бел (*Daniel Bel*) (Bell, 2008, р. 24) пише да без обзира што је Комунистичка партија Кине (КПК) сматрала конфуцијанизам феудалним и реакционарним, сви покушаји да се искорјени конфуцијанизам, као нпр. током Културне револуције настојање да се породичне везе замјене државним, нису успјеле. Чак и мисли Мао Цедонга имају упориште у конфуцијанизму и зато су биле пријемчиве народу” (Стевић 2018,137).

Политике које Комунистичка партија Кине спроводи у данашње вријеме разликују се од оног што су кинески интелектуалци захтијевали у Покрету 4. мај, а то је да Кина безусловно прихвати западне идеје као корисне, а да одбаци властиту културу и филозофију. Данас КПК вјерује да су идеје западног свијета корисне, али Кина мора да се врати својим коријенима, конфуцијанизму, како би се поново потврдила као доминантан играч у региону. Она при томе нема намјеру да угрожава сусједе и у том смислу се спомиње опет конфуцијански принцип хармоније и хармонијских односа са сусједима. Хармонија као извозна спољна политика и конфуцијанизам као бренд утицали су на формирање културних центара који ће носити име Конфуција и представљати кинеске принципе широм свијета.

У складу са концептом хармоније, универзум уједињује различитости. Разлике нису увијек контрадикторне. Понекад су различитости неопходне за постизање хармоније (Џанг, 2013). Конфуције каже: „господин тежи ка хармонији, а не једноличности (*jūn zǐ hé ér bù tóng*, 君子和而不同)”, што значи да праведан човјек може имати своје мишљење, а не слијепо пратити друге, он настоји да оствари хармоничан суживот са њима. Исто се може примијенити и у спољној политици. Кина често настоји да истакне да поштује туђе изборе, али да слиједи свој пут. Истичући хармонију у својим говорима, кинески политичари управо покушавају да објасне могућност суживота у хармонији и слијед властитог пута.

Тако је Денг Сјаопинг дао дефиницију оријентације кинеске политике: „Мир не може постојати без развоја и развој се не може

службена идеологија Кинеског царства и остао темељем организације свих облика кинеског јавног живота до 20. вијека. Духовни фокус конфуцијанизма је овај свијет и породица, а не богови и загробни живот. Најважнији свети спис конфуцијанизма су Конфуцијева дјела *Пет класика* (Књига промјена, Књига пјесама, Књига историје, Прољећни и Лјетни анали, Књига обреда). Конфуцијанизам добија на важности током Сонг династије (Сјеверна 960–1127; Јужна, 1127–1297) (Стевић, 2018, 137, према: Chaohua, 2012).

реализовати без мира. Мир је најважнији услов људске егзистенције и развоја”. Кина се и тада ослањала на пет принципа које је установио премијер Џоу Енлај (*Zhou Enlai*), као водећи принцип на који се Кина ослања приликом преговора. Овај дискурс се у спољној политици такође задржао до данас. У децембру 1953. године, током преговора са делегацијом Индије, први пут је истакнуто пет принципа мирне коегзистенције: обострано уважавање територијалног интегритета и суверенитета (током Азијско-афричке конференције, преименовано у обострано уважавање суверенитета и територијалног интегритета), неагресивност, немијешање у унутрашње послове, равноправност и заједничка корист, те мирна коегзистенција. Заједничка изјава премијера Кине и Индије издата је 28. јуна, гдје се наводи Пет принципа мирољубиве егзистенције као водећих принципа у билатералним односима Кине и након тога се проглашавају нормама на којима су засновани међународни односи и спољна политика коју Кина води (Ministry of Foreign Affairs of PR China, 2019).

У наставку представљамо издвојене кинеске вриједности које илуструју на који начин конфуцијанизам обликује вриједносне ставове и примјере у спољној политици који их описују.

Саосјећање је кључна вриједност конфуцијанизма и потиче из важности поштовања породичних веза и крвне сродности. Мирна породица ће напредовати – *jiā hé wàn shì xīng*, 家和万事兴) је кинеска пословица. Ови односи се проширују са породице на пријатеље и друштво и друштвене односе, те укључују вриједности као што су мудрост, пристојност, лојалност, посвећеност.

Праведност се односи на правичност и правду. Конфуције је рекао „прави господин разумије шта је морал, мали човјек разумије само профит или добит” (*jūn zǐ yù yú xiǎo rén yù yú lì* 君子喻于义，小人喻于利). Не постоје само личне добити, него заједничке и друштвене. Сви људи треба да теже ономе што је добро и за појединца и за заједницу. „Свако је одговоран за раст или пад државе” (*tiān xià xīng wáng , pǐ fū yǒu zé*, 天下兴亡，匹夫有责). „Буди први који показује забринутост и задњи који тражи задовољство” (*xiān tiān xià zhī yōu ér yōu , hòu tiān xià zhī lè ér lè*, 先天下之忧而忧，后天下之乐而乐).“

Пристојност наглашава скромност и поштовање закона и спријечавање изгреда. Традиционална кинеска култура поштује важност ритуала и ускладу са тим Кинези се држе одређених обичаја и ритуала током сахрана, свадби, као и у друштвеним ситуацијама током службених ручкова и вечера. Поштивање ових правила сматра

се врлином. „Непристојно је не узвратити поклон који човјек прими” (lái ér bù wǎng fēi lǐ yě, 来而不往非礼也).”

Мудрост да разликује добро од злог, да се способни људи ставе на праве позиције, да човјек познаје своје капацитете и да буде сналажљив. „Људи треба да имају мудрост и сналажљивост да контролишу зло и промовишу добро”. Након догађаја на кинеском тргу Тјенанмен (Капија небеског мира) и проблема са којима се Кина након тог инцидента суочила са међународном заједницом, Денг је издао наредбу која гласи „морамо бити мирни, мирни и мирни” (Ministry of Foreign Affairs of PR China, 2019). Наредне године развио је „Стратегију 24 карактера” – број карактера који се користи у називу, и која се преводи: „Мирно посматрати, обезбиједити позицију, мирно се носити са проблемима, скривати капацитете и добијати на времену, не истицати се, никад не преузимати вођство” (Ministry of Foreign Affairs of PR China, 2019). Ово све указује да је Кина имала намјеру да се супротстави хегемонији у међународним односима, али не на агресиван начин него опет ослањајући се на принципе мирне коегзистенције. На основу политике „једна земља, два система”, коју је предложио Денг Сјаопинг осамдесетих година, 1997. године матичној држави НР Кине враћен је Хонгконг и 1999. године Макао. Кина је 1979. године објавила и стратегију „мирног уједињења” према Тајвану, а Централна влада је касније прилагодила политику на „мирно уједињење и једна земља, два система”. Овим је стратегија „24 карактера” примјењена и у пракси. У посљедњој деценији мијења се „политика од 24 карактера”⁶ у спољним односима која је дефинисана за вријеме Денг Сјаопинга.

Поштење се односи на интегритет и кредибилитет. Конфуције каже да „људи стичу своје богатство разумно својим радом, а не кроз превару и варање”. Поштење је морална вриједност која се веома цијени у Кини и на овај начин Кина настоји да своје поступке у спољној политици истакне, наглашавајући да се придржавају традиционалних вриједности у свом дјеловању и поступању. Једна од њих је и „средњи пут” или *џонг* дијалектика, која представља својеврсну основу за кинеско дјеловање у међународним односима и често је пореде са значајем Хегелове дијалектике за западне вриједности (Waltz, 1979). Овом теоријом и дискурсом у спољној политици Кина настоји да

⁶ „Мирно посматрати, обезбиједити позицију, мирно се носити са проблемима, скривати капацитете и добијати на времену, не истицати се, никад не преузимати вођство” (Министарство спољних послова НР Кине, 2019).

пројектује имиџ не само традиционалне и древне цивилизације која баштини знање на 5.000 година дугом искуству и историји, него и као непријетећи актер у међународним односима који бира средњи пут и не представља пријетњу за друге државе.

Лојалност такође можемо повезати са вриједношћу која се веже за оданост домовини и начин на који се Кина представља свијету. Иста лојалност испољава се према пријатељима и породици и проширена је на односе у свијету. Кина жели да поручи да је лојална својим пријатељима и да је та вриједност дубоко укоријењена у њеној култури. Као примјер наводимо изјаву кинеског амбасадора у БиХ господина Пинга: „Наша сарадња у борби против пандемије је управо то добро илустровала. Када је избила пандемија у Кини, српски члан Предсједништва БиХ Милорад Додик је у кратком времену упутио писмо подршке кинеском предсједнику Си Ђинпингу, док су професори и студенти УНИБЛ донирали маске кинеској страни. То ћемо заувјек памтити. Након избијања пандемије у Бањој Луци, кинеска страна је одмах реаговала и у три контингента донирала респираторе, маске, заштитна одијела, дезинфекциона и друга средства, те је организовала видео-састанак о искуствима у превенцији и контроли пандемије између кинеске стране и Медицинског факултета, као и других институција. Кинеске компаније и кинески држављани који живе и раде у БиХ су такођер пружали помоћ којом су изразили јединство са локалним грађанима. 'Прави се пријатељи у невољи познају'" (Амбасада НР Кине у БиХ, 2020).

Кина која инсистира на наративу 100 година понижења, не прихвата лако вањску критику и, по мишљењу западних медија, наступа агресивно комбинујући националистичку реторику са медицинском помоћи и са захтјевима за захвалност од земаља које примају ту помоћ уз економске пријетње (Erlanger, 2020). Овај нови стил дипломатије, чвршћи и агресивнији, добио је и назив дипломатија „Вукова ратника“ по патриотским кинеским филмовима. Кинески амбасадор у БиХ такође се укључио у ову „трку“ наратива и дискурса и одговара на сличне оптужбе, иако сличних није било у БиХ медијима (Кина данас, 2020). На питање зашто неки тврде да Кина проводи „дипломатију маски“⁷ у циљу остваривања геополитичког утицаја, амбасадор Кине у БиХ је истакао „да је то плод њихове имагинације и

⁷ Дипломатија маске – остваривање политичких и пословних веза пружањем приступа неопходној медицинској помоћи током пандемије вируса корона.

представља погрешно тумачење кинеске добре воље” (Кина, данас, 2020). Ђипинг је објаснио кроз кинеску традиционалну мисао како треба гледати на кинеску помоћ и рекао да „традиционална кинеска култура наглашава да се ‘милост капања воде треба узвратити пуним врелом’. Кад је Кина пролазила кроз најтеже тренутке у борби против епидемије, многе земље су нам помогле. Стога је, кад се промијенио епицентар, Кина у оквиру свог капацитета пружила хуманитарну помоћ многим земљама, укључујући и БиХ, како би узвратила ту добру вољу. Човјечанство се данас суочава с најозбиљнијом кризом од Другог свјетског рата. Све док некој земљи пријети епидемија, нико није сигуран. Морамо помоћи другима. У одређеном смислу, тако помажемо и себи” (Kina danas, 2020).

И у изјави: „Сада је вријеме да озбиљно размислимо о томе како да се изгради друштво заједничке будућности човјечанства” (Кина данас, 2020) видимо елементе конфуцијанизма и теорије хармоније, гдје Кина истиче да без заједничке добробити ниједна земља неће просперирати, те у складу с тим, док год се вирус не искоријени, ни једна земља неће се моћи неометано развијати, па ни Кина.

У раду ћемо представити одабране елементе кинеске традиционалне културе за које сматрамо да на најбољи начин осликавају примјену у глобалној промоцији и изградњи имица Кине.

Елементи кинеске традиционалне културе у јавној дипломатији

Образовање

Сматра се да кинеско друштво традиционално почива на образовању. Традиционална кинеска култура поклањала је велику пажњу образовању као средству за унапређење појединачне вриједности и каријере. Упориште је у конфуцијанизму, по коме Junzi 君子 племенити господин представља идеално-типско оличење моралности и психофизичке цјеловитости и савршенства. Идеал конфуцијанске државе био је да на њеном челу буде овакав човјек. У преведеном смислу, веома је важно да предсједник који води државу, као и људи око њега, буду образовани и вриједни поштовања. Џозеф Нај је образовање навео као значајан покретач меке моћи једне државе, „способност да освоји срца и умове других” (Nyе, 2004).

Кина улаже велика средства не само у високо образовање него и академску размјену, која се сматра ефикасним оруђем меке моћи. Разлози су двојаки. Студенти који студирају у Кини имају прилику упознати се ближе са кинеским обичајима, културом, уче језик, кроз језик стичу и разумијевање кинеске мисли у филозофији и кинеских вриједности. Постају својеврсни амбасадори Кине у својим земљама. Све су то предуслови за успјешнију сарадњу. У наставку ћемо представити историјат кинеског образовног система, који ће нам помоћи да разумијемо зашто је високо образовање одабрано као механизам меке моћи уопштено, а одређено ћемо се фокусирати на карактеристике високог образовања.

Образовање као дио националног идентитета потиче из древне Кине и Конфуцијевог учења да свако људско биће може да се промијени и усаврши учењем. По том учењу, образовање заједно са ритуалима и породицом представља кључне институције које људи користе у изградњи својих врлина. Кинески систем образовања почиње са испитним системима које прва уводи Суи динасија (581–618) као испите за државне службенике. Са увођењем овог испитног система у кинеској историји почиње нова ера. Испитни систем постао је оруђе и инструмент за владајућу класу да регрутује нове таленте, без обзира на поријекло, што је за обичан народ била прилика да се напредује у хијерархијски постављеном систему. Напредовање на основу знања и вјештина је почетак меритократског система у Кини. Систем државних испита додатно је развијен за вријеме династије Танг и до данас се сматра да су Танг и Хан династије оснивачи политичких и друштвених институција. Ова традиција је накратко прекинута током монголске династије, која је пажњу поклањала војним кампањама које су опет довеле Кину у интеракцију са другим дијеловима свијета. Први пут у кинеској историји култура и образовање развијали су се одвојено и док је образовање стагнирало, култура је и даље цвјетала због додира са различитим цивилизацијама.

Током Минг династије наставља се улагање у образовање, а улазни испит за државне службенике постаје сложенији, усваја се такозвани *bā gǔ wén* (巴古文), есеј од осам дијелова и стандардизација овог испита утицала је на смањење креативности самих кандидата за испите.

Почетком 16. вијека у Кину долазе и први мисионари као што је Матео Рици (*Matteo Ricci*), који преводи књиге са запада на кинески језик и отварају мисионарске школе. Овај утицај на Кину није био значајан и није утицао на било какве измјене у образовању и култури.

Кина, као пољопривредна земља са централизованом влашћу, тада није показивала ентузијазам за западне идеје и технологије. С временом Кина се све више затвара, културни потицаји из вана јењавају и ригорозни испити престају да буду средство образовања и постају само начин напредовања у власти и друштву.

Минг владаоци, у жељи да консолидују унутрашњу власт и спријече нападе из вана, престају са поморским експедицијама те забрањују и странцима да долазе и тргују у Кини. Ова забрана је најзначајније утицала на прекид развоја и стагнацију кинеског друштва, а за вријеме Мао Цедонга (*Mao Zidong*) Конфуције и образовни систем погрешно су се кривили за стагнацију кинеског друштва која је у 19. вијеку довела до периода у кинеској историји познатог као „100 година понижења” за Кину, када је Кина постала колонија западних сила. Образовни систем заснован на конфуцијанизму досегао је финалну фазу током владавине Ћинг династије. У то вријеме циљ образовања није био пројекција кинеског утицаја на сусједне земље, него инструмент двора да одржи унутрашњи мир. Појачава се контрола власти над академским образовањем. Иако се вазалски систем синоцентричности одржао за вријеме династије Ћинг, како би се регулисали спољни односи са сусједним државама, сама Кина се затвара у самонаметнуту изолацију и то је, како је наведено, био почетак најтежег периода када Кина постаје колонија. Кинези тада увиђају супериорност западног знања и технологије и војне моћи првенствено. Ћинг власт усваја политику „Учити од варвара како би се борили против варвара” „*shī yí cháng jì yú zhī yí 师夷长技以之一*” (Cheng, 2009, стр. 106 према: Wei Yuan). То је утицало на отварање нових школа. Отвара се прва дипломатска школа за обуку преводилаца кинеских дипломата под називом *Beijing Tongwan Guan*, која се оснива у склопу Великог вијећа 1860. године. Осим формалног образовања, отварају се и школе примијењеног образовања и обуке за фабрике и бродоградњу и стотине дјеце од 14 година регрутовано је с надом да ће научити како се праве топови и бродови. Крајем 19. вијека, по угледу на Јапан, који је одмах почео слати своје студенте у иностранство, Кина предузима до тада највећи корак и шаље 30 студената у Сједињене Америчке Државе. Број је до 1875. године порастао на 120. Програм слања студената у САД прекинут је због растућег непријатељства које су студенти искусили у Америци, али започет је програм размјене и школовања у Европи, то јест Великој Британији и Француској, који се наставио и у 20. вијеку. Иако ови

пројекти студирања у иностранству нису били велики у обиму, произвели су значајне научнике, дипломате и политичаре.

Први пут Кинези уче од странаца, што је раније било незамисливо за земљу која се сматрала Централним царством и која у свом називу носи синоцентрични систем. Поред тога, власт је истрајала у намери да се кинески традиционални образовни систем задржи као основа, а да се „западно знање“ сматра надоградњом. Значи да је западна технологија била добродошла, ако вриједносни систем Запада није био пожељан.

Број студената који су студирали у западним земљама и Јапану је порастао. Прва генерација кинеских револуционара Сун Јатсен (*Sun Yatsen*), Џоу Енлаи (*Zhou Enlai*), Чанг Кајшек (*Chang Kaishek*) образовали су се у Јапану. Америчка влада је у то вријеме донијела одлуку да ће платити Кини ратне одштете из Боксерске побуне, ако се новац употреби за школовање Кинеза у америчким школама. До 1911. године 650 студената отишло је на студије у САД. У то вријеме Ћинг династија је пропала и учење од Запада претворило се у праћење и учење свега што је са Запада. Све је то оставило значајан траг на интелектуални покрет и рађање политичких партија, међу њима Националне партије (КМТ) и Комунистичке партије (КПК).

Нови образовни систем настао је под републиканским режимом, али је трајао кратко због настојања тадашњег предсједника Јуан Шекаиа (*Yuan Shikai*)⁸ да врати монархију. Многи повратници са школовања у иностранству постали су политички активисти и имали водећу улогу у свргавању Ћинг династије са власти.

Нови корак „учења са Запада“ десио се када је основана НР Кина 1949. године. У то вријеме спољна политика се водила мотом „ослањање на једну страну“, те је совјетски модел замијенио амерички и Совјетски Савез је постао дестинација број један за кинеске студенте. Западни колеџи широм Кине који су промовисали умјетност и друштвене науке, претворени су у политехничке колеџе за образовање инжењера. Наставни план и програм такође је дошао из Совјетског Савеза, али након политичког конфликта између двије земље 1950. овај модел се полако напушта. Кина улази у самоизолацију шездесетих

⁸ Yuan Shikai (кинески: 袁世凱) (16. 9. 1859. – 6. 6. 1916) кинески војни и владин званичник за вријеме Ћинг династије (крај Ћинг династије), који је касније се прогласио царем (1915–1916).

година и образовни систем бива озбиљно нарушен. У исто вријеме, без обзира на нарушен образовни систем, студенти из земаља „трећег свијета“ долазе у Кину на студије. Први страни студенти долазе 1966. године, када је 190 Африканаца из 14 земаља дошло у Кину.

Са почетком нове ере економског развоја и реформе Денг Сјаопинга и „политике отворених врата“ од 1978. године кинеска влада је обновила студентске размјене и више од 480 студената, стипендиста Владе НР Кине, отишло је у иностранство. Након 1980. кинеским студентима је било дозвољено да прихвате стипендије из иностранства и 1983. године бивши генерални секретар КПК Ху Јаобанг (*Hu Yaobang*) је изјавио да је скоро 20.000 кинеских студената студирало у иностранству. Сврха слања кинеских студената на школовање у иностранство била је као и у прошлости, за вријеме Ћинг династије, када је донијета „политика учења од Запада“. Овај пут усвајање знања са Запада односило се на усвајање нових модерних технологија како би „Четири модернизације – 四个现代“⁹ биле што успешније спроведене (Mishra, 1998).

Кина кроз своју историју показује како је образовање имало виталну улогу у развоју, а у посљедњих 40 година показује снажну наклоњеност образовању као основној компоненти стратегије да врати Кину на мјесто које јој кроз историју с правом припада, у заједницу глобалних лидера. У складу с том политиком реформа образовања је утицала на повећање броја студената, као и већег броја студената који уз помоћ државне стипендије студирају у иностранству. Бивши кинески предсједник Ћанг Земин (*Jiang Zeming*) дао је посебан допринос развоју кинеске образовне стратегије и увео концепт „обнове земље кроз науку и образовање“ – *kē jiào xīng guó*.

Кроз дуг период кинеске историје образовање је представљало механизам јачања кинеског царства и ширење кинеске културе (синоцентрични систем). Након периода „100 година понижења“ западни систем образовања постао је извор инспирације за унапређење кинеског система, а процеси студентске размјене и стицања нових знања у иностранству и даље су у току као један од најинтензивнијих елемената кинеске јавне дипломатије и меке моћи. Један од циљева НР

⁹ „Четири модернизације“, програм економске реформе коју је Кина спроводила под вођством Денг Сјаопинга, односиле су се на реформу пољопривреде, индустрије, одбране и науке и технологије.

Кине је био да од „глобалне фабрике” постане „глобални центар образовања”, у чему је постигла велике резултате.

Пекињска опера као специфичан облик традиционалне културе

Дубоко укоријењена у кинеску културу, али и филозофију, представља и осликава специфичност азијског и кинеског друштва, гдје је свака појединост важна, те гледалац и слушаалац мора да прати све, од боје до израза лица, како би схватио значење. Пекињска опера је само један облик традиционалне опере која је креирана у складу са строгим идеолошким и вриједносним системом који је владајућа аристократска класа користила да шири знање на све слојеве царског друштва. Централни дио умјетничког изражаја ове драмске форме је симболично изражавање кроз костиме и стихове. Пекињска опера представља на најбољи начин конфуцијанске вриједности са утјеловљеним друштвеним правилима, нормама, ритуалима и друштвено прихватљив модел којим се са публиком комуницира путем симболичког изражавања (Стевић, 2021). Пекињска опера води поријекло од народне представе Хуабу из средине 17. вијека и настала је комбинацијом различитих елемената. Симболичан начин изражавања присутан је и у другим облицима друштвеног комуницирања и данас и Кина као друштво високог контекста захтијева пажљиво тумачење симбола и ријечи кинеских представника како у политици, тако и у економији.

Остали важни елементи кинеске традиционалне културе крећу се од ханфу традиционалне одјеће, симболике кинеских празника, кинеског шаха, калиграфије, архитектуре, традиционалног сликарства, умјетности резаног папира, кинеског писма и тако даље. Сваки елемент носи у себи истанчану симболику и важност кинеске мисли, вриједности и традиције, која се, како видимо преводи, у различитим аспектима односа које Кина гради не само са сусједима, него и шире.

Закључак

На основу наведеног у закључку износимо да кинески повратак традиционалној култури на одређени начин представља и бунт против западних тековина универзализма који проистиче из просвјетитељства и инсистира на моделу либералне демократије.

Кинески аутори сматрају (Wang, 2008) да је универзална модерност конструкт, илузорни мит, те би „незападни“ народи требало да слиједе пут ван модерности, који води ка вишеструким модерностима. Ванг Хуи истиче да „вишеструка модерност“ укључује и признаје и вриједности и неизбјежност модерности, а с друге стране признаје различите modele модерности који произилазе из различитих услова и традиција друштва.

У складу с тим Кина у својој традицији и вриједностима проналази модел којим користи у унутрашњој политици, али и према другим државама, настојећи понудити додатну вриједност и представити се кроз јединствен хибридни модел на коме су настајале вриједности које наводе као дио своје традиционалне културе.

Са новом позицијом и статусом у свијету Кина настоји да редефинише и своју дипломатију и да се представи у складу са својим вриједносним тековинама, ослањајући се на специфичности своје културе.

У раду су представљене одређене вриједности на које се Кина ослања и приказано је на који начин се кроз њих тумачи кинеска међународна политика. Изабрано је неколико елемената кинеске традиционалне културе по моделу који Кина користи у промоцији и јавној дипломатији.

Закључујемо да за сада Кина највише улаже у такозвану културну меку моћ и у спољнополитичкој стратегији уложила је огромне ресурсе у мрежу Конфуцијевих института, Олимпијаду 2008. године, зимску олимпијаду 2022 године, те промоцију традиционалне културе и језика. Кроз овај приступ Кина настоји да понуди додатне вриједности западном систему и да понуди нови приступ отворен за остале културе и цивилизације, који на крају води ка „вишеструким вриједностима“ или свеобухватнијем моделу који узима у обзир различите тековине и развојне modele.

Поред тога постоје и заједничке вриједности које се могу комуницирати између различитих култура. Иако су разлике између култура велике, њихов центар се подудара и кључне вриједности и циљеви могу бити заједнички. Оно што Кина сада покушава да представи свијету су специфичности и вриједности своје традиционалне културе и тражи признање тих специфичности у западноцентричном свијету универзалних вриједности.

Библиографија

- Bell, Daniel. 2008. *China's New Confucianism*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Централни комитет КП Кине. 2017. *Говор председника Си Ђинпинга*. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm
- Cheng, Xin. 2009. Intellectual Base of China's Soft Power. In Mingjiang, L. (ed.), *Emerging Strategy in International World* (pp. 103-120). London, UK: Lexington Books.
- Chinese Government. 2013. 习近平：建设社会主义文化强国着力提高国家文化软实力. Retrieved from: http://www.gov.cn/ldhd/2013-12/31/content_2558147.htm
- Changping, Fan. 2007. A comparison of US and Chinese Soft Power and Insight for China. *World Economics and Politics*, pp. 21-27 preма: Minjiang Li (2009), *Soft Power, China's Emerging Strategy*, Lexington Books, pp. 21-45.
- D'Hooghe, Ingrid. 2010. *Limits of China's Soft Power in Europe, Beijing's Public Diplomacy Puzzle*. Hague, Netherland: Institute of International Relations "Clingendael".
- Hall, Edward. 1976. *Beyond Culture*. New York, New York: Anchor Press.
- Hartig, Falk. 2017. *Chinese Public Diplomacy: The Rise of the Confucius Institute*. UK, London: Routledge.
- Hofstede, Geerte., & Bond, Michael. 1998. "Confucious and Economic Growth: New trends in culture's consequences". *Organizational Dynamics*, 16(4), 4-21.
- Lai, Hongyi. 2012a. "The Soft Power Concept and a Rising China". In H. Lai & Y. Lu (eds.). *China's Soft Power and International Relations* (pp. 1-19). UK, London: Routledge.
- Lai, Hongyi. 2012b. Cultural Diplomacy. In H. Lai & Y. Lu (eds.). *China's Soft Power and International Relations* (pp. 83-104). UK, London: Routledge.
- Mishra, Vidya, Nand. 1988. China's Four Modernisations: Historical Perspective. *Proceedings of the Indian History Congress*, 49, 575-578. Retrieved from: www.jstor.org/sle/44148458.

- Nye, Joseph. 2004. You can't get here from there. *New York Times*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2004/11/29/opinion/you-cant-get-here-from-there.html>.
- Nye, Joseph. 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York, New York: Public Affairs.
- Nye, Joseph. 1990a. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. New York, New York: Basic Books.
- Nye, Joseph. 1990b. Soft Power. *Foreign Policy*, 80, 153-171.
- Савић, Далибор. 2015. Актуелност Веберове методолошке концепције. Бања Лука: Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци.
- Стевић, Љиљана. 2018. „Људска права и азијске вриједности”. *Политеиа*, 16, 133-145.
- Стевић, Љиљана. 2021. Пекињска опера – симболика и значење у кинеској традиционалној култури. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци.
- Stevic, Ljiljana. 2022. „Chinese cultural soft power: A case study of Bosnia and Herzegovina”. *International Problems*. LXXIV(1): 103-129.
- Pan, Chenxin. 2012. *Knoweldge, Desire and Power in Global Politics: Western Representation of China's Rise*. UK, Cheltenham: Edward Elgar.
- Wang Hui, “'Zhongguo zhizao' yu lingleide xiandaixing” (Made in China and another modernity), *Zhuangshi zazhi*(Ornament) 181 (May 2008).
- Waltz, Kenneth. 1979. *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Wang, Hongying., & Lu, Yeh.Chung. 2008. The conception of Soft Power and its Policy Implications: Comparative study of China and Taiwan. *Journal of Contemporary China*, 17(56), 425-447.
- Wang, Xin. 2013. Xi Jinping jianshe shehuizhuyi wenhua qinguguo zhuolitigao guojia wenhua ruan shili. *Xinhuanet*. Retrieved from: http://news.xinhuanet.com/2013-12/31/c_119499523.htm
- Wang Hui, “'Zhongguo zhizao' yu lingleide xiandaixing” (Made in China and another modernity), *Zhuangshi zazhi* (Ornament) 181 (May 2008).
- Yong, Deng. 2009. The Hard Realities: Soft Power and China in Transition. In L. Minjiang (ed.) *Soft Power: China's Emerging Strategy in International Politics* (pp. 63-83). MD, Lanham: Lexington Books.

- Zheng, Yongnian., & Zhang, Chi. 2012. Soft Power and Chinese soft power. In H. Lai & Y. Lu (eds.). *China's Soft Power and International Relations* (pp. 21-39). UK, London: Routledge.
- Zhang Xudong, „Quanchihua shidaide Zhongguo wenhua fansi: women xianzai zenyang zuo Zhongguoren?” (Reflections on Chinese Culture in the Age of Globalization: How Should We Be Chinese Now?), *Zhonghua dushu bao* (China Reading Weekly), July 17, 2002.
- Ослобођење. 2022. „Људска права познају само боље”. Приступљено 12.06.2022. <https://www.oslobodjenje.ba/dosjei/teme/ljudska-prava-poznaju-samo-bolje-766435>
- Амбасадор Кине у БиХ Ђи Пинг: Јединство и сарадња – најјаче оружје у борби свијета против пандемије 2020). *Kina danas*. Доступно на: http://www.kina-danas.com/ambasador-kine-u-bih-di-ping-jedinstvo-i-saradnja-najjace-oruzje-u-borbi-svijeta-protiv-pandemije/?fbclid=IwAR2hZWPm-taQFdaK6snGCQCjg77pSup9QNqbnXNngTqYzZSSf_Crjdsu9Fw
- Амбасада НР Кине у БиХ. 2019. Амбасадор Ђи Пинг одржао предавање посвећено Иницијативи „Појас и пут” на Свеучилишту у Мостару. Доступно на: http://ba.chineseembassy.org/ba/sgxx_5/sghd/t1669641.htm
- Министарство спољних послова НР Кине. 2019. Кинеска иницијатива Пет принципа мирне коегзистенције. Доступно на: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18053.shtml.
- Embassy of the PRC in the UK of Great Britain and Northern Ireland. 2007. Full text of Hu Jintao's Report delivered at the 17th National Congress of the Chinese Communist Party, 2007 <https://www.mfa.gov.cn/ce/ceuk//eng/xnyfgk/t376863.htm>

CHINESE TRADITIONAL CULTURE AS THE PR CHINA'S PUBLIC DIPLOMACY STRATEGY

Abstract: As one of the answers to the growing distrust of its intentions in the global political arena, China has made great efforts during the first two decades of the 21st century to build and improve its own international image. At the core of this effort was a strategy of public diplomacy based on the values of traditional Chinese culture, i.e. the principle of „soft power with Chinese characteristics” or “cultural soft power” – 文化 软. In this context, this research will have two main goals. The first goal of the research will be to present and analyse China's understanding of culture and its role in building national identity in dealing with “Western cultural hegemony”. The second goal of the research will be aimed at explaining the specific role of Confucianism (as the main component of cultural diplomacy in Chinese public diplomacy) in building China's international image. The research will be based on an analysis of the discourses on the importance of traditional culture that are characteristic of the Chinese diplomatic and academic community. The results of the research indicate that Chinese public diplomacy promotes the principles of traditional Chinese culture in one of the possible visions of “multiple modernity”, i.e. a vision of the process of globalization that enables the simultaneous existence, but also mutual complementarity, of different value/civilization patterns.

Keywords: traditional Chinese culture, Confucianism, cultural diplomacy, public diplomacy, theories of multiple modernity, values.

Економски део:

**Дуална циркулација
као стратешки водич глобалног
кинеског економског раста**

ДУАЛНА ЦИРКУЛАЦИЈА - ЗАОКРЕТ У КИНЕСКОЈ ЕКОНОМСКОЈ РАЗВОЈНОЈ ПОЛИТИЦИ

Др Катарина Закић¹

Апстракт: Народна Република Кина је почевши од 1949. године започела трансформацију кинеске економије, која се пре тога вековима није значајније мењала. Земљу је од тада очекивао дуг и тежак пут промене политичког, економског, правног и социјалног окружења, а који је имао за циљ да ублажи и у крајњој инстанци искорени сиромаштво у Кини. Многобројни циклуси промена, зацртани у чувеним кинеским петогодишњим плановима развоја, били су основа и ослонац за спровођење реформи. Многе реформе су биле неуспешне, попут политике „Великих скокова“, али су друге, као политика „Отворених врата“ или „Излазити напоље“, биле веома успешне. Шездесет година након увођења првих економских реформи, дакле од 2010, Кина је успела да постане светска економија број два. Она се данас сусреће са новим изазовима и циљевима. Главни кинески циљ је да до 2035. године оствари план зацртан кроз Визију 2035, која подразумева да бруто домаћи производ буде 30.000 америчких долара по глави становника. Тиме би Кина остварила свој циљ да постане модерно развијена социјалистичка економија, а уједно би и значајно угрозила прво место Сједињених Америчких Држава у погледу величине економије. Да би се овај циљ остварио Кина је морала да уведе нове промене у својој економији, које су предвиђене 14. планом развоја, а

¹ Научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд, katarina@diplomacy.bg.ac.rs

Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2022. године“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а који реализује Институт за међународну политику и привреду током 2022. године.

које ће се спроводити уз помоћ нове парадигме развоја назване Дуална циркулација. Она подразумева заокрет у досадашњем правцу развоја, те веће ослањање на сопствене економске потенцијале, а мање на екстерна тржишта. Главни циљ овог рада је да укратко прикаже досадашњи економски развој НР Кине, да укаже на новине у погледу нове парадигме, као и да идентификује основне проблеме у остваривању нових циљева. Основно методолошко средство за проучавање промена биће квалитативна анализа примарних и секундарних података, а основно истраживачко питање је: *Да ли Кина може остварити зацртани циљ Визија 2035 захваљујући променама у начину развоја?*

Кључне речи: НР Кина, економски развој, Дуална циркулација, 14. петогодишњи план развоја, Визија 2035

Историја кинеских петогодишњих планова развоја

Посматрајући економски развој Кине од времена првих кинеских царева па до данас, стиче се утисак да су изазовни економски периоди били уједно и периоди када је Кина учила највредније и најзначајније лекције о развоју свог друштва. Било их је доста, и из те тачке гледишта и уједно сагледавајући економску историју Кине тешко је и замислити колико је одрицања и напорног рада великог броја кинеских генерација било потребно како би данашње генерације кинеског нараштаја имале бољу економску свакодневницу него њихови преци. Суноврат кинеског царства, војне побуне, грађански рат, као и Други светски рат, означили су период великих промена и неизвесне кинеске будућности. Тек је оснивањем Народне Републике Кине 1949. године остварена политичка стабилност земље, а уједно је и покренут нови правац и пут економског развоја. Овакав развој и одговарајуће економске политике показале су како се из сиромаштва и оскудице може, одговарајућим економским мерама, постићи економски успех. Без обзира на постигнуте стопе раста бруто друштвеног производа, смањења сиромаштва, те јачања кинеске привреде, пред земљом је стајало непрекидно осматрање унутрашњих и спољашњих економских прилика, те усклађивање са њима. Но без одговарајућег националног јединства и политичке подршке ништа од економских промена не би било могуће остварити. Стога и велика повезаност кинеског народа и Комунистичке партије Кине (КПК) није без

основа и управо је КПК довела Кину до места које она данас заузима како у геоекономском, тако и у геополитичком смислу.

Кинеском партијском руководству је од почетка стварања НР Кине било јасно да је, поред унутрашње политичке стабилности земље након протеривања владе Чанг Каишека (*Chiang Kai-shek*), неопходно и народу обезбедити нормалну економску егзистенцију, која у том тренутку за већину није постојала. Било је такође јасно да се тако нешто неће лако постићи, и да ће проћи доста година како би се осетио први бољитак. С обзиром на то да је Кина у послератном периоду имала блиске и пријатељске односе са Совјетским Савезом (СССР) и да су обе државе на политичком нивоу пратиле исту идеологију, могло се и очекивати да ће економски начин развоја Совјетског Савеза бити узор новом кинеском руководству. Према Бремелу (*Bramell*), тада је питање само било да ли ће Кина одабрати совјетски модел развоја који је спровођен у периоду од 1921. до 1928. године, или ће преузети Стаљинов модел интензивног развоја који је примењиван након овог периода [2008, 85]. Одлучило се да се примени први модел, јер више одговарао тадашњим економским приликама и био је постепенији. До промене у развоју дошло је 1955. године, када је кинески председник Мао (*Mao*) донео одлуку да се пређе на други, интензивнији модел развоја, који је подразумевао и национализацију пољопривредног земљишта, које до тада није било национализовано [*Ibidem*]. Такође, и Бремел и Бабић (2007) наводе да је услед совјетског модела развоја у Кини прихваћен модел развоја прво тешке, а тек након тога и лаке индустрије, а главни разлог зашто је тако урађено била је чињеница да је због великих претњи у окружењу морала да се оспособи војна индустрија, што је последично значило и развој тешке индустрије. Дакле, током спровођења првог плана развоја форсиран је развој тешке индустрије, а по цену заостајања лаке индустрије и поготово пољопривреде. У исто време је и један од најпрепознатљивијих елемената кинеске економије – петогодишњи план развоја – управо и потекао из тековина тадашњег совјетског економског модела.

Политика „Великих скокова унапред“ примењена је током другог плана развоја и подразумевала је велике инвестиције у производњу гвожђа и челика, што је подразумевало повлачење сељака са ораница. Планови су били велики, успех солидан, али је цех био превелики. У прве три године спровођења ове политике (1958–1960) владала је велика глад и преминуло је између 12 и 30

милиона људи. Процене су различите јер подаци из тог времена нису били прецизни (Bramell 2008, 126). Иако су почетком шездесетих година 20. века односи Кине и СССР-а захладнели, многи елементи економског развоја, научени од Совјета, остали су у примени и након прекида односа, укључујући и петогодишње планове (Babić 2007, 355–356). Током 1961. године престала је да се спроводи политика Великих скокова унапред и пољопривредни сектор је почео полако да се опоравља.

Табела 1 – Кинески петогодишњи планови по годинама

План	Период	План	Период
Први план	1953–1957.	Осми план	1991–1995.
Други план	1958–1962.	Девети план	1996–2000.
Трећи план	1966–1970.	Десети план	2001–2005.
Четврти план	1971–1975.	Једанаести план	2006–2010.
Пети план	1976–1980.	Дванаести план	2011–2015.
Шести план	1981–1985.	Тринаести план	2016–2020.
Седми план	1986–1990.	Четрнаести план	2021–2025.

Завршетак другог, те наставак трећег и четвртог плана протекао је у стварању самодовољне привреде, јер је након разлаза са СССР-ом Кина на неки начин остала сама и није имала друге опције за стварање стратешког партнерства. Стога је спровођење реформи унутар економске политике било отежано, а додатно је погоршано од 1964. године, када је почела да се спроводи Културна револуција. Она је *de facto* трајала све до Маове смрти 1976. године, а означила је гушење и протеривање првенствено интелектуалаца (који су имали другачији поглед од Маоа на развој Кине) на принудни рад у села. Иако су и током овог периода економски параметри наставили да расту, развој је значајно успорен и нанета је велика штета пре свега у сектору образовања, а након тога и технолошког развоја. Пред крај Маоовог живота, а под утицајем тадашњег председника Владе НР Кине Џоу Енлаја (*Zhou En-lai*) и Денг Сјаопинга (*Deng Xiaoping*), започето је отварање ка иностранству и прекид развоја ослоњен на самодовољност (Babić 2007, 360).

Овај тренд отварања ка иностранству настављен је поготово током шестог и седмог плана, када је Денг спроводио политику „Отворених врата“, која је сада означила постепено отварање Кине ка свету те стварање специјалних економских зона у приобалним подручјима, у којима су страни инвеститори могли да отварају своје компаније или испоставе. Ови планови поставили су темељ ономе што је Кина данас, а то је друга највећа економија на свету.

Наследници Денг Сјаопинга, потоњи кинески председници Ђианг Цемин (*Jiang Zemin*), Ху Ђинтао (*Hu Jintao*) и Си Ђинпинг (*Xi Jinping*), наставили су реформе у истом смеру, сваки од њих стварајући планове развоја који су пратили кинеску ситуацију, али и међународно окружење. Кина је постала препознатљива пре свега по развоју индустрије, а након тога и пољопривреде. Последње две деценије Кина је стварала и јаку технолошку и иновативну основу да се препозна и као ИТ сила, која крупним корацима граби напред.

Треба рећи да су се и планови сами по себи мењали. У том смислу одреднице и начин спровођења планова нису били исти у време председника Мао Цедунга или председника Ху Ђинтаоа. Први планови су и те како имали ослонац у совјетском моделу планова, али ови каснији, који су ступили на снагу након деведестих година 20. века, имали су потпуно другачију оријентацију (Heilmann & Melton, 2013, 582). За разлику од првих планова који су имали стриктно хијерархијски, строго командни и извршни карактер, планови су се полако током времена мењали и постали су више врста упутства (*guidance*) и усмеравања на који начин да се остваре циљеви задати у плановима (Hong 2018, 15). Бројке су све чешће биле замењене квалитативним критеријумима (Hu 2013, 631), а локалним (провинцијским, градским и окружним) нивоима је остављено да у складу са својим могућностима остварују зацртане планове. То не значи да се кинеско руководство одрекло централизованог управљања, напротив, али се схватило да је потребно неке ствари децентрализовати и одредити механизме и кадрове који ће контролисати појединачно и укупно извршење планираних задатака (Heilmann & Melton, 2013, 583).

Дакле, циклуси промена у Кини до 14. плана могли би се класификовати на следећи начин:

1. циклус је први део Маоове владавине, све до разлаза са СССР-ом – до тада је Кина била релативно отворена ка сарадњи са иностранством, а најважнији партнер је био СССР;

2. циклус је настао након разлаза у политичкој и економској сарадњи са СССР-ом и то је период самодовољности, који је трајао од 1960. па све до 1971. године; мада и период од 1971. до Маоове смрти 1976. није био скроз отворен за инострану економску сарадњу, ипак је означио заокрет у размишљању;

3. циклус траје од доласка Денг Сјаопинга на власт па све до 2021. године и он се условно може поделити на два периода – први је период постепеног отварања за иностране инвестиције, а други потпуног отварања Кине ка сарадњи са иностранством, укључујући и њено приступање Светској трговинској организацији, те поред тога и велика улагања Кине у иностранство; том периоду, као круну свих напора, треба додати и стварање иницијативе „Појас и пут“;

4. циклус је званично започео са увођењем новог 14. плана развоја, мада се основе за његово стварање могу наћи и раније; овај циклус подразумева стварање новог баланса у кинеској економији, који подразумева веће ослањање на сопствене снаге, односно већу дозу самодовољности, уз истовремено развијање економских односа са иностранством.

Сагледавајући све наведене информације и уочавајући нове промене у развоју које су представљене у 14. плану развоја, основни циљ овог рада је да одговори на питање да ли је реално оствариво да Кина до 2035. године утростручи свој БДП по глави становника и достигне зацртани циљ од 30.000 америчких долара. У оквиру анализе примениће се квалитативна анализа примарних и секундарних података који су до сада доступни, како би се анализирао могућност остварења овог плана. Главни разлог зашто се анализи приступа на овај начин јесте у чињеници да је овај циљ зацртан 2012. године, а да су се економске и политичке околности у наредних десет година веома промениле, и то на горе, те се оправдано поставља питање да ли у овако отежавајућим околностима има простора за грешку и који све изазови у том погледу чекају Кину. С обзиром на то да је 14. план развоја изашао пре непуних годину дана у односу на тренутак писања овог рада средином 2022. године, за сада су могућности за квантитативну анализу ограничене и много тога ће бити јасније почетком 2023. године, када ће подаци о првој години спровођења плана бити јавно доступни. Тада ће и анализа моћи да буде знатно прецизнија, што значи да овај рад у том смислу има ограничене домете и та

квантитативна анализа може бити предмет разматарања нових истраживања.

14. петогодишњи план и Визија 2035

Четрнаести петогодишњи план развоја ступио је на снагу 2021. године. Кратку најаву о томе шта ће он садржати дао је кинески председник Си Ђипинг 2020, и то у јеку прве године светске пандемије. Кина је у том тренутку имала јасну представу о томе шта наредне године у економском смислу треба да донесу овој земљи и на који начин економску стратегију развоја треба модификовати и прилагодити новим околностима. Станојевић сматра да нова стратегија развоја није последица само новонасталих околности везаних за пандемију. Према њеном виђењу потребе за преоријентацијом у кинеском начину развоја су, између осталог, биле везане и за последице светских економских дешавања почев од 2010. године, а које су односиле на јачање протекционизма у области трговине и инвестиција [2022, 108]. Дакле, већи број разлога усмерио је Кину ка новом начину развоја.

Неопходно је додати да је и ова стратегија развоја, као и претходне, у функцији остваривања кинеских националних економских интереса. Јасније одређење ових интереса можемо пронаћи у оквиру тзв. два *вековна циља* (centennial goals). Вековне циљеве дефинисала је КПК 2012. године и они представљају основу за дефинисање свих осталих кинеских економских планова, стратегија и политика (Lu 2016, 81). Први циљ је већ остварен, а он је подразумевао да се у 2021. години² постигне душло већи БДП по глави становника него што је био 2010, што је око 10.000 америчких долара. Тиме је, према званичним кинеским изворима, постигнуто да Кина постане *умерено просперитетно друштво* (moderately prosperous society). Други циљ је да до 2049.³ Кина постане *модерна социјалистичка држава* (modern socialist country), а основна тежња у оквиру тога је да се до 2035. године оствари Визија 2035. Она

² КПК је те године прославила 100 година од оснивања, тако да је симболика ове године била значајна.

³ НР Кина те године прославља 100-годишњицу од оснивања, те и овде симболика долази до изражаја.

подразумева да се БДП по глави становника скоро утростручи у односу на 2021. годину, када је био 10.500 америчких долара (The World Bank), и достигне ниво од 30.000 долара. Овакве процене и тежње које су зацртане 2012. године јесу претпостављале одређене промене у економском окружењу, али засигурно нису могле предвидети пандемију, нити заоштравање сукоба у Украјини. Ти догађаји утицали су и још увек утичу на економске процесе у свету, те их ни Кина није поштеђена. Стога је управо значај 14. петогодишњег плана развоја велики, а нова парадигма развоја која је у њему дефинисана, под називом Дуална циркулација, имаће можда и пресудну улогу у економској будућности Кине.

Пре него што се детаљније објасни начин функционисања нове стратегије развоја, њу је неопходно посматрати у светлу свих осталих политика и циљева дефинисаних у 14. плану. Овај план садржи укупно 19 чланова који дају одреднице за развој кинеског друштва у периоду од 2021–2025. године (CSET 2021). Првих девет чланова односи се на економске циљеве и политике, а члан четири, конкретно, на Дуалну циркулацију. Чланови 10–14 односе се на промене у квалитету живота кинеских грађана, које је неопходно спровести у области образовања, унапређења заштите животне средине, бољег јавног управљања и тако даље. Чланови 15 и 16 односе се на кинески безбедносни аспект, односно на унапређење војне спремности Кине и боље обезбеђивање заштите кинеских националних интереса. Чланови 17 и 18 односе се на владавину права и на очување принципа *Једна земља, два система* (One country, two systems). Последњи члан је посвећен осигурању постизања претходних планова дефинисаних у појединачним члановима. Дакле, посматрано у тоталу, економском делу посвећена је највише пажња, што је и иначе уобичајено, али је неопходно додати да план развоја није искључиво економски, већ да се њиме дефинишу и општи друштвени планови и циљеви у областима политике, безбедности, социјалне политике и јавне управе.

Дуална циркулација – заокрет у начину економског развоја

Последња година 13. петогодишњег плана била је обележена почетком светске пандемије. Формално посматрано епидемија је почела крајем 2019. године у Кини, у провинцији Вухан (*Wuhan*), а светска пандемија је проглашена тек у марту 2020. године. До тог

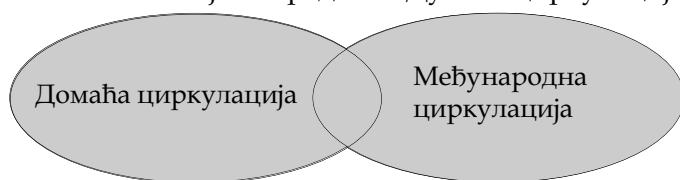
марта Кина је већ искусила озбиљан проблем пре свега на нивоу здравствене безбедности, а након тога су уследили и економски проблеми. Без обзира на то што је Кина већ имала прилике да се суочи са епидемијама у новије доба, и то САРС вируса 2002. године, те птичијег грипа H1N5 2003, ниједна од њих није била толико велика, заразна и смртоносна као пандемија вируса корона. Сам почетак пандемије вируса корона временски се покљопио са крајем 13. петогодишњег плана и, на неки начин, резултати проистекли из овог плана остали су у сенци пандемије. С обзиром на то да се планови припремају доста унапред, одреднице 14. плана постојале су и пре пандемије, али је она сигурно помогла у сагледавању додатно погоршаних светских економских и политичких прилика те учврстила уверење кинеских званичника да је неопходна промена у економском развоју.

Шта је у ствари Дуална циркулација и шта се под њом подразумева? Пре свега треба нагласити да кинески стратегији од оснивања модерне Кине па до данас прибегавају давању специфичних назива одређеним политика или стратегијама развоја. Оваква пракса има за циљ да се ширим народним масама на један релативно једноставан, концизан начин објасни шта су сврха или циљ мера које се спроводе. Тако је, рецимо, стратегија „Великих скокова унапред“ (Great Leap Forward) спроведена током владавине Мао Цедунга означавала економску политику у којој Кина крупним корацима граби напред, у том случају путем великих скокова (раста) стопе БДП-а, уз првенствено развој тешке индустрије. Стратегија „Изазити напоље“ (Going Global) подразумевала је излазак кинеских компанија на инострана тржишта, те улагање у различите облике делатности. Дакле, називи су увек у функцији онога што се ради, а јасно дају информацију која стратегија је приоритет и која је њена сврха.

Термин циркулације у економији није непознат и користио се и раније – на пример циркуларна економија или циркулација (кружење) валута, тј. новца. Значења су наравно различита, али имају исту основу, а то је латинска реч *circularis* која значи круг. У том смислу флоскула Дуална циркулација, према кинеским стратезима, указује на то да ће се економски циклуси у Кини посматрати из два угла – домаћег циклуса (циркулације) и међународног циклуса (циркулације). Разлог зашто се прво теоријски, а онда и у пракси ови циклуси посматрају одвојено, а у исто време и испреплетано (видети слику 1), јесу у чињеници да су се кинески економски приоритети

променили. За разлику од времена „Политике отворених врата“, која је почела 1978. године и заснивала се на *великој међународној циркулацији*, а која је подразумевала отварање Кине ка иностраним улагањима и стварању кинеске економије која ће бити окренута ка извозу, Дуална циркулација даје предност домаћем тржишту, тј. домаћој производњи и домаћој продаји, или боље речено „Произведено у Кини, за Кину“ (Made in China for China).

Слика 1 – Развојна парадигма Дуална циркулација

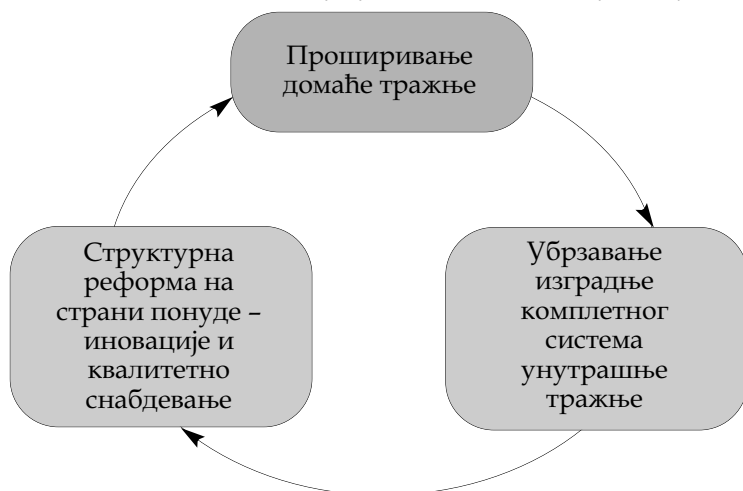

Извор: Zakić Katarina. 2021. "New development paradigm within the Chinese 14th five-year plan-Chinese vision of modern China", *The Review of International Affairs*, Vol. LXXII, No. 1183, p. 73.

На слици 2 приказано је како је замишљено да се у оквиру парадигме постигну реформе унутар домаће циркулације и који су механизми на којима ће цела реформа почивати.⁴ Основа реформе система је домаћа тражња. Процена је да постоје велики неискоришћени капацитети за повећање домаће тражње, која се може формирати како у урбаним, тако и у руралним срединама. Да би се стимулисала домаћа тражња, односно потрошња, неопходно је са друге стране изградити одговарајућу домаћу понуду. Замисао је да ће Кина овакву понуду имати уколико се унапреде производи и услуге који се нуде на домаћем тржишту, и то пре свега кроз иновације и унапређење квалитета производа и услуга. Оваква реформа понуде повратно ће утицати на додатно повећање тражње, те ће се циклуси изнова понављати.

⁴ Напомена: За потребе рада коришћен је енглески превод 14. плана развоја који је објавио Center for Security and Emerging Technology, 2021. "Outline of the People's Republic of China 14th Five-Year Plan for National Economic and Social Development and Long-Range Objectives for 2035", English translation of the Chinese official document published on the website of Xinhua on March 12, 2021. https://cset.georgetown.edu/wp-content/uploads/t0284_14th_Five_Year_Plan_EN.pdf

Слика 2 – Репорме унутар домаће циркулације

Извор: Zakić Katarina. 2021. "New development paradigm within the Chinese 14th five-year plan-Chinese vision of modern China", *The Review of International Affairs*, Vol. LXXII, No. 1183, p. 73.

Овим путем Кина ће у великој мери покушати да промени досадашњу структуру домаће тражње и понуде. Тај циљ ће се остварити путем имплементације различитих стимулативних мера, које ће на крају довести до жељених резултата. Пре свега, кинеска влада жели да промени *домаћу циркулацију*, и то на страни *понуде* тако што ће:

- повећати адаптивност понуде тако да више одговара захтевима домаћег тржишта;
- унапредити проток ресурса и фактора неопходних за производњу и пружање услуга;
- пружити државну административну помоћ како би се омогућила несметана домаћа циркулација, а то је пре свега везано за смањење локалног протекционизма или монопола;
- радити на унапређењу економских политика које ће утицати на домаћу понуду (унапређење пореског система, повећање улагања у истраживање и развој, смањење разлика у дохоцима итд.) (Zakić 2021, 74).

Са друге стране, у погледу *тражње* влада ће радити на свеобухватној промоцији домаће потрошње, уз истовремено повећање домаћих инвестиција. Што се тиче потрошње, циљ је да се група становништва са пре свега средњим нивоом дохотка стимулише да више троши, и то пре свега да троши доходак у области образовања, здравства, туризма и спорта, дакле у оквиру делатности којима се може побољшати квалитет живота кинеских држављана.

Осим ових мера, кинеска влада ће истовремено радити на унапређењу односа између домаће и међународне циркулације. Међународна циркулација није изостављена и радиће се подједнако на њеном унапређењу, али је, као што је већ раније речено, предност дата домаћој циркулацији. Што се тиче *међународне циркулације* акценат је на:

- унапређењу односа увоза и извоза, тако што ће се повећати квалитет увозних производа, а и Кина ће тежити да више извози производе са већом додатом вредношћу, који су квалитетнији и иновативнији;
- привлачењу одговарајућих страних директних инвестиција у Кину, пре свега у области телекомуникација, информационих технологија и савремених услуга;
- тражењу одговарајућих сектора индустрије и услуга у које ће Кина инвестирати на међународном плану, уз истовремено тражење и проналажење региона и држава са којима може успешно сарађивати (Zakić 2021, 74).

Треба додати да је, поред објашњења начина функционисања Дуалне циркулације, у плану дефинисано и које ће области привреде имати приоритет у развоју, а то су телекомуникације и информационе технологије, пољопривреда и зелена енергија. Дакле, за функционисање савремене кинеске економије битно је да се што више улаже у истраживање и развој како би у том смислу достигла развијене земље и како не би у том погледу више од њих толико зависила (Kwan 2021). Једно од стратешких питања које је с тим у вези потребно решити јесте самостална производња полупроводника (semiconductors), који су апсолутно неопходни за производњу чипова који се уграђују у све техничке уређаје па и електричне аутомобиле, а којима Кина даје предност у развоју у наредним деценијама. Према Лиу (Liu), Кина је током 2019. године од укупне потрошње чипова самостално производила 30%, а план је да до 2025. подигне

самосталну производњу чипова на 70% [2021, 3]. Поред тога, Кина жели да буде самосталнија у производњи хране, и у том смислу примена принципа паметне пољопривреде,⁵ који су дефинисани и пре изласка овог плана, такође ће бити у центру пажње у наредне четири године. И на крају, зелена енергија је такође у фокусу. С обзиром на то да је кинески председник Си Ђинпинг најавио да је Кина посвећена циљу да до 2060. године буде карбонски неутрална, онда ни не чуди посвећеност развијању зелене енергије.

Према томе, Кина је, генерално посматрано, идентификовала најважнија и да их тако назовемо уска грла привреде, на којима мора опсежно да се ради како би се постигло правилно функционисање Дуалне циркулације. Похвално је што су места која су идентификована у плану стварно места која су неопходна за исправку. У том смислу постоји добра доза самокритичности када су економски проблеми у питању, али с друге стране и доза оптимизма да се могу реализовати озбиљни и тешки планови и циљеви.

Изазови у остваривању циљева

Главно питање које се истражује у овом раду јесте да ли је могуће уз помоћ нове парадигме развоја, Дуалне циркулације, остварити циљ Визија 2035, односно да ли је могуће да у наредних петнаест година Кина скоро утростручи свој БДП по глави становника и постане модерна социјалистичка земља? Одговор је доста сложен, али се може рећи да ће могућност и начин остваривања овог циља и те како зависити од развоја међународних односа у наредном периоду и начина решавања постојећих сукоба. Политички аспект и расплет, ако се уопште деси, свих латентних и постојећих међународних сукоба у великој ће мери утицати на овај исход. Они ће вероватно бити јачи и од утицаја пандемије која се и даље осећа, али чије се дејство смањује. Државе су научиле како да се боре са изазовима и последицама пандемије, те су и одговори пре свега у области здравствене заштите, али и економије, целисходнији,

⁵ О томе шта је паметна пољопривреда и који су основни принципи њеног развоја у Кини видети: Nataša Stanojević. 2021. "Green Silk Road and Sustainable Agriculture in Southeast Europe", Working paper China – CEE Institute, No. 8, p. 1-17, Working_paper-202108-Nataša-Stanojević.pdf (china-cee.eu)

конкретнији и успешнији. Стога, без обзира на то колико је тешко и даље се борити са пандемијом, политички аспект је знатно теже држати под контролом него економски.

Што се тиче заокрета у кинеском економском развоју, мора се рећи да је он на неки начин био очекиван. Разлог зашто је био очекиван јесте у чињеници да су потенцијали домаћег кинеског тржишта и тражње пре свега, а након тога и понуде, неискоришћени и да постоје велике економске могућности да се првенствено домаће тржиште искористи за раст привреде. Тиме се стиче већа самосталност привреде, а Кина ће мање зависити од дешавања на екстерним тржиштима. Овакав образац развоја не искључује међународна тржишта, нити његове потенцијале, али покушава да у наредном периоду смањи потенцијални негативан утицај међународних дешавања на раст кинеске економије.

Дакле, као и до сада, кинеска влада је одабрала стратегију развоја која је у складу са дешавањима на домаћем и међународном тржишту. С обзиром на то да на међународне догађаје не може да утиче, они ће у мањој мери бити предмет анализе овог рада. Стога ће се анализа испуњења стратегије Визија 2035 првенствено усмерити на оно што Кина држи под контролом, а то је домаће тржиште. Предности Дуалне циркулације по Кину су несумњиве и уколико се њени планови остваре, Кина ће постати највећа светска економија. Но, док се то и не оствари, потребно је рећи да тај план неће бити лако остварити, те да ће се јављати изазови на које ће Кина морати успешно да одговори.

Вероватно најбитније питање на које је потребно одговорити у оквиру ове анализе јесте да ли је могуће остварити планирано *повећање домаће тражње*, односно потрошње. Да би се одговорило на ово питање морају се сагледати следећи изазови: како повећати потрошњу средње класе, како повећати куповну моћ становништва у руралним пределима и, на крају, како смањити штедњу кинеског становништва.

Кина већ сада има доста јаку средњу класу, која се све више и процентуално повећава, тако да је њено платежно јачање и увећање у апсолутним износима позитиван тренд. Према кинеским прорачунима и стандардима, средњој класи припадају грађани који у току године зараде између 7.250 и 62.500 америчких долара. Тако је, на пример, 2018. године средњој класи припадало 707 милиона становника, дакле скоро половина кинеског становништва. У

питању је велики успех с обзиром на то да је 2000. само 3% становника припадало овој класи (SCPM 2021). Дакле, Кина има средњу класу, која по кинеским прорачунима има могућности за повећање потрошње. С друге стране, треба имати у виду да трошкови живота у Кини значајно варирају. Најскупље је живети у великим приобалним градовима, али су тамо у исто време и највеће зараде. Дакле, високи приходи које поједини слојеви становника имају праћени су углавном и високим трошковима живота. Најчешће спомињан проблем, с тим у вези, у Кини јесте проблем становања, односно издвајања прихода за потребе изнајмљивања или куповине стана, на које генерално одлази највећи део зараде. Стога је и реално сагледати да ли постоје могућности за додатно трошење новца ако највећи део прихода одлази на основне животне потребе, а трошкови живота се не смањују, као ни трошкови становања. Дакле, идеја повећања потрошње у великим градским срединама зависиће и од тога да ли плате градског становништва могу даље да расту и да ли трошкови становања и плаћања основних потреба могу да се смање, како би се новац могао усмерити на потрошњу у областима које директно утичу на квалитет живота становништва, као што су образовање, здравље, спорт, туризам и тако даље. Према томе, уколико се овај проблем реши, тиме се решава проблем замке земаља са средњим нивоом дохотка (Hong 2018, 15).⁶

Што се тиче руралног становништва ситуација је знатно лошија *аргуро* могућности за зарађивање и самим тим и за потрошњу. Наиме, неравномерни регионални развој у Кини је текући економски проблем, поготово од осамдесетих година 20. века, када се циљано прешло на њега као стратегију развоја. Денг Сјаопинг је био

⁶ Хонг у поменутом раду наводи да се „замка средњег дохотка“ пре свега огледа у томе што када земља прелази са ниског на средњи ниво дохотка, губи конкурентску предност *аргуро* ниских зарада које имају мање развијене земље, а још увек нема технолошку предност које имају високо развијене земље, друго, тешко је променити образац развоја који је постојао када је доходак био низак и треће, све контрадикције које су постојале у претходном облику развоја, а који се везује за ниже приходе, сада у наредној фази још више долазе до изражаја, неретко стварајући оштре друштвене противречности које се огледају како у флукутацији, тако и у стагнацији рада предузећа (Hong 2018, 15).

мишљења да прво морају да се обогате поједини делове земље, у овом случају источни приобални део Кине, а да након тога овај регион финансира развитак осталог дела Кине. И тако је и урађено. Током наредних деценија, када је Кина економски ојачала, почео је процес економског опоравка централне и јужне Кине (Zakić, Sun 2018). Различити пројекти и планови су у том смислу урађени, и то је доста помогло. Но ови делови земље и даље касне у развоју у односу на исток. Стога је један од циљева и овог 14. плана, као и оних пре њега, да се смањи неравномерни регионални развој, исправи неравномерна дистрибуција дохотка и да се уз помоћ раније споменутих стимулативних мера повећа потрошња становништва у руралним областима.

Још један проблем који се тренутно решава, а који је у великој мери доприносио неравномерној дистрибуцији дохотка, јесте проблем мигрантских кинеских радника са села, а који раде у великим градовима. Наиме, у највећим кинеским градовима, услед великог прилива становништва које ту ради, мигрантима (радницима) са села није било омогућено да имају пријаву места пребивалишта у том граду, по основу чега грађани иначе остварују право на здравствено и пензионо осигурање, те на школовање деце. То је био велики проблем за ове раднике, који су константно имали проблеме у остваривања својих права и који су се дуго жалили на овакву дискриминацију. Управо због тога и услед сталног покушаја унапређења квалитета живота кинеских држављана, кинеска влада је почела да припрема мере којима ће се исправити досадашњи закони и омогућити бољи живот како радника миграната, тако и њихових породица, без обзира да ли ти чланови породице живе у граду са њима или у руралним пределима.

Но без обзира на сва ова побољшања, остаје недоумица да ли ће у пракси кинески грађани стварно почети више да троше. Ова дилема условљена је вишевековном кинеском културом у којој је штедња основа живота (Закић, Сун 2014, 870). Када највише зарађују, Кинези највише и штеде, како би у пензији имали довољно средстава за пристојан живот. Када је нешто толико времена научени образац понашања у једној култури, тј. цивилизацији, онда га је тешко променити. Иако истраживања показују да младе генерације Кинеза више троше него старије, они нису ти који имају највише дохотке, нити чине већину средње класе. Стога ће утицај кинеске државе на становништво морати да буде такав да се животна култура мења и

да се штедња стави у други план, а да се више улаже у тренутни квалитет живота.

С друге стране остаје питање *понуде* на кинеском тржишту. Тај аспект је можда најлакше остварити, поготово када се он упореди са аспектом домаће тражње или међународном циркулацијом. Дакле, у оквиру реформе домаће понуде у 14. плану је наглашено да ће кинеска влада предузети читав сет мера усмерених ка томе да понуда кинеских производа и услуга буде много боља и привлачнија кинеским потрошачима него што је она била до сада. То прво подразумева да се изврше озбиљне реформе у државним предузећима, која су деценијама раније била носиоци економског развоја, а која су данас у већој мери препустила ту улогу приватним предузећима. Државна предузећа у Кини која привређују у тзв. нетрадиционалним делатностима, односно раде у области телекомуникација, информационих технологија, сектору услуга итд., због природе посла имају доста другачији начин рада и организовања у односу на традиционалне секторе (металургија, енергетика, грађевинарство). Традиционални сектори морају да унапреде начин рада и да постану ефикаснији, и тога је кинеска влада и свесна, јер је већина њих у веома повлашћеном положају. Код њих су најчешћи проблеми спор и нефлексибилан систем доношења одлука, правдање лоших резултата околностима које не зависе од самог предузећа, те мали степен предузимљивости и иновирања (Shiu 2002).

Такође, у плану је споменут и проблем дисторзије кинеског тржишта, који се јавља услед локалног протекционизма или монопола. Ови проблеми су најчешће везани за државне компаније (Kovacic 2017), али регионално посматрано постоје и регије и делатности у којима су приватне компаније те које имају монопол, а које одређене локалне власти (провинцијске, окружне или градске) подржавају у настојањима да остану у том статусу. Велики је број разлога зашто се то дешава, али је најчешћи остваривање добрих резултата на локалном нивоу. Кинеска влада се већ годинама бори са оваквим проблемима и добро је што је у овом плану дат приоритет да се таква пракса мења.

Поред тога економске политике и мере које ће кинеска влада предузети у области фискалне политике, унапређења улагања у истраживање и развој, те смањења разлике у дохоцима пре свега на

регионалном нивоу, и те како ће утицати да понуда на кинеском тржишту буде боље прилагођена кинеским потрошачима.

Треба, међутим, скренути пажњу и на то да су области индустрије и услуга у којима приватне компаније треба да се повећају инвестиције на домаћем тржишту, а које треба да буду у области иновација, телекомуникација и технологија, и те како под државном контролом. У скоријем периоду имали смо примере великих и познатих приватних кинеских компанија које су имале велике проблеме са кинеском владом. Алибаба (*Alibaba*), Тенсент (*Tencent*) и Диди Чусинг (*Didi Chuxing*) су компаније које су управо због природе свог посла биле на удару кинеских законодаваца који су спречили отварање ових компанија за инострана улагања, тј. за њихово котирање на иностраним берзама и продају акција на истим (Mulrenan, 2021). Алибаба поред тога има проблема и због свог система Алипеј (*Alipay*), који послује у оквиру Ант групе (*Ant group*), који представља облик безготовинског плаћања⁷ које се одвија ван званичног банкарског система, што држави не одговара. Без обзира на то колико су ови системи добри, а по мишљењу грађана су сјајни и иновативни, стално се поставља питање да ли ће и докле ће кинеска влада давати одобрење за њихов рад. Овакав ригидан систем рада који се поставља пред ИТ компаније, или компаније које су у области услуга (попут, рецимо, кинеске верзије Убера (*Uber*), тј. компаније Диди Чусинг), веома утичу да се кинески предузетници запитају да ли уопште желе да раде у овим областима. Није тајна да без обзира на то што у Кини постоји приватна својина, да приватна предузећа и даље послују под јаком контролом кинеске владе, али тај степен контроле доста зависи и од области у којој се послује. Стога је упитно размислити и о томе како да влада привуче новац и инвестиције у ове делатности ако у исто време спроводи стриктну контролу, а предузетници по природи посла којим се баве траже слободу, независност и иновативност.

Још један моменат може утицати на спровођење планова, а тиче се тржишта некретнина и предузимачких компанија. Грађевинска индустрија је како у свету, тако и у Кини, годинама окосница економског развоја. То је индустрија која значајно доприноси расту кинеског БДП-а, и то скоро 25% (Carr 2022), повећању запослености,

⁷ Овај систем плаћања подразумева обављање куповине и плаћање преко телефонске апликације која се једноставно скенира на каси.

повећању тражње и потрошње, и у којој се релативно брзо обрћу новчана средства, што све заједно погодује развоју економије. Стога је и у Кини у периоду модерног развоја она била једна од окосница развоја. Поред изградње инфраструктуре, Кина је имала потребу и за сталном изградњом комерцијалног пословног простора и станова, што је посебно дошло до изражаја у великим градовима са повећањем броја становника и повећањем природног прираштаја. На почетку оснивања НР Кине па све до краја осамдесетих година 20. века само су државне компаније имале могућност пословања у овој индустрији. Тек од почетка деведесетих креће успон приватних компанија. Све до 2019. године Кина је имала мноштво јаких приватних компанија у области изградње некретнина, да би током те, а поготово наредне године увидела да постоје озбиљни проблеми у овој области. Наиме, предузимачке компаније су биле преоптерећене дуговањима, грађани су дуго чекали на изградњу својих станова, а компаније су независно од задуживања настојале да диверсификују свој портфолио у друге делатности, што није помогло и што је довело да још озбиљнијих проблема. Стога је кинеска влада увела тзв. правило *три црвене линије*, које означава да унутар једне компаније три финансијска рацио броја не смеју прећи ниво који у датом тренутку одреди кинеска влада.⁸ Крајем 2021, а и током прве половине 2022. године још увек није решен проблем такорећи банкротства компаније Евергранде (*Evergrande*)⁹ можда и највеће грађевинско-предузимачке компаније у Кини. Она није једина која је у проблему, јер на владином списку постоји још двадесетак компанија са различитим нивоима проблема, али ниједна није као Евергранде. Према томе, овај сектор у приватном власништву је у великом проблему, грађани нису добили свој

⁸ У питању су следећи рацио показатељи: 1. обавезе / укупна актива која у овом тренутку мора бити мања од 70%; 2. нето дуг / капитал који мора бити мањи од 100%; 3. готовина / краткорочни дуг који мора бити мањи од 1. Дато према EAC Consulting, "Three Red Lines Policy", <https://eac-consulting.de/china-three-red-lines-policy/>

⁹ Различите су процене колики је био почетни дуг у тренутку када се све сазнало, али су процене да је средином 2021. године дуг Евергранда био 300 милијарди америчких долара, а да је почетком 2022. смањен на 88 милијарди. Дато према: Cheng Evelin. 2021. "How Evergrande found itself on the wrong side of China's regulators", CNBC, October 20, <https://www.cnbc.com/2021/10/19/how-evergrande-found-itself-on-the-wrong-side-of-chinas-regulators.html>

пословни или приватни стамбени простор годинама, а у питању је, као што је речено, индустрија која значајно јача кинески БДП. Овај проблем је у неком смислу и охрабрујући, јер је влада увођењем одредби о финансирању и пословању предузимачких компанија јасно дала упозорење да се овако нерезонско и у крајњем случају нелегално пословање више неће толерисати и да ће се више пратити њихов рад. Наравно, влада ће средити ову ситуацију, али биће потребно време да се сви ови проблеми рашчисте, а за то време циљеви и планови остају исти – 30.000 долара БДП по глави становника до 2035. године.

У оквиру *међународне циркулације* једна одредница је доста интересантна, а односи се на привлачење иностраних инвестиција на тржиште Кине. Она је специфична, јер у плану јасно стоји да ће Кина у наредном периоду отворити за инвестирање делатности које до сада нису биле дозвољене странцима, и то поготово у области телекомуникација. Дакле, Кина је спремна на то да оштре критеријуме за улазак на њено тржиште прилагоди новим околностима како би привукла инострани капитал и технологију. То је поготово потребно имати у виду у ситуацији када Кина има погоршане политичке односе са ЕУ и док је Споразум о свеобухватном улагању (Comprehensive Agreement on Investments – CAI) потписан у начелу (ЕС 2020), али није у пракси усвојен и реализован, тј. ратификован. Иако су ЕУ и Кина до сада имале осам рунди преговарања овог споразума, због погоршаних политичких односа овај уговор није ступио на снагу, али је без обзира на то значајно да се Кина више отвара за иностране инвестиције, што је од почетка била намера и основни приговор ЕУ. Поред одредница овог плана, уколико би и CAI ступио на снагу, који садржи значајне олакшице везане за инвестирање компанија из ЕУ на тржиште Кине, европске компаније би оствариле значајне бенефите на кинеском тржишту.

Но, уколико се сукоб у Украјини ускоро не реши и уколико се заоштре међународни односи међу великим силама, извесније је да ће Кина блиско сарађивати са земљама у окружењу, Блиском истоку, Африци или Латинској Америци, пре него што ће увећавати сарадњу са ЕУ, о чему, рецимо, сведоче и подаци о светској дистрибуцији кинеских инвестиција (Marjanović et al. 2020, 47-48). Лађевац и Стекић (2021) наводе да су улагања у оквиру иницијативе „Појас и пут“ управо у обрнутој корелацији са фактором политичког ризика, односно већа су тамо где је ризик мањи. С друге стране, Кина

јесте Европској унији највећи трговински партнер, али „виши интереси“, попут политичких, могу у дужем року променити ситуацију. С тим у вези не треба заборавити ни улогу и место Србије у кинеским економским плановима. Србија има могућности да значајно унапреди сарадњу са Кином, посебно у области инвестиција, јер су ту могућности за унапређење значајно боље него у области трговине.

Што се тиче трговине, и ту има поједних елемената за забринутост, али се кинески званичници надају да су у питању краткорочни проблеми. Наиме, током првог и пред крај другог квартала смањен је увоз у Кину и то јасно указује на мању тражњу и потрошњу, што је наравно било последица локдауна током ова два прва квартала, када је велики број кинеских грађана трошио што је могуће мање. Полако се повећава јавна и индустријска тражња, али се потрошња становништва тешко опоравља. С друге стране, извоз се нагло опоравио чим је локдаун завршен и био је већи него што је планирано. Међутим, и у овој процени опоравка кинеског извоза треба бити опрезан јер је и он под утицајем сукоба у Украјини, али и под утицајем притиска инфлације, који долази споља и који драматично обара приходе Кине. Дакле, трговински резултати Кине су у погледу извоза и те како изложени спољним притисцима, а на њих она не може да утиче.

Закључак

На крају овог рада може се рећи да Кина иде у добром смеру да оствари зацртани циљ. Спроводе се многе реформе на домаћем тржишту, како у погледу понуде, тако и у погледу тражње, те је јасно да је озбиљност кинеске владе у том погледу велика, као и њена одлучност. Промене које се односе на начин развоја и спровођења Дуалне циркулације су оправдане и очекиване. Но на многе елементе унутар плана, тј. начина функционисања Дуалне циркулације, кинеска влада не може да утиче, попут штедње становништва, тј. њеног смањења, те постоји одређени степен опреза приликом оцене да ли препреке на домаћем тржишту могу бити савладане.

Мора се напоменути да Кина није једина земља која размишља о повећању потенцијала сопственог тржишта и о већој самодовољности. Пандемија је поготово током 2020. године показала колико је светска заједница у трговинским токовима увезана и

колико сви зависе једни од других. У жељи да се нађу тржишта на којима је повољно инвестирати и где су трошкови радне снаге мали, дошло се до тога да у ситуацијама локдауна или блокада поједине земље немају довољно медицинског материјала који се производи у земљи, или немају довољно хране, тј. појединих врста хране. Поред ових врста зависности, и енергетска зависност доста мучи поједине земље које немају довољно природних ресурса или новца да обезбеде енергетску независност. Стога се повећање самодовољности просто намеће као питање домаће безбедности и преживљавања. У том смислу и Кина припрема своју стратегију Дуалне циркулације, која ће омогућити да буде значајно самосталнија у свом развоју.

Што се тиче међународног тржишта, ту ће проблеми за остваривање циљева дефинисаних Дуалном циркулацијом и другим миленијумским циљем бити много већи. И пре појаве пандемије Кина је имала пуно успона и падова у економским односима пре свега са САД, а након тога и са Европском унијом. Потребно је подсетити се да је трговински рат САД са Кином, покренут током мандата Доналда Трампа (*Donald Trump*), и те како утицао и на смањење обима трговине и на смањење обима инвестиција, и то на обе стране. С друге стране, ЕУ је током прве године пандемије побољшала степен трговинске размене са Кином, и Кина је постала највећи трговински партнер ЕУ. Но сва настојања да се до краја реализује, тј. ратификује Свеобухватни споразум о инвестицијама (CAI) током 2021. су пропала, пре свега због проблема у Синђангу и питања поштовања људских права припадника исламске заједнице у тој провинцији, те проблема у Хонгу Конгу, али и због незадовољства појединих чланица Уније које су сматрале да је овај споразум користан само за Немачку, а не и за друге земље. Међутим, ни у немачком парламенту није владао прокинески сентимент *apropo* овог споразума, већ су се, напротив, и ту нашле поједине политичке групације које су опструирале ратификацију овог споразума. Дакле, ни сама Унија није била уједињена по овом питању и партикуларни интереси су надвладали интересе заједнице. Да је овај споразум ратификован, он би омогућио знатно лакше улагање ЕУ компанија у Кину, а са друге стране и Кина би можда била више мотивисана да улаже у ЕУ, без обзира на скрининг механизам који је ЕУ увела за стране инвестиције, а који је првенствено био усмерен на стопирање кинеских инвестиција. Дакле, у оваквој констелацији Кина је већ пре пандемије вируса корона имала ограничене могућности за рад на два најбитнија светска тржишта.

На већ поменуте проблеме у оквиру тзв. кинеске међународне циркулације треба додати и проблеме који су дошли са пандемијом и додатно са ратом у Украјини. Што се тиче пандемије, иако је Кина успела релативно брзо да се опорави од првог удараца пандемије током 2020. године и да буде једина међу водећим економијама која је остварила позитивну стопу раста БДП-а, током 2022. ситуација се додатно искомпликовала услед примене нулте ковид стратегије (Zero Covid Strategy). Наиме, услед повећања броја заражених и оболелих Шангај је био у тоталној блокади, тј. карантину, скоро три месеца, а у питању је град и лука који неизмерно доприноси кинеској економији.¹⁰ О значају ове луке говоре и подаци да су сви водећи лидери развијених земаља, па чак и шефица Међународног монетарног фонда Кристалина Георгијева, вршили притисак на председника Сија да укине ову стратегију и да омогући несметан проток робе кроз ову луку. У једном тренутку је више од 500 бродова контејнера чекало на улазак у Шангај. Колико је ово био озбиљан проблем сведоче и подаци да је пројекција БДП-а за Кину за 2022. годину била око 5,5% на почетку године, а да је након овог затварања смањена на 2,7–3,1% већ у зависности од тога која је методологија израчунавања била примењена. Треба напоменути да је Кини, генерално посматрано, потребно да стопа раста БДП-а буде око 6% на годишњем нивоу, да би се између осталог остварила Визија 2035. Остаје да видимо како ће се даље пандемија развијати и колико дуго ће Кина и даље наставити да примењује нулту ковид стратегију, те како ће се то одразити на БДП.

Када је Украјина у питању, Руска Федерација је започињањем рата, очекивано, изазвала велике потресе у међународним односима, а који су у крајњој инстанци довели до примене до тада највећих појединачних санкција које је ЕУ увела једној земљи (Petrović, 2022, 78). Ови догађаји су несумњиво ставили Кину у незгодну позицију, и то у погледу два аспекта. Први аспект односи се на сарадњу са ЕУ и САД, а други на односе у сарадњи са Русијом. Као што је већ напоменуто, Кина је највећи трговински партнер ЕУ и овакав развој ситуације је ставља у позицију да балансира у разговорима како са ЕУ, тако и са Русијом. Са ЕУ опрез јер је и даље ЕУ основа њеног економског развоја, а са друге стране Русија је велики извор

¹⁰ У истом периоду, током априла 2022. године, 20 великих градова у 15 провинција такође је било у локдауну.

енергената за Кину. Иако је званични став Кине немешање у територијалне сукобе и поштовање територијалног интегритета било које земље, Кина није осудила нападе Русије на Украјину и тиме се сврстала на страну малог броја земаља, попут рецимо Индије, које не желе да се мешају у овај сукоб. Такав став изазвао је осуду већине западних земаља и додатно смањио маневарски простор Кине за даљи развитак економске сарадње. Стога је и јасно да се Кина окреће оним тржиштима на којима нема овакву врсту притисака и проблема, али са друге стране та тржишта нису развијена као тржиште ЕУ или САД. У том смислу није немогућа преоријентација на друга тржишта, како за трговину, тако и за инвестиције, али то захтева додатно време за развијање нових односа.¹¹ Управо је због тога фактор времена за проналажење и остваривање сарадње са новим или проширивање сарадње са постојећим партнерима тај који потенцијално може највише утицати на кинеску међународну циркулацију и последично на Визију 2035.

Стога је главни закључак ове анализе да се кроз примену нове парадигме развоја, тј. кроз Дуалну циркулацију, може остварити други миленијумски циљ који подразумева БДП по глави становника од 30.000 америчких долара, а да ће успех ове стратегије првенствено зависити од дешавања у оквиру међународне циркулације, а мање од домаће циркулације. Међународна циркулација је изложена у овом тренутку превеликом броју непознатих варијабли, и то како у политичком, тако и безбедносном и економском смислу, да би се могло са већим степеном сигурности тврдити да ће Кина постићи успех у оквиру међународне циркулације. Што се тиче домаће циркулације, већи проблем је на страни тражње него на страни понуде. На страни понуде држава је правилно идентификовала уска грла привреде које је неопходно променити, а са стране тражње и даље остаје главно питање да ли у околностима какве јесу у 2022. години има изгледа да се у наредних 13 година домаћа потрошња толико повећа да би економија имала довољно снажан замајац за остваривање планираног циља.

¹¹ Кина је, рецимо, због трговинског рата са САД значајно повећала трговину са Вијетнамом, Малезијом, Бангладешом и Мексиком, тако да постоје алтернативе, само их треба пронаћи и развити.

Библиографија

- Babić, S. Blagoje. 2007. *Ekonomija Azije*, Beograd: Megatrend univerzitet.
- Bramall, Chris. 2008. *Chinese Economic Development*, London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group
- Carr, Earl. 2022. "Is Evergrande Actually China's Lehman Brother's Moment?", *Forbes*, 27 May, Accessed: 4 July 2022. <https://www.forbes.com/sites/earlcarr/2022/05/27/is-evergrande-actually-chinas-lehman-brothers-moment/?sh=732423056c79>,
- Cheng, Evelin. 2021. "How Evergrande found itself on the wrong side of China's regulators", *CNBC*, October 20, Accessed: 4 July 2022. <https://www.cnbc.com/2021/10/19/how-evergrande-found-itself-on-the-wrong-side-of-chinas-regulators.html>
- [CSET] Center for security and emerging technologies, 2021. "Outline of the People's Republic of China 14th Five-Year Plan for National Economic and Social Development and Long-Range Objectives for 2035", English translation of the Chinese official document published on the website of Xinhua from March 12, 2021. Accessed: 25 October 2021. https://cset.georgetown.edu/wp-content/uploads/t0284_14th_Five_Year_Plan_EN.pdf
- [EC] European Commission (2020, December 30). EU-China Comprehensive Agreement on Investment - The Agreement in Principle. Accessed: 25 October 2021. https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/december/tradoc_159242.pdf
- EAC Consulting. "Three Red Lines Policy". Accessed: 4 July 2022. <https://eac-consulting.de/china-three-red-lines-policy/>
- Heilmann, Sebastian, and Oliver Melton. 2013. "The Reinvention of Development Planning in China, 1993–2012", *Modern China* 39(6): 580–628, DOI: 10.1177/0097700413497551
- Hong Yinxing. 2018. "The major innovations of Chinese economic development theories in the new era", *China Political Economy*, Vol. 1 No. 1: 13–29, DOI: 10.1108/CPE-09-2018-006
- Hu Angang. 2013. "The Distinctive Transition of China's Five-Year Plans", *Modern China*, 39(6): 629–639, DOI: 10.1177/0097700413499129
- Kovacic, E. William. 2017. "Competition Policy and State-Owned Enterprises in China", *World Trade Review*, 16 (4): 693–711, DOI:10.1017/S1474745617000271

- Kwan Hung Chi. 2021. "Dual Circulation" as China's New Development Strategy – Toward a Virtuous Cycle between Domestic and International Circulations, Research Institute of Economy, Trade and Industry, January 13. Accessed: 4 July 2022. <https://www.rieti.go.jp/en/china/20101301.html>
- Lađevac, Ivona and Nenad Stekić. 2021. "Assessing the Political Risks in Eurasia in the Wake of the Fifth China's 'Grand Strategy'", *The Review of International Affairs*, Vol. LXXII, No. 1183: 47-66. DOI: https://doi.org/10.18485/iipe_ria.2021.72.1183.3
- Liu Hong. 2020. "New Development Pattern of "Dual Circulation" in Mainland China and Hong Kong's Role", *Economic Review*, August, Hong Kong Financial Research Institute. Accessed: 25 October 2021. [https://www.bochk.com/dam/investment/bocecon/SY2020023\(en\).pdf](https://www.bochk.com/dam/investment/bocecon/SY2020023(en).pdf)
- Lu Ding. 2016. "China's 'Two Centenary Goals': Progress and Challenge", *East Asian Policy*, Vol. 08, No. 2: 79-93, DOI: 10.1142/S1793930516000222, https://www.researchgate.net/publication/304669725_China's_Two_Centenary_Goals_Progress_and_Challenge
- Marjanović, Darko, Elena Jovičić, and Danijela Stojanović. 2021. "The global distribution of Chinese investments: Importance for the economy of Serbia", *Ekonomika* 67, no. 1: 43-55
- Mulrenan Stephen. 2021. "Tech companies and investors respond to China's regulatory crackdown", International Bar Association, 22 November. Accessed: 25 July 2022. <https://www.ibanet.org/Tech-companies-and-investors-respond-to-Chinas-regulatory-crackdown>
- Petrović Miloš. 2022. "European Union and Ukraine: the strategic partnership leading to (some)where?", *Međunarodni problemi – International Problems*, Vol. LXXIV, No. 1: 75-101, DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2201075P>
- [TWB] The World Bank, GDP per capita (current US\$) – China. Accessed: 25 October 2021. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=CN>.
- Shiu Alice. 2002. "Efficiency of Chinese Enterprises", *Journal of Productivity Analysis*, No. 18: 255-267
- [SCMP] South China Morning Post. 2021. "China's expanding middle class is starting to look a lot like the US', but it's not a good thing", 8 December. Accessed: 25 July 2022. <https://www.scmp.com/>

- economy/china-economy/article/3158753/chinas-expanding-middle-class-starting-look-lot-us-its-not
- Stanojević, Nataša. 2021. "Green Silk Road and Sustainable Agriculture in Southeast Europe", Working paper China-CEE Institute, No. 8: 1-17. Accessed: 25 July 2022. Working_paper-202108-Nataša-Stanojević.pdf (china-cee.eu)
- Stanojević, Nataša. 2022. "The 'Dual Circulation' Strategy: China's response to declining international economic connectivity". In: Liu Zuokui and Branislav Đorđević (eds.), *The Connectivity Cooperation between China and Europe: A Multi-Dimensional Analysis*: 106-129. DOI: 10.4324/b22839-9. Routledge.
- Zakić, Katarina. 2021. "New development paradigm within the Chinese 14th five-year plan-Chinese vision of modern China", *The Review of International Affairs*, Vol. LXXII, Number 1183: 67-87.
- Zakić, Katarina and Meixing Sun. 2018. „Kineski model regionalnog razvoja–strateške lekcije” Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije *Regionalni razvoj i prekogranična saradnja*, Ugovorna okružna privredna komora Pirot: 213-223.
- Закић, Катарина и Сун Синђуен. 2014. „Сличности и разлике пословне културе у Народној Републици Кини и Републици Србији”, Зборник Матице српске за друштвене науке, 149 (4/2014): 863-873. DOI: 10.2298/ZMSDN1449863Z

DUAL CIRCULATION – AN ALTER IN CHINA’S ECONOMIC DEVELOPMENT POLICY

Abstract: The People’s Republic of China had begun the transformation of the Chinese economy starting in 1949, which was not changed significantly before that for centuries. The country faced a long and challenging path of changing the political, economic, legal and social environment, which aimed to alleviate and eventually eradicate poverty in China. Numerous cycles of change outlined in Chinese famous five-year development plans have been the basis and backbone for implementing reforms. Many reforms proclaimed in plans have been unsuccessful such as the *Great Leap Forward* policy. Others, such as *Open Door Policy* or *Going Global*, were very successful. Sixty years after the first economic reforms, China managed to become the number two world economy in 2010. Today, China is facing new challenges and goals. The main Chinese goal is to achieve a plan set through Vision 2035, which aims to have a gross domestic product of 30.000 US dollars per capita. In that way, China would achieve its goal of becoming a modern developed socialist economy, and at the same time, it would significantly endanger the first place of the United States in terms of the size of the economy. To achieve this goal, China had to introduce new changes in its economy, which are foreseen by the new development plan and which will be implemented through the Dual circulation strategy. Alter in the policy indicates the current direction of development and greater reliance on one’s own economic potential and less on external ones. The main goal of this paper is to briefly present the economic development of the People’s Republic of China so far, point out the novelties regarding the new development plan, as well as to identify the primary problems in achieving the new goals. Qualitative analysis of primary and secondary data will be used as a methodological tool for studying changes. The main research question is: Can China achieve the set goal in Vision 2035 thanks to the changes in the way of development?

Keywords: PR China, economic development, Dual circulation, 14th development plan, Vision 2035.

ДУАЛНА ЦИРКУЛАЦИЈА И СИСТЕМСКЕ ПРОМЕНЕ СПОЉНЕ И УНУТРАШЊЕ ТРГОВИНЕ НР КИНЕ

Др Елена Јовичић¹

Апстракт: Усвајањем стратегије „дуалне циркулације” у марту 2021. године, као главне компоненте 14. петогодишњег плана, НР Кина се определила за одржавање дугорочног економског раста и заштиту од утицаја екстерних шокова у наредном периоду кроз успостављање неометане „унутрашње циркулације” домаће производње, дистрибуције и потрошње и истовремено смањење зависности од „спољне циркулације”, односно глобалног тржишта. С обзиром на положај и значај НР Кине као глобалног актера, чак и незнатно померање кинеског фокуса са извозно оријентисаног модела могло би значајно утицати на светску привреду и глобалне трговинске токове. Стога главни циљ рада јесте анализа промена у сектору спољне и унутрашње трговине НР Кине, као и идентификација главних препрека и изазова са којим се Кина суочава у оквиру реализације стратегије „Дуалне циркулације”. У раду се посебна пажња посвећује разматрању могућих праваца развоја и превазилажења препрека у наредном периоду. Упркос снажнијем опоравку спољнотрговинске размене НР Кине, који се огледао у расту извоза (31%) и увоза (27,3%), као и повећању промета робе широке потрошње (38%), у 2021. години, у односу на претходну годину, динамика спољне и унутрашње трговине није била потпуно усклађена са дефинисаним стратешким приоритетима. На реализацију постављених циљева неповољно су утицале потешкоће у успостављању механизма подстицаја домаће

¹ Научни сарадник, Институт економских наука, e-mail: elena.jovicic@ien.bg.ac.rs

Рад је део истраживања која су финансирана од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Истраживање проистиче из учешћа у COST акцији CA18215 (*China in Europe Research Network*), уз подршку Европског програма за сарадњу у домену научних и технолошких истраживања – COST.

потрошње, политика нулте толеранције према ковиду 19 и последично успоравање економског раста, смањење прихода од туризма и малопродаје, као и значајно успоравање на тржишту некретнина. Ефикасност имплементације стратегије „Дуалне циркулације“ у наредном периоду у великој мери зависиће од трајања пандемије ковид 19, од глобалне геополитичке ситуације, брзине опоравка производних и извозних капацитета конкурентских земаља, али и од способности кинеских власти да се изборе са кључним изазовима и врате привреду на стабилнији развојни пут.

Кључне речи: Дуална циркулација, НР Кина, спољна трговина, унутрашња трговина, потрошња.

Увод

Најавивши прелазак на нову стратегију економског раста Народна Република Кина (НР Кина) је у 2020. години поново привукла значајну пажњу међународне заједнице. Уз програм “Made in China” и иницијативу „Појас и пут”, нова стратегија „Дуалне циркулације” постала је предмет научних истраживања политиколога и економиста широм света. Посебну пажњу привукло је, између осталог, и то да је НР Кина била прва и једина земља из Г20 која је успела да се опорави од кризе изазване пандемијом ковид 19, имајући позитиван привредни раст у 2020. години (Yeung 2020), као и чињеница да је остала доследна и у реализацији амбициозног циља смањења сиромаштва, укључујући и циљ смањења емисије угљеника (Javed et al. 2021). Све то упућује на закључак да би нови стратешки правац могао да пружа добар основ за јачање привреде НР Кине у наредном периоду.

Стратегија „Дуалне циркулације”, најављена још 2020, постала је део новог, 14. петогодишњег плана друштвено-економског развоја за период 2021–2025, а инкорпорирана је и у дугорочне циљеве развоја до 2035, усвојене на седници Националног народног конгреса Кине у марту 2021. године. Нова стратегија развоја предвиђа ослањање на домаћу тражњу као главног покретача развоја кинеске привреде. Истовремено, претходним покретачима – извозу, инвестицијама и генерално спољноекономским интеракцијама – дата је помоћна улога. Другим речима, конципирањем стратегије „Дуалне циркулације” НР Кина се определила за одржавање дугорочног економског раста и заштиту од утицаја екстерних шокова у

наредном периоду, а то кроз успостављање неометане „унутрашње циркулације“ домаће производње, дистрибуције и потрошње и истовремено смањење зависности на „спољној циркулацији“ глобалног тржишта.

С обзиром на положај и значај НР Кине као глобалног актера, чак и незнатно померање кинеског фокуса са извозно оријентисаног модела могло би значајно утицати на светску привреду и глобалне трговинске токове. Стога главни циљ рада јесте анализа системских промена у сектору спољне и унутрашње трговине НР Кине, као и идентификација главних препрека и изазова са којим се суочава у оквиру реализације стратегије „дуалне циркулације“. У раду се посебна пажња посвећује разматрању могућих праваца развоја и превазилажења препрека у наредном периоду.

Имајући у виду интензивно продубљивање билатералних економских и трговинских односа између НР Кине и Републике Србије (Jović et al. 2020; Marjanović et al. 2021; Dimitrijević 2020; Miljković 2021; Jelisavac Trošić et al. 2018; Lađevac 2018; и др.) у протеклих неколико година, рад може бити од посебног значаја за српску стручну и ширу јавност, јер засад не постоји довољно истраживања, посебно на српском језику, која се баве концептом „дуалне циркулације“ у контексту утицаја на развој спољне и унутрашње трговине НР Кине и могућих последичних промена како на глобалном нивоу, тако и у односима између Србије и НР Кине у наредном периоду.

Преглед литературе

Упркос томе што је стратегија „Дуалне циркулације“ релативно нов концепт, постоји велики број истраживања која се фокусирају на проучавање овог феномена. Истраживања која се баве новим моделом развоја кинеске привреде често укључују анализу политичког контекста „Дуалне циркулације“, дефинисањем њене теоријске и практичне логике, као и давањем предлога политика за макроекономски развој Кине. Према Хуанг Ђунхуију (*Huang Qunhui*) (2021) суштина дуалне циркулације јесте да промовише промену модела развоја у којем доминира извозно оријентисана привреда и формира се нови образац развоја у којем унутрашњи и екстерни економски циклуси потпомажу један други. Јифу и Ванг (*Yifu and Wang*) (2021) пружају детаљан приказ кинеске парадигме развоја

дуалне циркулације и испитују њену теоријску основу из перспективе приступа нове, другачије привредне структуре. Канг Ђиа (*Kang Jia*) (2021) анализира парадигму „дуалне циркулације” и идентификује пет кључних фактора за убрзање имплементације новог концепта развоја ослоњеног на домаћи промет: оптимизацију прерасподеле прихода ради ослобађања потенцијала потрошње; спровођење свеобухватне и дубоке реформе за витализацију предузећа; уклањање уских грла као кључног фактора развоја иновација, подстицај деловања фактора на страни понуде за подршку реформи регистрације домаћинстава; повећање ефикасности улагања и финансирања ради обезбеђивања одрживог развоја. Џустин Јифу Лин (*Justin Yifu Lin*) (2021) сматра да нова парадигма не подразумева потпуно одустајање од међународних тржишта и ресурса. Због високог обима производње они ће и у будуће бити важан, али не више пресудан основ кинеског економског развоја. Хуанг и др. (*Huang et al.* 2021) дефинишу неке од главних изазова, као и могућности са којима се суочава нација у оквиру своје нове развојне стратегије. Аутори закључују да поновно фокусирање на ефикасно управљање унутрашњом потражњом, уз продубљивање структурних реформи на страни понуде и унапређивање политике отварања, може помоћи да се уједначе унутрашњи и спољни промет кинеске привреде како би се постигао висок квалитет њеног развоја. Ли Ђун (*Li Jun*) (2021) је предложио да у сврху изградње новог концепта развоја треба промовисати унапређење стратегије отварања и висококвалитетан развој трговине, уз активно и ефективно коришћење страног капитала и активно учешће у међународном економском и трговинском управљању. Чен и др. (*Chen et al.* 2022) проучавају утицај мера „Дуалне циркулације” на развој прекограничне електронске Б2Б (*business-to-business*) извозне трговине и дају сугестије за формулисање релевантних владиних политика за њено промовисање. На основу процеса моделирања и резултата симулације аутори закључују да: (1) мере дуалне циркулације које се односе на улагања у инфраструктуру прекограничне електронске Б2Б извозне трговине касне, превасходно због заостајања у имплементацији неопходних политика; (2) пореска политика и фискална политика имају веће ефекте на промоцију прекограничне електронске Б2Б извозне трговине, док политика плаћања (*payment policy*) и политика талената (*talent policy*) имају мањи утицај на њих и (3) из резултата симулације комбинације политика може се видети да је регулаторно

окружење (тј. регулаторне политике) најважније за промовисање прекограничне електронске Б2Б извозне трговине, праћено финансијском подршком, царинским и пословним окружењима. Гуо и др. (Guo et al. 2022) креирали су систем индекса евалуације како би проценили развој дуалне циркулације у свакој фази развоја унутрашњег и спољашњег циклуса. При томе се дуална циркулација, односно постајање унутрашњег и спољашњег циклуса, посматра као концепт који се појавио већ након отпочињања процеса реформи и отварања крајем седамдесетих година прошлог века. На основу резултата евалуације аутори доносе закључак да је током развоја концепта дуалне циркулације, у свим фазама, међународна трговина (тј. спољашњи циклус) увек била развијенији сектор у односу на унутрашњу трговину (унутрашњи циклус). Аутори препоручују да у наредном периоду пажњу треба усмерити на: коришћење потенцијала домаће тражње; продубљивање реформе на страни понуде и унапређење индустрије; наставак процеса отварања и промовисање координисаног развоја и иновација. Патерсон (*Paterson*) (2022a) се бави испитивањем јаза између кинеске домаће економске ситуације и њене жеље за економском стабилношћу и растом, анализом величине кинеских одлазних токова капитала, прегледом инвестиционих активности и њиховим усклађивањем са кинеским циљевима безбедности и националног „подмлађивања“, све у циљу процене могућих импликација стратегије „дуалне циркулације“ на будућност кинеских мултинационалних компанија. У свом другом истраживању Патерсон (2022b) испитује различите сценарије који осликавају како нова кинеска политика заснована на концепту дуалне циркулације може еволуирати током времена и анализира могуће последице тог развоја.

Разлози формирања нове парадигме кинеског развоја

Стварању концепта дуалне циркулације претходиле су бројне реформе и процес постепеног отварања Кине светској привреди. Од посебног значаја је, међутим, била подршка Денг Саопинга 1987. године концепту „велике међународне циркулације“ који је разрадио Ванг Јиан, генерални секретар Кинеског друштва за макроекономију. Концепт је промовисао значајно повећање увоза и извоза у сврху превазилажења главних проблема са којим се НР Кина суочавала у том тренутку – недостатка девиза, као и недостатка

неопходних сировина, полупроизвода и технологија (Yu 2021). Захваљујући реализацији циљева дефинисаних у оквиру концепта „велике међународне циркулације“, Кина је успела да се трансформише од једне од најизолованијих економија у високо глобализовану економију и водећу трговинску силу света (Yifu and Wang 2021). Наиме, кинески БДП 1979. године заузимао је 11. место, са уделом од само 1,79% у светској економији. У 2020. години удео Кине у светском БДП-у порастао је чак на 17,4%, а НР Кина се попела на другу позицију, одмах иза САД. Када је реч о кинеском извозу, његов удео у светском извозу био је свега 0,78% у 1979. години, док је у 2020. достигао 14,7%.

Упркос импозантним резултатима НР Кина се суочила са низом нерешених структурних проблема, а дугорочно коришћени макроекономски модел престао је да пружа висок темпо економског раста. Наиме, кинеска економија је била у опадајућем тренду током протекле деценије, са просечним растом БДП-а од 7,6% у 2010. години, у поређењу са 10,3% током прве декаде XXI века (Huang 2020). Сем тога, док се НР Кина кретала од економије са ниским до економије са вишим средњим приходима, извоз је скоро континуирано опадао као удео у кинеском бруто домаћем производу – са максимума од 36% у 2006. до минимума од 18% у 2019. години, а слична ситуација је била и на страни увоза.

Према мишљењу Јукон Хуанга и Џеремија Смита (*Yukon Huang and Jeremy Smith*) (2020), ове промене биле су последица три структурне силе, односно фактора који су обликовали кинеску привреду: смањења конкурентности у радно интензивним производним индустријама; повећања производње производа са вишом додатом вредношћу; промене фокуса од инвестиција и производње ка потрошњи и услугама.

Наиме, услед раста зарада у протеклих десет година кинески произвођачи постали су мање конкурентни у радно интензивним производним индустријама. На пример, удео Кине у глобалном извозу текстила смањио се са 38,3% на 29,1% између 2015. и 2020. године, а производња текстила се постепено из Кине премешта у друге економије са нижим трошковима производње, као што су Вијетнам, Индија, Бангладеш и Етиопија (COFACE 2022).

За Кину је такође било карактеристично да је развој трговине пре свега засновала на учешћу производа прерађивачке индустрије у својој структури, што је имплицирало и велику меру зависности од

страних земаља, како у погледу дистрибутера технологија и технолошких решења, тако и тржишта за пласирање кинеских производа. Другим речима, НР Кина је била привлачна страним инвеститорима првенствено као јефтина база за обраду или прераду производа и поновни извоз на спољна тржишта. Како су кинески произвођачи стицали технолошко знање, могли су самостално да производе више компоненти са већом вредношћу, што је довело до тога да се удео извоза прерађивача у БДП-у временом осетно смањио. Од великог значаја је била и постепена промена фокуса од инвестиција ка потрошњи и од производње ка услугама. Раст инвестиција достигао је врхунац пре једне деценије, подстакнут грађевинским бумом, док је удео укупне потрошње у БДП-у, према подацима Светске банке, порастао са 35% БДП-а у 2005. на 42% у 2019. години. Услужни сектор је порастао са 41% кинеског БДП-а у 2001. на 54 процента у 2021, заменивши индустријски сектор као водећи. С обзиром на то да су инвестиције инхерентно трговински интензивније од потрошње услед потребе за увозним капиталним добрима и сировинама, а индустријска активност је трговински интензивнија од услуга као што су, на пример, у секторима забаве и образовања, промена фокуса утицала је на смањење учешће трговине у БДП-у (Huang and Smith 2020).

Када се говори о факторима који су утицали на промену стратешког правца Кине, неопходно је поменути и раст протекционизма у појединим земљама, а посебно у Сједињеним Америчким Државама почев од 2018. године, што је довело до „трговинског рата“ између Кине и САД, али и до заоштравања односа између Кине и трећих земаља ЕУ, Канаде и Индије (Steinberg and Tan 2022). Наиме, билатерални односи између САД и Кине погоршали су се када је председник Доналд Трамп (Donald Trump) у марту 2018. затражио од трговинског представника Сједињених Држава да подигне царине на кинески извоз у вредности од 50 до 60 милијарди долара. Царине су биле праћене ограничењима приступа Кине високотехнолошким америчким производима и страним улагањима, а као разлози су били наведени безбедносне бриге и наводи о непоштеној кинеској комерцијалној пракси. Међутим, оно што забрињава јесте то да Бајденова (Biden) администрација не само што је наставила увођење царина Кини, већ је разматрала и наметање нових ограничења (Stevastopulo 2021).

„Дуална циркулација” као део 14. петогодишњег плана НР Кине

Као што је поменуто, стратегија „дуалне циркулације” једна је од компоненти 14. петогодишњег плана који се иначе састоји из 19 делова, 65 поглавља и 175 секција (Grünberg and Brussee 2021). Свака од секција посвећена је посебном тематском оквиру, док се у оквиру поглавља исказују главне намере и мере које ће кинеска влада спроводити како би остварила своје циљеве (Zakić 2021). Концепт „Дуалне циркулације” дефинисан је у 4. делу, где се одмах на почетку наглашава да „ће нова парадигма развоја ‘дуалне циркулације’ доделити централну улогу домаћем тржишту, док ће се домаће и инострано тржиште међусобно допуњавати”.

Стратегија „дуалне циркулације” представља компилацију великог броја циљева, али четири кључна циља чине срж стратегије (China Power Team, 2021):

- смањити екстерну тражњу као покретача економског раста подстицањем домаће потрошње;
- позиционирати Кину као глобалну силу у производима са високом додатом вредношћу;
- достићи виши ниво самодовољности у кључним областима кроз унапређење иновација и
- осигурати приступ критичним инпутима диверзификацијом ланаца снабдевања и усмеравањем инвестиција у специфичне секторе.

Стратегија дуалне циркулације, дакле, није потпуно нови модел, већ „прилагођавање” постојећег приступа НР Кине како би се осигурало да кинеска економија може да издржи повећану глобалну неизвесност и волатилност. „Дуална циркулација” такође није једини нови елемент ширег оквира економске политике Кине, а у том контексту кинески званичници често спомињу „заједнички просперитет”, који би требало да смањи друштвене и економске разлике које су се појавиле међу појединцима и широм региона током развоја и раста кинеске привреде. Заједничка кампања за просперитет потенцијално би могла да допринесе постизању неких од циљева стратегије „дуалне циркулације”, али овај концепт је релативно нов и није сасвим јасно колики ће он имати утицај у дугорочној перспективи.

Спољна и унутрашња трговина – главне одредбе

Одредбе које се односе на спољну и унутрашњу трговину као компоненте дуалне циркулације такође се налазе у 4. делу, тачније у поглављима XII „Олакшавање велике домаће циркулације” и XIII „Промовисање домаће–међународне дуалне циркулације”. Поред општих одредби, попут „Ослањаћемо се на снажно домаће тржиште, које пролази кроз све карики од производње и дистрибуције до циркулације и потрошње, и формираћемо динамичну равнотежу вишег нивоа у којој потражња покреће понуду, а понуда ствара потражњу и промовише виртуозан циклус у националној економији” и „На основу домаће велике циркулације, координисаћемо и промовисаћемо изградњу јаког домаћег тржишта и формираћемо моћно гравитационо поље за привлачење глобалних ресурса и фактора производње, промовисаћемо координиран развој домаће и иностране тражње, увоза и извоза, увођење страног капитала и страних инвестиција, и убрзаћемо култивисање нових предности које ће се користити у међународној сарадњи и конкуренцији”, планирана је реализација конкретних, детаљније разрађених циљева (CSET 2021). У оквиру XII поглавља се, на пример, наглашава да када је јачање помоћне улоге система циркулације у питању, главни циљеви су: изградња модерних логистичких и транспортних система; формирање безбедних и ефикасних логистичких мрежа са интерним и екстерним везама; побољшање савременог комерцијалног и трговинског система; култивисање савремених предузећа са глобалном конкурентношћу; подршка трансформацији и унапређењу комерцијалних објеката циркулације, као што су продавнице и пијаце; развој услуга бесконтактних трансакција; јачање стандардизације и зеленог развоја трговине и трговинског промета, и тако даље (CSET 2021).

У оквиру XIII поглавља, тачније секције 1. Промовисање координисаног развоја увоза и извоза, дефинисани су следећи циљеви: усавршавање интегрисаног регулаторног система за унутрашњу и спољну трговину и промовисање међусобног повезивања закона и прописа уз примену принципа „исте производне линије, исти стандарди, исти квалитет”; смањење увозних тарифа и проширење увоза висококвалитетних потрошачких добара, напредне технологије, важне опреме и енергетских ресурса уз диверсификацију извора увоза; унапређење извозне политике и оптимизација квалитета и структуре извоза уз

континуирано повећање његове додате вредности (*Ibid*). Између осталог, планира се проширење обима трговине са суседним земљама; трансформација и унапређење прерађивачке трговине; убрзање развоја нових модела као што је прекогранична е-трговина и тржишне набавке; подстицање изградње складишта у иностранству ради обезбеђивања несметаног рада спољно-трговинског производног ланца и ланца снабдевања; одржавање изложби као што су *China International Import Expo*, Кинески сајам увоза и извоза и Кинески међународни сајам трговине услугама. Када је реч о услугама, напори ће бити усмерени на промовисање изградње отворених платформи за иновативни развој трговине услугама и унапређење нивоа дигитализације трговине (*Ibid*).

Анализа трендова спољне и унутрашње трговине НР Кине

Спољнотрговинска робна размена

Захваљујући огромном трговинском суфициту у последњих неколико година, а који је 2021. године достигао свој историјски максимум од 645 милијарде америчких долара, НР Кина већ 12. годину заредом заузима позицију највећег светског извозника и другу позицију месту међу највећим светским увозницима, а кинеска спољна трговина представља значајних 35% њеног БДП-а у 2020. години.

Према подацима СТО из 2022. године, извоз робе у 2021. износио је 3.364 милијарде долара, а увоз 2.688 милијарде долара, док је извоз и увоз услуга достигао 393 милијарди долара, односно 424 милијарди долара. Кинески трговински суфицит у робној размени износио је 676 милијарде долара, што је повећање од 30% у односу на 2020. годину. Укупан трговински биланс (укључујући услуге) износио је 645 милијарде долара у 2021, тј. био већи за 52% (табела 1).

Табела 1. Спољнотрговинска размена НР Кине
у периоду 2017–2021, млрд. USD

	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Увоз робе	1.843	2.136	2.078	2.066	2.688
Извоз робе	2.263	2.487	2.499	2.590	3.364
Увоз услуга	64	521	498	378	424
Извоз услуга	226	265	282	278	393
Увоз робе и услуга	1.908	2.656	2.576	2.443	3.111
Извоз робе и услуга	2.490	2.752	2.782	2.868	3.757
Укупно (роба и услуге)	4.398	5.408	5.358	5.312	6.868
Трговински биланс (роба и услуге)	582	95	205	425	645

Извор: Светска трговинска организација, последњи доступни подаци

Табела 2. Главни индикатори спољне трговине НР Кине

	2017.	2018.	2019.	2020.
Спољна трговина (% БДП-а)	37,6	37,5	35,8	34,5
Увоз робе и услуга (% БДП-а)	17,9	18,3	17,3	16,0
Извоз робе и услуга (% БДП-а)	19,7	19,1	18,4	18,5

Извор: Светска банка, последњи доступни подаци

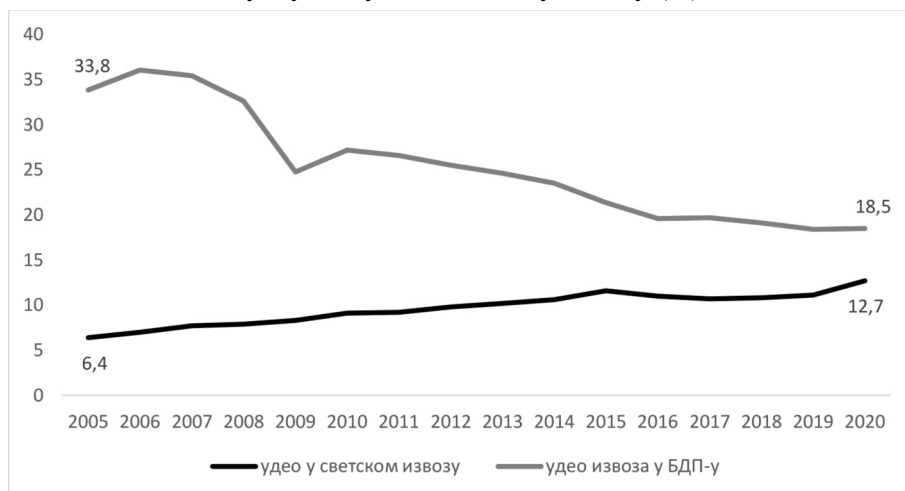
У протеклих пет година кинески извоз роба и услуга континуирано је бележио позитивне међугодишње стопе раста, док је на страни увоза дошло до пада у 2019. и 2020, када се увоз смањило за 3,1%, односно 5,1% у односу на претходну годину. При томе су, како извоз, тако и увоз, демонстрирали снажан опоравак у 2021, када је њихова вредност порасла за 31%, односно 27,3% у односу на 2020. годину.

У поређењу са 2017. годином укупна спољнотрговинска размена роба и услуга у 2021. повећала се за 56%, док је повећање трговинског биланса било знатно скромније и достигло је 11 процентних поена. Извоз је порастао за 51%, а увоз за 63% у односу на 2017. годину. С

једне стране, ова ситуација би могла да се протумачи као успешан почетак реализације стратегије „дуалне циркулације”, односно промене извозно оријентисане стратегије развоја Кине, али то не би било скроз коректно с обзиром на то да је на спољнотрговински промет у протекле две године утицало превише интерних и екстерних фактора, као што су неједнакост и слабији раст прихода у односу на БДП, смањење потрошње, раст протекционизма код значајних трговинских партнера НР Кине, појава пандемије ковид 19 и слично.

Међутим, оно што се може са сигурношћу закључити јесте то да дугорочно посматрано, удео Кине у светском извозу континуирано расте, док је удео кинеског извоза у кинеском БДП-у у опадајућем тренду (слика 1). То јесте у складу са принципима стратегије „Дуалне циркулације”, која свакако подразумева и даље подстицање раста извоза, али смањење његовог значаја за привредни развој.

Слика 1. Промене удела Кине у светском извозу робе и услуга и удела извоза у БДП-у (%)

Извор: Аутор, на основу података Светске трговинске организације

Структура спољнотрговинске робне размене

Посматрано детаљније (табела 3), у структури извоза у 2020. години превладали су производи прерађивачке индустрије, са уделом од чак 95%, док је удео примарних производа чинио свега 5%. Када је увоз у питању, однос производа прерађивачке индустрије и примарних производа био је избалансиранији (учешће од 67%, односно 33%).

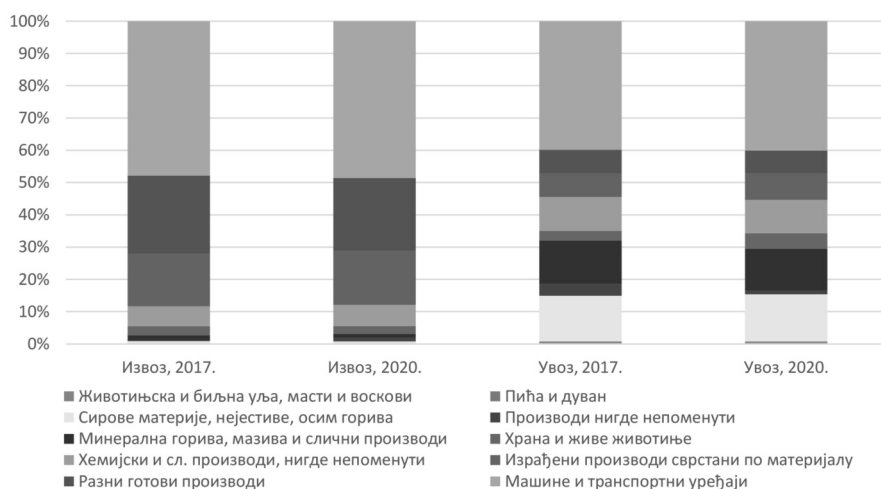
Табела 3. Структура спољнотрговинске робне размене

	2017.		2020.	
	Извоз	Увоз	Извоз	Увоз
Млрд. USD				
Укупно	2.263	1.844	2.590	2.066
Примарни производи	118	580	116	687
Храна и живе животиње	63	54	64	98
Пића и дуван	3	7	3	6
Сирове материје, нејестиве, осим горива	15	261	16	302
Минерална горива, мазива и слични производи	35	250	32	270
Животињска и биљна уља, масти и воскови	0,8	8	1	11
Прерађени производи	2.146	1.264	2.474	1.379
Хемијски и сл. производи, нигде непоменути	141	194	169	213
Израђени производи сврстани по материјалу	369	135	434	169
Машине и транспортни уређаји	1.082	735	1258	829
Разни готови производи	548	134	585	146
Производи нигде непоменути	6	66	29	22

Извор: Национални завод за статистику НР Кине

Посматрано према секторима СМТК, структура производа није се значајно мењала у протеклих пет година (слика 2). У 2020. у извозу су највише били заступљени следећи сектори: *Машине и транспортни уређаји* (48,6%), *Разни готови производи* (24,2%) и *Израђени производи сврстани по материјалу* (16,3%); док су у увозу највеће учешће имали: *Машине и транспортни уређаји* (40,1%), а следиле су *Сирове материје, нејестиве, осим горива* (14,6%), *Минерална горива, мазива и слични производи* (13,1%) и *Хемијски и сл. производи, нигде непоменути* (10,3%).

Слика 2. Структура спољнотрговинске робне размене у 2017. и 2020. години према СМТК, у %

Извор: Аутор, на основу података Националног завода за статистику НР Кине

Посматрано на nižем нивоу агрегације, према подацима Међународног трговинског центра – ИТЦ (ИТС 2022), у структури како извоза, тако и увоза у периоду 2017–2020. такође нису биле забележене значајније осцилације. Према хармонизованом систему назива и шифарских ознака робе (ХС), пет главних група производа у структури увоза остало је идентично у 2020, у односу на 2017. годину: *Електричне машине и опрема и њихови делови; снимачи и репродуктори звука, снимачи и репродуктори телевизијске слике и звука и делови и прибор за такве производе* (26,7% укупног увоза у 2020. години); *Минерална горива, минерална уља и производи њихове*

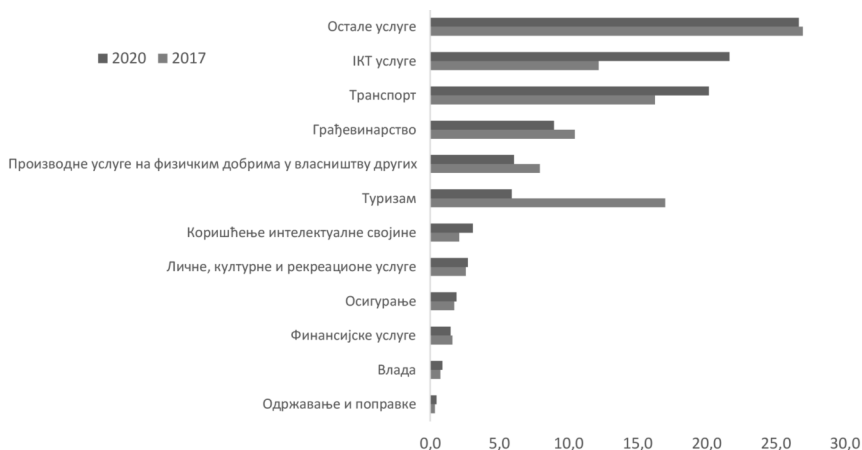
дестилације; битуменозне материје; минерални воскови (13%); Нуклеарни реактори, котлови, машине и механички уређаји и њихови делови (9%); Руде, шљака и пепео (9%); Оптички, фотографски, кинематографски, мерни, контролни, прецизни, медицински или хируршки инструменти и апарати; њихови делови и аксесоари (5%).

Када је реч о извозу, прве три групе производа су у 2020. остали исти као што је био случај у 2017. години: Електричне машине и опрема и њихови делови; снимачи и репродуктори звука, снимачи и репродуктори телевизијске слике и звука и делови и прибор за такве производе (27,4% укупног извоза у 2020. години); Нуклеарни реактори, котлови, машине и механички уређаји и њихови делови (17%); Намештај; постељина, душеци, носачи душека, украсни јастуци и слични пуњени производи за унутрашње опремање; светиљке и друга светлећа тела (4,2%). На четвртој и петој позицији, уместо Одевних предмета и аксесоара за одећу који нису плетени и хеклани и Одевних предмета и прибора за одећу, плетеног или хекланог, у 2020. години су се нашли Пластика и производи од пластике и Оптички, фотографски, кинематографски, мерни, контролни, прецизни, медицински или хируршки инструменти и апарати; њихови делови и аксесоари (са учешћем од 3,7%, респективно 3,1% у укупном извозу).

Спољнотрговинска размена услугама

У сектору услуга у извозу у 2020. години (слика 3) предњачиле су остале услуге (26,7%), услуге у области информационо-комуникационих технологија (ИКТ) (21,7%) и услуге у области транспорта (20,3%). При томе, потребно је истакнути да је у поређењу са 2017. годином у извозу дошло до повећања учешћа ИКТ услуга, услуга у области транспорта, као и услуга које се односе на заштиту интелектуалне својине, док се учешће услуга у области грађевинарства, производних услуга на физичким добрима у власништву других, а нарочито у туризму, смањило.

Слика 3. Извоз према секторима услуга у 2017. и 2020. години, у %

Извор: Аутор, на основу података Националног завода за статистику НР Кине

Када је увоз услуга у питању, туризам, транспорт, остале услуге, коришћење интелектуалне својине и ИКТ услуге били су сектори са највећим учешћем у структури увоза у 2020. години (слика 4). У односу на 2017. дошло је до раста удела услуга у области транспорта, осталих услуга, услуга у области коришћења интелектуалне својине, ИКТ услуга и осигурања, а до смањења увоза дошло је само у области услуга туризма, што, као и у случају извоза, где је такође дошло до значајног пада, није изненађујуће с обзиром на то да је сектор туризма био један од најпогођенијих пандемијом ковид 19.

Слика 4. Увоз према секторима услуга у 2017. и 2020. години, у %

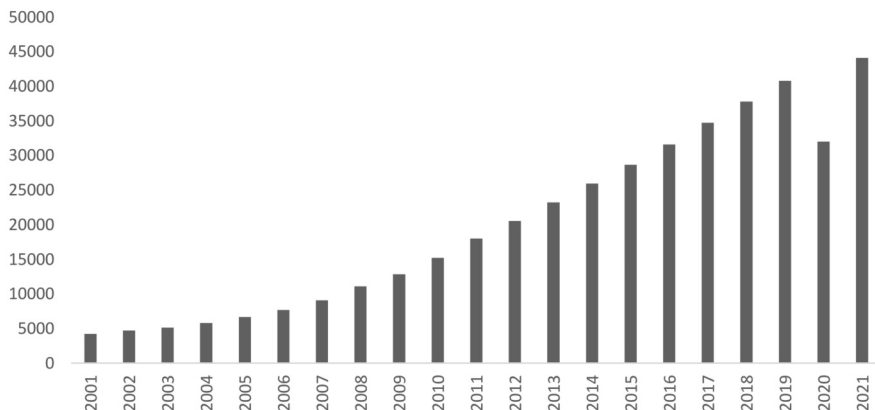

Извор: Аутор, на основу података Националног завода за статистику НР Кине

Унутрашња трговина

Када је реч о унутрашњој трговини, продаја робе широке потрошње, изузев 2020. године, бележила је континуиран раст (слика 5). Према подацима Националног завода за статистику НР Кине, укупна продаја робе широке потрошње достигла је 44.082,3 милијарде јуана у 2021, што је повећање од 12,5% у односу на 2020. годину, а просечни двогодишњи раст достигао је 3,9%. Анализирано по различитим областима, продаја робе широке потрошње у урбаним срединама достигла је 38.155,8 милијарди јуана, што је повећање од 12,5%, док је у руралним подручјима она износила 5.926,5 милијарди јуана, то јест била је већа за 12,1%.

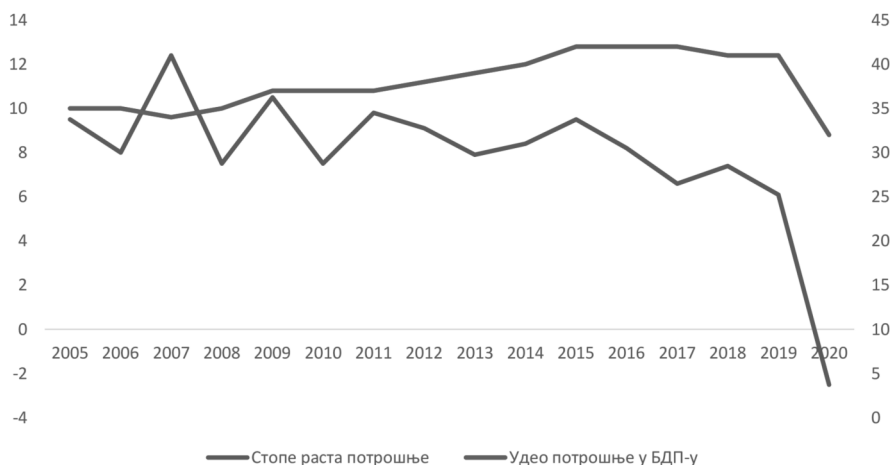
Слика 5. Промет робе широке потрошње (млрд. јуана)

Извор: Аутор на основу података Националног завода за статистику НР Кине

Када се анализира продаја робе широке потрошње, битно је имати у виду да је промет робе у ствари показатељ кретања потрошње, чија је улога добила на посебном значају након усвајања стратегије „Дуалне циркулације”. У том контексту, упркос томе што су се стопе раста приватне потрошње, као и удео потрошње у БДП-у, континуирано повећавали, у 2021. њен удео у БДП-у је даље био само 39%, што је осетно нижи ниво у односу на развијеније земље света.

Слика 6. Промена домаће потрошње НР Кине, у %

Извор: Аутор, на основу података Националног завода за статистику НР Кине

Као један од главних узрока који негативно утичу на стопе раста потрошње у Кини превасходно се издваја велика неједнакост прихода између урбаних и руралних подручја. Сем тога, неразвијеност система социјалног осигурања и тежак терет отплате дуга за домаћинства због раста цена комуналних услуга такође се посматрају као фактори који успоравају потрошњу.

Дискусија

Размишљајући о томе како је стратегија „Дуалне циркулације“ утицала на развој и промене у оквиру спољне и унутрашње трговине НР Кине, може се доћи до закључка да је засад врло тешко проценити ефекте њене реализације, како због релативно кратког временског периода који је протекао од усвајања стратегије, тако и због утицаја различитих фактора који су се већ спомињали раније у тексту – неједнакост и слабији раст прихода у односу на БДП, раст протекционизма код значајних трговинских партнера НР Кине, појава пандемије ковид 19 и слично.

Међутим, може се уочити одређени напредак који указује на позитивну динамику у спровођењу појединих планираних одредби.

Према извештају Одељења за пропаганду Централног комитета Комунистичке партије НР Кине (ЦК КПК) са конференције за медије на тему „Интеграције унутрашње и спољне трговине и подстицање развоја дуалне циркулације”, одржане 20. маја 2022. године, НР Кина је, поред интензивног развоја спољнотрговинске размене, успела да одржи стабилне односе са ЕУ, САД, Јапаном и Републиком Корејом (чији је удео у укупној размени достигао преко 38% у 2021. години), али је такође активно радила на проширењу сарадње са ASEAN-ом, Африком, Латинском Америком и другим тржиштима у развоју (China.org.cn 2022). Удео НР Кине у укупном обиму трговине са овим земљама порастао је са 22,2% у 2012. на 26,2% у 2021, а ASEAN је био највећи трговински партнер Кине последње две године узастопно. Наставила је да се развија и спољнотрговинска размена између Кине и земаља дуж „Појаса и пута”, а учешће Кине у укупном обиму трговине са овим земљама повећало се са 25% у 2013, на 29,7% у 2021. години (*Ibid*).

У извештају је посебно наглашено да број предузећа која се баве спољном трговином континуирано бележи динамичан раст, а у 2021. години било је регистровано чак 567.000 предузећа која се баве спољном трговином, укључујући 476.000 приватних предузећа и 82.000 предузећа са страним улагањима. При томе, учешће приватних компанија у укупном обиму спољнотрговинске размене достигло је 48,6% (*Ibid*).

У оквиру подстицања нове покретачке снаге за развој спољне трговине и убрзања стварања нових конкурентских предности, посебна улога дата је такозваним платформама за отварање (platforms for opening up) – свеобухватним царинским зонама (comprehensive bonded zones)², пилот-зонама слободне трговине (free trade pilot zones)³ и луки слободне трговине Хајнан (Hainan Free Trade Port), чија је укупна трговинска размена порасла за 23,8%, 26,4% и 57,7%, респективно (*Ibid*).

У погледу нових облика и модела трговине, обим прекограничне е-трговине и трговине тржишним набавкама брзо се проширио. У 2021. обим кинеске трговине путем прекограничне

² Свеобухватне царинске зоне у Кини су посебне комерцијалне области са повољном пореском политиком, које надгледају царински органи.

³ Пилот-зоне слободне трговине су врсте посебних економских зона где се роба може увозити, руковати, производити и извозити без директне интервенције царинских органа.

електронске трговине износио је 1,92 трилиона јуана (што је повећање од 18,6% у односу на претходну годину), док је обим извоза путем тржишне набавке повећан за 32,1%, демонстрирајући брзу динамику раста (*Ibid*).

Када је унутрашња трговина у питању, њен напредак је посматран кроз повећање домаће тражње, односно финалне потрошње, која се одражавала у расту укупне продаје робе широке потрошње. Наиме, на конференцији за медије се истиче да је, поред раста обима продаје робе широке потрошње (повећање од 110% у односу на 2012. годину, уз просечну годишњу стопу раста од 8,8% у периоду 2012–2021), дошло до оптимизације структуре потрошње. Тако, на пример, у 2021. години потрошња сектора услуга по глави становника чинила је 44,2% укупне потрошње, а онлајн малопродаја износила је 13,1 билиона јуана, што је деветоструко повећање у односу на 2012. годину. У извештају (*Ibid*) се наглашава да је дошло до помака и у развоју модерног дистрибутивног система, што је један од стратешких циљева нове развојне парадигме. У оквиру свеобухватног пројекта довођења е-трговине у рурална подручја у 2021. години, подршка је понуђена за укупно 1.489 округа, изграђено је 1.212 окружних логистичких дистрибутивних центара, а онлајн малопродаја пољопривредних производа достигла је 422,1 милијарду јуана.

Према подацима изнетим на конференцији, све већу популарност има зелена, здрава и интелигентна потрошња – обим продаје нових возила на електрични погон, на пример, достигао је у 2021. години 3,52 милиона јуана, тј. сваки осми продати нови аутомобил био је на електрични погон. Број оваквих нових возила достигао је 7,84 милиона, што чини око половину укупног глобалног обима.

Урбана и рурална потрошња развијале су се координирано. Градска малопродаја робе широке потрошње порасла је са 18 билиона јуана у 2012. на 38,2 билиона јуана у 2021. години, са просечном годишњом стопом раста од 8,7%, док је малопродаја у руралним подручјима порасла на 5,9 билиона јуана са 2,6 билиона јуана, уз просечну годишњу стопу раста од 9,8% (*Ibid*).

Главне препреке и изазови на путу имплементације модела „дуалне циркулације”

Упркос јасно дефинисаном новом стратешком правцу развоја и напорима да циљеви концепта „Дуалне циркулације” буду успешно

реализовани, постоје одређени проблеми и изазови са којима се Пекинг тренутно суочава. Наиме, по мишљењу неких економиста (Pettis, 2021, Rosen, 2021), један од главних изазова јесте дугорочна одрживост кинеске стратегије „Дуалне циркулације“. Да би циљеви дефинисани у оквиру новог модела привредног развоја били реализовани, потребно је преместити инвестиције са ниским економским приносима у високопродуктивне секторе, што су кинеске власти безуспешно покушавале да учине последњих неколико година.

Сем тога, кинеске власти суочавају се са одређеним потешкоћама у успостављању неопходних мера и механизма за подстицање домаће потрошње, чије повећање је једна од главних претпоставки успешне реализације стратегије „Дуалне циркулације“. Према истраживању *China Power Team*-а (2021), Кини недостају важни фискални алати за прераспodelу богатства између домаћинстава са високим приходима и домаћинства са ниским приходима, као и софистицирани систем социјалне заштите који би био способан да осигура домаћинства са ниским и средњим приходима од економских потешкоћа.

Упоредо са дугорочним структурним проблемима на ефикасност реализације стратегије „Дуалне циркулације“ утицало је спровођење политике нулте толеранције према ковиду 19, што је у протеклих неколико месеци за последицу имало смањење како кинеског привредног раста, тако и промета робе, потрошње, стопа раста извоза и сл. Наиме, скокови ковида 19 током лета 2021. године допринели су успоравању типичних путовања на одмор и смањењу малопродаје, а епидемија у Шангају покloпила се са падом малопродаје од 3,5% одсто у марту 2022. године.

У другој половини 2021. дошло је до озбиљног успоравања на тржишту некретнина, што би с обзиром на висок ниво учешћа сектора некретнина и грађевинарства у БДП-у могло додатно успорити стопу привредног раста у наредном периоду. Продужени пад на тржишту некретнина такође би негативно утицао на продају земљишта, кључни извор прихода локалне самоуправе, а самим тим на њихове могућности да плаћају потребне инвестиције.

И на крају, али не мање важно, када се разматрају перспективе будућег развоја кинеске привреде у контексту реализације стратегије „Дуалне циркулације“, треба имати у виду утицај конфронтације Украјине и Руске Федерације, односно дужину

трајања конфликта и могуће консеквенце по светску економију, укључујући и кинеску привреду.

Закључак

Да би се у наредном периоду главни изазови и препреке привредном расту и спровођењу стратегије „Дуалне циркулације” превазишли, кинеске власти треба да уложе озбиљне напоре у убрзање тржишних реформи кроз оптимизацију алокације ресурса, јачање приватног сектора и унапређење институционалних система за његову подршку. Биће потребно посветити више пажње побољшању продуктивности кроз иновације, односно развоју сопствене софистициране технологије; убрзати претварање научних и технолошких достигнућа у производне капацитете и ојачати ланце снабдевања (CSET 2021).

Постоји потреба и за повећањем потрошње, како у кратком, тако и дугом року. Краткорочно гледано, НР Кина настоји да подржи економски раст у 2022. повећањем потрошње, што је посебно важно у години када је влада поставила амбициозни циљ раста БДП-а од 5,5%, а земља се спрема на јесен за 20. конгрес странке, када ће се бирати највише руководство Комунистичке партије Кине. Сем тога, потрошња може бити главни покретач опоравка након ковида.

Дугорочно гледано, повећање потрошње је кључни услов реализације новог модела развоја привреде НР Кине, а власти Кине су већ предузеле одређене кораке да се потрошња у наредном периоду подстакне. Стални комитет Националног народног конгреса и Државни савет су 10. априла 2022. године заједничком објавом дефинисали сет мишљења о стварању „националног јединственог тржишта”. Овај документ описује стварање националног јединственог тржишта како би се побољшала стандардизација и конзистентност у примени прописа у широком спектру индустрија у Кини, што између осталог има за циљ да подстакне потрошњу (Huld 2022). Потребу за повећањем потрошње нагласио је и премијер Ли Кеђијанг, који је на састанку 14. априла 2022. године, између осталог, наговестио нове мере за повећање потрошње кроз пружање веће подршке малопродаји и туризму и угоститељству, као секторима који су били највише погођени ковидом.

Промене су потребне и када је реч о спољнотрговинској размени, а пре свега о извозу, који ће и даље бити од виталне важности за

кинеску привреду. Кинеске власти требало би да се фокусирају на диверзификацију извоза, како у погледу његове структуре, тако и извозних тржишта. Наиме, диверзификацијом извозних тржишта НР Кина би могла да смањи прекомерну зависност од тржишта појединих земаља, док би диверзификација структуре омогућила повећање међународне конкурентности кинеских предузећа. Диверзификација извоза такође зависи од продубљивања интрарегионалних и међурегионалних активности, а иницијатива „Појас и пут” може да има виталну улогу у том погледу.

Библиографија

- Chen, Tinggui, Yiwen Qiu, Bing Wang, and Jianjun Yang. 2022. “Analysis of Effects on the Dual Circulation Promotion Policy for Cross-Border E-Commerce B2B Export Trade Based on System Dynamics during COVID-19”. *Systems* 10, no. 1: 13. <https://doi.org/10.3390/systems10010013>
- China.org.cn. 2022. *Press conference on integrating domestic and foreign trade and fostering dual-circulation development*, доступно на: http://www.china.org.cn/china/2022-05/25/content_78236017.htm, приступљено у јуну 2022.
- China Power Team. 2021. “Will the Dual Circulation Strategy Enable China to Compete in a Post-Pandemic World?”. *China Power*. December 15, 2021, доступно на: <https://chinapower.csis.org/china-covid-dual-circulation-economic-strategy/>, приступљено у мају 2022.
- Center for Security and Emerging Technology (CSET). 2021. Translation: Outline of the People’s Republic of China 14th Five-Year Plan for National Economic and Social Development and Long-Range Objectives for 2035, доступно на: <https://cset.georgetown.edu/publication/china-14th-five-year-plan/>, приступљено у марту 2022.
- COFACE. 2022. Textile-Clothing, доступно на: <https://www.coface.com/Economic-Studies-and-Country-Risks/Textile-Clothing>, приступљено у јуну 2022.
- Dimitrijević, Duško. 2020. “Contemporary relations of Serbia and China in a changing world”. Institute of International Politics and Economics; Faculty of Security Studies, 2020.

- Huang, Françoise. 2020. "Dual circulation: China's way of reshoring?", Allianz Research.
- Guo, Qing; Yingshi, Ye and Ziyu He. 2022. "Analysis of Status, Existing Problems and Countermeasures in the Development of Dual Circulation of China at Each Stage". *Open Journal of Social Sciences* 10, no. 5 (2022): 367-394.
- Haichao, Fan; Yichuan, Hu; Lixin, Tang and Wei Shang-Jin. 2022. "Is the American soft power a casualty of the trade war?", NBER Working Paper 29999.
- Huang, Kevin XD; Li, Shuangjian; and Tian, Guoqiang. 2021. "Chinese Economy under the New "Dual Circulation" Strategy: Challenges and Opportunities" – A Summary of the Annual SUFE Macroeconomic Report (2020-2021). *Frontiers of Economics in China*, 16.1: 1-29.
- Huang, Xianhai; Yu, Pan; Song, Xueyin and Hangyu Chen. 2021. "Strategic focus study on the new development pattern of 'dual circulation' in China under the impact of COVID-19". *Transnational Corporations Review*, 1-9.
- Huld, Arendse. 2022. "China Proposes Measures to Boost Consumption in Face of COVID-19". *China Briefing*, доступно на: <https://www.china-briefing.com/news/china-consumer-market-new-opinions-on-boosting-growth/>, приступљено у мају 2022.
- Javed, Saad Ahmed; Bo, Yu, Tao, Liangyan and Wenjie Dong. 2021. "The 'Dual Circulation' development model of China: Background and insights". *Rajagiri Management Journal*.
- Jelisavac Trošić, Sanja, Biljana Stojanović-Višić, and Vladeta Petrović. 2018. "New opportunities for further improvement of economic cooperation between Serbia and China". *The Review of International Affairs*, 69 (2018): 21-35.
- Jia, Kang. 2021. "Accelerating the construction of a new development pattern with the domestic circulation as the mainstay and mutual promotion of dual circulation". *Journal of Chinese Economic and Business Studies* (2021): 1-9.
- Jovičić, Elena, Stevanović, Slavica, and Isidora Beraha. 2020. "Serbia-China bilateral trade relations: major challenges and opportunities", *Economic Analysis: journal of emerging economics*, Vol. 53, No. 2: 133-144.
- Jun, Li. 2021. "Fully and accurately understand the profound connotation of the new development pattern of 'dual circulation'". *People's Forum*, 2021(02): 12-15.

- Lađevac, Ivona. „Tekuća situacija i mogućnost koordinacije politike 'Jedan pojas, jedan put' između Kine i EU-perspektiva Srbije”. Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2018.
- Li, Boning, and Su Zhang. 2022. “Research on the development path of China’s digital trade under the background of the digital economy”. *Journal of Internet and Digital Economics*.
- Lin, Justin Yifu and Xiaobing Wang. 2021. “Dual Circulation: a New Structural Economics view of development”, *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, DOI: 10.1080/14765284.2021.1929793
- Lin, Justin Yifu. 2021. “Dual Circulation and China’s Development”. *Frontiers of Economics in China*, 16.1 (2021): 30-34.
- Marjanović, Darko, Jovičić, Elena, and Danijela Stojanović. 2021. “The global distribution of Chinese Investments - importance for the economy of Serbia”. *Ekonomika*, Vol. 67, No. 1:0 43-55.
- Miljković, Ivana M. Božić. 2021. “Gеоeconomics aspects of the cooperation between the Republic of Serbia and the People’s Republic of China: situation and perspectives”. *Социолошки преглед* 55, no. 2 (2021): 314-351.
- Pettis, Michael. “Will China’s Common Prosperity Upgrade Dual Circulation?”. CARNEGIE. доступно на: <https://carnegieendowment.org/chinafinancialmarkets/85571>, приступљено у мају 2022.
- Nis, Grünberg, Vincent Brussee. 2021. “China’s 14th Five-Year Plan - strengthening the domestic base to become a superpower”, MERICS, 2021, доступно на: <https://merics.org/en/short-analysis/chinas-14th-five-year-plan-strengthening-domestic-base-become-superpower>, приступљено у априлу 2022.
- Paterson, Stewart. 2022b “China’s dual circulation strategy: policy shift ahead?”. *Hinrich Foundation report*: 1-17.
- Paterson, Stewart. 2022a “The impact of Dual Circulation Strategy on China’s overseas investments”. *Hinrich Foundation report*: 1-20.
- Qunhui, Huang. 2021. “The new development pattern of ‘dual-circulation’: profound connotation, background of the times and suggestions for formation”. *Journal of Beijing University of Technology* (Social Science Edition), 21(01): 9-16.
- Rosen, Daniel. “China’s Economic Reckoning”, *Foreign Affairs*, доступно на: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2021-06-22/chinas-economic-reckoning>, приступљено у јуну 2022.

- Shi and Zhou. 2021 "The Theoretical Logic, Development Process and Realistic Thinking of Dual Circulation". *Statistics and Decision* 37, no. 10 (2021): 151-154.
- Steinberg, David A., and Yeling Tan. 2022. "Public responses to foreign protectionism: Evidence from the US-China trade war". *The Review of International Organizations* (2022): 1-23.
- Stevastopulo, Demetri. 2021 "US targets China rare earth magnets for possible tariffs". *Financial Times*, доступно на: <https://www.ft.com/content/30dac928-e54a-4925-a1fa-e8bc6a7adae7>, приступљено у јуну 2022.
- International Trade Center (ITC). 2022. Trade Map. Trade statistics for international business development, доступно на: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c156%7c%7c000%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1, приступљено у јуну 2022.
- Yeung, Karen. 2020. "China is Only G20 Country Expected to See Positive Economic Output This Year, OECD Says", *South China Morning Post*.
- Yu, Yongding. 2021. "Understand the Evolution of Development Strategy Behind 'Dual Circulation'", CF40, http://www.cf40.com/en/news_detail/11718.html.
- Yukon, Huang and Jeremy Smith. 2020. "Why trade will continue to power China, even as it tries to look inward," *South China Morning Post*, доступно на: <https://www.scmp.com/comment/opinion/article/3101633/why-trade-will-continue-power-china-even-it-tries-look-inward>, приступљено у априлу 2022.
- Zakić, Katarina. 2021. "New development paradigm within the Chinese 14th five-year plan-Chinese vision of modern China". *The Review of International Affairs*, 2021, 72.1183: 67-87.

DUAL CIRCULATION AND STRUCTURAL CHANGES IN THE FOREIGN AND DOMESTIC TRADE OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

Abstract: By adopting the „Dual circulation” strategy in March 2021 as the main component of the 14th Five-Year Plan, the People’s Republic of China has decided to maintain long-term economic growth and protect against the effects of external shocks in the forthcoming period by establishing unhindered “internal circulation” of domestic production, distribution and consumption and at the same time reducing dependence on the “external circulation” of the global market. Given the position and importance of the People’s Republic of China as a global actor, even a slight shift in Chinese focus from the export-oriented model could significantly affect the world economy and global trade flows. Therefore, the main goal of the paper is to analyse the changes in the foreign and domestic trade sector of the People’s Republic of China, as well as to identify the main obstacles and challenges facing the People’s Republic of China in implementing the „dual circulation” strategy. The paper pays special attention to the assessment of possible directions of development in the coming period, both in the context of the implementation of defined goals and in the context of the potential impact on the world economy. Despite the stronger recovery of the foreign trade of the People’s Republic of China, which was reflected in the growth of exports (31%) and imports (27.3%), as well as the increase in total retail sales of consumer goods (38%) in 2021 compared to the previous year, the dynamics of foreign and domestic trade was not fully in line with the defined strategic priorities. The realization of the set goals was adversely affected by difficulties in establishing a mechanism for the domestic consumption stimulation, a zero-tolerance policy toward COVID-19 and the consequent slowdown in economic growth, reduction in tourism and retail revenues, as well as a significant slowdown in the real estate market. The efficiency of the implementation of the „dual circulation” strategy in the coming period will largely depend on the duration of the COVID-19 pandemic, the global geopolitical situation, the speed of recovery of production and export capacities of competing countries, but also the ability of Chinese authorities to meet key challenges and return the economy to a more stable development path.

Keywords: Dual circulation, PR China, foreign trade, domestic trade, consumption.

ДУАЛНА ЦИРКУЛАЦИЈА И НОВИ ПРАВЦИ АГРАРНЕ ПОЛИТИКЕ У КИНИ

Др Наташа Станојевић¹

Анстракт: Једна од последица наглог раста кинеске привреде јесте диспропорција између аграрне производње и повећане тражње, а тиме и раст увоза прехранбених производа. Зависност од спољних тржишта показала се, услед низа поремећаја на светском тржишту, као неприхватљива економска политика у већини савремених привреда. Растући протекционизам развијених земаља, пандемија ковид 19 и актуелни сукоб у Украјини указали су на изузетну рањивост савремених привреда у погледу снабдевања храном, управо због њене базичне улоге. У измењеним околностима на светском тржишту Комунистичка партија Кине одлучила се за промену читаве парадигме развоја, назване Дуална циркулација. Кључни циљ је одвајање домаће привреде од екстерних услова, односно паралелно одвијање унутрашњих и спољних економских процеса. Други аспект нове парадигме је постављање квалитета производа и услова живота становништва изнад привредног раста. Ови принципи су окосница нових аграрних политика, које имају основу у 14. петогодишњем плану и бројним званичним актима који представљају разраду новог плана. Циљеви рада су научна дескрипција нове кинеске аграрне политике, класификација њених кључних обележја и предвиђање изазова и исхода њихове примене у средњем и дугом року. Основни метод је анализа стратешких докумената аграрних политика. Појаве које се истражују су примена принципа паметне пољопривреде, еколошких стандарда, развој руралних заједница и проширење ланаца пољопривредне производње интегрисањем примарног,

¹ Научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, e-mail: natasa.stanojevic@diplomacy.bg.ac.rs

Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2021. године”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2022. године.

секундарног и терцијарног сектора. Резултати и закључак истраживања показују да је новији технолошки развој Кине обезбедио добре основе за успешну примену принципа паметне пољопривреде и, на њој засновано, значајно повећање продуктивности. Значајна новија достигнућа у модернизацији села указују на реалну могућност руралног развоја, док се реализација еколошких циљева може очекивати само у дугом року.

Кључне речи: аграрне реформе, Кина, Дуална циркулација, паметна пољопривреда, рурални развој.

Увод

Већ почетком 20. века Кина је, као последица кризе 2001. године, доживела негативне ефекте пада тражње у Европи и Америци. То је био први сигнал креаторима развојне политике да превелика економска повезаност са међународним тржиштем има своју цену. Светска економска криза, која је уследила 2008, упркос томе што је у основи била финансијска криза западних привреда, довела је до значајних промена глобалног пословног амбијента. Смањен је удео спољне трговине и инвестиција у светској привреди, ојачан трговински и инвестициони протекционизам, а тражња редукована на тада рекордни ниво. Додатно, Кина се нашла на мети трговинског протекционизма Сједињених Америчких Држава и инвестиционог протекционизма Европске уније. Поред ових процеса, сложена и бројна ограничења која су 2020. године наметнута ради сузбијања пандемије ковида 19, нагласила су слабости свих привреда зависних од страних тржишта.

Измењени услови и правила у светској привреди наметнули су Кини потребу за утврђивањем другачијих основа економског развоја. Нова развојна парадигма Кине, Дуална циркулација, у највећој мери је настала као одговор на растућа ограничења пословања на глобалном нивоу. Као кључни циљеви Дуалне циркулације постављени су оснаживање и релативна независност унутрашње пословне циркулације (производње, размене, расподеле и потрошње) од међународног тржишта. Не одричући се значајне позиције на глобалном тржишту, план КП Кине је да у што већој мери раздвоји ова два тока и обезбеди релативну самодовољност привреде.

Сам концепт независног развоја наметнуо је давање приоритета развоју пољопривреде, која је током неколико деценија глобалног продора Кине све више заостајала за другим секторима привреде.

Почетак њеног спектакуларног успона после Културне револуције 1978. године такође је започео свеобухватном аграрном реформом и постављањем раста пољопривредне продуктивности као основе националног развоја. Нагли привредни раст који је уследио крајем 20. века био је углавном заснован на убрзаном индустријском расту. Модернизација, индустријализација и урбанизација су „повезане са појавом три међусобно повезане препреке у руралном развоју Кине: фрагментација земљишта, губитак пољопривредне радне снаге и деградација животне средине” (Хуе 2021, 271). Губитак пољопривредне радне снаге био је директна последица индустријализације и урбанизације, односно масовне миграције руралног становништва. Деградација животне средине резултат је комбинације повећане тражње услед брзог привредног раста и развоја хемијске индустрије.

Даљи привредни раст почетком 21. века, праћен растом куповне моћи становништва, у кратком периоду је довео до немогућности домаће производње да одговори на повећану тражњу. Уследио је огроман раст увоза пољопривредних производа из мање развијених земаља источне и југоисточне Азије. Број врста и количина пољопривредних производа који се увозе је значајно повећан и наставља да расте, при чему се као кључни проблем јавља масован увоз кључних производа, као што су житарице, памук, уљарице, шећер, млеко и месо. Иако пољопривреда и даље бележи изузетан раст продуктивности, аграрни сектор је у све већем заостајању у односу на укупни развој кинеске привреде.

Повратак ове базичне делатности у фокус укупног развоја није повратак на претходно стање, већ покретање новог циклуса другачијег кинеског развоја. Крајем осамдесетих година око 84% укупне кинеске популације било је рурално, што је заправо приморало кинеске власти да раст пољопривредне продуктивности поставе као основу укупног привредног раста (Fan 2007). На садашњем степену развијености кинеске привреде јачање пољопривреде није основ раста, јер раст више није императив, већ начин да се обезбеди сигурност становништву и очувају постигнути резултати. Поред тога, унапређење производње је новом стратегијом повезано са укупним руралним развојем, што такође указује на приоритет добробити становништва у односу на додатни привредни раст.

Имајући у виду важну позицију пољопривредног и руралног развоја у планираном концепту будућег развоја, потребно је да се идентификују. Као циљеви рада постављени су научна дескрипција

нове кинеске аграрне политике, компарација ранијег стања и новијих достигнућа у погледу конкретних циљева, класификација њених кључних обележја, објашњење конзистентности и усклађености докумената аграрних политика са укупном стратегијом развоја и предвиђање изазова и исхода њихове примене у средњем и дугом року. Основни метод је анализа садржаја докумената нових аграрних политика Кине.

Основни циљеви и принципи Дуалне циркулације и значај пољопривреде за њихову реализацију

Кинески економски раст и брза интеграција у светску привреду крајем 20. века засновани су на специфичном моделу економског развоја који комбинује централизовано стратешко планирање државе са појединим тржишним механизмима. Централнопланско управљање генерално пружа могућност бржег прилагођавања привреде, посебно у наглим променама међународних тржишних услова, финансијских криза, ратова и других ванредних околности. С друге стране, савремени кинески модел знатно се разликује од некадашњих комунистичких, као и свих других развојних модела по наглашено експерименталном приступу.

Без претходно догматски утврђеног циљаног модела привреде, кинески планери несметано и континуирано преиспитују функционисање економског система, функционалност веза између унутрашњих фактора, ефекте успостављених релација са међународним тржиштем, тражећи увек нова решења за нове изазове. Елементи слободног тржишта у кинеској привреди, као што су слободно формирање цена и значајан удео компанија у приватном власништву, доприносе привредном расту, док истовремено не спутавају централну власт да управља кључним правцима развоја.

Главни инструмент реализације планираних измена је петогодишњи план, који настаје као резултат централизованог дотока повратних информација о успешности, слабостима и проблемима у реализацији претходних циљева. План је главни извор информација о будућем економском развоју и смерница за владе кинеских провинција, предузећа и грађане (Zakić 2021, 67). Он је основа за нове јавне политике, али је увек праћен и низом других аката и закона који конкретизују начела плана у појединачним областима привреде и друштва.

Планирање омогућује Кини да брзо одговори на актуелне изазове, али и да, по потреби, коригује дугорочне развојне циљеве и усваја нове стратегије развоја. Константне промене унутрашњих и глобалних фактора и њиховог међусобног односа периодично доводе до потребе значајних корекција самих основа развоја. Како се радикалне промене у светској привреди дешавају спонтано (светске или регионалне економске кризе, пандемија), могућност утицаја било ког међународног субјекта, без обзира на политичку моћ, веома је ограничена. Насупрот томе, централнопланско управљање Кини омогућило је висок степен контроле над привредним процесима и плански усмерену измену читаве развојне парадигме. То је био случај са концептима „Отворених врата“, који је развој везао за масовни извоз заснован на приливу страних инвестиција, „Go Global“, који је предвидео раст заснован на извозу домаћих брендова и пласман вишка капитала у иностранству, а иницијатива „Појас и пут“ више није укључивала извоз као покретач развоја, већ бенефите од ангажовања вишка капитала, услуга и радне снаге на пројектима у иностранству.

Основни правци развоја у претходним развојним концептима указују на још једну важну карактеристику кинеског приступа развоју. Ниједна промена парадигме није у потпуном нескладу са претходном. Ниједан нов основ развоја не поништава претходна достигнућа, нити намеће елиминисање било ког претходног покретача раста. Нове парадигме само дефинишу, уобличавају и преусмеравају процесе који су већ настали, било да су наметнути екстерним променама, било као резултат достигнутог степена раста и развоја.

Најновија парадигма Дуална циркулација, јасније него претходне, указује на прилагодљивост кинеске централнопланске политике у односу на друге земље. Док су раније промене парадигме у већој мери биле детерминисане променама унутрашњих фактора услед наглог привредног раста, Дуална циркулација је у највећој мери настала као одговор Кине на наведене међународне промене и нове ризике од зависности од глобалних економских процеса. Насупрот другим земљама, које су суочене истим глобалним амбијентом и екстерним шоковима и на њих одговарају различитим *ad hoc* мерама, Кина има механизме који јој омогућују да се боље, брже и адекватније прилагоди новим околностима.

У суштини основни циљ Дуалне циркулације је раздвајање интерних од екстерних пословних активности (промета или циркулације) и успостављање паралелног уместо испреплетаног

функционисања ових токова, како би се кинеска привреда заштитила од екстерних економских поремећаја и смањила зависност од страних тржишта (Stanojević 2022). Као носилац будућег развоја поставља се унутрашња циркулација, односно раст домаће производње и потрошње (понуде и тражње), уместо повећања пласмана робе, услуга и инвестиција на глобалном тржишту (CSET 2021).

Основни инструмент за спровођење промена у овом правцу је актуелни 14. петогодишњи план (14th Plan, 2021). Како се дугорочни стратешки циљеви не реализују у петогодишњем периоду, 14. план је само полазна основа за основни циљ Дуалне циркулације – релативна независност унутрашњег тржишта (CSET 2021). Иако 14. план има у фокусу иновације, науку и технологију, дигитализацију и модернизацију (Zakić 2021), они нису наведени као самостални циљеви, већ као начини за унапређење домаће производње и повећање квалитета живота становништва. Први пут петогодишњи план не укључује конкретне показатеље привредног раста, већ је акценат на квалитету раста, његовој еколошкој одрживости и благостању за целокупно становништво.

Оснаживање унутрашњих привредних процеса и усмеравање привреде ка самодовољности и независности природно ставља у први план развој пољопривреде и рурални развој. Смањење зависности од увоза хране императив је у свакој стратегији смањења зависности од страних тржишта. Зато је један од кључних планова КП Кине за наредни период „давање приоритета развоју пољопривреде и руралних подручја и свеобухватно промовисање ревитализације села” (14th Plan 2021, 54). Развој пољопривреде и рурални развој технички заузимају само једно од 19 поглавља 14. плана, међутим, они су повезани са неколико других група планова и циљева, који чине окосницу Дуалне циркулације.

Прво, имајући у виду још увек ниску куповну моћ широких слојева становништва, *повећање домаће тражње*, као први наведени циљ Дуалне циркулације, великим делом односи се на потрошњу домаћинства, у којој прехранбени производи имају највећи удео. Домаћа тражња је већ дуже време важнији покретач кинеског економског раста од извоза, али се њен највећи део односи на државну потрошњу и производну (индустријску) тражњу. Потрошња финалних добара, односно потрошња домаћинства, остала је релативно ниска.

Друго, унапређење саме пољопривредне производње део је плана јачања унутрашње циркулације повећањем *производње*, односно *понуде*.

Овај план је одређен циљем смањења увоза, али и планираним додатним повећањем домаће тражње.

Треће, неколико циљева Дуалне циркулације и 14. петогодишњег плана односи се на *равномернији развој* и расподелу међу регионима и међу становништвом. Равномернији регионални развој подразумева управо смањење разлика између индустријских и технолошких области на истоку земље, продуктивних али знатно сиромашнијих руралних средина у њиховом залеђу и најсиромашнијих средина „унутрашње” Кине (централноазијске области). Борба против сиромаштва у Кини скоро у потпуности се односи на сузбијање руралног сиромаштва. Ова група циљева не тиче се на унапређења пољопривредне производње, већ укупног развоја руралних средина, који заузима важно место 14. плану. То предвиђа 13. одељак 14. плана, који поставља као циљ „побољшање квалитета живота грађана и унапређење укупног људског развоја” (14th Plan 2021, 104).

Четврто, упркос томе што пољопривредна производња, као примарна делатност, није технолошки интензивна, њено повећање више није могуће засновати на повећању механизације и интензивирању хемијских поступака, јер су они пре више деценија достигли свој максимум. Значајније повећање аграрне продуктивности могуће је само применом *иновативних технологија* и напредних производних поступака, који су наведени као кључни аспекти нове развојне стратегије.

Пето, важно место у новој развојној стратегији заузима питање *еколошке одрживости* производње и потрошње. Једанаести одељак 14. Плана предвиђа „промоцију зеленог развоја и успостављање хармоничног односа између људи и природе” (14th Plan 2021, 88). Ниво здравствене (не)исправности хране и степен хемијског загађења вода и земљишта, као последице пољопривредне производње, мање су видљиви, али једнако неприхватљиви као загађење ваздуха у индустријским градовима.

Поред општих стратешких циљева Дуалне циркулације, у којима пољопривреда и рурални развој имају важно место, КП Кине је дефинисала специфичне циљеве који се посебно односе на аграрни сектор. То су: функционалније повезивање руралних и урбаних средина и интензивније међусобно подстицање пољопривреде и индустрије (14th Plan 2021, одељак 7).

Сви ови општи и посебни развојни циљеви, као и начини за њихову реализацију, укључени су у нове аграрне политике Кине.

Правци промена аграрне политике Кине

Основни правци актуелних промена аграрне политике наговештени су још 2017. године, на 19. националном конгресу Комунистичке партије Кине, када је предложена стратегија руралне витализације као кључни аспект за будуће правце развоја модернизоване економије. Ови предлози су потом обухваћени низом политика и стратешких докумената који су претходили Дуалној циркулацији, као што је „Развојни план за дигиталну пољопривреду и руралне области: 2019–2025“ (Development Plan for Digital Agriculture 2019) и „Кинеска рурална витализација и зелени развој пољопривреде – политички оквир и акциони план“ (Rural Vitalization and Agriculture Green Development 2020).

Нови циљеви и правци промена аграрног развоја добили су заједнички оквир у Централном документу број 1 за 2021. годину (Central Document No 1) и 14. петогодишњем плану (14th Plan 2021). Централни документ се, под истим називом, увек односи искључиво на пољопривреду и усваја се на годишњем нивоу, док 14. план, као конкретизација Дуалне циркулације, обухвата све аспекте планског развоја привреде и друштва у петогодишњем периоду. Смернице аграрне политике дате су у посебном одељку 14. плана о пољопривреди (Одељак 7), али нису ограничене на њега. Како је приказано у претходном поглављу, бројни општи развојни правци, дефинисани у 14. плану, такође се односе на пољопривреду и рурални развој. На пример, Одељак 2 14. плана, који се тиче укупног развоја кинеске привреде, заснован је на иновацијама, подизању нивоа науке и технологије и њиховој имплементацији у домаћој производњи, као и Одељак 11 који укључује низ еколошких захтева и посредно даје смернице за конструисање аграрних политика. Законски оквир и снажан подстицај новим аграрним политикама дат је усвајањем *Закона о промоцији руралне витализације*, који је ступио на снагу 1. јуна 2021. године.

Као кључне савремене промене кинеске аграрне политике у односу на претходни период, које су наведене у овим и другим документима, могу се издвојити:

а) мере за унапређење аграрне производње, међу којима се посебно наглашава улога научнотехнолошких иновација као носиоца продуктивности;

б) подизање еколошких стандарда у пољопривредној производњи, такође уз значајан очекиван допринос науке и технологије;

в) нов приступ руралном развоју, са акцентом на мултисекторском приступу;

г) повећање степена развоја руралних заједница (инфраструктура, образовни и здравствени систем, култура и друго).

Мере за повећање пољопривредне производње

У складу са величином популације Кина има највећу пољопривредну производњу на глобалном нивоу. Упркос томе, она не може у потпуности да задовољи потребе сопственог становништва у квантитативном смислу. Још више је наглашен проблем квалитативног одговора пољопривреде на домаћу тражњу. Наиме, брз привредни раст подстакao је домаћу тражњу, која је знатно другачија од оне која се формирала на основу раста броја становника. Повећана је куповна моћ становништва, тиме и тражња за ширим асортиманом и квалитетом прехранбених производа. Како је Дуалном циркулацијом и 14. планом предвиђено додатно повећање домаће тражње, то је изазов за унапређење пољопривредне производње постао још већи.

Ради повећања степена самодовољности и смањења прекомерног увоза хране, о коме је било речи, нове аграрне политике предвиђају: а) строгу заштиту обрадивог земљишта и основних усева и б) интензивнију примену иновација у пољопривредној производњи.

Мере које су предвиђене за обезбеђење потребне количине основних усева су: ограничење коришћења обрадивих површина у непољопривредне сврхе, ограничена могућност промене намене засада основних усева у друге врсте пољопривредних производа и забрана праксе откупљивања квалитетног земљишта по ниским ценама (14th Plan 2021, члан 23). Све забране и ограничења предвиђена Планом потврђени су одредбама Закона о руралној витализацији, у коме се владе провинција, аутономних области и општина обавезују да предузму све потребне „мере да се не смањује укупна количина обрађеног земљишта и побољша њен квалитет“. Прецизније се наводе обавезе „стриктне контроле претварања пољопривредног у грађевинско земљиште, строге контроле претварања ораница у шумско земљиште, баштенско земљиште и друге врсте пољопривредног земљишта“ (Закон о руралној витализацији 2021, члан 14).

Подсетимо да кинеске стратегије и планови не укључују радикалне промене правца развоја без ослоњања у постојећим условима, већ уобличавају и преусмеравају процесе који се већ одвијају. Тако су одредбе о модернизацији пољопривреде биле установљене као приоритет у претходном, 13. петогодишњем плану. Економске политике и напори локалних и провинцијских власти у претходном петогодишњем периоду резултирали су значајним унапређењем технологија пољопривредне производње. Широка примена ИТ у пољопривреди Кине и значајно повећање примене иновација може се пратити до 2016. и 2017. године. У складу са планским приступом развоју, постигнути резултати су анализирани у склопу припрема за нови петогодишњи план, издвојени су проблеми и слабости, позитивни резултати су инкорпорирани у нове економске политике, уз предвиђен додатни развој на вишем технолошком нивоу.

Наиме, захтев за модернизацијом у пољопривреди у претходном плану није нужно подразумевао науку и технологију. Одсуство прецизнијег дефинисања оставило је локалним и провинцијским властима да „модернизацију” разумеју у складу са својим специфичностима, потребама, условима, средствима и могућностима и да учине напоре да њеном применом допринесу повећању продуктивности. Неке провинције спровеле су пројекте модернизације организације и управљања производњом, било је бројних иновација у начину коришћења ресурса, али се у највећем броју провинција примена нових, углавном информационих технологија, показала као најшире прихваћена, јер су ослоњена на недавни самостални развој кинеских технологија у другим секторима привреде.

Постоји широк спектар иновација у области информационих технологија које могу значајно да промене начине пољопривредне производње и које су у претходном периоду примењене у кинеској пољопривреди. Примена ових иновација је веома разнолика, од једноставних мобилних апликација до високотехнолошких „дигиталних фарми” које користе интегрисане системе који укључују сателите, дронове, роботе, сензоре и аналитику великих података (OECD, 2018, р. 2). Концепт који укључује масовну примену ИТ у пољопривреди најчешће се назива паметна пољопривреда.

Основа паметне пољопривреде подразумева економију знања и има фокус на специфичним условима и потребама одређене географске локације, уместо на универзалним решењима. Овај приступ претходно је носио назив прецизна пољопривреда,

наглашавајући прецизност мерних параметара и имплементацију тачно одређене потребне количине инпута. Домени у којима принципи паметне пољопривреде омогућавају оптимално управљање су: земљиште, вода, хранљиве материје, корови, болести и штеточине/инсекти (Zachariah 2019). Примена мера новог концепта паметне пољопривреде могла би да омогући одрживу пољопривредну производњу, што значи повећање производње без додатног заузимања земљишта, нарушавања животне средине и уз уштеду оскудних ресурса (Stanojević 2021).

Паметна пољопривреда „пружа готово неограничене могућности за:

1. прикупљање агроподатака (сензори, дронави и сателитско праћење раста усева, квалитета земљишта, водних ресурса и климе);
2. обраду и анализу добијених података (дигиталне платформе и агрометеоролошке платформе) и
- 3 активности заснованих на обрађеним информацијама (*Internet of Things* – IoT, роботи и дронави)” (Stanojević 2021).

У претходној деценији у кинеској пољопривреди постигнути су најзначајнији резултати у трећој групи – примена ИТ за спровођење раније установљених (стандардних) поступака и процеса, те делимично у првој групи – примена ИТ за добијање података. У најширем смислу ИТ су у руралној Кини заузеле значајно место још раније, али се то углавном односило на приступ интернету и продају преко интернета. Како наводи Чунђијанг, већ крајем 2017. године „око 96% села имало је приступ интернету, а малопродаја преко интернета достигла је 1,25 трилиона јуана” (Chunjiang, 2019, 1). Ипак, ово је најнижи облик коришћења ИТ у пољопривреди, са скромним доприносом укупном руралном развоју.

У претходној деценији, међу новим технологијама у пољопривреди, највећи раст примене имали су дронави. Како је Кина водећи светски произвођач цивилних дронава, они су доступни у већини руралних области. Процењује се да је „број пољопривредних дронава удвостручен између 2016. и 2017. године, достигавши 13.000 летелица”, а да је у наредном периоду наставио експоненцијални раст (Chung 2019). Чунг наводи неколико примера примене дронава са конкретним резултатима у погледу раста продуктивности. Међу њима се издвајају коришћење дронава за опрашивање воћа у Синђијангу, заштита усева на стрмим теренима у округу Јиангјин, прскање дефолијантом за бербу

памука у Синђијангу (Chung, 2019). Ови примери су показали да је употреба дронова довела до смањења просечног времена рада за 2–8 пута и значајне уштеде укупних трошкова.

Површине на којима се дронови користе у производњи утростручене су у периоду 2016–2019. године (Chung 2019, 7). Упркос наглом повећању примене пољопривредних дронова, ове површине чине само 5% укупних пољопривредних површина у Кини, што пружа велику могућност раста на основу додатне примене. На основу постојећег растућег тренда и веома ниских цена дронова на кинеском тржишту, може се очекивати значајан раст пољопривредне продуктивности.

Међу новим технологијама у Кини примена сензора, и на њима заснованим IoT технологија, добија на значају. Како је примена сензора новијег датума, до сада је реализовано само 426 оваквих пољопривредних пилот пројеката (Ge et al., 2021). Висока аутоматизација процеса коју подразумева IoT начин производње потребна је кинеској пољопривреди с обзиром на наглашен недостатак радне снаге. С друге стране, још увек високе цене ове технологије не иду у прилог њеном масовном коришћењу.

Уочавајући предности, слабости и правце руралне модернизације у претходном периоду, нове аграрне политике постављају пољопривредну производњу у исту категорију са осталим производним активностима у погледу развоја заснованог на иновацијама. Држава законом „гарантује улагање у пољопривредну науку и технологију, истраживање јавног благостања и подстиче ентузијазам кадрова у пољопривредној науци и технологији за иновације” (Закон о витализацији села 2021, члан 16), као и механизме „који доприносе трансформацији и унапређењу пољопривредних научних и технолошких достигнућа” (Закон о витализацији села 2021, члан 17).

У свакој одредби докумената који су наведени као основе аграрних политика, наглашава се додатни захтев да развој пољопривреде буде заснован на развоју кинеске науке и технологије, што је одраз општег циља Дуалне циркулације за повећањем независности.

Законом о витализацији села (члан 12) прецизирана је обавеза свих нивоа власти да „промовишу изградњу дигиталних села”, док су у 14. плану наведене инструкције да се ојача систем иновација у области науке и технологије у пољопривреди, да се развију иновативне методе саветовања за пољопривредну технологију и изгради *паметна*

пољопривреда. Планом су предвиђене и конкретне активности, као што су „подршка истраживању врхунских пољопривредних технологија семена и примена биоинжењеринга у индустрији семена” (14th Plan 2021, 55).

Нове аграрне политике, дакле, не предлажу потпуно нове правце развоја, већ дају снажан подстицај и правни оквир досадашњим достигнућима на пољу примене ИТ у пољопривреди и дефинишу државне субјекте задужене за даљи раст производње на овим основама.

Наука и технологија у служби одрживе пољопривреде

Интензивна пољопривредна производња за растућу популацију захтевала је у протеклим деценијама прекомерну употребу вештачких ђубрива и пестицида, што је у кратком периоду довело до деградације земљишта и контаминације воде. Према подацима Светске банке и Организације за храну и пољопривреду Уједињених нација (FAOSTAT 2020) количина препарата за заштиту биља које Кина годишње примењује три пута је већа од потрошње Сједињених Држава, мерено по јединици пољопривредног земљишта. Кинеско министарство заштите животне средине и Министарство за земљиште и ресурсе проценили су да је око 19,4% обрадивог земљишта у Кини контаминирано (Chung 2019, 5). Под деградацијом земљишта у Кини подразумева се ерозија земљишта, исцрпљивање, промена минералног састава и загађење који су узроковани дуготрајним коришћењем, као и рударске активности (Sun and Lee 2015, 232).

Одрживост производње и потрошње, схваћена у најширем смислу као смањење загађења и деградације, али и утршка земљишних и водних ресурса, ради очувања за будуће генерације представља једну од кључних новина у планираним правцима будућег развоја. Одрживост се односи на рурална подручја једнако као и на индустријске области. Став о еколошким изазовима у најширем смислу наведен је у Закону о витализацији села и гласи: „Придржавати се складног суживота човека и природе, координисано управљати шумама, пољима, језерима и пешчаним системима, промовисати зелени развој и промовисати изградњу еколошке цивилизације” (Закон о витализацији села 2021, члан 4, став 3). Ово опште опредељење наведено је у проширеној форми и у 14. плану, у коме се као циљ наводи зелена трансформација пољопривреде, развијање пољопривреде која чува воду, смањење употребе пестицида и ђубрива,

контрола загађења пољопривредног земљишта, унапређење пољопривредних стандарда и менаџмент сертификације зелене хране, органских пољопривредних производа и слично (14th Plan 2021, 56).

Свака од ових одредби је даље конкретизована. На пример, у погледу управљања водним ресурсима 14. план садржи одредбу о промоцији процеса који омогућују уштеде воде, изради пројеката за наводњавање који штеде воду и пажљивије управљање водним ресурсима у великим и средњим областима које се наводњавају (14th Plan 2021, 55). Одредбе о процесима који омогућују уштеде воде и развијање пољопривреде која чува воду директно се односе на примену иновативних достигнућа науке и технологије, односно принципе паметне пољопривреде.

Наиме, научне и технолошке иновације, поред улоге у повећању продуктивности, о чему је било речи у претходном одељку, укључују принципе, процесе и методе којима се обезбеђује већа здравствена исправност производа и смањење штетних последица аграрне производње на околину. Од великог значаја су дрoнови и још више сензори за прикупљање података о садржају земљишта у погледу воде и нутритијената, атмосферских услова, стању усева и засада. Како је наглашено, примена технологија прикупљања података путем сензора и дрoнова је у успону, мада споријем него примена технологија у реализацији активности. Дрoнови који се масовно користе у производним процесима готово су занемарени у фази која претходи овим активностима, а то су праћење стања усева, праћење појаве болести и штеточина, откривање подручја где је потребно заливање или дренажа, праћење заједница корова итд.

У документима Development Plan for Digital Agriculture 2019 и Rural Vitalization and Agriculture Green Development 2020 такође је запажен недостатак ових података, који су од кључне важности за циљану (смањену) употребу хемијских препарата.

Један од наведених сегмената примене ИТ у пољопривреди – обрада и анализа добијених података – у Кини је најслабије заступљен, а управо је то од кључног значаја за реализацију зеленог развоја. Ради се о дигиталним и агрометеоролошким платформама које подразумевају постојање система агрометеоролошких станица и/или сензора и, са њима компатибилним софтверима, који обрађују ове податке и на основу њих прецизно утврђују потребне количине инпута (воде, пестицида, ђубрива), као и неопходне активности у датом тренутку.

Кључне предности ових технологија у односу на конвенционалну су бројне. На пример, у погледу уштеде воде стандардно наводњавање подразумева примену уједначене количине воде, без узимања у обзир просторне варијабилности у потребама земљишта и усева за водом, док дигиталне платформе оптимизују унос воде и потребе усева (Zacharia, 2019). Слично је са количином и врстом ђубрива, односно прецизним утврђивањем потреба усева за конкретном врстом и количином минерала. Даље, дигиталне платформе омогућују примену најмање количине и најефикасније врсте хербицида, чиме се земљиште и вода чувају од загађења. Болести и штеточине су везани за временске прилике, односно врло специфичну комбинацију температуре и влаге у ваздуху и земљишту. Дигиталне платформе, било да су засноване на сензорима или агрометеоролошким станицама, могу да прате појаву болести усева и штеточина. Оне прикупљају параметре раста усева у реалном времену помоћу јефтиних сензорских чворова (Gao et al, 2020). На тај начин утврђује се минимална количина, тачно време и врста хемијских инпута. То резултира здравијим производима, уз смањење трошкова.

За контролу примене свих инпута агрометеоролошке станице потенцијално имају много већи значај од сензора. Док сензори мере тренутне услове, станице имају улогу да на малој локацији предвиде временске услове у кратком и средњем року. Очекиване падавине у кратком периоду, на датој парцели, чине наводњавање непотребним, а примену хемијских средстава бескорисном.

Кина је у претходном периоду имала неколико успешних пројеката примене принципа одрживе пољопривреде, али не увек и примену нових технологија, нарочито не у процесу обраде података са терена. На пример, Фан и други (2021) документовали су ефекте примене принципа одрживе пољопривреде у провинцији Јунан. Праћењем интервентних политика (око 30 врста) током периода од 12 година открили су да су најјаче позитивне ефекте у овој покрајини имале интервенције као што су поштравање прописа о пестицидима и еколошка компензација (Fan et al. 2021). Оштрији прописи и казне јесу један од начина за успоравање деградације пољопривредног окружења. С друге стране, само смањење примене хемијских средстава доводи до значајног пада приноса, што је у супротности са примарним циљем Дуалне циркулације и читавог 14. плана о повећању унутрашњег снабдевања и самодовољности.

Знатно успешнија стратегија одрживог раста пољопривреде реализована је у пилот области у провинцији Хунан. Ради се о концепту „ресурсно и еколошки здраве пољопривреде“ (resource and ecologically sound agriculture – RES). Циљеви овог пројекта су били „очување ресурса, рационално коришћење ресурса и повећање коришћења ресурса“ (Pu, Zhang and Wen 2021). Неке од техника које се користе су: узгој нових сорти, развој нових пољопривредних ресурса и примена нових технологија (Станојевић, 2021). Неки од резултата су град „Чангша, као најуспешнији пример у овом кластеру, у коме је промовисано осам нових пољопривредних технологија и имплементирано десет нових сорти квалитетних усева. Приходи фармера у Чанг-Зу-Тан пилот области су значајно повећани, а стандард и услови живота становништва су побољшани у извесној мери“ (Chen 2020, 319). Пу, Цанг и Вен (2021) квантитативно су проценили и показали да се индекс емисије загађења у овој области наглашено смањивао сваке године (Pu, Zhang and Wen, 2021).

С друге стране, анализа кинеских планера у Развојном плану за Дигиталну пољопривреду (Development Plan for Digital Agriculture 2019) указала је на недовољну искоришћеност постојећих технолошких могућности у фази прикупљања и обраде података и, кључно, одсуство повезаности ИТ које се користе у прикупљању података и производним процесима. Прикупљање и обрада података имају извесну важност у повећању производње, али је кључна улога ИТ заправо да оствари циљеве одрживе пољопривреде. У Развојном плану за Дигиталну пољопривреду (Development Plan for Digital Agriculture 2019) постигнути резултати у примени ИТ у пољопривреди се веома критички износе. Наглашава се: слаба основа за развој због ограничених извора података, слабе могућности интеграције података, заостајање у развоју основних технологија, недостатак пољопривредних сензора и друго (Development Plan for Digital Agriculture 2019).

У складу са овим налазима и као додатак циљевима постављеним у овом документу, 14. план такође укључује неке од наведених конкретних активности, као што је контрола болести и штеточина усева (14th Plan 2021, 55), док Закон о витализацији села прецизира да „држава подстиче изградњу пољопривредне информатизације, појачава праћење пољопривредних информација и рано упозоравање и промовише информатизацију пољопривредне производње и пословања“ (Закон о витализацији села 2021, члан 18).

Постигнути резултати, предности паметне пољопривреде, али и недостаци досадашњих постигнућа узети су у обзир приликом формулисања нових аграрних политика Кине. У 14. плану се експлицитно наводи: „Побољшаћемо систем иновација у области науке и технологије у пољопривреди, развити иновативне методе саветовања за пољопривредну технологију и изградити паметну пољопривреду. Појачаћемо превенцију епидемија животиња и контролу штеточина усева и ојачаћемо пољопривредне метеоролошке службе” (14th Plan 2021, 55). Први део става може се односити и на прву групу циљева која се тиче повећања производње, међутим укључивање развоја метеоролошких служби као план развоја јасно указује на то да је циљ унапређење одрживости пољопривреде. Ова одредба такође показује да су кинески планери утврдили да се заостајање примене ИТ у пољопривреди односи на прикупљање и обраду података, а не за коришћење технологије само као замене за људски рад.

У Закону о витализацији села прецизније су означени субјекти и дате су им препоруке или надлежности у спровођењу принципа одрживе пољопривреде. Наглашено је да држава подстиче „пољопривредне произвођаче да усвоје напредне технологије садње и оплемењивања, ради уштеде воде, ђубрива, лекова и енергије...”, док су власти на свим нивоима задужене „да предузму мере за јачање превенције и контроле пољопривредног загађења, промовишу смањење пољопривредних инпута, чисту производњу, рециклажу отпада... и усмеравају цело друштво да формира умерен, зелен и здрав начин производње, живота и потрошње” (Закон о витализацији села 2021, члан 35).

Поред препорука, овај закон упућује на друге државне акте којима се уводе бројне додатне забране и ограничења у односу на претходни период, а у циљу промоције еколошких стандарда у пољопривреди. Забране се односе на употребу високотоксичних пестицида и ветеринарских лекова, а ограничења на примену свих лекова, ђубрива и пестицида у складу са националним прописима о стандарду квалитета и безбедности хране (Закон о витализацији села 2021, члан 39). Локалне власти су задужене да предузму мере рециклаже и прераде амбалажног отпада у пољопривреди (Закон о витализацији села 2021, члан 40).

Рурални мултисекторски развој и повезивање са градовима

Модернизација и примена ИТ у одређеним руралним областима и газдинствима, спроведена у претходном периоду, условила је нагли раст производње, али је такође указала и на значајне структурне недостатке наглог раста руралне економије. Испојила се немогућност пратећих активности, углавном логистике у производним ланцима, да истом брзином одговоре на нагли раст производње и обезбеде пропорционални раст снабдевања крајњих потрошача.

У складу са успешном праксом експерименталног и парцијалног развоја, пре имплементације на шире територије или читаву земљу, кинески планери, али и неки аутори, увидели су да је за успешно повећање снабдевања прехранбеним производима неопходна модернизација читавих производних ланаца (Qunhui, 2021, 3). У Развојном плану за Дигиталну пољопривреду (Development Plan for Digital Agriculture 2019) такође се указује на потенцијални значај и ниску искоришћеност ИТ за интегрисање ланаца снабдевања. У овом документу је наглашено да су велики подаци (Big Data), који су најнапредније средство за неометано функционисање ланаца снабдевања, у Кини тек у раној фази развоја. Предложено је да се „доврши програм праћења и раног упозоравања дуж читавог ланца снабдевања пољопривредним производима; да се побољша праћење производње и тржишта за пољопривредне производе, и то прикупљањем и праћењем података о производњи у реалном времену; подстицање електронског плаћања за продају на тржишту пољопривредника; повезивање кључног тржишта у реалном времену трансакције, укључујући оне за пољопривредне производе на пијацама, супермаркетима и на платформама за е-трговину; и изградња великих података о тржиштима пољопривредних производа који интегришу трговце, сорте, количине и цене” (Development Plan for Digital Agriculture 2019, 10).

У том смислу у 14. план унета је новина окарактерисана као „проширење формата руралне економије”. Сам термин „рурална економија”, уместо пољопривредна производња, указује на план свеобухватног развоја села, а не само аграрне активности. Како су се слабости испојиле у везама између производње и прераде, које укључују и транспорт уобичајено осетљивих пољопривредних производа, планирана је промоција интегрисаног развоја руралних примарних, секундарних и терцијарних делатности (14th Plan 2021, 57). Намера је да се у руралним окрузима повећа ниво индустријске

прераде пољопривредних сировина, као и да се побољша систем „складиштења и чувања пољопривредних производа и изградња логистичких објеката хладног ланца“. Такође, запажена је потреба да се унапреди комерцијални промет побољшањем рада инспекција, тестирања и сертификације (14th Plan 2021, 57).

Мултисекторски приступ руралном развоју укључује и терцијарни сектор са функционалним везама са примарним и секундарним делатностима, такође на нивоу округа. Ово се односи на услужне активности као дела пољопривредне производње (саветодавне службе, транспорт, складиштење), затим на услуге које су везане за пласман производа, али и на развој туризма и хоби пољопривреде као облика коришћења руралних ресурса (хране, смештаја, природних и културолошких специфичности руралних области) (графикон 1).

Графикон 1. Интегрисан ланац аграрне индустрије

Извор: Аутор

Овај аспект 14. плана детаљно је разрађен Законом о витализацији села (2021), у коме је набројано преко 50 активности које власти различитих нивоа треба да предузму ради реализације интегрисаног рурално развоја. Наведени су: изградња туристичких села и подршка развоју рекреационе пољопривреде; рурална логистика (у оквиру које је запажена недовољна развијеност магистралне мреже за промет пољопривредних производа и логистичког система хладног ланца

снабдевања); е-трговина; усмеравање нових пословних субјеката на рационалну алокацију производних фактора; подршка производњи локално специфичних пољопривредних производа; отварање пољопривредно-индустријских и пољопривредно-научнотехнолошких паркова; изградња дистрибутивних центара и продајних простора; подстицај предузећима да добију међународно прихваћене сертификате за пољопривредне производе и многе друге активности (Закон о витализацији села 2021, члан 19).

Одговорност за спровођење ових реформи расподељена је на све нивое власти. Као јединица повезивања производних сектора одређен је округ. Окружне власти и делимично провинцијске означене су као кључни субјекти који треба да дефинишу специфичне ресурсе сваке руралне области и да их интегришу у нови тип развоја (Закон о витализацији села 2021, члан 12).

Како мултисекторски приступ подразумева приближавање, компатибилност и функционалније везе између руралних и урбаних заједница, као и између пољопривреде и индустрије, законски је овај концепт дефинисан као „индустријско-пољопривредно-урбано-рурални однос” (Закон о витализацији села, 2021, поглавље 2, члан 6). Наглашене су бројне одговорности централних власти за стварање институционалних механизма за интегрисани развој урбаних и руралних подручја, за несметан проток урбаних и руралних елемената, као и равноправну размену, уравнотежену расподелу јавних ресурса и комплементарност између урбаних и руралних подручја (Закон о витализацији села, 2021, члан 6).

Унапређење квалитета живота сеоског становништва

Стратегија руралне ревитализације предложена је као кључни аспект модернизације читаве економије на 19. националном конгресу Комунистичке партије Кине 2017. године, при чему је модернизација била циљ који је био интегрисан са циљем сузбијања сиромаштва, јер је оно најшире распрострањено у руралним областима. Током претходног петогодишњег периода Кина је постигла изузетне резултате у сузбијању сиромаштва у руралним областима спровођењем програма Сузбијање сиромаштва уз помоћ науке и технологије (Poverty Alleviation by Science and Technology – PAST). У оквиру овог програма екстремно сиромаштво је готово потпуно елиминисано, тако да више није укључено у циљеве нових економских

политика које се односе на руралне области. Насупрот томе, процес модернизације, као секундарни циљ, само је започет.

Започете реформе у правцу свеобухватног унапређења услова живота у руралним срединама постављене су у новим економским политикама из 2021. године као кључни циљеви. Ови циљеви руралног развоја детаљно су изложени у свим документима нових аграрних политика из 2021. године (14. план; Central Document No 1; Закон о витализацији села). Међу најважнијим конкретним циљевима је изградња недостајуће инфраструктуре која се не односи на аграрну производњу, већ на становништво, односно санитарна инфраструктура, снабдевање струјом, водом, гасом, унапређење путне и дигиталне инфраструктуре.

Закон о витализацији села регулисао је циљеве унапређења образовања у руралним областима детаљније од других докумената. Предвиђено је да власти на свим нивоима оснаже планирање образовања у селима, да унапреде услове за вођење школа у руралним областима, да подрже развој образовања на даљину, повећају квалитет основног образовања, интензивирају обуку наставника и друго (Закон о витализацији села 2021, члан 25).

Циљеви унапређења здравственог система се, као и у претходном периоду, односе на обуку и усавршавање здравствених радника који су запослени у руралним срединама, уз новину да се им се пружи преференцијални третман у односу на здравствене раднике у градовима (Закон о витализацији села 2021, члан 25). Највећи успех у оквиру програма PAST у претходном периоду постигнут је имплементацијом високотехнолошких система паметних болница (smart hospitals) ради праћења здравственог стања и пружања врхунских медицинских услуга у најсиромашнијим селима у провинцији Гуандонг. У наредном периоду планирано је да се ова опрема и услуге здравствене заштите имплементирају и у другим провинцијама.

Поред ових основних аспеката животних услова у руралним срединама, нове аграрне политике предвиђају и мере за заштиту сеоског културног материјалног и нематеријалног наслеђа, унапређење културних и спортских објеката и активности. Закон је обавезао власти на нивоу округа да појачају заштиту историјског и културног наслеђа села, традиционалних села и села са обележјима етничких мањина (Закон о витализацији села 2021, члан 32). У склопу унапређења руралних заједница власти на свим нивоима се обавезују

да промовишу једнакост мушкараца и жена, која у овим традиционалним срединама није распрострањена (Закон о витализацији села 2021, члан 30).

Закључак

У настојању да заштити привреду и становништво од неповољних услова и нежељених праваца у међународним економским односима, КП Кине поставила је као циљ значајно повећање улоге унутрашњег тржишта у односу на међународно, релативну независност, самосталност и самодовољност. Иако су као покретачи раста и развоја у свим документима проистеклим из проглашене промене парадигме истакнути иновације и научна и технолошка достигнућа, они нису постављени као циљеви *per se*, већ као средство за постизање сасвим практичних циљева.

Развој пољопривреде и рурални развој наметнули су се као основа за остваривање циља релативне самодовољности. Контраст између високих технологија, иновација и науке, с једне, и производње хране као базичне делатности, са друге стране, само је привидан. Нове аграрне политике Кине предвиђају развој овог примарног сектора управо на значајном унапређењу науке и информационих технологија, које нису на довољном нивоу да би обезбедиле потребан раст пољопривреде.

Истраживање је указало на четири основна правца промена аграрних политика. У складу са кинеским планским приступом развоју, који подразумева детаљну и критичку анализу постигнутих резултата и препрека у претходном периоду, неки од нових праваца заправо предвиђају подршку већ успешним, али недовољно распрострањеним процесима развоја пољопривреде, док други постављају потпуно нове циљеве.

Први² правац промена аграрних политика односи се на унапређење саме аграрне производње, при чему се посебно наглашава улога наудотехнолошких иновација као носилаца продуктивности. Другу групу промена које предвиђају нове аграрне политике чини

² Редослед праваца промена није одређен приоритетима. Документи аграрне политике дају једнаку важност свим овим променама, а дати редослед у овом тексту прати поглавља у Закону о витализацији села.

подизање еколошких стандарда у пољопривредној производњи, такође уз значајан очекиван допринос науке и технологије. У склопу са укупном зеленом агендом коју је Кина усвојила, ово је крупан заокрет у пољопривреди, која је током протеклих деценија заснивала раст на повећању хемијских инпута. Како је назначено Планом и другим документима, оба циља се могу реализовати применом принципа и инструмената паметне пољопривреде. Овај скуп различитих примена високих технологија, углавном ИТ, означен је као пут ка одрживој пољопривредној производњи, што значи повећање производње и смањење увоза, без додатног заузимања земљишта, нарушавања животне средине, а уз уштеду оскудних ресурса.

Трећи правац промена не односи се на пољопривредну производњу, већ на рурални развој у ширем смислу. Подразумева потпуно оригиналан, мултисекторски приступ организације руралних средина. По принципу да је функционална целина увек више од простог скупа својих делова (у популарисању ове политике користи се израз $1+1+1>3$), Кинески планери определили су се за инкорпорирање читавих ланаца снабдевања у руралне средине. Ради се о повезивању уобичајене производње сировина (примарни сектор) са њиховом прерадом до финалног производа (секундарни сектор), паковањем, чувањем, складиштењем, транспортом до потрошача (логистика) и сеоским туризмом и угоститељством (терцијарни сектор). Сама организација функционалних ланаца снабдевања мора се заснивати на јасно идентификованим техникама и технологијама, као што су: *Big Data*, дигиталне платформе за праћење активности унутар ланца, електронско плаћање, е-продаја и друге.

Четврти процес предвиђен аграрним политикама јесте повећање степена развоја руралних заједница (инфраструктура, образовни и здравствени систем, култура и друго). Ситуација у којој се отварање школа, болница и санитарних чворова поставља као паралелни циљ са унапређењем високих технологија и дигиталних платформи, и то за потребе истих средина, делује прилично парадоксално. Ипак, то је кинеска реалност. Енормно брз привредни раст имао је цену не само у неуједначености развоја међу провинцијама, урбаних и руралних области, већ и у „прескакању“ извесних развојних степеница. Аграрне политике у овој области имају интересантан концепт који пружа могућност да се надокнаде пропуштене деценије. Наиме, отварање болнице подразумева *паметну болницу* (концепт здравствене заштите, неге и праћења, заснован на највишим

технологијама), а нове школе, такође према плану, морају имати могућност онлајн школовања и слично.

Предвиђање успешности реализације постављених планова у највећој мери треба утемељити на „фази“ у којој се налази спровођење одређене групе циљева. Бројни успешни примери примене технолошких и организационих иновација иду у прилог претпоставци да ће Кина у кратком року повећати производњу хране и смањити увоз приближно онолико колико је предвидела Централним документом.

У погледу реализације циљева зеленог развоја значајнији резултати се не могу очекивати ни у дугом периоду, с обзиром на то да је овај циљ први пут формулисан. Смањење хемијске загађености воде и земљишта може се реализовати само постепено. Имплементација принципа паметне пољопривреде није само инсталација техничке опреме већ читав концепт који сами произвођачи морају да усвоје, а то не може бити брз процес. Изван концепта паметне пољопривреде, планери придају велики значај иновативном развоју отпорнијих сорти семена, са мањим захтевима за хемијским инпутима, што је такође дугорочан процес.

Трећа група циљева, која се односи на мултисекторско организовање руралних средина, сама по себи захтева период од најмање десет година. Поред тога, ово није начин организовања који је примерен свим руралним заједницама, нити се може применити у свим областима Кине. Концепт ће највероватније бити реализован у само неколико области, које ће бити пример успешног и модерног развоја, недоступан већини руралног становништва.

Унапређење руралних средина у погледу развоја инфраструктуре, школа и болница је остварив циљ, имајући у виду да су основни елементи сиромаштва већ уклоњени у претходном периоду, да се процес руралне модернизације у многим области Кине већ убрзано одвија, а да су информациони систем и платформа паметних болница успешно примењене у многим руралним срединама. Будуће парадигме и планови несумњиво ће морати да одговоре на неке нове „прескочене“ елементарне факторе развоја, али је неспорно да овакав неуобичајен кинески приступ развоју даје импресивне резултате.

Библиографија

- [14th Plan 2021] Outline of the People's Republic of China 14th Five-Year Plan for National Economic and Social Development and Long-Range Objectives for 2035. 2021. Translation of Center for Security and Emerging Technology (CSET). Accessed 3 January 2022. <https://cset.georgetown.edu/publication/china-14th-five-year-plan>
- [Central Document No 1 2021] China's No 1. Central Document 2021 – Speed up the Modernisation of Agriculture and Rural Areas, Lu, Yuelai, *SAIN Information sheet*, No 31.
- [CSET 2021] Center for security and emerging technologies, 2021. "Outline of the People's Republic of China 14th Five-Year Plan for National Economic and Social Development and Long-Range Objectives for 2035", English translation of the Chinese official document published on the website of Xinhua from March 12, 2021. https://cset.georgetown.edu/wp-content/uploads/t0284_14th_Five_Year_Plan_EN.pdf
- Chen, Wensheng. 2020. *Challenges and Opportunities for Chinese Agriculture: Feeding Many while Protecting the Environment*, Institute of Rural Development Research, Palgrave, Macmillan.
- Chung, Jessica. 2019. *China's Agriculture Drone Revolution*, Ipsos Business Consulting, china-agriculture-drones.pdf
- Chunjiang, Zhao (2019) State-of-the-art and recommended developmental strategic objectives of smart agriculture[J]. *Smart Agriculture*, 1(1): 1-7.
- [Development Plan for Digital Agriculture 2019] Development Plan for Digital Agriculture and Rural Areas (2019-2025). 2019. Ministry of Agriculture and Rural Affairs Central Cyberspace Affairs Commission. <https://www.fao.org/3/ca7693en/ca7693en.pdf>
- Fan, Cindy. 2007. China on the Move: Migration, the State, and the Household, London: Routledge, pp. 105-125.
- Fan, Jun, Xingming Fan, Attachai Jintrawet, and Horst Weyerhaeuser. 2021. "Sustainability Interventions on Agro-Ecosystems: An Experience from Yunnan Province, China". *Sustainability*, (13) 5698. <https://doi.org/10.3390/su13105698>
- FAOSTAT (2020) <http://www.fao.org/faostat/en/#data>
- Gao, Demin, Quan Sun, Bin Hu, and Shuo Zhang. 2020. "Framework for Agricultural Pest and Disease Monitoring Based on Internet-of-Things

- and Unmanned Aerial Vehicles”, *Sensors*, 20(5), 1487; <https://doi.org/10.3390/s20051487>
- Ge, Shen, Wu Wenbin, Shi Yun, Yang Peng, Zhou Qingbo. 2021. *The latest progress in the research and application of smart agriculture in China*, China National Knowledge Infrastructure CNKI, https://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTotat-NXTS201802002.htm
- OECD. 2018. *Competitiveness in South East Europe: A Policy Outlook 2018*, Competitiveness and Private Sector Development, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264298576-en>.
- Pu, Wenfang, Anlu Zhang and Lanjiao Wen. 2021. “Can China’s Resource-Saving and Environmentally Friendly Society Really Improve the Efficiency of Industrial Land Use”? *Land* 10(7), 751. <https://doi.org/10.3390/land10070751>
- Qunhui, Huang. 2021. “Facilitating Modernization of China’s Industrial and Supply Chains and Advancing Optimization and Upgrade of Its Economic System.” *Working paper*, No. 2, China-CEE Institute, Budapest.
- [Rural Vitalization and Agriculture Green Development 2020] China’s Rural Vitalization and Agriculture Green Development – Policy Framework and Action Plans. 2020. Lu, Yuelai, *SAIN Information sheet*, No 21. Available at http://www.sainonline.org/pages/zhishiku/%E4%BF%A1%E6%81%AF%E9%80%9A%E6%8A%A5/SAIN_Inforsheet%20No%2021.pdf
- Stanojević, Nataša. 2019. “The role of information technology in sustainable agricultural development”. *Ekonomski vidici*, 26(1-2): 1-17.
- Stanojević, Nataša. 2021. “Green Silk Road and sustainable agriculture in Southeast Europe”. *China-CEE Institute Working paper*, November 2021, No. 8. https://china-cee.eu/working_papers/green-silk-road-and-sustainable-agriculture-in-southeast-europe/
- Stanojević, Nataša. 2022. “The Dual Circulation strategy: China’s response to declining international economic connectivity”, In: *The Connectivity Cooperation Between China and Europe – Connectivity as an added value of the BRI*, Routledge, Taylor & Francis Ltd, pp. 106-129. DOI: 10.4324/b22839-9
- Sun, Hong and Minzan Li. 2015. “Precision Agriculture in China - Sensing Technology and Application”. In: *Precision Agriculture Technology for Crop Farming*, edited by Qin Zhang, Washington State University Prosser, Washington, USA, Taylor & Francis Group. 231-279.
- World Bank indicators. 2020. <https://data.worldbank.org/indicator>

- Xue, Yongji, KuoRay Mao, Nefratiri Weeks and Jingyi Xiao. 2021. "Rural Reform in Contemporary China: Development, Efficiency, and Fairness". *Journal of Contemporary China*, 30(128): 266-282. <https://doi.org/10.1080/10670564.2020.1790902>
- Zachariah, Annie Bobby. 2019. *Precision Agriculture: The Future of Farming*, Delve Publishing, Canada.
- Zakić, Katarina. 2021. "New Development Paradigm Within the Chinese 14th Five-Year Plan – Chinese Vision of Modern China". *The Review of International Affairs*. 72 (1183): 67-87. https://doi.org/10.18485/iipe_ria.2021.72.1183.4
- Закон о промоцији руралне витализације Кине. 2021. Министарство пољопривреде Кине, http://www.moa.gov.cn/gk/zcfg/fl/202105/t20210507_6367254.htm (на кинеском језику).

DUAL CIRCULATION AND NEW DIRECTIONS OF AGRICULTURAL POLICY IN CHINA

Abstract: One of the consequences of the rapid growth of the Chinese economy is the disproportion between agricultural production and increased domestic demand, and thus the growth of food imports. Dependence on foreign markets has proven to be an unacceptable economic policy in most modern economies, due to a series of disturbances in the world market. The growing protectionism of developed countries, the Covid-19 pandemic and the current conflict in Ukraine have pointed to the extreme vulnerability of modern economies in terms of food supply, precisely because of its basic role. In the changed circumstances on the world market, the Communist Party of China decided to change the whole paradigm of development, called Dual Circulation. The key goal is the separation of the domestic economy from external conditions, i.e. the parallel development of internal and external economic processes. Another aspect of the new paradigm is to set product quality and living conditions above economic growth. These principles are the backbone of the new agricultural policies, which are based on the 14th Five-Year Plan and numerous official acts that represent the elaboration of the new Plan. The goals of the paper are the scientific description of the new Chinese agrarian policy, the classification of its key features and the prediction of the challenges and outcomes of their application in the medium and long term. The basic method is the analysis of strategic documents of agricultural policies. The phenomena being investigated are the application of the

principles of smart agriculture; environmental standards; development of rural communities; and expanding agricultural production chains by integrating the primary, secondary and tertiary sectors. The results and conclusion of the research show that the recent technological development of China has provided a good basis for the successful application of the principles of smart agriculture and, based on it, a significant increase in productivity. Significant recent achievements in rural modernization indicate a real possibility of rural development, while the realization of environmental goals can be expected only in the long run.

Keywords: agrarian reforms, China, Dual circulation, smart agriculture, rural development.

ТРАНСФОРМАЦИЈА ПОЛИТИКЕ РАЗВОЈА И ИНОВАЦИЈА КИНЕ У СВЕТЛУ ЊЕНОГ ГЛОБАЛНОГ ЛИДЕРСТВА

Др Ненад Стекић¹

Анстракт: Борба за примат у сфери технологије и иновација, као варијабла у анализи спољнополитичког положаја држава, није новина у науци о међународним односима. Скепса доброг дела академске заједнице поводом етаблирања Кине као светске суперсиле негирана је праксом многоструке доминације ове државе у глобалним односима током последњих неколико година, што се огледа и у области технолошког напретка. Примењујући теоријски концепт технолошке аутономије/самодовољности, у раду се анализирају видови трансформације развојне политике и технолошке преминације Кине, као једног од предуслова за заузимање лидерства у систему међународних односа. Квалитативном анализом садржаја неколико кључних докумената у области науке, технологије и развоја, аутор издваја кључне сегменте кинеске развојне агенде који се односе на потпору њеног спољнополитичког позиционирања. Анализирани узорак обухвата три петогодишња плана развоја (дванаести, тринаести и последњи, четрнаести, из 2021), затим *Стратегију развоја науке и технологије у Кини* (из 2006. године), *Развојну стратегију засновану на националним иновацијама* из 2016, као и неколико кодификованих Мишљења КП Кине о убрзању институционалних реформи кроз иновације и технолошки развој. Аналитички домен оријентисан је на период који кореспондира постојању иницијативе „Појас и пут”. Прелиминарни налази потврђују претпоставку о успешно оствареној технолошкој

¹ Научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, e-mail: nenad.stekic@diplomacy.bg.ac.rs

Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2022. године”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2022. године.

самодовољности Кине, као и тезу о све већим напетостима које проистичу од зависности остатка света од извоза кинеске технологије.

Кључне речи: технолошка аутономија, наука и технологија, „Појас и пут“, технолошка супрематија, Кина.

Наука и технологија су темељ националне снаге и просперитета, а иновације су душа националног напретка. У извесном смислу, научна и технолошка снага одређују промене у светској равнотежи политичке и економске моћи и одређују судбину сваког народа.

Си Ђинпинг, 2014.

Уводна разматрања

Заузимање примата у сфери технологије и иновација, као варијабла у анализи спољнополитичког положаја држава, није новина у науци о међународним односима. Постоје бројна истраживања која ниво постигнутог технолошког развоја смештају у контекст позиције суперсила у међународном систему (Liu & Woo, 2018; Basu et al., 2018; Diniz, 2019). Скепса доброг дела академске заједнице поводом постављања Кине као светске суперсиле негирана је праксом доминације ове државе у глобалним односима у готово свим пољима друштвеног живота последњих неколико година, што се огледа и у области технолошког развоја. У систему међународних односа, паралелно са развојем тврдих компоненти моћи попут војне и економске, државе имају аспирацију да буду лидери у технолошким иновацијама, због чега је борба за класичан примат у међународним односима готово увек праћена паралелном борбом за остваривање тзв. „технохегемоније“. С почетка друге деценије овог века могао би се тек парцијално бранити став о Кини као глобалној суперсили. Академски аутори углавном су у том периоду описивали Кину као „нову врсту суперсиле“ (Hu, 2011), или као „невидљиву суперсилу“ (*stealth superpower*) (Mastro, 2019), или као силу која је на стогодишњем задатку да смени САД са трона глобалног лидера (Pillsbury, 2015). Анализирајући кинески раст кроз призму економског развоја, демографских изазова, проблема који се односе на организацију здравственог система, затим образовања, као и климатских промена, те Велике стратегије Кине, Анганг Ху (*Angang Hu*) је навео да је Кина остварила све предуслове за свргавање САД са трона глобалне

суперсиле, и то на начин који није својствен силама у настајању (Hu, 2011). Оно што је према становишту овог аутора представљало *modus operandi* разлику у спољнополитичком позиционирању Кине, била је интензивирана политика иновација и научнотехнолошког (НТ) развоја (2011: 95). Ху је међу најзначајније елементе тадашње кинеске политике иновација уврстио убрзану апсорпцију научног знања које је потицало из држава глобалног Запада, затим пружање снажних подстицаја за кинеске иновације засноване на домаћем знању, екстензивно коришћење технолошких уређаја попут мобилних телефона, рачунара, широкопојасног приступа за ефикасно ширење знања, али и отворено учешће НР Кине у економској глобализацији и постизању међународне конкурентности (Hu, 2011).

На почетку треће деценије готово са сигурношћу се може аргументовати теза о синоцентричном глобалном поретку који, тек махом, бива уздрман реликтима униполарне ере која је трајала преко 20 година. С правом се може бранити и теза о технолошкој супериорности кинеских производа и услуга, која је настала као последица систематично планиране политике иновација. Примењујући теоријски концепт технолошке аутономије/самодовољности, у овом раду анализирају се трендови трансформације развојне политике и технолошке преминације Кине као једног од предуслова за заузимање лидерства у систему међународних односа. Додатно у раду се испитује да ли технолошка достигнућа НР Кине могу да представљају супститут политичком (не)поверењу, односно израженој скепси која од 2021. године отворено долази од појединих држава Централне и Источне Европе.

Досадашња академска тематизација технологије и *технолошког* текла је у правцу непотпуних настојања да се објасне специфични проблеми који су у датом тренутку предмет истраживаног феномена. Тако се током 2020. године, у жеку пандемије изазване вирусом корона, у светској јавности појавило мноштво тумачења о оправданости увођења 5G комуникационих технологија у Европи и набавци опреме од различитих произвођача.² Због мноштва таквих нових феномена

² Ово питање није задржало ексклузивитет само у научном домену већ се испољило као конкретан вид спољнополитичког *praxis*-а и инструмента за решавање спорова на међународном плану. У септембру 2020. године као израз настојања САД и тадашњег председника Доналда Трампа (*Donald J. Trump*) да посредује у преговорима о статусу јужне српске покрајине, потписан је споразум у оквиру ког се једна од тачака односила на набавку 5G опреме. Република

који потенцијално и континуирано обликују нов однос снага у међународном систему, овај рад се усредсређује на приказ кинеске политике иновација у условима њеног „дугог марша“ ка глобалном трону, али и оспоравања која са друге стране међународног спектра теку паралелно са тим.

Рад је структурисан најпре кроз приказ теоријских постулата, затим коришћене методологије, извођења налаза и на крају дискусију. Аутор представља неколико праваца којима је текла академска тематизација концепта технолошке самодовољности у модерној глобалној безбедносној архитектури и указује на значај који ова варијабла може имати у анализи система међународних односа. Затим се врши приказ неуједначене праксе у дефинисању концепта технолошке самодовољности у савременој ери. Потом следи представљање анализе садржаја и налаза овог чланка. Приказане су специфичности три развојна петогодишња плана Кине – дванаестог, тринаестог и четрнаестог и указује на прокламована решења за даљи развој њеног НТ система. На крају, аутор дискутује о добијеним налазима, примењујући их на развојне изазове који у домену међународне политике стоје пред Кином.

Технолошка самодовољност у модерној глобалној безбедносној архитектури

У условима када се светски поредак суочава са бројним преседанима у погледу очувања глобалне безбедносне структуре, паралелно се испољавају феномени чија је анализа нераскидива са технолошким напретком човечанства. Тако се у вези са оружаним

Србија се обавезала да „ће у својој мрежној инфраструктури забранити употребу 5G опреме која долази од непоузданих добављача“ (Sporazum Beograd–Pristina, 2020: таč. 9). Не само да је овакво обавезивање било условљавајуће већ се Република Србија обавезала и на „благовремено уклањање такве опреме и друге потребне кораке у том циљу“ у случају да таква опрема већ постоји на њеној територији (Sporazum Beograd–Pristina, 2020). Премда су се у јавности Србије повеле жустре критике у погледу (међународно)правне ваљаности овог документа, као и уопште њене природе, оваква тежња за „регулисањем“ билатералних спорова вероватно неће остати усамљена пракса и у блиској будућности када примена савремених техничких достигнућа у ширем делу света дође на агенду.

сукобима у савременој литератури значајна пажња посвећује измењеној физиономији ратова(ња) коју карактерише коришћење дронова, сајбер напада – ратовања (Hoffman, 2014; Wither, 2016), затим измењеној природи миграторних кретања, као и употреби савремених алата у прогнозирању природних хазарда, као и ефикасном управљању ризицима и догађајима мале вероватноће (Stekić, 2020). Степен постигнутог технолошког развоја, као и кодификација политике иновација, стога представљају неизоставне аналитичке делове спољне политике великих сила имајући у виду нераскидиву везу са побројаним појавама.

Развој технологије такође значајно погодује и појединим недржавним актерима, којих је у међународним односима значајан број. Наиме, поједини аутори верују да технологија „оснажује“ утицај који појединци и друштвене групе остварују на међународне односе. То им даје већи значај у погледу остваривања „одрживе аутономности“, због чега ће и ови актери у наредном периоду бити обухваћени теоријским постулатима који објашњавају функционисање међународних односа (Pillsbury, 2015; Diniz, 2019). Колики је значај технологије показано је и у бројним настојањима Запада да спречи увоз технолошких достигнућа из НР Кине на своја тржишта, како би осујетио њено спољнополитичко позиционирање. Развој у сфери високих технологија, попут 5G, опреме за надгледање, али и политика иновација уопште, у последњој деценији постао је неизоставни део спољнополитичких стратегија великог броја држава, а нарочито великих сила. Кина, САД и Руска Федерација у својим стратегијама националне безбедности и сродним актима наводе иновације и технолошки развој као кључне аспекте опстанка својих држава. Примера ради, најновија стратегија националне безбедности САД из 2021. године конкретизовала је потребу за технолошким напретком кроз неколико концепата, попут „глобалне технолошке револуције“, „технолошке моћи“, „биотехнологије“ и „технолошке инфраструктуре“ (White House, 2021). Стратегија је навела да свет тренутно (2021) сведочи „технолошкој револуцији... у којој је Кина једини опонент који је способан да парира САД комбинујући економску, дипломатску, војну и технолошку моћ и да на тај начин подрије систем међународних односа“ (White House, 2021: 8). Додатно, у овој стратегији изнет је став да се „водеће светске силе утркују у развоју и примени нових технологија попут квантног рачунарства, вештачке интелигенције, биотехнологије и телекомуникационих 5G технологија“ (White House, 2021: 8).

Стратешка документа великих сила у новије време третирају развој технологије као један од важних делова будуће борбе за остваривање доминације на међународном плану. Међутим, таква доктринарна одређења која у први план смештају развој *технолошког (техничког)* не одговарају у целости адекватном терминолошком одређењу „технолошке самодовољности“ (аутаркичности), због чега ће ближе одређење бити дато у наставку. У литератури је коришћење овог појма прилично дифузно (Segal, 2008; Huang & Sharif, 2015; Liu & Woo, 2018), док његови саставни елементи варирају у зависности од научне дисциплине у оквиру које су приказани. Најпре, синтагма технолошка самодовољност указује на оно што се у први мах може помислити да осликава аутаркичност грчких полиса, у којима је означавала пре свега економску самоодрживост градова-држава без потребе за даљом сарадњом између више таквих ентитета на једном географском подручју. Пишући о цртама које су Аристотел и Платон додавали аутаркичности грчких полиса, Јосаја Обер (*Josiah Ober*) наводи да је задовољавање материјалних потреба уз истовремени капацитет за одбраном од споља представљало својеврсни идеал којима су полиси тежили (Ober, 1999). Међутим, за разлику од античког схватања према ком је самодовољност окренута „ка унутра“ (ка себи), самодовољност у смислу савремене технолошке аутономности има извесне специфичности. У савременом свету државе које задовоље критеријум аутономије у овој области, теже да је извозе у друге државе и тако омогуће тржишта за даљи развој и пласман нових, још иновативнијих технологија. Џан Хуанг (*Can Huang*) и Нубахар Шериф (*Naubahar Sharif*) тврде да постоје три компетитивне предности Кине у остваривању технолошке супрематије, и тиме самодовољности, на глобалном плану – огромно домаће тржиште, централизована власт, односно жеља за учвршћивањем државне политике, као и процес глобализације који наставља да мења тржишта широм света (Huang & Sharif, 2015). Наубахар Шериф (2015) смешта концепт технолошког лидерства у сазнајну раван стратешког надметања у сфери иновација. Он верује да се технолошко лидерство састоји од комбинације неколико чинилаца оличених у укупном броју истраживача на развојним пројектима, интензитету инвестиција и процентуалном уделу у БДП-у за издвајање за науку и развој, те броју научних публикација и патената (Sharif, 2015). У литератури су такође прихваћени и ставови према којима технолошка самодовољност мења структуру међународног система, концепције на којима је заснован поредак и односе између актера, те да има капацитет да мења природу неких процеса унутар

међународног система, попут дипломатије, рата, трговине или прикупљања информација. Коначно, технолошка аутономност мења и начин на који функционише спољна политика, кроз нове агенде и иновативне приступе; извор је идеја, перцепција, али и размене података, што доприноси обогаћивању теорија међународних односа. У овом раду ће бити прихваћено одређење технолошке самодовољности као променљиве која суперсили у настајању омогућава самосталан капацитет за развој и истраживања, затим осигурање тржишта и потрошача производа и услуга, као и очување континуитета такве политике, а све у сврху стратешког опредељења за осигурањем доминантне позиције у систему међународних односа.

Технолошка самодовољност као сегмент стратешког опредељења НР Кине

Када је у фебруару 1997. године у свом годишњем обраћању о стању нације Бил Клинтон (*William Jefferson Clinton*) предложио стварање тзв. „информатичког супераутопута“, већина чланова Конгреса била је скептична према таквој најави. Заједно са тадашњим потпредседником Алом Гором Клинтон је током друге половине деведесетих година прошлог века обезбедио 2,5 милијарди долара за библиотеке и удаљене школе ради њиховог повезивања на интернет, предложио Фонд технолошке писмености са буџетом од 2 (две) милијарде долара и идеју о повезивању највећих 100 универзитета у САД на, према тадашњим стандардима, 100–1.000 пута брже интернет везе (*White House, 1997*). Међутим, када је реч о жељи САД да на врхунцу ере униполарности етаблира себе као лидера и у ИТ области, вероватно најзначајнија иницијатива која је потекла од Клинтонове администрације односила се на развијање стратегије за омогућавање глобалне електронске трговине. Неколико месеци касније, у јулу 1997, Клинтон и Ал Гор предложили су кодификовану стратегију којом су регулисали ову област – Оквир за глобалну електронску трговину (енг. *The Framework for Global Electronic Commerce*). Тим актом успостављено је пет принципа на којима је требало да се заснива будући технолошки развој САД, који почива на промоцији електронске трговине – приватни сектор треба да заузме кључну улогу у овом процесу, владе широм света треба да омогуће технолошки напредак и да укину све рестрикције на електронско пословање, укључивање влада треба да буде минимално и усмерено ка побољшању услова у којима функционише новостворени технолошки поредак, владе треба да

признају јединственост интернет мрежа и електронска трговина треба да буде доступна и одржавана у целом свету (White House, 1997a).

У истом периоду НР Кина се суочавала са унутарполитичком дилемом око модела организације иновативних телекомуникационих технологија, која је била усмерена на потребан ниво уплива државе у питања развоја мрежа. Поједини аутори примећују да су последње године 20. века у Кини представљале доба либерализације легислативе која (не)посредно регулише ову област (Yu, 2017: 55). Хајџинг Ју (*Haiqing Yu*) наводи да је главни изазов за успостављање ефикасног система институција представљала својеврсна „компетиција“ два ресорна министарства Кине – Министарства електронске индустрије које је заговарало отворенији приступ увозу и извозу техничких достигнућа као и из Кине, као и Министарства поште и телекомуникација, које је насупрот претходном, заговарало нешто чвршћи, државноцентрични приступ очувању технологија „унутар куће“ (Yu, 2017: 57). Како би решио спор који је између две стране са интензивирањем коришћења модерних технологија унутар кинеског друштва бивао све снажнији, Државни савет (централна влада) НР Кине извршио је њихово институционално спајање 1998. године, оснивањем Министарства за информационе индустрије. Ју тврди да је то значило да су у наредним годинама „национално-центричне визије о информационом друштву морале да дођу до компромиса, ако не и потпуно уступе место глобалним структурним утицајима“ – пошто су телекомуникације постале мост ка глобалном капиталистичком систему, те су морале да буду подвргнуте „глобалној неолибералној политици“ (2017: 55).³

Према Извештају Светске организације за интелектуалну својину (енг. *WIPO*) из 2021. године, Кина је према свим важним параметрима којима се изражава ниво иновација и технолошких достигнућа – број патената, број корисних модела, број регистрованих заштитних знакова, као и број пријављених и регистрованих апликација индустријског дизајна – далеко превазишла све остале државе. Према броју патената, као најважнијем резултату политике иновација, Кина је током 2019. године имала 1,4 милиона апликација, а током 2020. близу 1,5 милиона таквих апликација, што је невероватан раст од близу 7% (*WIPO*, 2021). То је уједно сврстало Кину као једину државу која је у

³ У раном периоду развоја политике иновација кинеска политика и научни систем, нарочито у периоду након Револуције, доминантно су се ослањали на тадашњи совјетски модел.

том периоду остварила процентуални раст, посматрано у групи првих пет ранжираних држава (WIPO, 2021: 7). У истом периоду патенти пријављени од САД пали су са 620.000 на 597.000, односно близу 4% у 2020, док је број патената из Јапана, као трећеранжиране државе са ове листе, у 2020. години био око 290.000, што је пад за око 6,3% у односу на 2019. годину (2021: 7). Патенти из Кине заузимају импресивних 45% укупног удела глобалног броја патената у 2020. години, док је другопласирана САД имала свега 18 процената удела у светским регистрованим патентима (2021: 7). Практично сви светски корисни модели (енг. *utility model*) за развој патената – њих чак 98% – пријављено је у Кини, а другоранжирана држава је Немачка, из које долази 0,4% регистрованих модела (2021: 7). Кина је заузела примат и у броју регистрованих жигова (заштитних знакова), у чему је у 2020. години имала 54,3% удела у светском тржишту, а сличан удео остварила је и у сфери индустријског дизајна, у оквиру које је прате државе чланице Европске уније (у укупном збиру) са 8,2% удела (2021: 7).

Извештај Организације за економску сарадњу и развој (OECD) из 2022. године о индикаторима НТ развоја такође представља својеврсну потврду раста Кине у овој области, нарочито на уштрб САД и држава чланица Европске уније. Према подацима OECD-а Кина је током 2014. била на истом нивоу са Европском унијом када је реч о издацима за НТ развој (приказано по паритету куповне моћи). Док је Европска унија и у 2021. години практично остала на истом нивоу, Кина је у истом периоду скоро дуплирала финансијска средства опредељена за ову област (OECD, 2022). Према подацима из истог извештаја, очекује се да Кина престигне САД по овом индикатору већ 2025. године.

Технологија као замајац и подршка п(р)обуђеном Змају

Неколико векова уназад готово је правило да у међународном систему водећа сила има монопол и над кључним технолошким достигнућима која представљају потпору њеној економској и војној моћи. Такав је био случај са армадама Португалије и Шпаније као колонијалним силама, затим Великом Британијом током индустријске револуције и коначно, перманентном технолошком конкуренцијом између САД и Совјетског Савеза током периода хладног рата. У ери униполарности САД и глобални Запад (укључујући Јапан и Јужну Кореју) успели су да очувају глобалну технолошку супрематију, која је пољубљана активностима Кине тек током прве деценије овог века. Те

активности су се огледале у кодификацији аката у области политике развоја и иновација, а обриси политичких циљева у овој области могу се читавати и из званичних обраћања највиших кинеских лидера, што ће бити приказано у наставку.

Кина је 2006. објавила амбициозан стратешки документ „Програм за научнотехнолошки развој за средњи и дуги рок“, који је био орочен на период 2006–2020. године. Програм је предвиђао такозване напредне технологије, на које је стављен нарочит акценат у политици иновација – биотехнологија, информациона технологија, технологија напредних материјала, роботика, напредна технологија у области енергетике, технологија у поморству и технологија ваздушног простора (State Council, 2006). Главне приоритетне области овог програма биле су енергија, која укључује чист развој, искоришћавање нафте и гаса у складу са еколошким критеријумима и коришћење енергетског грида на сврсисходан начин (State Council, 2006). Додатно, као тематске области од значаја за истраживање и развој препознати су и водни и минерални ресурси, што је укључивало њихову оптималну дистрибуцију и свеобухватни развој и коришћење. Поред тога, Програм је препознао још две значајне целине које су се односиле на истраживања и развој – животну средину и пољопривредну производњу (State Council, 2006). Предвидео је мере и начине остваривања задатих циљева кроз финансијске и пореске политике које подстичу технолошке иновације на нивоу предузећа, затим јачање асимилације и апсорпције увезених технологија и њихову поновну иновацију, као и јавне набавке у којима се врши фаворизовање аутохтоних – кинеских иновација (State Council, 2006). На крају, Програм је као мере предвидео и убрзавање индустријализације високих технологија и ширење тзв. „напредних одговарајућих технологија“, усавршавање механизма за комбиновање одбрамбеног и цивилног сектора и претварање одбране у састав цивилног сектора, те проширивање међународне и регионалне НТ сарадње и размене експерата (State Council, 2006).

Током 2016. Кина је усвојила и Националну стратегију за развој заснован на иновацијама која је поставила неколико темеља даљег кинеског технолошког развоја. Овај акт се у извесној мери у тематском смислу ослањао на онај из 2006. године, иако није покривао све области развоја и иновација на свеобухватан начин. У Стратегији из 2016. наводи се да је важно осигурати „нову револуцију у питањима науке и технологије“ (Zhao, 2016). Стратегија је додатно послужила и као

подстицај процесу подмлађивања нације,⁴ те промоцији њеног развоја на глобалном плану (Zhao, 2016: 66), али и као потпора за оно што је конкретизовано петогодишњим плановима развоја, о чему ће бити више речи у наставку.

Дванаестим петогодишњим планом развоја из 2010. Кина је прокламовала научни напредак и иновације као факторе који подржавају свеопшту трансформацију кинеског друштва (The 12th Five-year Plan, 2010). Циљ такве економске трансформације било је побољшање живота људи, што се могло постићи само унапређењем система социјалне заштите, давањем приоритета отварању радних места, пружањем једнаких јавних услуга сваком грађанину и интензивирањем реформе система расподеле прихода (2010: Chapter 2). План се састојао из неколико поглавља посвећених побољшању и промоцији кључних индустрија за развој Кине, јачања међународне конкуритивности, побољшањем коришћења енергената, развоја транспортног система широм земље и свеобухватно ширење и побољшање нивоа дигитализације Кине. Овај план означен је као „почетак ере великог експеримента“ (Sun & Cao, 2021) јер је први пут уврстио и значај глобалног позиционирања Кине у политичкој сфери, што је последично имало вероватно највеће повећање издвајања БДП-а за НТ развој на чак 2,2%.

Тринаести петогодишњи план развоја НР Кине представљен је током 2015. и био је посвећен периоду 2016–2020. године. Састојао се од 20 поглавља која су већином била посвећена иновацијама, развојној политици и новим формама кинеског развојног модела. Први пут је представљен концепт иновација заснованих на развоју у кодификованом облику.⁵ План је представио и нову развојну филозофију, која је заснована на приступу „иновацијама као срцу

⁴ Подмлађивање нације (*national rejuvenation*) део је мисли кинеског председника Си Ђинпинга. Подмлађивање се остварује кроз реализацију „кинеског великог сна“, што би требало да обезбеди изградњу просперитетне нације, засноване на принципима продубљивања реформи, поштовање закона, те јачање партијске дисциплине. Током 2017. године у кинески устав је унета и „мисао Си Ђинпинга о социјализму са кинеским карактеристикама“. Више о „младој нацији“ и „подмлађивању Кине“, видети у: Song, 2020.

⁵ Иако су сличне идеје биле препознате и у претходним петогодишњим плановима развоја, никада нису заузеле тако значајно место у погледу заузимања лидерске позиције Кине у свету.

развоја Кине” и напретку у свим областима, од теорије до институција, науке, технологије и културе (The 13th Five-year Plan, 2015). Даље, наглашено је да иновације треба да прожму „рад Партије и државе” и да постану „саставни део кинеског друштва” (2015: 20).

Четрнаести петогодишњи план развоја етаблирао је концепт дуалне циркулације који је довео до могуће реконфигурације политике развоја Кине, пре свега у економији, а потом и у осталим областима. Овим планом посебно место дато је иновацијама у сфери науке и технологије, као и институцијама, те механизмима који ће успешно управљати овим процесом. Тај део састоји се из три целине – продубљивање реформи у управљању системом научнотехнолошких иновација, подупирање система за пружање подршке очувања интелектуалне својине и активна промоција отворене сарадње у оквиру система науке и технологија (The 14th Five-year Plan, 2021).

Први задатак односи се на ниво финансирања и улагања у науку и технологије. Кина ће убудуће, према одредбама Плана, да инвестира у стратешки кључне секторе, а не као до сада у више парцијалних система (2021: Art. VII: Sec. 1). Даље, Кина је прокламовала успостављање флексибилних система управљања кадровима, позицијама и накнадама, те јачање механизма за слободан и уредан проток иновационих ресурса међу институцијама високог образовања, институтима и компанијама (2021: Art. VII: Sec. 1). Као најзначајније области истраживања и иновација у Плану се наводе: развој квантних комуникација, нових генерација вештачке интелигенције, генетика и биотехнологија, клиничка медицина и здравље, те истраживања поларног круга, океана и тзв. геолошка истраживања „дубоке земље” (2021: Art. VII: Sec. 2).

Друга целина Плана која се односи на осигурање развоја НТ система указује на нормативну димензију процеса реформи, као и осигурање поштовања права интелектуалне својине. Њоме се наводи побољшање закона и прописа који се односе на права интелектуалне својине, као и убрзање закона о интелектуалној својини у новим областима и новим форматима (2021: Art. VII: Sec. 2). Намера је кинеских власти да ојачају и судску заштиту у области права интелектуалне својине, затим система за арбитражу, медијацију и заштиту права, као и система казни и накнада за повреду интелектуалне својине (2021: Art. VII: Sec. 2). Трећа целина Плана која је посвећена НТ систему односи се на његову дубљу промоцију изван граница НР Кине. Наводи се намера Пекинга да „прагматично

промовише међународну сарадњу у НТ пољу у областима као што су глобална превенција и контрола епидемије и јавно здравље, климатске промене и здравље људи” (14th Five-year Plan, 2021: Art. VII, Sec. 2). Планом је додатно превиђено и отварање националних наунотехнолошких програма, дуг низ великих пројеката сарадње у области науке и технологије и чак успостављање глобалног НТ фонда, те спровођење програма размене научника (2021: Art. VII, Sec. 2).

План предвиђа оснивање националних центара за технолошке иновације, и то у Шангају, Пекингу и Хонг Конгу. Поред ових центара предвиђено је и отварање тзв. свеобухватних националних научних центара у Хуаироу, Жанђијангу (Шангај), као и у подручју Великог залива.⁶ У овом плану, али и у свакодневним обраћањима највиших државних званичника Кине, значајна пажња посвећује се подручју Великог залива, односно технолошком потенцијалу који градови овог подручја имају.⁷ Највеће кинеске (али и светске) компаније у области високих технологија, попут „Тенсента” (*TenCent*), „Хјуавеија” (*Huawei*), „Диџијаја” (*DJI*) и ЗТЕ-а (*ZTE*) позициониране су у поменутиим градовима, а очекује се да ће цела ова област остварити раст БДП-а са 1,7 билиона америчких долара, колико је остварила током 2018. године, на чак 3,3 билиона долара, колико је пројектовано да оствари до 2030. године (Bork, 2019). Када је реч о „наслеђу” четрнаестог Петогодишњег плана развоја, осим предимензионирања тзв. концепта дуалне циркулације, чини се да је повезивање секторских политика први пут признато у једном акту. У плану се, наиме, говори о прагматском заступању филозофије „зеленог, отвореног и чистог”, те продубљивању сарадње и подстицања заједничког развоја.

⁶ Научни парк у Хонг Конгу укупно запошљава чак 17.000 научника који раде у преко 1.100 компанија које у свом портфељу имају иновације и развој (CRI, 2022).

⁷ Подручје Великог залива „Гуандонг – Хонг Конг – Макао” (*Greater Bay Area – 粤港澳大湾区*) представља географску целину и уједно мегалополис ког сачињава девет кинеских градова – Гуангџоу, Шенжен, Донгтуан, Фошан, Џонгшан, Хуејдоу, Ђијангмен, Жухаи, Џаофинг, као и два Специјална аутономна региона – Хонг Конг и Макао. Процењује се да ово подручје са око 80 милиона становника генерише укупно 37% кинеског БДП-а (Bork, 2019), а близина Хонг Конга, као најотворенијег међународног трговинског чворишта, представља ослонац ка извозно оријентисаној производњи овог дела Азије ка остатку света. Због таквих карактеристика не чуде бројна поређења ове области са америчком Силицијумском долином (Bork, 2019).

„Промовисаћемо усклађивање стратегија, планова и механизма и ојачати повезивање политика, прописа и стандарда. Проширићемо поља за повезивање правила и ојачаћемо сарадњу у вези са правилима у областима финансирања, трговине, енергије, дигиталних информација и пољопривреде. Промовисаћемо ефективну везу и синергију између иницијативе ‘Појас и пут’ и регионалних и међународних развојних агенди” (14th Five-year Plan, 2021: Art. XLI, Sec. 1).

Овакав став концентрише све политике у службу спољнополитичког позиционирања Кине у светлу њеног глобалног лидерства. Последњим петогодишњим планом подручје Евроазије, односно државе које у ужем смислу учествују у иницијативи „Појас и пут”, означено је као подручје од стратешког значаја за Кину и њену спољнополитичку агенду. Поред испољене спремности да све секторске политике – укључујући и нову политику иновација и развоја – усмере ка остварењу тог циља, кинеске власти идентификовале су и нове димензије глобалне иницијативе коју имплементира, а које укључују поларни, затим дигитални, ваздушни, па чак и здравствени „Појас и пут”. Усвајање свих ових аката, омогућило је даљи развој политике иновација и технолошког развоја Кине, чијом су кодификацијом створени предуслови за заузимање положаја системског играча у међународним односима. Кина је већ на почетку друге деценије овог века постала кредибилан „изазивач” хегемонији САД у сфери технолошког развоја, а на почетку треће деценије је готово преузела тај примат.

Обраћајући се на конференцији о технологији и науци у мају 2016. године, председник Кине Си Ђинпинг (*Xi Jinping*) најавио је својеврсну мапу пута за кинеску стратегију развоја заснованог на иновацијама у три корака. Према његовој идеји, први корак је у овом тренутку окончан, а укључивао је изградњу Кине као „иновативне нације до 2020. године” (Zhao, 2016). То је укључивало етаблирање Кине и њених компанија на глобалном тржишту као препознатљивих субјеката технолошког узора. Други корак у стратешком позиционирању Кине у области технолошког развоја јесте да се домогне на чело иновативних земаља до краја треће деценије овог века (2016: 56), а трећи да постане иновациона сила до 2050. Литао Цао (*Litao Zhao*) исправно примећује да мапа пута коју је представио Си Ђинпинг кореспондира са првим стогодишњим циљем Комунистичке партије Кине (КПК), а то је да се заврши изградња умерено добростојећег друштва до 2021. године, до стогодишњице од оснивања КПК (Zhao, 2016: 56), док је трећи корак

спојен са другим стогодишњим циљем, а то је постизање „националног подмлађивања” до 2049. године, стогодишњице од оснивања Народне Републике Кине (2016: 56). Паралелно са развојем у домену тврде – војне и економске моћи – текла су настојања кинеских власти да интегришу технолошку и политику иновација најпре у своју глобалну економску, а потом и у безбедносну и спољнополитичку стратегију. То је повратно довело и до реформулације циљева политике иновација, смештајући их у глобални политички контекст који је пред Кину поставио бројне развојне изазове, о чему ће бити дискутовано у наставку текста.

Трансформација политике развоја и иновација Кине – ка глобалној технохегемонији

Налази овог рада прелиминарно указују да је кинеска технолошка супрематија на врхунцу свог напретка превазишла европске, америчке, али и азијске конкуренте – Јапан у првој инстанци. Такав положај доприноси њеном спољнополитичком позиционирању имајући у виду да надмоћ коју остварује у сфери технологије повратно и непосредно повећава њену војну, економску и тиме политичку моћ у свету (Mastro, 2019). Како би се одржала на позицији „технохегемона”, Кина ће се у будућности суочити са неколико кључних изазова. Први је у тесној вези са такозваним „дигиталним” „Појасом и путем”. Он постоји као пандан физичкој, копненој и поморској иницијативи. Одрживост оваквог пројекта након више од једне деценије постојања све више се доводи у питање, нарочито са интензивирањем скепсе у погледу сарадње са Народном Републиком Кином. Како истичу Каска Кадри (*Kaska Kadri*) и сарадници (2019), садашње „буђење кинеске сајбер претње” дешава се у време све веће политичке свести о дигиталној зависности широм света, док је у поређењу са периодом од пре једва пола деценије постојала већа потреба да се при набавци дигиталне технологије узму у обзир и трошкови животног циклуса, а не само трошкови примене. Због тога питања која су се у међународној јавности отворила поводом пласмана производа компаније „Хуавеи” и 5G технологије представљају класичне дилеме својствене сајбер безбедности – утицај стимулисања привреде на националну безбедност и обрнуто, као и утицај модернизације критичне инфраструктуре на њену заштиту (Kadri et al., 2019: 19).

Други веома важан изазов са којим ће се Кина суочити јесте у вези са претходним, а тиче се њеног спољнополитичког позиционирања. Такозвани синоскептицизам који је почео да се испољава у литванском напуштању иницијативе „17+1” у марту 2021. године учинио је процес сарадње са Кином значајно рањивим. Узимајући у обзир да и остале централноевропске државе имају благу дозу уздржаности у погледу даљих односа са Кином, нарочито у светлу новонастале кризе у Украјини, будућност овог формата је неизвесна. Кинеско несврставање у односу на оружани напад Руске Федерације на Украјину послужио је европским државама као додатни разлог за оправдавање снижавања веза са Пекингом, а додатни ангажман САД на подручју Индопацифика значајно је пратио и серију дипломатских притисака упућених ка европским државама да се дистанцирају од дубље сарадње са Кином, а нарочито од набавке опреме и услуга од кинеских компанија.

Трећи изазов са којим ће се кинеске власти сустрети јесте начин осигурања технолошке аутономије као израза њене супрематије. У јуну 2022. године Си Ђинпинг је позвао кинеске истраживаче и компаније да убрзају послове који су зацртани у политици развоја и прате развојну агенду Кине (China Daily, 2022). Перцепција кинеских научника је да је професионална „подела рада” у модерном систему условила ометање сарадње у сектору високе технологије. Такав је контекст узроковао „повећање ослањања на домаће капацитете у кључним областима технологија” (China Daily, 2022). Стога и не чуди што је Кина успела да имплементира туђа, али и усаврши сопствена знања која су потпомогла развој високотехнолошких достигнућа, попут производње нуклеарне енергије, изузетно развијене мреже брзих пруга, развоја фундаменталне физике, као и космичког програма. Од свих технолошких достигнућа за поље међународних односа је можда најзначајнији космички програм, имајући у виду да је и не тако далека историја биполарности потврдила значај ове гране развоја. У последњој деценији кинеска космичка политика доживела је праву експанзију, нарочито развојем кинеског Програма за истраживање Месеца у оквиру ког је пројектовано и лансирано неколико ракета попут „дугог марша 2Ф” или „чанг” I и II, те сателита попут „гаофен-1” (Zhao, 2016). Додатној борби за доминантну позицију на челу технолошког развоја доприносе и поједине унутарполитичке одлуке САД и осталих држава. Конгрес САД је 2018. године Законом о ауторизацији за одбрану експлицитно забранио Секретаријату за одбрану САД увоз опреме, система или услуга које потичу од кинеских компанија „Хјуавеи”, „Дахуа” или ЗТЕ, као и забрану коришћења

телекомуникационих система произведених у Кини за потребе оружаних снага САД (US Congress, 2018).

Изражену скепсу према технолошком развоју НР Кине и (не)могућности да она преузме трон од САД аргументовали су Стивен Брукс (*Stephen Brooks*) и Вилијам Волфорт (*William Wohlforth*). Они су у свом чланку (2016) навели да је кинеска одбрамбена индустрија далеко слабија у односу на западну, те да се у будућности не може очекивати „значајан раст” (Brooks & Wohlforth, 2016). Ову тезу је, међутим, оповргла свега шест година каснија вест о новоизграђеном носачу авиона као делу поморске флоте кинеске Народноослободилачке армије током јуна 2022. године. То је први пут у историји да је носач авиона у целости направљен у Кини употребом кинеског знања.

Једна од важнијих дилема технолошког развоја тиче се концепта такозване технолошке самодовољности, који је приказан у уводном делу овог чланка. Аутономија у сфери технологије представља основ и нужан услов осигурања тзв. технолошког суверенитета. Међутим у таквој ситуацији се може јавити парадокс јер државе упадају у „замку нарушавања сопственог технолошког суверенитета” услед одсуства правних аката који регулишу функционисање нових технолошких достигнућа (Stekić, 2020: 226). Дилеме које се тим поводом јављају преливају се и на системски ниво анализе. Наиме, експлоатисање кинеског монопола над глобалном технологијом, те њен однос са осталим јединицама система (државама купцима), у случају „победе” у овој сфери, биће од значаја за анализу њеног спољнополитичког понашања у будућности (Stekić, 2020).

Нова парадигма кинеске технолошке супрематије

Теза о важности остваривања тзв. технохегемоније ради етаблирања политичке надмоћи у међународним односима дуго је била укотвљена међу западним академским ауторима. Готово прескриптивно становиште о потребном испуњавању овог услова који је поставио економиста Чарлс Киндлбергер није оспорено нити негирано праксом спољних политика свих великих сила неколико векова уназад. У историји су познати примери технолошке надмоћи скоро свих суперсила, који су само мењали своју нишу, односно физиономију испољавања. Оно што је манифестно током раног 21. века односи се управо на дигиталну технологију и иновације. Због тога је овај рад имао за циљ увођење технолошке преминације у поље проучавања

међународних односа на примеру Народне Републике Кине. Специфичности ИТ развоја Кине, или такозваног „технонационализма“, сежу у 19. век и блиско су повезане са кинеском забринутости због заостајања за државама Запада током индустријске револуције (Keeley & Wilsdon, 2007). Аспекти овог принципа огледају се у настојањима да што више кинеских научника добије Нобелову награду, затим да кинеска технологија постане респектабилан чинилац светског развоја и да се у Кини развије што већи број експерата у области фундаменталних научних дисциплина (2007: 11). Према бројним критеријумима ова држава се већ налази на позицији савременог технохегемона, а светска технолошка достигнућа не би била замислива без производа и услуга неких од глобалних компанија са седиштем у Кини. Та држава је, поред Индије и САД, највећи корисник глобализације науке и технолошког развоја (Segal, 2008). У ове три земље најдиректније се читавају све промене у глобалној науци, што се последично може довести у везу са могућим политичким чиниоцима у међународном систему (2008: 425). Међутим, у дебати о тренутном моделу организације система међународних односа постоје значајна спорења око броја полова на којима је заснован модеран поредак. Уколико би се прихватило становиште о мултиполарности на почетку треће деценије овог века, свакако да Кина заузима важно место, односно „технолошки пол“ система савремених међународних односа.⁸

Чини се да оно што су поједини аутори пре десет година сматрали немогућим, данас почиње да постаје стварност. Оно што су Брукс и Волфорт (2016) означили као заостајање за савременим технолошким достигнућима вероватно сада престаје да важи. Расправљајући о природи технолошког развоја и самодовољности, двојица аутора су указала да је природа производа које Кина извози диљем света практично „нискотехнолошка“, те да су у питању компоненте које се касније додатно састављају изван њене територије (2016: 95). Кључне замерке које су упућиване на рачун Пекинга у овој сфери односиле су се на одсуство детаљног планирања и неадекватног дефинисања *технолошког* у контексту свеопштег развоја ове државе. Такође је јасно да се Кина за своје иновационе пројекте и даље у великој мери ослања

⁸ Технолошки развој и политика иновација, као саставни део политике великих сила, у последњој деценији изнедрили су неколико значајнијих нових теоријских конструката попут „дигиталне аутократије“, „дигиталног Појаса и пута“, „дигиталне глобализације“ и „дигиталне владавине/управљања“.

на инострану технологију и да је подстицање страних компанија да сарађују у њиховој примени и да деле технологију важан део ових напора. Међутим, значај ове стране технологије био би много умањен без важних реформи и реструктурирања који су се десили и у цивилној и војној индустрији и у кинеским програмима развоја технологије који су у току. Важан циљ такозваног „усисавања” иностраних технолошких достигнућа често је био занемарен у прошлости, а сада то више дефинитивно није случај. Данас је Кина способна не само да преузме инострану технологију већ и да њоме мења постојеће стање сопственог система иновација и развоја, на начине на које раније то није могла.

Библиографија

- Aparna Basu et al. 2018. "China's rising leadership in science and technology: quantitative and qualitative indicators", *Scientometrics*, 117(1), pp. 249-269.
- Bork, Henrik. 2019. *China's Government plan for its own Silicon Valley*, Munich: Roland Berger.
- Brooks, Stephen G. and William C. Wohlforth. 2016. "The once and future superpower: Why china won't overtake the United States", *Foreign Affairs*, 95(1), 91-116.
- China Daily. 2022. *Xi's call for innovation driven strategy to spur scientists*, Retrieved from: <https://asianews.network/xis-call-for-innovation-driven-strategy-to-spur-scientists> (Accessed on: 14.5.2022).
- CRI. 2022. „Predsednik Si Đinping pozdravlja inovacije i razvoj tehnologije u Hongkongu”, Chinese Radio International, Dostupno na: <https://serbian.cri.cn/home/news/3801/20220701/768078.html> (Pristupljeno: 9. 5. 2022)
- Diniz, Clélio Campolina. 2019. "The science and technology race and productive re-structuring: geoeconomic and geopolitical impacts", *Revista Brasileira de Estudos Urbanos e Regionais*, 21(2), pp. 241-257.
- Harknett, Richard and Hasan B. Yalcin. 2012. "The struggle for autonomy: a realist structural theory of international relations", *International Studies Review*, 14(4), pp. 499-521.
- Hoffman, Frank G. 2014. „Hybrid warfare and challenges”, *Strategic Studies*. Routledge, 1(1), pp. 329-337.
- Hu, Angang. 2011. *China in 2020: A new type of superpower*, Washington: Brookings Institution Press, 2011.

- Huang, Can and Naubahar Sharif. 2015. "Global technology leadership: The case of China", *Science and Public Policy* 43(1), pp. 62-73.
- Kaska, Kadri, Henrik Beckvard, and Tomáš Minárik. "Huawei, 5G and China as a security threat." *NATO Cooperative Cyber Defence Center for Excellence (CCDCOE)* 28 (2019).
- Keeley, James, and James Wilsdon. 2007. *China: The next science superpower*, London: Demos.
- Liu, Tao, and Wing Thye Woo. "Understanding the US-China trade war", *China Economic Journal* 11.3 (2018): 319-340.
- Mastro, Oriana Skylar. 2019. "The stealth superpower: How China hid its global ambitions", *Foreign Affairs*, 98(1), pp. 31-45.
- Ober, Josiah. 1999. *The Athenian revolution: Essays on ancient Greek democracy and political theory*. New Jersey: Princeton University Press.
- OECD (2022). "OECD Main Science and Technology Indicators. R&D Highlights in the March 2022 Publication", Paris: OECD Directorate for Science, Technology and Innovation.
- Pillsbury, Michael. 2015. *The hundred-year marathon: China's secret strategy to replace America as the global superpower*. New York: Henry Holt and Company.
- Segal, Adam. 2008. "Autonomy, security, and inequality: China, India, the United States, and the globalization of science and technology", *Technology in Society*, 30(3-4), pp. 423-428.
- Song, Mingwei. 2020. *Young China: National Rejuvenation and the Bildungsroman, 1900-1959*. Leiden: BRILL.
- Sporazum Beograd-Priština. 2020. Šta je potpisano – tekst sporazuma (N1), Dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/a636581-tekst-sporazuma-beograd-pristina> (Pristupljeno: 2.4.2022)
- State Council. 2006. *The National Medium and Long-Term Program for Science and Technology Development (2006-2020)*, Beijing.
- Stekić, Nenad. 2020. „Hegemonska stabilnost u eri okrnjenog tehnološkog suvereniteta”, u: Ajzenhamer, Vladimir i Nebojša Vuković (ur.), *Čovek, prostor, tehnologija, ideje*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti, 2020, str. 211–234.
- Stekić, Nenad. 2020. „Nova paradigma kvantifikacije geopolitičkih pojava: interpretacije, metodi i izvori podataka”, *Međunarodni problemi*, 72(1), str. 215–235.

- Sun, Yutao, and Cong Cao. 2021. „Planning for science: China’s ‘grand experiment’ and global implications”, *Humanities and social sciences communications*, 8(1), pp. 1-9.
- The 12th Five-year Plan. 2010. The 12th Five-Year Plan for Economic and Social Development of the People’s Republic of China (2011–2015), Beijing: State Council.
- The 13th Five-year Plan. 2015. The 13th Five-Year Plan for Economic and Social Development of the People’s Republic of China (2016–2020), Beijing: State Council.
- The 14th Five-year Plan. 2021. The 14th Five-Year Plan for Economic and Social Development of the People’s Republic of China (2021–2025), Beijing: State Council.
- White House. 1997. Networks for People: Clinton-Gore and the Information Superhighway, available at: <https://clintonwhitehouse4.archives.gov/WH/New/Starbright/Network.html> (Accessed on: 24.4.2022).
- White House. 1997a. The Framework for Global Electronic Commerce, available at: <https://clintonwhitehouse4.archives.gov/WH/New/Commerce/read.html> (Accessed on: 24.4.2022)
- WIPO. 2021. *World Intellectual Property Indicators 2021*, Geneva: WIPO.
- Wither, James. 2016. “Making sense of hybrid warfare”, *Connections*, 15(2), pp. 73-87.
- Yu, Haiqing. 2017. *Networking China: The Digital Transformation of the Chinese Economy*, Chicago and Springfield: University of Illinois Press.
- Zhao, Litao. 2016. “China’s Innovation-Driven Development under Xi Jinping”, *East Asian Policy*, 8(4), pp. 55-68.

TRANSFORMING CHINA'S DEVELOPMENT AND INNOVATION POLICY IN THE LIGHT OF ITS GLOBAL LEADERSHIP

Abstract: Primacy in the field of technology and innovation, as a variable in the analysis of the foreign policy position of states, is not a novelty in international relations. The scepticism of the good part of the academic community regarding the establishment of China as a world superpower has been denied by the practice of multiple domination of this country in global relations over the past few years, which is reflected in the field of technological development. Applying the theoretical concept of technological autonomy/self-sufficiency, the paper analyzes the types of transformation of development policy and the technological dominance of China as one of the preconditions for taking the lead in the system of international relations. By qualitatively analyzing the content of several key documents in the field of science, technology and development, the author singles out the key segments of China's development agenda that relate to supporting its foreign policy positioning. The analyzed sample includes three five-year development plans (twelfth, thirteenth and last, fourteenth from 2021), then the Science and Technology Development Strategy of China (2006), the Development Strategy based on national innovations from 2016 and several codified Opinions of the CPC on accelerating institutional reforms through innovation and technological development. The analytical domain is oriented to the period that corresponds to the existence of the Belt and Road Initiative. Preliminary findings confirm the assumption of China's technological self-sufficiency, as well as the thesis of growing tensions resulting from the dependence of the rest of the world on Chinese technology exports.

Keywords: technological autonomy, science and technology, Belt and Road, technological supremacy, China.

CHALLENGES IN ECONOMIC RELATIONS BETWEEN CHINA AND THE CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES – A POLISH PERSPECTIVE

Dr Katarzyna Anna Nawrot¹

Abstract: The economic relations between China and the Central and Eastern European countries have evolved significantly since the establishment of the People's Republic of China and the independence of the Central and Eastern European countries over the course of the 20th and 21st centuries. The milestone in both the bilateral and multilateral relations between China and the Central and Eastern European countries was marked during the China-Central Europe-Poland Economic Forum held in Warsaw in 2012 and further accelerated by the announcement of the New Silk Road by President Xi Jinping in 2013, followed by the establishment of the 16+1 cooperation framework. The evolution of the relationship in recent years clearly demonstrates the challenges China and the countries of the region have faced. The main issues in the economic dimension remain the trade imbalance and the investment asymmetry, and as shown in the aftermath of the COVID-19 pandemic, the shortages in the supply chains indicate the need for its diversification. Furthermore, there is disappointment in the Central and Eastern European countries regarding the lack of tangible results in multilateral cooperation and competition between the countries of the region rather than a holistic and harmonized approach. In this paper, those issues will be the subject of a discussion undertaken from the Polish perspective. The author used secondary data as a basis for qualitative and descriptive statistical research analysis. The scope of the research covers the flows of trade and capital, in particular in the form of foreign direct investment (FDI), and refers to bilateral relations between Poland and China. In numerous aspects, the analysis was

¹ Assistant Professor, Polish Academy of Sciences, Committee of Future Studies,
e-mail: nawrotini@gmail.com

extended to the Central and Eastern European countries (CEEC). The time series ranges from 1999 to 2019.

Keywords: economic challenges, international relations, China, Central and Eastern Europe, Poland

Introduction

In the last three decades since opening up, China has surpassed numerous developing countries and emerging markets in terms of development and modernization, noting faster economic growth and, moreover, social change. As a result, poverty has been eradicated, lifting up a historic number of people, in the hundreds of millions, living below the poverty line and achieving higher human development, as reflected in life expectancy, literacy, and income. According to the United Nations Development Programme (UNDP) and the World Bank, China is classified as a country of medium human development and upper middle income (UNDP, 2022; World Bank, 2022).

China thus stands as one of the world's most powerful economies next to the EU and the US. It has become the world's biggest exporter (WTO, 2016) and is on its way to becoming the world's biggest economy, according to international estimates based on the country's share of global GDP. The potential of the Chinese economy and its prospects for further growth and development is unprecedented, and the growing interdependence between economies, including the Central and Eastern European countries and China, underpins the importance of strengthening mutual ties and building a comprehensive and strategic partnership in bilateral and multilateral terms. However, the evolution of the relationship in recent years clearly demonstrates the challenges China and the countries of the region have faced. They can refer to economic and political dimensions. The undertaken approach in the paper refers to the economic dimension. The main issues in the economic dimension remain the trade imbalance and the investment asymmetry, and as shown in the aftermath of the COVID-19 pandemic, the shortages in the supply chains indicate the need for its diversification. Furthermore, there is disappointment among the Central and Eastern European countries regarding the lack of tangible results in multilateral cooperation and competition between the countries of the region rather than a holistic and harmonized approach.

Therefore, in this paper, those issues will be the subject of a discussion undertaken from the Polish perspective. The paper is structured as follows.

First and foremost, the historical context and current trends in China-Central and Eastern European relations will be presented from a broader regional perspective. The institutional mechanism of economic relations will be further discussed, in particular, the evolution and challenges of a trade pattern between Poland and China and the investment flow between the two countries in the broader context of the CEECs. Moreover, the role of Central and Eastern Europe in collaboration with China will be addressed in the subsequent part of the paper, which discusses the economic challenges for further cooperation between China and the Central and Eastern European countries. The paper concludes with a recommendation for enhancing mutual relations while proposing a framework identifying areas of common goods for interregional cooperation.

In the paper, qualitative methods and descriptive statistics were used based on secondary data. The scope of the research covers the flows of trade and capital, in particular in the form of foreign direct investment (FDI), and refers to bilateral relations between Poland and China. In numerous aspects, the analysis was extended to the Central and Eastern European countries (CEEC). The time series ranges from 1999 until 2019.

Historical background of the relationship between Central and Eastern Europe and China

The economic and political relations between China and Central and Eastern Europe have evolved significantly since the establishment of the People's Republic of China and the independence of the Central and Eastern European countries from the Soviet Union over the course of the 20th and 21st centuries. The initiative to revitalize the ancient Silk Road, launched by Chinese President Xi Jinping in Astana in 2013, quickly captured international attention not only in Central and Eastern Europe, but also in the Pacific Islands of Fiji, through Australia, South East Asia, and Central Asia, to the Middle East, Europe, and Americas. The idea of a New Silk Road soon transformed into the "One Belt, One Road" (OBOR) concept and gradually into the institutional framework of the Belt and Road Initiative (BRI), with different mechanisms and platforms connecting not only countries and peoples along the ancient silk routes but the world economy at large.

The Belt and Road Initiative, as a transcontinental framework of cooperation, has been recognised in Central and Eastern Europe as a great opportunity for the countries of the region to strengthen economic ties with

the largest emerging market, China, and to boost economic growth and development, which has translated into the prosperity of societies.

Despite the long history of international relations between China and Central and Eastern Europe, as the countries from the region were among the first to recognize the establishment of the People's Republic of China, the economic and political relations of the CEECs with China were rather limited during the first decade of transformation compared to those of Western Europe, and did not attain the highest priority in the foreign policies of their countries. The relations were not unaffected by the collapse of communism, which was marked by the fall of the Berlin Wall in 1989, followed by the unification of East and West Germany, the economic transformation of the Central and Eastern European countries into market economies, and last but not least, the enlargement of the EU. The countries of the region mostly concentrated on restructuring their economies and adjusting to the new political system while resetting their position in a Europe under transformation. Therefore, the current economic relations still do not reflect the potential of Chinese markets and do not make the most of the possibilities offered by the Central and Eastern European economies.

A breakthrough in mutual relations between China and the Central and Eastern European countries was marked during the China-Central Europe-Poland Economic Forum held in Warsaw on April 26, 2012. During the Forum, twelve proposals were put forward by Chinese Prime Minister Wen Jiabao to promote cooperation with 16 countries from the region, namely Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, the Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Macedonia, Montenegro, Poland, Romania, Serbia, Slovakia, and Slovenia. The establishment of a common secretariat was a priority, as a platform serving to facilitate the implementation of the proposals. The official establishment of the Secretariat for Cooperation with Central and Eastern Europe in Beijing followed the same year, in September, when it was set up by the Chinese Ministry of Foreign Affairs.

What followed was the establishment of the 16+1 cooperation framework between the Central and Eastern European countries and China in 2013. The 16+1 mechanism, being a part of the New Silk Road initiative, became a platform for strengthening ties between Central and Eastern Europe and China, with a focus not only on the individual countries' interests and bilateral economic benefits for the stakeholders involved, but on a broader and more useful collaboration towards shared goals. Within this framework, the 16+1 summits – bringing together the heads of

governments of the Central and Eastern European countries and China – were set to be held once a year and were perceived as an important forum for discussion on economic cooperation within the framework of the dialogue. The Polish perspective within this structure was to create good conditions to attract mutual investments and enhance transportation routes serving as an intercontinental platform. All this was supposed to accelerate the flow of goods in both directions. For Poland, logistic connectivity and the enlargement of infrastructural fundamentals have become one of the most important initiatives of cooperation. Within the 16+1 Dialogue, Poland:

- chairs the Secretariat for the Central and Eastern European Countries in Beijing;
- runs the Secretariat for Contact Mechanism of Investment Agencies;
- runs the Secretariat of Business Councils, with the goal of gathering chambers of commerce and other business associations.

A Contact Mechanism for the Investment Promotion Agencies of China and the CEE Countries was further established to promote 16+1 cooperation, in particular in two-way investment between China and the CEECs. The task of the Contact Mechanism for the Investment Promotion Agencies of China and the CEE Countries was to:

- establish mechanisms,
- build a communication platform,
- organize activities,
- promote projects.

Meetings among the heads of the investment promotion agencies of 16 countries from the CEECs and China further led to the establishment of a Secretariat of the Contact Mechanism for the Investment Promotion Agencies of China and the CEE Countries.

The initiatives that were undertaken almost ten years ago (2012-2022) were perceived as a good sign of strengthening the cooperation between China and the Central and Eastern European countries, with Poland as the largest market in the region. The Chinese leaders stressed on several occasions that consolidating cooperation between China and the Central and Eastern European countries was an important component in enhancing China-Europe cooperation, which should help China and Europe make joint efforts to tackle challenges and promote their comprehensive and strategic partnership to a higher level.

A decade after the implementation of the 16+1 formula of cooperation and of rejuvenation of the Silk Road, numerous challenges have emerged. The 16+1 formula evolved first to the 17+1 cooperation framework after including Greece (see fig. 1 and 2), and recently went back to 16+1 after Lithuania withdrew from the framework.

Figure 1 - European countries involved
in the 17+1 cooperation framework

Source: Author

Figure 2 - Cooperation framework 17+1

Source: Author

Despite the fact that hopes and expectations of strengthening ties with China were prevalent among the Central and Eastern European countries with the start of the New Silk Road initiative, they blurred with time. The initial optimism among the CEECs has significantly decreased and has been replaced with a rather sceptical and cautious stance as a result of the not so economically effective outcomes as expected over the last ten years of cooperation. The criticism was related to the fact that political declarations initiated by the Chinese leaders and the leaders of the CEECs are not necessarily translated into the real economy.

It must be stressed, however, that communications between China and the Central and Eastern European countries, as well as between the Central and Eastern European countries themselves, have increased significantly since the reestablishment of mutual ties. This was due to numerous political visits at the national, sub-regional, and EU-level; common cooperation mechanisms; people-to-people contact; the flow of tourists; the exchange of students and scholars; and last but not least, trade and cross-border investments. It contributed enormously to better understanding and building trust between the partners. This has been an achievement of great importance. However, it seems that the COVID-19 era put economic and

political relations on hold on both sides. In terms of the economy, there has been a clear disruption in supply chains. In the political and social dimensions, the perception of China has deteriorated due to the narrative related to the pandemic, its causes, and its cost to nations, societies, and ordinary people. China's position towards Russia's invasion of Ukraine is further worsening the image of China, especially in the Central and Eastern European countries.

Despite the existing challenges, the coherent and comprehensive cooperation of the Central and Eastern European countries is required, including their governmental resorts and institutions, inter-provincial, city-to-city cooperation, and people-to-people dialogue. Among the problems remains the lack of a clear European position towards China, and hence there is no developed strategy at the level of the European Union or the CEECs in that respect. Individual CEE countries, including Poland, take more individual actions aimed at spurring trade and attracting foreign investors from China on a bilateral level. In addition, that trend has been strengthened by the economic crisis, Brexit, and nationalistic tendencies in numerous European countries, revealing the change in the attitude of individual states towards China. As a result, rather than competing to attract Chinese investors to their individual markets, the countries of Central and Eastern Europe should elaborate on their common vision, strategies, and concrete infrastructure and investment projects. Furthermore, certain Central and Eastern European countries are part of the European Union market. As such, the policy towards China should not be inconsistent with the European Union's policy. Moreover, it should all fit into the broader landscape of Europe – spreading geographically from the Gibraltar Strait to the Ural Mountains. It means long-term vision and strategic cooperation not only with the CEECs but also with the UK, France, Germany, and other EU and non-EU member states. Last but not least, Russia should not be forgotten in the bigger picture, as the closest neighbour of China, declaring its support for integrating the BRI with the Russia-led Eurasian Economic Union and allying with China in terms of the Ukrainian war.

The evolution of trade and investment patterns – from a Polish perspective

Trade pattern

Trade has been the most important form of cooperation between China and the Central and Eastern European countries. China's most important trading partner among the countries of Central and Eastern Europe is Poland, followed by the Czech Republic, Hungary, and Romania (see Table 1). Asymmetry in relations with China – as shown in the data in Table 1 – is a characteristic feature of the trade turnover of all of the countries in the region. It is also one of the most pressing issues in terms of the economic dimension of relations. It was thought that greater collaboration between China and the nations of Central and Eastern Europe would have provided an opportunity to balance China's economic exchange. Chinese exports are far more dominant in all the countries of the region, with a constantly growing trade deficit in the majority of cases. In the example of Poland, the reasons for such a situation can be seen, *inter alia*, in the relatively low competitiveness of the Polish export offer to the Chinese market and insufficient promotional activities. Nevertheless, significant changes took place in the commodity structure of the Polish foreign trade turnover, and there was visible technological progress as well as an improvement in the competitiveness of the Polish economy. However, reducing the current asymmetry will require specific projects and effective actions, which will not be possible without active support from state institutions, consisting of the creation of a long-term and comprehensive strategy towards China. Among other activities, it is necessary to emphasize the legitimacy of promoting Polish products and enterprises, as well as the implementation of tools to stimulate the activities of Polish entrepreneurs.

Table 1 – Foreign trade between China and selected CEEC, 2019 (in euro)

Country	Exports	Imports	Total trade turnover	Trade balance
Poland	2 651 303 999	20 535 952 572	23 187 256 571	-17 884 648 573
Czech Republic	2 146 403 795	14 806 472 413	16 952 876 208	-12 660 068 618
Hungary	1 455 546 963	7 469 956 625	8 925 503 588	-6 014 409 662
Romania	612 004 641	4 536 683 748	5 148 688 389	-3 924 679 107
Greece	892 466 339	4 061 275 531	4 953 741 870	-3 168 809 192
Slovakia	1 689 827 117	2 903 834 555	4 593 661 672	-1 214 007 438
Slovenia	435 354 656	2 015 539 261	2 450 893 917	-1 580 184 605
Bulgaria	813 521 109	1 484 103 069	2 297 624 178	-670 581 960
Lithuania	277 027 365	928 730 167	1 205 757 532	-651 702 802
Croatia	108 264 232	725 862 252	834 126 484	-617 598 020
Estonia	172 587 986	650 806 369	823 394 355	-478 218 383
Latvia	159 092 142	510 663 322	669 755 464	-351 571 180

Explanation: The Eurostat data do not cover all the countries of Central and Eastern Europe which belong to the 16+1 cooperation framework.

Source: The author's own elaboration based on Eurostat data (2020).

Both exports and imports between Poland and China have been gradually growing over the last two decades. Between 2004 and 2014, exports from Poland to China more than tripled, and imports from China nearly increased fivefold (Nawrot, 2018, p. 264). According to European Union statistics, the foreign trade between Poland and China exceeded 23.1 billion euros in 2019. Exports were estimated at around 2.65 billion euros and imports were at around 20.5 billion euros (see Table 1). The trade dynamics were particularly high after 2004, and in 2007, accounted for around 40% compared to the previous year (Eurostat, 2020). As for 2018, the share of Chinese imports in total imports of Poland nearly reached 12% and the share of exports to China in total exports of Poland remained below 1%

(GUS, 2020). Accordingly, China's role among Polish trade partners has been gaining importance. China became the most important trading partner of Poland in East Asia (estimated by the value of the bilateral trade and the value of Polish imports) and took the second position among import partners (after Germany). It emphasizes the strategic importance of China in trade. Based on predictions of foreign trade between Poland and China in the years 2016-2030 (Nawrot, 2018, p. 265), both exports and imports are expected to grow, and the asymmetry in trade is expected to deepen.

The main Polish exports to China include base metals and articles thereof (mostly copper and copper products), machinery and mechanical appliances, and electrical and electro-technical equipment. In 2019, they constituted, respectively, 29.5% and 26.9% of total Polish exports to China. Plastics and rubber and articles thereof (8.3%) and miscellaneous manufactured articles (7.7%) are two other important Polish exports to China (see Table 3). The main products of Polish exports to China include: copper, furniture, chocolate products, vehicle parts and accessories, telephones, electrical switches, synthetic rubber, gas turbines, chemicals, and cables.

The imports from China are dominated by machinery, mechanical appliances, and electro-technical equipment, which constituted more than 50% of Chinese imports in 2019. The value of the machinery section reached 13.3 billion euros. Other imports from China include textiles and textile articles (11.0%), miscellaneous manufactured articles (10.1%), and base metals and articles thereof (6.6%) (see Table 2). The main products imported from China include telephones and televisions, computers and spare parts thereof, toys, transformers, lamps and lamp holders, shoes, printing machinery spare parts, suitcases and bags, and vehicles' spare parts.

The structure of exports has slightly improved, as the share of highly processed articles has increased. The changes in the structure of both exports and imports from 1999-2019 are presented in Tables 2 and 3.

A characteristic feature of relations with China, as presented above, is their asymmetric nature. For years, a negative trade balance has been recorded, and despite what is often emphasized, Polish exports to China are only one-tenth of the imports from China. This is one of the most crucial challenges to deal with in modern relations with China. Consequently, the main goal of Polish trade policy is to balance the trade flows between the two countries and thus enhance Polish exports to China. Changing the existing asymmetries has been the biggest challenge in bilateral and multilateral relations between China and the countries of Central and Eastern Europe.

Table 2 – Foreign trade between Poland and China by product groups
in 1999–2019: imports (in million euros)

SITC Code	Specification	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
0	Food and live animals	39,3	64,3	79,4	71,6	78,2	55,6	68,2	81,5	115,8
1	Beverages and tobacco	2,4	0,93	2,7	2,5	1,1	0,5	0,76	2,9	3,5
2	Crude materials, inedible, except fuels	69,4	74,9	78,2	75,3	105,3	86,4	83,2	84,1	88,8
3	Mineral fuels, lubricants and related materials	1,4	1,1	1,4	6,4	9,4	1,4	3,3	4,7	4,0
4	Animal and vegetable oils, fats and waxes	0,1	0,05	0,05	0,05	0,05	0,08	0,1	0,5	0,2
5	Chemicals and related products, n.e.s.	63,0	75,8	72,3	80,7	98,7	95,9	113,7	138,5	199,4
6	Manufactured goods classified chiefly by material	122,6	169,9	225,9	316,7	361,0	384,5	472,7	720,3	1212,9
7	Machinery and transport equipment	425,4	615,4	782,6	961,8	1141,7	990,8	1046,0	1565,7	2140,3
8	Miscellaneous manufactured articles	419,2	498,1	562,4	682,2	764,7	715,9	818,6	972,3	1285,2
9	Commodities and transactions not classified elsewhere	0,01	0,005	0,001	0,02	0,005	0,000	0,005	0,02	0,03

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
128,5	124,0	158,1	162,1	154,1	157,0	148,0	168,8	164,8	166,5	157,1	193,8
2,9	5,7	12,0	14,8	11,4	11,2	28,3	8,5	16,5	23,3	29,2	23,4
128,7	101,7	89,8	94,1	94,5	68,2	85,2	86,9	77,0	112,0	170,7	137,1
7,9	7,1	5,4	13,6	4,5	18,5	15,3	18,1	28,4	21,5	25,3	30,3
0,2	0,2	0,4	1,0	0,7	1,0	1,6	1,7	1,6	1,3	1,7	1,6
240,4	193,8	254,5	330,7	362,1	391,4	485,7	558,3	583,3	721,7	878,7	1080,6
1231,9	787,4	993,9	1218,4	1268,6	1246,5	1711,3	1958,1	2153,7	2429,0	2766,3	3159,9
3015,7	3039,3	3915,1	3891,9	4241,2	4653,7	5605,9	7242,9	7637,1	8546,9	9351,9	10832,8
1520,0	1298,1	1504,5	1700,7	1830,9	1920,8	2476,0	3040,2	3413,1	4293,1	4595,0	5076,0
0,07	0,04	0,1	0,4	0,4	0,4	0,5	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5

Source: The author's own elaboration based on Eurostat data (2020).

Table 3 – Foreign trade between Poland and China by product groups
in 1999-2019: exports (in million euros)

SITC Code	Specification	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
0	Food and live animals	3,8	4,7	4,9	6,4	4,6	4,0	6,9	11,2	9,2
1	Beverages and tobacco	0,000	0,02	0,000	0,000	0,01	0,000	0,1	0,5	1,4
2	Crude materials, inedible, except fuels	37,3	3,7	28,1	15,3	4,7	12,1	26,4	54,6	59,6
3	Mineral fuels, lubricants and related materials	0,07	0,007	0,09	0,1	0,09	0,06	1,8	3,8	3,8
4	Animal and vegetable oils, fats and waxes	-	-	-	-	-	-	0,001	0,01	0,003
5	Chemicals and related products, n.e.s.	10,5	23,7	27,8	34,9	55,8	98,3	140,3	132,6	158,3
6	Manufactured goods classified chiefly by material	51,8	51,3	73,2	98,3	101,9	153,9	158,8	279,2	252,2
7	Machinery and transport equipment	18,2	20,2	62,8	57,7	51,5	171,5	127,5	106,1	199,0
8	Miscellaneous manufactured articles	1,8	3,7	4,2	6,9	6,9	13,1	13,9	20,0	41,2
9	Commodities and transactions not classified elsewhere	0,000	0,000	0,000	0,000	0,003	0,000	0,05	0,4	0,4

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
5,9	8,4	14,7	24,9	55,3	148,4	153,5	122,8	92,9	88,7	106,2	188,3
0,8	0,4	0,5	0,2	0,8	1,2	0,8	1,9	4,0	3,4	3,5	5,3
61,2	78,8	64,7	64,9	101,1	115,1	129,7	94,3	128,6	139,4	155,8	244,6
26,6	6,9	8,4	6,9	0,4	12,4	0,5	3,9	8,3	4,6	3,0	2,0
0,04	0,01	0,04	0,02	0,02	0,3	0,05	0,03	0,15	0,24	0,17	0,23
106,1	163,1	183,4	181,9	134,5	103,0	83,1	126,1	125,9	130,2	116,6	146,4
363,5	414,6	521,1	661,4	592,8	641,1	669,1	752,3	517,7	728,0	686,5	842,0
227,2	305,5	340,9	282,6	368,3	424,0	466,8	518,3	600,0	645,6	701,1	896,0
75,7	71,9	99,0	110,2	112,8	142,9	179,0	199,1	243,5	320,3	338,5	325,8
0,1	0,04	0,002	0,03	0,2	0,003	0,2	0,3	0,1	0,2	0,3	0,7

Explanations: "-" not recorded.

Source: The author's own elaboration based on Eurostat data (2020).

Investment pattern

The flow of capital between Central and Eastern Europe and China, as well as cooperation in investment, science, and technology, has been limited, not reflecting the existing potential on both sides. The flow and the stock of Chinese foreign direct investment in Poland and Polish FDI in China are negligible. The value of Chinese FDI in Poland in 2017 amounted to 56.9 million USD, constituting 0.62% of total foreign direct investment inflows to Poland. The outflow of Polish FDI to China in the same year was even smaller, reaching 4.3 million USD. This means that Polish companies invest very little in China.

However, the influx of capital from China and Hong Kong has been significantly increasing over the last decade, putting those markets at the forefront of East and South Asian partners. Besides China, cooperation in investment has been established with the countries of the ASEAN-5, namely the Philippines, Indonesia, Malaysia, Thailand, and Singapore, as well as Japan, South Korea, and India. A particularly important place among foreign investors from East Asia has been taken by South Korea, with major investments by Daewoo, LG Electronics, and Samsung Electronics. In addition, since the beginning of the 21st century, interest among investors from Japan has increased, bringing Japan into a high ranking among the investors in the region (Nawrot, 2012). The main investors in Poland remain developed countries – the US and EU countries, mainly Germany, Luxembourg, Italy, and the United Kingdom. The relatively small flow of capital between Poland and China can be associated with insufficient promotional activities and, consequently, poor knowledge of Chinese investors about the Polish market and also of Polish investors about the Chinese market. With respect to Polish traders, the lack of sufficient investment capital is another issue to be mentioned.

Chinese investors in Central and Eastern Europe, including in Poland, are mainly involved in manufacturing – electronics, machinery, plastics, the ICT industry, and the distribution of commodities (wholesale and retail trade). Although industry remains the main sector of foreign investment in Central and Eastern Europe, we should expect increased interest in the service sector. An example of that is that since 2012, Chinese banks have started to open their branches in the region, including the Bank of China and the Commercial Bank of China. As declared by Chinese officials, joint projects not only in infrastructure but also in new technologies and renewable energy will be supported. This demonstrates the attitude and the possibilities of cooperation in high-technology sectors. We can further expect

joint scientific research projects, cultural intensification, and interpersonal dialogue, which should further strengthen cooperation, especially in business and commerce.

The list of main Chinese investors in Poland in 2007-2019 and the sectors of their activities are presented in Table 4, showing a gradual rise in the number of investors and the diversification of the sectors of their activity.

The Polish companies which have invested in China include Selena, Bioton, Rafako, Kopex, and Fasing. Coal-mining machinery, medicines, construction chemical materials, the textile industry, and food production and sales are among the most interesting sectors (see Table 4).

Table 4 – Main Chinese investors in Poland in 2006-2019
and their sector of activity

Year	No	Main investor	Activities
2006	1	Min Hoong Development Co.	Hotels and restaurants
	2	Sino Frontier Properties Ltd.	Construction
2007	1	Digital View	Manufacture of electrical machinery and apparatus
	2	Dong Yun	Manufacture of metals and metal products
	3	Min Hoong Development Co.	Hotels and restaurants
	4	Sino Frontier Properties Ltd.	Construction
	5	Suzhou Victory Precision Manufacture Co.	Manufacturing
	6	TPV Technology Ltd	Manufacturing
2008	1	Digital View	Manufacture of electrical machinery and apparatus
	2	Dong Yun	Manufacture of metals and metal products
	3	Min Hoong Development Co.	Hotels and restaurants
	4	Sino Frontier Properties Ltd.	Construction
	5	Suzhou Victory Precision Manufacture Co	Manufacturing
	6	TPV Technology Ltd	Manufacturing

Year	No	Main investor	Activities
2009	1	China Shan Xi Yun Cheng Group Plant Making ltd	Manufacture of pulp and paper, publishing and printing
	2	Dong Yun	Manufacture of metals and metal products
	3	Min Hoong Development Co.	Hotels and restaurants
	4	Sino Frontier Properties Ltd.	Construction
	5	Suzhou Victory Precision Manufacture Co	Manufacturing
	6	TPV Technology Ltd	Manufacturing
2011	1	China Shan Xi Yun Cheng Group Plant Making ltd	Manufacture of pulp and paper, publishing and printing
	2	Dong Yun	Manufacture of metals and metal products
	3	Min Hoong Development Co.	Services
	4	Sino Frontier Properties Ltd.	Construction
	5	Suzhou Victory Precision Manufacture Co	Manufacturing
	6	TPV Technology Ltd	Manufacturing
2012	1	Haoneng Packaging	Manufacturing
	2	LiuGong Machinery	Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles
	3	Shanxi Yuncheng Plate-making Group	Information and communication
	4	Sino Frontier Properties Ltd.	Construction
	5	Suzhou Victory Precision Manufacture Co	Manufacturing
	6	TPV Technology Ltd	Manufacturing

Year	No	Main investor	Activities
2013	1	Haoneng Packaging	Manufacturing
	2	LiuGong Machinery	Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles
	3	Shanxi Yuncheng Plate-making Group	Information and communication
	4	Sino Frontier Properties Ltd.	Construction
	5	Suzhou Victory Precision Manufacture Co	Manufacturing
	6	TPV Technology Ltd	Manufacturing
2014	1	Compal Electronics	Manufacturing
	2	Haoneng Packaging	Manufacturing
	3	Huawei Technologies Co. Ltd.	Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles
	4	LiuGong Machinery	Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles
	5	NUCTECH Company Limited	Manufacturing
	6	Shanxi Yuncheng Plate-making Group	Information and communication
	7	Sino Frontier Properties Ltd.	Construction
	8	Suzhou Victory Precision Manufacture Co	Manufacturing
	9	TPV Technology Ltd	Manufacturing
	10	Tri-Ring Group Co.	Manufacturing
	11	Wanhua BorsodChem	Manufacturing
	12	WH Group Limited	Manufacturing
	13	Zhing Xing Telecommunication Equipments Company Limited	Information and communication

Year	No	Main investor	Activities
2015	1	Compal Electronics	Manufacturing
	2	Haoneng Packaging	Manufacturing
	3	Huawei Technologies Co. Ltd.	Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles
	4	LiuGong Machinery	Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles
	5	NUCTECH Company Limited	Manufacturing
	6	Shanxi Yuncheng Plate-making Group	Information and communication
	7	Sino Frontier Properties Ltd.	Construction
	8	Suzhou Victory Precision Manufacture Co	Manufacturing
	9	TPV Technology Ltd	Manufacturing
	10	Tri-Ring Group Co.	Manufacturing
	11	Wanhua BorsodChem	Manufacturing
	12	WH Group Limited	Manufacturing
	13	Zhing Xing Telecommunication Equipments Company Limited	Information and communication
2019	1	Compal Electronics	Manufacturing
	2	Haoneng Packaging	Manufacturing
	3	Huawei Technologies Co. Ltd.	Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles
	4	LiuGong Machinery	Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles
	5	NUCTECH Company Limited	Manufacturing
	6	Shaanxi Ligeance Mineral Resources	Manufacturing
	7	Shanxi Yuncheng Plate-making Group	Information and communication

Year	No	Main investor	Activities
2019	8	Sino Frontier Properties Ltd.	Construction
	9	Suzhou Victory Precision Manufacture Co	Manufacturing
	10	TPV Technology Ltd	Manufacturing
	11	Tri-Ring Group Co.	Manufacturing
	12	Wanhua BorsodChem	Manufacturing
	13	WH Group Limited	Manufacturing
	14	ZTE Corporation	Information and communication

Source: The author's own compilation based on PAIiZ (2016), PAiH (2020).

The small share of Chinese foreign investment in the CEEC can be related to criticism and scepticism towards Chinese investors, resulting more from existing antagonisms or insufficient knowledge of their actual size and character. Thus, reliable monitoring with the support of government agencies and consistently providing the public with accurate information is extremely important.

Chinese investment provides a source of capital to stimulate growth in the markets and should therefore be accepted in Europe. Collaboration creates investment opportunities in addition to access to the Chinese market, which has great potential and growth prospects. Thus, foreign investment should be perceived as a crucial channel for the intensification of bilateral trade. At the same time, cooperation with Europe provides Chinese entrepreneurs with access to the market, new technologies, and a skilled labour force - and it is relatively cheaper in the CEE countries than in Western Europe. As a consequence, it might create great learning opportunities - adopting good practices and acquiring leadership skills and organizational knowledge of modern management systems and technologies that can be adapted to the national market, contributing to its further development.

Cooperation with European partners also allows Chinese investors to get to know the European market, its characteristics, business culture, behaviour, and organizational structure necessary for success in foreign markets. The importance of European companies, which are important suppliers of new technologies, business practices, and good managerial

skills, is significant. Cooperation between European and Chinese investors in new technologies and research and development should thus be encouraged, particularly in relation to the private sector, which has proven to be more effective in the implementation of new technologies, acting as a driver of innovative change. It is further crucial to attract investments with more opportunities in the research and development sectors.

Not without significance for Chinese investors, difficulties remain due to the complexity and wide variety of the European countries in terms of the nature of business, including regulations or cultural barriers. Despite the initial interest in the European market, the potential barriers may discourage potential investors. If predictions about the expansion of Chinese foreign investments prove successful, they need assistance and specialized consulting in the European market. It is essential to do so that the institution's activities to promote investment at the national level and measures to stimulate trade and investment are complementary. Competent business environment market institutions will guide potential investors and have the potential to reduce the cost of doing business, including transaction costs, market research costs, and information acquisition costs.

Challenges to interregional cooperation through the prism of common goods

Intensification of globalization and regionalization processes in the global economy and, as a result, a significant increase in the functional and institutional interdependence of countries, and thus their sensitivity to turbulence in regional and global markets, have highlighted the need for joint actions to deal with development challenges and global threats. This understanding is currently prevalent among numerous countries worldwide, including those in Europe and Asia. This part of the paper aims to indicate the grounds for intensifying the CEECs, including Poland's cooperation with China, through the prism of providing common goods. This perspective seems timely in contemporary international relations and crucial in the wake of the economic crisis of 2007/2008, the global pandemic of COVID-19, and the recent war in Ukraine. All of them, and in particular the latest, exemplified and revealed the interconnectedness of economies at the global level and pointed to the responsibilities of countries to take joint actions in terms of developmental challenges, global threats, and the need to adapt and modify the existing architecture of global order. That refers to all kinds of global issues, including the environment, climate change,

inequality, security, resolving existing conflicts and preventing potential ones. An attempt will be made to formulate recommendations helpful in strengthening mutual economic relations in that context while identifying areas of common goods for interregional cooperation, with the intention that they will become the ground for further discussions and critical assessment. Interregional cooperation between China and the Central and Eastern European countries in the global framework requires cooperation for shared goals and common goods.

The attempts to identify public goods and their dimensions in the interregional context of cooperation between the Central and Eastern European countries and China are shown in Figure 3. They can be qualified to the rectangular of Kleer's concept of global public goods (2006, p. 215), i.e., politics, economy, and social and cultural sphere, or the category of public goods by Stiglitz (2004, p. 887), i.e., global environment, international security, knowledge, and international economic stabilization. In the identified dimensions of interregional public goods (Fig. 3), attention should be paid to at least several interrelated aspects causing challenges in the identified dimensions.

First, further liberalization of flows should not only concern trade but also increase capital flows. In the basic dimension of trade, it will be necessary to increase the efficiency and effectiveness of the network of connections between existing bilateral and multilateral agreements. There should be consideration of the EU-China FTA as well. The issue of the scope and subject of liberalization is also important, including intra-regional trade in agricultural products and deepening the liberalization of trade in services.

With regard to the financing of regional development, it will be important to support the development of infrastructure and transport, including the development of an effective financial infrastructure system. The example of the East Asia Infrastructure Bond Fund initiative is evidence of actions taken in this area and will be necessary for the effective use of existing savings and their conversion into investments.

In the dimension of social development, it is worth paying attention to joint interregional activities for the unrestricted exchange of knowledge, harmonization of education standards at the higher level, and principles of intellectual property protection, as well as cooperation of research units, institutes, think tanks, and universities. In terms of viability, it seems important to prevent infectious diseases such as malaria and elaborate on solutions for an ageing society. In the context of the latter, Europe and East Asia should actively work together for effective results. It is also necessary

to continue the fight against poverty, in particular to ensure food security and to eliminate existing developmental differences in the regional dimension and within individual countries.

Natural resources, energy, environmental protection, and disaster risk management are also key areas of cooperation at the interregional level.

The ability to maintain peace and stability as a *sine qua non* for further growth and development will be a major challenge, not only for the entire East Asian region but also for Europe. It is about actions to ensure the non-proliferation of weapons of mass destruction, the fight against organized crime, and potential escalation of armed regional conflicts.

Last but not least, the issue of multiculturalism is extremely important in today's world, and there is a need to work together for better understanding across cultures.

Another important aspect, and perhaps the most important fact for everything around us, is that we are living at a civilizational turning points, transitioning from an industrial to a knowledge-based civilisation. Being at a turning points adds to the complexity of the challenges that human civilization is facing, regardless of the country's geographical location or even the context of its economic development. Thus, with all those changes, and to some extent because of them, we can expect a reshaping of the world order and a redefinition of existing economic systems. And no matter what shape it ends up being, we need to be aware of the future of humanity. And, as such, we need to find ways and fields of cooperation for global issues and problems that our civilization faces.

The Belt and Road Initiative, as the transcontinental framework of cooperation, seems to be a suitable platform for collaboration for shared goals. The 16+1 mechanism being a part of that framework should thus extend the focus from the interests of individual sites and the two-sided economic benefits of stakeholders involved to broader and more useful collaboration.

Possible fields might include international security, environmental issues, and urbanisation challenges including energy and transportation, communication, sanitation, and water supply. Growing urban inequality, poverty, and exclusion in fast-growing agglomerations need to be addressed. A better understanding of different cultures, cultural systems, and multiculturalism seems crucial. The future of work and AI are other areas for deep discussion and solutions – just to point out a few.

It is worth mentioning that initiatives of transcontinental and transcultural character between China and the Central and Eastern European countries are already established in research and academic networks. One that should be mentioned is the “16+1 High-level Academic Platform” – the first research network of scientific institutions from Central and Eastern Europe and China, established in Warsaw in 2016 and designed to foster cooperation between academic institutions in the framework of regional cooperation in the formula “16+1” (PAP, 2016; UEP, 2016; Polish Science, 2016).

The established research network of scientific institutions from Central and Eastern Europe and China is a result of long-term efforts and the work of researchers from the partner institutions, providing opportunities for scientific and research cooperation, interdisciplinary projects, and the exchange of scientists and students. In addition, and perhaps more importantly, it is a platform for dialogue and collaboration on global issues and joint research projects in various fields such as economics, management, medicine, commodity science, construction, geology, electro-mechanics, telecommunication, biology, chemistry, meteorology, and many others. This is the first step to establishing broader cooperation among universities and academic institutions from China and the Central and Eastern European countries.

Another cooperation between China and the CEECs in academia that should be mentioned is the China-CEE Think Tanks Network and the China-CEE Institute, as discussed by Oehler-Sincai (2017).

Academic cooperation is a crucial pillar of the relations between China and the Central and Eastern European countries in the context of the One Belt, One Road Initiative. There is no better way to build trust and understanding than through people-to-people contact. Closer cooperation at the academic level should enable a flow of ideas, values, innovations and innovative thoughts to benefit from synergies, build mutual understanding between nations and bring regions closer together, concentrating on similarities rather than obstacles and impediments, contributing to the wealth of nations, civilizational progress and a harmonious global community.

Figure 3. Common goods for interregional cooperation

Cooperation	
Dimensions	Common goods
Trade	Bilateral and multilateral regional and interregional trade agreements
Capital flows	Agreements for financial stability.
Connectivity	Regional and interregional solutions in the dimension of: infrastructure and transport; labor flows; tourism; exchanges of students and scientists.
Knowledge	Exchange of knowledge at a regional and interregional level; Harmonization of higher education standards; Harmonization of intellectual property protection rules; cooperation in research.
Health	Prevention of infectious diseases; Solutions in the context of an aging society.
Natural resources and environment	Reducing greenhouse gas emissions; Air pollution control; Water reservoir management; Control of pollution of seas and oceans.
Poverty	Food security.
Inequality	Solutions in the context of leveling development differences at the regional and interregional level and within individual countries.
Disaster risk	Preventive actions regarding disaster risk; Coordination of actions in the event of a disaster risk.
Security	Non-proliferation of weapons of mass destruction; Fight against terrorism and organized crime.
Multiculturalism	Increasing an understanding across cultures.

Source: Author's own elaboration

Conclusion

Evidence of the existing political and economic dialogue confirms the willingness and the declaration to strengthen mutual cooperation between China and the Central and Eastern European countries. One of the significant achievements of recent years in the relations between the CEEs and China is undoubtedly an increase in mutual understanding resulting largely from the dynamics of foreign trade, investment, and people-to-people dialogue. The rising interdependence of the markets and the huge potential of the Chinese economy underline the importance of ensuring and deepening the existing openness and steps towards further liberalization. Acting jointly for peace, security, and the economic vitality of the global economy is crucial for China and the CEEs.

The existing chances are enormous through trade: to be a part of growing production chains, especially with rising costs in China and expanding production within the Asian division of labour; for enterprises to seek partnerships for planned infrastructure projects; high-speed trains, air transport, and ships; attracting tourists to the region; exchanging students and academia; creating innovation hubs and technology parks; etc. There are still the same concerns related to the significant asymmetry in bilateral trade for all the CEE countries, such as the lack of a significant number of cross-border investments and the unclear role of the AIIB in furthering the process.

It should be pointed out that regional awareness has emerged among the Central and Eastern European countries, as well as throughout Europe, regarding the need for joint institutional solutions in the regional dimension. However, there is still no sufficient recognition for interregional cooperation in that respect. The most important aspect of the joint actions and cooperation of countries might be the field of public or common goods at regional, interregional, and global levels. Solutions in the context of emerging challenges can be provided through common goods in numerous dimensions, including environmental and ecological problems; security; disaster risk, including financial crises, infectious diseases and natural disasters; organized crime; social development, including knowledge, health, poverty, inequality, and multiculturalism. Joint actions of countries at the interregional level for common goods can be an important complement to national and global efforts. There is an urgent need for cooperation and coordination of common goals and the development of mechanisms and appropriate instruments in the political, economic, environmental, and social dimensions.

References

- Eurostat. 2020. Eurostat Database. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Gołębiowski, Janusz. 2009. "Zarządzanie globalne w gospodarce światowej (dotychczasowe formy i ich ewolucja)" [Global Governance in the World's Economy (Existing Forms and their Evolution)], in: Przemysław Deszczyński (Ed.), *Globalizacja. Szanse. Zagrożenia*: 57-78
- Perspektywy, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Nr 23, Poznań, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu.
- GUS.2020. GUS Database. <https://stat.gov.pl/en/databases/>
- Kleer, Jerzy. 2006. *Globalizacja a państwo narodowe i usługi publiczne*, Warszawa, Polska Akademia Nauk, Kancelaria PAN, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”.
- Kołodko, Grzegorz W. 2018. "Czy Chiny zbawią Świat?", Warszawa, Prószyński i S-ka: 197-199
- Nawrot, Katarzyna Anna. 2012. Kierunki inwestycyjne Chin. Jakich inwestycji chińskich może oczekiwać Polska – ekspertyza dla Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych i Ministerstwa Gospodarki, Warszawa, pp. 29
- Nawrot, Katarzyna Anna. 2018. International Relations and Cooperation between Poland and China within the Context of the New Silk Road and Central and Eastern Europe, in: Vladimir N. Cvetković (Ed.), *The New Silk Road: European Perspectives. Security challenges/risks within the Initiative 16+1*, Belgrade, University of Belgrade: 259-283. DOI: https://doi.org/10.18485/fb_nsr.2018.ch15.
- Oehler-Sincai, Monica. 2017. Budapest, Again the “Capital” of 16+1. <http://www.themarketforideas.com/budapest-again-the-capital-of-161-a262/> [access: 11.12.2017].
- PAiH. 2020. PAiH Database. <https://baza.paih.gov.pl/>
- PAIZ. 2016. PAIZ Database. <https://baza.paih.gov.pl/>
- PAP. 2016. Powstała pierwsza naukowa sieć badawcza krajów Europy Śr.-Wsch. i Chin. <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C411711%2Cpowstala-pierwsza-naukowa-siec-badawcza-krajow-europy-sr-wsch-i-chin.html> [access: 11.12.2017].
- Polish Science. 2016. Establishment of the first scientific research network of Eastern and Central European countries and China. Science in Poland.

- Ministry of Science and Higher Education, Republic of Poland. <http://scienceinpoland.pap.pl/en/news/news%2C411766%2Cestablishment-of-the-first-scientific-research-network-of-eastern-and-central-european-countries.html> [access: 11.12.2017].
- Stiglitz, Joseph. 2004. *Ekonomia sektora publicznego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tirole, Jean. 2017. *Economics for the Common Good*, Princeton & Oxford, Princeton University Press.
- UEP 2016. Collaboration between European and Chinese scientific institutions. Poznan University of Economics and Business. <http://ue.poznan.pl/en/news,c16/news,c15/collaboration-between-european-and-chinese-scientific,a54088.html> [access: 11.12.2017].
- UNDP. 2022. UNDP Database. <https://data.undp.org/>
- World Bank. 2022. World Bank Database. <https://data.worldbank.org/>
- WTO. (2016). WTO Database. <https://data.worldbank.org/>

ИЗАЗОВИ У ЕКОНОМСКИМ ОДНОСИМА КИНЕ И ЗЕМАЉА ЦЕНТРАЛНЕ И ИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ – ПОЉСКА ПЕРСПЕКТИВА

Апстракт: Економски односи између Кине и земаља Централне и Источне Европе значајно су еволуирали од оснивања Народне Републике Кине и стицања независности земаља Централне и Источне Европе током XX и XXI века. Прекретница у билатералним и мултилатералним односима између Кине и земаља Централне и Источне Европе обележена је током Економског форума Кина-Централна Европа-Пољска одржаног у Варшави 2012. године и додатно убрзана најавом Новог пута свиле од стране председника Си Ђинпинга 2013. године, након чега је уследило успостављање оквира сарадње 16+1. Развој односа последњих година јасно показује изазове са којима се суочавају, са једне стране Кина, а са друге стране земље из региона. Главни изазови у економској сарадњи остају трговинска неравнотежа и инвестициона асиметрија, што је посебно дошло до изражаја током пандемије ковид-19, јер су недостаци у ланцима снабдевања указали на потребу њихове диверсификације. Такође, постоји разочарање земаља Централне и Источне Европе у мултилатералну сарадњу због недостатака опипљивих резултата, те након тога пре надметања него холистичког и усаглашеног приступа међу земљама региона. У овом раду та питања ће бити предмет анализе која се ради из угла пољске перспективе. Аутор је користећи секундарне податаке применио квалитативну и дескриптивну статистичку истраживачку анализу. Истраживање обухвата анализу токова трговине и капитала, а посебно прати директне стране инвестиције (СДИ) и односи се на билатералне односе Пољске и Кине. У бројним аспектима, анализа је проширена и на земље Централне и Источне Европе (ЦИЕ). Временске серије се крећу од 1999. до 2019. године.

Кључне речи: економски изазови, међународни односи, Кина, Централна и Источна Европа, Пољска.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

338.1/.2(510)(082)
332.1(510)(082)
005.32:316.723(510)(082)
327(510)(082)

КИНЕСКИ развојни изазови : промене и пројекције / уредници
Катарина Закић, Ненад Стекић. - Београд : Институт за
међународну политику и привреду, 2022 (Београд : Донат Граф).
- 280 стр. : граф. прикази, табеле ; 24 cm

"Монографија је настала у оквиру научноистраживачког пројекта
'Србија и изазови у међународним односима 2022. године' ..." -->
колофон. - Тираж 150. - Стр. 7-10. Предговор уредника / Катарина
Закић, Ненад Стекић. - Напомене и библиографске референце уз
текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-7067-303-8

а) Привредни развој -- Кина -- Зборници б) Пословна култура --
Кина -- Зборници в) Међународни односи -- Кина -- Зборници

COBISS.SR-ID 75182601

ISBN 978-86-7067-303-8